

Az öröklési jog és a házassági vagyoni jog a modern gazdaságban a Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék pályázata az Igazságügyi Minisztérium által kiírt tudományos kutatási támogatásra¹

A tanulmányok szerzői:

- Angeli Marianna
- Boóc Ádám dr., PhD.
- Grad-Gyenge Anikó, dr. hab., PhD.
- Gaszt Csaba
- Havasi Sára
- Koleszár Mercedes
- Lehóczki Zsófia dr.
- Nagy Péter dr.
- Schubauer Petra dr.
- Staudt Csaba
- Valki Adrienn

Budapest, 2017.

¹ A tanulmánykötetben szereplő tanulmányok (művek) az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósultak meg.

Angeli Marianna:

TÁRSASÁGI JOGI ELEMEL A HAGYATÉKBAN – AVAGY A TÁRSASÁGI VAGYONRÉSZ SORSA A TAG HALÁLA UTÁN

1. Bevezetés:

Az 1980-as évek elejétől kezdve az állampolgároknak egyre szélesebb körben nyílt lehetőségük arra, hogy gazdasági társaságokat alapítsanak, illetve azokban – a törvény által szabályozott egyes esetekben – személyesen is közreműködjenek. Ezen folyamat eredményeként magánszemélyek vagyonának jelentős része gazdasági társaságokban fennálló vagyonrészesedésként jelentek, illetve jelennek meg napjainkban is.²

A gazdasági társaságok üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására, a tagok vagyoni hozzájárulásával létrehozott, jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások, melyek tagjaiktól, illetve alapítójától *elkülönített vagyonnal és szervezettel rendelkeznek*.³

Mindezekből adódik a kérdés, hogy mi lesz e tagsági vagyonrészek, a tagot megillető tagsági jogok és kötelezettségek sorsa, amennyiben a társaság tagja elhalálozik?

A kutatás célja e kérdés megválaszolása az egyes gazdasági társasági formák, azaz a közkereseti társaság, betéti társaság, korlátolt felelősségű társaság és részvénytársaság szabályainak elemzésével, illetve a Gt. és a Ptk. szabályainak összehasonlításával.

A dolgozat célja továbbá az is, hogy felhívja a figyelmet azokra a gyakorlatban felmerülő kérdésekre, amelyekre a jogszabály nem ad választ. Mindemellett a tanulmányban olyan szabályozási javaslatok is megfogalmazódnak, melyek a törvény rendelkezéseiből vagy éppen annak hiányából fakadó méltánytalan helyzetek elkerülését tűzik ki célként.

2. A társasági jog fejlődése Magyarországon az 1988. évi VI. törvény, azaz az első Gt. hatályba lépésétől:

A tanulmány fő témája a társasági tagsági jogok öröklése, ezért fontosnak tartom röviden bemutatni és összefoglalni, hogy milyen jogszabályok tartalmazták a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályokat az elmúlt évtizedekben. Mivelhogy a kutatásnak nem az a célja, hogy a teljes magyar társasági jogi fejlődést bemutassa, így e rész tárgyalását az 1980-as évektől kezdem, ugyanis ez volt az az év, amikor a jogi feltételek mellett, a gazdasági és politikai feltételek is kialakultak egy „konceptíus” társasági jogszabály bevezetéséhez. Így született meg az *1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról*, mely két nagy részből tevődött össze: a bevezető rész tartalmazta az általános rendelkezéseket és a gazdasági társaságok közös szabályait, a másik rész pedig az egyes gazdasági társaságokra vonatkozó szabályokból állt. E törvény azért jelentős, mert rendszerszerű, logikus és egységes felépítésével, valamint

² KISFALUDI András: Társasági tagsági jogok a hagyatékban. *Magyar Jog*, 1991/3. 149.o. (a továbbiakban: KISFALUDI 1991.)

³ Ptk. 3:88. § (1) bek.

a főként német társasági jogi normák átültetésével „húzótvénnyként” teremtette meg a rendszerváltozás jogi és gazdasági környezetét. Nemzetközi hatása is tetten érhető, ugyanis más, volt szocialista országok jogalkotási mintájaként is szolgált. A törvény sok pozitív tulajdonsága ellenére, végül számos bírálat és jogszabályi korrekció tárgya lett.

A gyakorlati és elméleti hiányosságok kiküszöbölése, valamint az Európai Unió jogharmonizációs előírásainak való megfelelés érdekében hozták létre 1996-ban azt a kodifikációs bizottságot, amely elkészítette az *1997. évi CXLIV. törvényt a gazdasági társaságokról*.

Fentieket összefoglalva, kijelenthetjük, hogy az első Gt. „a szocialista szektor leépítésének jegyében fogant”, míg a másodikat az Európai Unióhoz való csatlakozás váltotta ki. A harmadik Gt. megalkotását a technikai fejlődés mellett, az uniós jogalkotás figyelembe vétele, a gyakorlati tapasztalatok értékelése, a nemzetközi jogfejlődés eredményeinek a hasznosítása, a jogi fogalmak letisztultságára való törekvés és a jogszabályok áttekinthetővé tétele indokolta.⁴

Az utolsóként említettekre tekintettel született meg a *2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról*, mely a társasági jog alapstruktúráján nem változtatott, de egyik fontos célkitűzése volt a vállalkozások társasági formában való létrejöttének és piacra jutásának minél hatékonyabb elősegítése.⁵

Amint láthattuk, az eddig bemutatott szabályozás a dualista elvet követte, azaz a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény mellett, külön gazdasági társaságokról szóló kódex is létezett. Ehhez képest jelentős eltérést hozott a monista elven nyugvó új Ptk., a 2013. évi V. törvény, melybe bekerült a gazdasági társaságok joga is. A Ptk. harmadik könyve tartalmazza a jogi személyek szabályait, a gazdasági társaságok általános, valamint az egyes társasági formákra vonatkozó szabályokat.

3. Az „ipso iure” öröklési elv:

Egy ember halála jogviszonyaira többféle hatást gyakorolhat: a halál nemcsak alanyváltozást eredményezhet az elhunyt személy jogviszonyaiban, hanem meg is szüntetheti azokat, sőt „alanyváltozáson túli változást” is eredményezhet.⁶

A legtágabb értelemben vett öröklési jog feladata, hogy az elhunyt személy vagyoni jogviszonyait rendezze az ember halála után. Szűkebb értelemben véve azonban az öröklés alatt csak azt a jogutódlást értjük, amely során a hagyaték, mint egész átszáll az örökösre.⁷

*A társasági részesedések öröklése alatt pedig a társaság tagjának jogviszonyát leginkább meghatározó – a következő fejezetben bemutatásra kerülő – kötelmi jellegű, illetve szervezeti együttműködési jogosultságok és kötelezettségek átszállását kell érteni.*⁸

⁴ AUER Ádám [et al.]: *Társasági jog*, Szeged, Lectum Kiadó, 2011., 22–24. o.

⁵ KISFALUDI András: *Társasági jog*, Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2007. 38. o. (a továbbiakban: KISFALUDI 2007.)

⁶ Lásd KISFALUDI 1991. 149.o.

⁷ Lásd uo. 149. o.

A magyar jog és így értelemszerűen a Ptk. is az „ipso iure” öröklési elvet követi. Ez azt jelenti, hogy a természetes személy halálának pillanatában, hagyatéka, mint egész – a jogok és kötelezettségek összességével – a törvény erejénél fogva, minden további jogi tény nélkül átszáll örököseire.⁹ Ez az automatizmus a társasági jog sajátos logikája miatt, nem minden esetben alkalmazható. Szükség volt ezért speciális szabályok megalkotására, mellyel a polgári jogi tulajdonszerzési mód és e sajátos logika közti összeütközést fel lehet oldani.

A következőkben ezért először bemutatnám a társasági tagsági jogok jellemzőit, ezzel is érthetőbbé téve a speciális szabályozás indokait.

4. Társasági tagságból eredő jogok komplexitása:

A társasági tagsági jogok heterogének, rendkívül összetettek, ezen összetevőket elválasztani egymástól nem lehet: fogalma alá tartoznak mind dologi, kötelmi, illetve szervezeti, együttműködési jellegű jogok is.¹⁰

A *dologi jellegű* jogok közé sorolhatjuk a gazdasági társaság fennállása alatt a társaság tulajdonában vagy használatában lévő vagyontárgy birtoklásának jogát. A tagok egymás közötti, illetve a tag és a társaság közötti jogviszony *kötelmi jellegű* jogviszonynak minősül.

A társaság, ahogyan az már a gazdasági társaság fogalmából is kiderült, a tagok által működtetett *szervezettel* is rendelkezik, melyekhez jogok és kötelezettségek párosulnak. Ebben a körben a tagok – ellentétben a dologi és kötelmi jellegű jogviszonyokkal – nemcsak vagyoni közösségbe kerülnek egymással, hanem tevékenységük is kisebb vagy nagyobb mértékben közössé válhat. *Ez a körülmény pedig döntő jelentőségű abból a szempontból, hogy a társasági részesedések öröklésére mennyiben alkalmazhatóak az öröklési jog általános szabályai.*¹¹

A fentiekkel összefüggésben tekintsük meg közelebbről, hogy mit is jelent a tagok kisebb vagy nagyobb mértékű közös tevékenysége és hogyan kapcsolódik ez a körülmény a vagyonegyesítő és személyegyesítő jelleghez a gazdasági társaságoknál.

Amennyiben egy gazdasági társaságban a tagok személyes tulajdonságai nem bírnak jelentőséggel, a tagsági jogok forgalomképesek, esetleg értékpapír is kiállítható róluk, akkor azt mondhatjuk, hogy a tagsági jogok teljesen elválnak a jogosult személyétől. A tagok nyilvános felhívás útján történő gyűjtése is árulkodó jele annak, hogy teljesen közömbös az, hogy valójában ki vesz részt a társaságban. Az ilyen tulajdonságokkal rendelkező gazdasági társaságot *vagyonegyesítő jelleggel* szokták illetni,¹² hiszen – visszautalva Kisfaludi András

⁸ ADORJÁN Lívia: Társasági részesedések – értékpapírok a hagyatékban. *Gazdaság és Jog*, 1999/11. 7. o. (a továbbiakban ADORJÁN 1999.)

⁹ VÉKÁS Lajos: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Budapest Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2013. 986. o. (a továbbiakban: VÉKÁS 2013.)

¹⁰ Lásd KISFALUDI 1991. 149. o.

¹¹ Lásd KISFALUDI 1991. 149.o.

¹² Lásd KISFALUDI 2007. 43. o.

„Magyar Jog” című folyóiratban megjelent tanulmányára – ilyen esetekben a tagok a gazdasági társaságban tulajdonképpen csak vagyoni közösségbe kerülnek egymással.

A *személyegyesítő jelleg* egyik bizonyítékeként a tagok mögöttes helytállási kötelezettsége szolgál, illetve az a körülmény is e jelleget erősíti, hogyha a társaság ügyvezetését és képviselését csak a tagok láthatják el. A társaság tagjainak azon jogosultsága, mely alapján valamilyen módon ellenőrzésük alatt tarthatják a társaságba bekerülő új tagok személyét, szintén a személyegyesítő jelleg egyik sajátosságára utal.¹³

A társasági jog nagy részére jellemző tehát a vagyonegyesítő jelleg mellett, a személyegyesítő jelleg is, mellyel szoros összefüggésben áll a társasági jogok öröklésére vonatkozó speciális szabályozás.¹⁴

Amennyiben a társasági jogra vonatkozóan a jogalkotó nem alkotott volna speciális szabályokat, akkor a halál pillanatában és tényénél fogva, minden külön jogcselekmény nélkül, tehát az „*ipso iure*” öröklési rend szabályai szerint, az előző fejezetben részletezett, összetett társasági tagsági jogviszony minden elemében beállna a jogutódlás. A jogviszony dologi és kötelmi jogi vonatkozásaira nagy csapást nem mérne, ha az örökös az imént leírtak szerint a tag helyébe lépne. Azt viszont kijelenthetjük, hogy egyes gazdasági társasági formáknál a társaság „természete” azt már nem tűrné, hogy a megmaradt tagok akaratuktól függetlenül olyan személlyel legyenek kötelesek együttműködni, akivel ezt a kooperációt nem kívánják.¹⁵

A következő részben e társasági részesedésekhez kapcsolódó jogok és kötelezettségek öröklését mutatom be az egyes társasági formákra jellemző tulajdonságok, sajátosságok figyelembe vételével, illetve a 2006. évi IV. törvény valamint az új Ptk.-ban megjelenő változások rávilágításával. Amennyiben az egyes részeknél a régi és az új szabályozás között érdemi változások történtek az általam tárgyalt témával összefüggésben, úgy azokra külön felhívom a figyelmet és részletesen megvizsgálom. Abban az esetben, hogyha változás nem történt a Ptk.-ban vagy ha történt is, de az kisebb és a téma szempontjából nem döntő jelentőségű, arra külön nem fogok kitérni.

Az egyes társasági formáknál elemzett témakörök, az alapján kerültek kiválasztásra, hogy a formai sajátosságokból kifolyólag, mely kérdések lehetnek igazán fontosak vagy okozhatnak problémákat amennyiben a társaság tagja elhalálozik.

5. Társasági részesedések öröklésének szabályozási modellje a régi és az új törvényben:

5.1 Közkereseti társaságban fennálló vagyoni részesedés öröklése:

A Ptk. megfogalmazásában „Közkereseti társaság létesítésére irányuló társasági szerződés megkötésével a társaság tagjai arra vállalnak kötelezettséget, hogy a társaság gazdasági tevékenységének céljára a társaság részére vagyoni hozzájárulást teljesítenek, és a

¹³ Lásd uo. 43.o.

¹⁴ Lásd ADORJÁN 1999 7. o.

¹⁵ Lásd KISFALUDI 1991. 149.o.

társaságnak a társasági vagyon által nem fedezett kötelezettségeiért korlátlanul és egyetemlegesen helytállnak.”¹⁶

Ez a definíció némiképp pontosít a Gt. közkereseti társaságra vonatkozó fogalom meghatározásán, azonban az újítás érdemi változtatásokat nem hozott.¹⁷

Az „új szabályozás” a Gt.-hez hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonít a tagok személyének, amely a törvényben több ponton is tetten érhető: a társaság működési szabályaiban, a tagok döntéshozatali jogában, az ügyvezetésre vonatkozó rendelkezésekben, a tagoknak a társasági kötelezettségeikért való mögöttes helytállási kötelezettségében, illetve a tagsági jogviszony megszűnésében.¹⁸

Példaként említhető, hogy a kkt. ügyvezetését is csak a tagok láthatják el, az ettől való eltérést a Ptk. a Gt.-hez képest *kifejezetten* meg is tiltja. A személyegyesítő jelleget hangsúlyozza még az a konstans szabály is, amely a tagok gyűlésének döntéseit az összes szavazatszámhoz viszonyított többséggel, meghatározott esetekben pedig ugyanígy számított egyhangúság mellett hozhatja meg. A tagokat egyébként azonos mértékű szavazati jog illeti meg, ami diszpozitív szabályozásként jelenik meg mindkét kódexben.¹⁹

Az „*ipso iure*” öröklési elvből fakadó „automatizmus” a fentiekben bemutatott személyegyesítő jelleg miatt olyan együttműködési kényszerhelyzetet teremtene a kkt. tagjai között, melyet a társaság nem tűr el.²⁰ Ennek okán a *jogalkotó kizárta a közkereseti társaságokban fennálló tagsági jogok öröklésének a lehetőségét és úgy határozott, hogy a tagsági jogok változatlan formában való öröklésére nincsen mód, a tag halálával társasági jogviszonya megszűnik.*²¹

A tagsági jogviszony a halál tényéből kifolyólag egy újabb létszakaszba lép, amelyben az alanyváltozás megtörténte mellett, az örökösnek elszámolási igénye keletkezik a társasággal szemben.²² Kisfaludi szerint ez az alanyváltozás öröklésnek minősül, noha az, az eredetitől eltérő tartalommal töltődik meg, hiszen a jogviszonynak a társasággal szemben álló alanyát a társasági tagsági jogok helyett, azok értékének a kiadása illeti meg. Ez megfeleltethető annak a helyzetnek, amikor az örökös tagsági viszonya már életében megszűnt, azonban az elszámolás haláláig még nem történt meg: *az örökös mindkét esetben elszámolási igényt örököl.*²³

Természetesen előfordulhat olyan szituáció is, amikor az örökös a tagsági viszonyt fenntartaná, és a kkt. tagjai sem tiltakoznak az örökös társaságba lépése ellen. Ilyenkor az

¹⁶ Ptk. 3:138. §

¹⁷ Lásd VÉKÁS 2013. 147. o.

¹⁸ Lásd uo. 143.o.

¹⁹ Lásd uo. 143.o.

²⁰ KISFALUDI András – SZABÓ Marianna: *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*, Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2008., 759. o. (a továbbiakban KISFALUDI– SZABÓ 2008.)

²¹ Lásd KISFALUDI– SZABÓ 2008. 759. o.

²² Lásd KISFALUDI 1991. 151. o.

²³ Lásd KISFALUDI– SZABÓ 2008. 759. o.

örökös a tagokkal kötött megállapodás alapján válhat a társaság tagjává. Fontos kiemelni, hogy az *így keletkező tagsági pozíció elnyerésének jogcíme azonban nem az öröklés, hanem a tagokkal kötött megállapodás* lesz, mely azonos azzal, amikor a tagok egy új személlyel kötnek megállapodást a társaságba való belépésről.

Hangsúlyozni szükséges azt is, hogy az imént említett megállapodások azért egy ponton mégiscsak eltérnek egymástól: a Ptk. alapján a társaságba belépő örökösnek nem kell vagyoni hozzájárulást teljesítenie, hiszen annak a volt tagnak a vagyoni pozícióját fogja betölteni, akinek a helyére lép. E helyzet specialitásához tartozik még, hogy az örökös társaságba lépésével egyidejűleg lemond a társasággal szemben fennálló elszámolási igényéről és a jogelődöt megillető vagyoni részesedés kiadásának jogáról.²⁴ A Ptk. e ponton eltért a Gt.-től, mivelhogy az utóbbi törvénykönyv nem rendelkezett kifejezetten arról, hogy a belépő tag nem köteles vagyoni hozzájárulást teljesíteni.²⁵

5.1.1 Felelősség az örökhagyó tartozásaiért:

A felelősség szabályozási körében is elmondható, hogy a Ptk. fenntartotta a Gt. azon szabályait, melyek a tagsági viszony megszűnése esetén a volt tagnak a társaság tartozásaiért fennálló helytállási kötelezettségéről rendelkeztek. A következőkben bemutatásra kerülő szabályozás indoka a hitelező helyzetének közelebbi vizsgálata során érhető tetten, ugyanis a közkereseti társaság valamely tagjának tagsági jogviszonyának megszűnése nem hozhatja a hitelezőt kedvezőtlenebb helyzetbe, mint amikor jogviszonya még fennállt.

Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy a hitelező a társaság tagjainak a teljesítőképességével is kalkulált a hitel kockázatának felmérése során, amit utóbb egy általa nem befolyásolható körülmény nem változtathat meg. A megoldás arra, hogy az ilyen hitelező számára hátrányosabb helyzet ne következhesen be, az az, hogyha a tag, akinek a tagsági jogviszonya megszűnt, a megszűnés előtti tartozásokért változatlan formában felelős marad.²⁶ A következőkben ezért a meghalt tag örökösének helytállási kötelezettségét vizsgálom meg, attól függően, hogy a társaság tagjává válik – e vagy sem.

Vékás Lajos és Gárdos Péter a Ptk. kommentárjában az *örökös felelősségét társasába történő belépése esetén* ahhoz a helytállási kötelezettséghez hasonlítja, mint amikor a jogi személy tagsági jogviszonya jogutódlással megszűnik, és a jogutód belép a társaságba. A szerzők azt írják, hogy a jogutódot terhelni fogják a jogelőd kötelezettségei és rögzítik, hogy hasonló helyzet alakul ki akkor is, hogyha az örökös *a társaság tagja lesz*. E szerint a hitelező helyzete változatlan marad,²⁷ azaz az örökhagyó tartozásaiért örököse korlátlan helytállási kötelezettséggel fog tartozni.

²⁴ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014.),362. o. (a továbbiakban VÉKÁS – GÁRDOS 2014.)

²⁵ GADÓ Gábor – NÉMETH Anita – SÁRINÉ Simkó Ágnes: *Ptk. fordítókulcs* (Budapest: HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2014) 101. o.(a továbbiakban GADÓ–NÉMETH –SÁRINÉ 2014.)

²⁶ Lásd VÉKÁS 2014. 363. o.

²⁷ Lásd uo. 363. o.

Kisfaludi András „Magyar Jog” című folyóiratban megjelentett tanulmányában megállapítja, hogy az örökös a társasági jogok (és kötelezettségek) tekintetében nem jogutódja az örökhagyónak, mivelhogy a tagsági jogviszonyt élők közötti megállapodás keletkezteti.²⁸

Véleményem szerint ezért a korlátlan helytállási kötelezettség nem azért fog kialakulni, mert az örökös, mint az örökhagyó egyetemleges jogutódja a társaságba belépve megörökli valamennyi társasági jogot és kötelezettséget, hiszen Kisfaludi álláspontjával egyet értve a tagsági jogviszonyt nem az öröklés fogja keletkeztetni, hanem a tagokkal kötött megállapodás. Megítélésem szerint a korlátlan helytállási kötelezettség a Ptk. 3:139. § (4) bekezdésén fog alapulni, mely kimondja, hogy a társaságba belépő tag a belépése előtt keletkezett társasági kötelezettségeikért a többi taggal azonos módon köteles helytállni. Ez azt jelenti, hogy az örökös korlátlanul és egyetemlegesen saját vagyonával akkor is felelni fog a társasági vagyon által nem fedezett tartozásokért, hogyha azok még az örökhagyó tagsági jogviszonya alatt keletkeztek.

*A társaságba be nem lépő örökös helytállása az előzőekhez képest már egyedibb szabályozást igényel, mivelhogy a be nem lépő örökös csak az örökhagyó tartozásaiért felelhet, őt társasági jogi alapon kötelezettségek nem terhelhetik, hiszen csak elszámolási igényt örökölt. Ezért ő az öröklési jog szabályai szerint felel. Ez a Ptk. 7:96 § (1) bekezdése szerint korlátozott felelősséget jelent, tehát azokért a megörökölt tartozásokért, amelyek az örökhagyó mögöttes helytállási kötelezettségén alapultak, az örököst „cum viribus”, azaz a hagyaték tárgyaival és hasznaival való felelősség terheli. Amennyiben a hagyaték tárgyai vagy hasznai nincsenek a birtokában, a „pro viribus”, azaz a hagyaték értéke erejéig fogja felelősség terhelni.*²⁹

Ezen a ponton érdemes még kitérni az olyan hosszabb távú hitelezői követelésekre is, melyek tervezett és kikötött végső időpontja meghaladja azt az ötéves jogvesztő határidőt, melyet a Ptk. a társaságba be nem lépő örökös hagyatéki tartozásokért való felelősségére rendel.

Amennyiben a hitelezőnek nincs meg a lehetősége arra, hogy a volt tagot vagy az örököst a velük szemben fennálló követelésének korábbi teljesítésére rábírja, előfordulhat, hogy a hitelező elveszti a régebben mögöttes helytállással tartozó tag vagyoni fedezetét. Az ilyen helyzet kialakulása ellen a hitelező számára védelmet az nyújthat, ha a többi taggal is külön megállapodik, és kötelmi jogviszonyt létesít – például kezesi szerződést köt – ugyanis a tagsági viszony változása az efféle megállapodásokat nem befolyásolja.³⁰

Kisfaludi a fentiekben említett cikkében a kkt. tagjára vonatkozó korlátlan felelősség elkerülésének egyik lehetséges módjaként az örökös és a tagok közti olyan megállapodást látja, amelyben a társaságot betéti társasággá alakítják, és amelybe az örökös kültagként lép be azzal a vagyonrészrel, mint vagyoni betéttel, amit megörökölt.³¹ Álláspontom szerint ez a

²⁸ Lásd KISFALUDI 1991 151. o.

²⁹ Lásd VÉKÁS 2014. 363. o.

³⁰ Lásd uo. 364. o.

³¹ Lásd VÉKÁS 2014. 150. o.

korlátozott felelősség ez esetben azzal magyarázható, hogy az örökös a kkt.-be tagként nem lépett be, ezért őt az örökhagyó „kkt.-vel összefüggésben” keletkezett tartozásai a hagyaték erejéig, azaz korlátozottan „kellene”, hogy terheljék. Az örökös pedig az újonnan létrejött betéti társaságban a kültagra vonatkozó általános szabályok szerint kell, hogy feleljen a továbbiakban.

5.1.2 A társaság jogutód nélküli megszűnése:

A kkt.-nél rendkívül fontos kérdés, a társaság tagjainak alacsony száma miatt, hogy mi történik abban az esetben, amennyiben a természetes személy tag halála folytán a tagok száma nem éri el a törvényben meghatározott minimum szintet. A Ptk. 3:152. § (1) bekezdése (Gt. 105. § (1) bekezdése) ugyanis olyan rendelkezéseket foglal magában, melyek értelmében a közkereseti társaság megszűnik, ha tagjainak száma egy főre csökken, és a társaság hat hónapos jogvesztő határidőn belül nem jelent be új tagot.

Összefoglalva tehát, amíg a társaság tagjainak száma az egy főt meghaladja, addig nem áll fenn annak a veszélye, hogy a társaság – tagjainak alacsony létszáma miatt – megszűnjön. Amennyiben egy tag elhalálozik, halálának napjával kezdetét veszi azon hat hónapos jogvesztő határidő, amely alatt a társaság bejelentheti az illetékes cégbíróságnál új tagját vagy akár a végelszámolását is. Láthatjuk, hogy a baj akkor jelentkezik, amikor a társaság e jogvesztő határidőn belül nem képes a tagok létszámából fakadó hiányosságot elhárítani, ugyanis ilyenkor a kkt. tevékenységet a továbbiakban már nem folytathat, hisz a törvény erejénél fogva, „ipso iure” megszűnik.

A korábbiakban már megállapításra került, hogy a meghalt tag örököse az öröklés során nem válik automatikusan a társaság tagjává, hanem a társaság tagjaival megegyezve, beléphet a kkt.-be. Ez az egyébként egyszerűnek tűnő rendelkezés a gyakorlatban nem okoz nehézségeket, amikor a kkt. nem szenved „taghiányban”. A fentiekben tárgyalt esetben azonban a jogvesztő határidő a gyakorlatban számos problémának okozója lehet, melyek a következőkben kerülnek kifejtésre.

Az első probléma, amiről szót kell ejteni az az, hogy *az örökös személye az örökhagyó halálakor nem ismert*. A hagyatéki eljárás lefolytatása során derül majd ki, hogy a hagyaték kit illet. Ezen eljárásnak azonban nincsen időbeli korlátja, ezért számos esetben jóval meghaladja a törvény által rögzített és az elhunyt tag halálától számított hat hónapot. Emellett számos olyan körülmény, tényező megjelenhet az eljárás során, amely folytán annak időtartama számottevően meghosszabbodhat.³²

A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény a biztosítási intézkedések keretében lehetőséget ad arra, hogy a társaság vagy a működésében érintett más személy, szervezet a jegyzőtől vagy a közjegyzőtől kérhesse ügygondnok kirendelését, amennyiben a társasági vagyron megóvása vagy a társaság működésének biztosítása szükséges. Hangsúlyozni kell,

³² MOLNOS Dániel – SZABÓ Imre Gergely: Az elhunyt tag esete I. *Céghírnök* 2015/9. 10. o. (a továbbiakban: MOLNOS – SZABÓ 2015/9.)

hogy ez a jogi megoldás a közkereseti társaságok esetére nem alkalmazható, hiszen az ügygondnok kirendelésével a jogvesztő határidő nem szakad meg, illetve az ügygondnok nem lesz a társaság tagja, nem helyettesítheti a „hiányzó tagot”, emiatt a hat hónap elteltével a társaságok az ügygondnoki kirendelés ellenére is megszűnnek.³³

A következő probléma abból adódik, hogy *a taggal vagy tagokkal a megállapodás a társaságba történő belépésről egy hosszabb alkufolyamatot* is jelenthet. Ilyenkor hiába lett időben vége a hagyatéki eljárásnak és vált ismertté az örökös személye, amennyiben a megegyezés nem jön létre a felek között a megkövetelt határidőn belül, a társaság megszűnik.³⁴

Többes öröklés esetén előfordulhat olyan helyzet is, hogy az *örökösök között nincsen akarategyezség* és a hagyatéki eljárás során próbálnak megállapodni egymással. Mivelhogy ilyenkor is szorítja a feleket a hat hónapos jogvesztő határidő, ezért megtörténhet, hogy emiatt olyan egyezség jön létre, amelyet a felek egyébként nem kötöttek volna meg. Az a személy, akit sürget az idő, ezáltal olyan kényszerhelyzetbe kerül, amelyben akaratának nagy valószínűséggel nem tud érvényt szerezni.³⁵

A fentiekkel kapcsolatban felmerülhet az a kérdés is, hogy mi történik akkor, amikor az örökösök bár egymással megegyeztek a részesedéssel vagy az új tag személyével kapcsolatban és ezt be is jelentették a cégbíróságnak, ámde a későbbiekben előkerül egy érvényes végrendelet, egy további örökössel. A hagyatéki eljárás vagy az azt követő peres eljárás végéig ugyanis nem lehet biztosan tudni ki az igazi örökös. Ilyenkor a cégjegyzék egy olyan közhiteles adatot fog tartalmazni, amely az öröklésben érdekelt személy beleegyezése nélkül született, tehát bizonyos értelemben véve jogellenesnek minősül.³⁶

Utolsó körben azt a gyakorlatban is gyakran előforduló esetet említeném meg, amikor a kéttagú *közkereseti társaság egyik tagjának haláláról a másik tag nem szerez időben tudomást* és ezért csúszik ki a határidőből. Általában ilyenkor a társaságok a tudomásszerzést követően megkísérlik a társaság törvényes működésének helyreállítását, azaz változásbejegyzési kérelmet nyújtanak be és igazolást is csatolnak az elmulasztott határidő okára vonatkozóan, ámde a bíróság ilyenkor sem térhet el a törvénytől, ezért köteles törvényességi felügyeleti eljárást elrendelni és a változásbejegyzési kérelmet elutasítani.³⁷

Amint láthatjuk a 6 hónapos jogvesztő határidő a társaság sorsára ebben az esetben is végzetes kimenetelű és méltánytalan lehet, hiszen a kkt. annak ellenére is megszűnik, hogyha egész jogi léte alatt a jogszabályokat betartva járt el és rajta kívül álló okból nem értesült a halálról a törvényi határidőn belül.

³³ Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/9. 10. o.

³⁴ Lásd Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/9. 10. o.

³⁵ Boóc Ádám: *Új Polgári Törvénykönyv, változó polgári perrendtartás: régi-új kérdések és régi-új válaszok.* Budapest, 2016. 04.21. 89-90 o. (a továbbiakban Boóc 2016.)

³⁶ Lásd Boóc 2016. 89-90 o.

³⁷ Ctv. 74. § (1) bek.

5.1.3 Javaslatok a méltánytalan helyzet elkerülése érdekében:

Számtalan megoldás kínálkozik arra, hogy az imént leírt visszafordíthatatlan helyzet ne következhesen be. Álláspontom szerint több oldalról is szükséges lenne biztosítani azt, hogy a társaság a halál tényéről értesüljön, illetve fontos lenne az is, hogy a hagyatéki eljárás, a tag és az örökös közti megállapodás időtartamára tekintettel, a társaságnak megfelelő időintervallum álljon rendelkezésére, hogy a törvényes működését helyreállítsa.

Először is a hatályos szabályozást kellene módosítani akképp, hogy *a jogvesztő határidő kezdő időpontja a hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedésének napja legyen* a tag halálának időpontja helyett. A társaság e végzés jogerőre emelkedésének napjáról úgy szerezhetne tudomást, hogy részére *a közjegyző e végzés egy példányát* megküldi.³⁸

További biztosítékot jelentene a kkt. számára, hogyha a *közjegyző köteles lenne a cégbíróságot – a hagyatéki eljárás megindulását követő rövid határidőn belül – tájékoztatni* a halál tényéről. A *cégbíróság felhívhatná* e tájékoztatást követően a társaságot, hogy változásbejegyzési kérelem keretében *törvényes működését állítsa helyre*.³⁹

Dr. Gál Judit azt a situációt elemzi tanulmányában, amikor a társaság már előre tudja, hogy az örökösrel nem kíván megállapodást kötni, azonban az örökös személye még bizonytalan. A megoldást ez esetben abban látja, hogy ilyenkor ki kell számolni a meghalt tag részesedését és bírósági letétbe kell helyezni vagy azt a társaságnak kell megőriznie, amíg az örökös személye nem tisztázódik. A megszűnést szerinte el lehet úgyis kerülni, ha *a társaság nem várja meg az elhúzódoó hagyatéki eljárást vagy az öröklési per végét, hanem kellő időben beléptet egy új tagot, akár a reménybeli örökös is*, hiszen a törvény ezt nem zárja ki.⁴⁰

Prima facie megoldásként *kínálkozna a társaság egyszemélyes kft.-vé vagy zrt.-vé történő átalakítása is*, ami azonban a felelősségvállalási alakzatok miatt nem lehetséges.⁴¹

Hangsúlyozni szükséges azt is, hogy a törvényben egyébként nincs a 6 hónapos jogvesztő határidőre vonatkozóan olyan kógens rendelkezés, amely e határidőtől történő eltérést semmissé teszi. Mindezek ellenére a törvény logikájából arra következtethetünk, hogy az eltérés a kimondatlanság ellenére sem lehetséges. Jobbizonytalanságot szül és jogvitára adhat okot, ha e szabályozás hiányossága miatt a gyakorlatban egyes társasági szerződések a 6 hónaptól eltérően határozzák meg a társaság jogutód nélküli megszűnését.⁴²

5.1.4 Elszámolás az örökösrel:

Amennyiben az örökös nem lép be a társaságba, a Ptk. úgy rendelkezik, hogy vele el kell számolni – azaz, részére ki kell fizetni az elhunyt tag vagyoni hozzájárulásának halála

³⁸ Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/9. 10. o.

³⁹ Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/9. 11. o.

⁴⁰ GÁL Judit: A társasági vagyონrész öröklése. *Céghírnök* 2002/9. 6. o.

⁴¹ Boóc Ádám: A közkereseti és betéti társaság az új Polgári Törvénykönyvben. In: *Megújulás a jogi személyek szabályozásában: tanulmányok az új Ptk. köréből*. Szerk: MISKOLCZI Bodnár Péter – GRAD – GYENGE Anikó, Budapest: KRE-ÁJK, 2014., 133. o. (a továbbiakban Boóc 2014.)

⁴² Lásd Boóc 2014. 133. o.

bekövetkezésének időpontjában fennálló forgalmi értékét a tagsági viszony megszűnésétől számított 3 hónapon belül, vagyis a halál bekövetkezésének időpontjától.⁴³

Amennyiben a hagyatéki eljárás elhúzódik és meghaladja a 3 hónapot, az örökösrel történő elszámolás ismét problémákat vet fel.

*Indokolt lenne ezért a hagyatéki eljárás befejezésétől számítani a 3 hónapos elszámolási határidő kezdetét.*⁴⁴

A későbbiekben látni fogjuk, hogy a kft. volt tagjának örökösével kapcsolatos elszámolási határidő némiképp igazodott a gyakorlathoz, ugyanis az arra vonatkozó szabályok szerint nem a tag halálától számítandó a 30 napos üzletrész megváltására vonatkozó határidő, hanem az örökös bejegyzési kérelmének hatályossá válásától. Tehát a kft.-nél ebben a vonatkozásban nem merül fel a hagyatéki eljárás elhúzódásának problémája, ott a tagoknak másfajta bonyodalmakkal kell szembenézniük, melyeket a későbbiekben kerülnek kifejtésre.

5.1.5 Több örökös:

Többes öröklés esetén az elhunyt tag vagyონrésze örökösait egyetemlegesen fogja megilletni, és ugyanilyen formában fogja terhelni őket kötelezettségei is. Az örökösök természetesen beléphetnek a kkt.-be – amint láthattuk ehhez a többi taggal való megállapodás szükséges. Amennyiben mindannyian a társaság tagjává válnak, úgy mindegyik a kkt. önálló tagja lesz és vagyoni hozzájárulásuk az örökhagyót megillető vagyónrész arányos hányada lesz.

Persze előfordulhat olyan eset is, hogy az örökösök közül csak néhányan szeretnék folytatni a kkt.-n belüli gazdasági tevékenységet vagy az is megtörténhet, hogy a megmaradt tagok nem mindenkivel jutnak megállapodásra. Ilyenkor a társaságnak értelem szerűen csak a társaságból kimaradó személyekkel kell elszámolnia.⁴⁵ Ez esetben a társaságba tagként belépőket, mögöttes és korlátlan helytállási kötelezettség fogja terhelni, míg a be nem lépő örökösök a hagyatéki tartozásokért való felelősség szabályai szerint korlátozott helytállási kötelezettséggel fognak rendelkezni. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a társasági hitelezők fedezete megsokszorozódik, ami nem minden esetben tekinthető igazságosnak és melynek szükségessége is vitatható.⁴⁶

5.2 A betéti társaságban fennálló vagyoni részesedés öröklése:

A Gt. és a Ptk. szövege a betéti társaság fogalmára vonatkozóan némiképp eltér egymástól, azonban tartalmuk megegyezik.⁴⁷

⁴³ Ptk. 3:150. § (2) bek.

⁴⁴ Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015. 9-10. o.

⁴⁵ Lásd KISFALUDI 1991. 153 o.

⁴⁶ BARTA Judit: Gondolati kalandozások a személyegyesítő társaságok tagjának halála okán felmerülő kérdések körül. In: *Az új Ptk. öröklési jogi szabályai – Tapasztalatok és kritikák.* Szerk: JUHÁSZ Ágnes, Miskolc, 2016., 12 o. (a továbbiakban BARTA 2016.)

⁴⁷ Lásd GADÓ – NÉMETH – SÁRINÉ 2014 103. o.

A Ptk. alapján betéti társaság létesítésére irányuló társasági szerződés megkötésével a társaság tagjai arra vállalnak kötelezettséget, hogy a társaság gazdasági tevékenységének céljára a társaság részére vagyoni hozzájárulást teljesítenek, továbbá legalább az egyik tag (a továbbiakban: beltág) vállalja, hogy a társaságnak a társasági vagyon által nem fedezett kötelezettségeiért a többi beltaggal egyetemlegesen köteles helytállni, míg legalább egy másik tag (a továbbiakban: kültág) a társasági kötelezettségeikért – ha e törvény eltérően nem rendelkezik - nem tartozik helytállási kötelezettséggel.⁴⁸

A Ptk. szövegéből kiderül, hogy a betéti társaság a közkereseti társasághoz hasonlóan olyan személyegyesítő társaság, amelyben legalább egy tagnak (a beltagnak) a helytállási kötelezettsége ugyanolyan korlátlan, mint a kkt. tagjáé és legalább egy tag (a kültág) nem tartozik helytállási kötelezettséggel. E társasági formára a közkereseti társaságra vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni, amennyiben a Ptk. speciális szabályokat nem határoz meg.

A fent említett szabályozásból kifolyólag, a bt. és a kkt. tagjának elhalálozása esetén a jogkövetkezmények fő vonalakban megegyeznek egymással, így ebben a fejezetben azon sajátos jogkövetkezményekre hívnám fel a figyelmet, amelyek a bt. speciális tagi konstrukciójából fakadnak.

A személyegyesítő jelleg miatt a betéti társaságnál sem lehet alkalmazni az „ipso iure” öröklési elvet, így a bt. tagjának halála esetén a kkt.-hez hasonlóan az örökösnek elszámolási igénye keletkezik a társasággal szemben, mivelhogy nem örökli meg az örökhagyó társasági részesedését az általános öröklési szabályok szerint. Ez viszont nem jelenti azt, hogy a társaság ne köthetne megállapodást az örökössel, annak társaságba történő belépéséről.

Általánosságban elmondható, hogy a kültág személye nem olyan döntő jelentőségű a társaság működésében, mint a beltágé. A betéti társaságoknál az is gyakran előfordul, hogy a kültág csak tőkével, vagyoni részesedéssel vesz részt a társaságban és csak „névlegesen” tagja a kkt.-nek.⁴⁹ Ez a körülmény álláspontom szerint nem elhanyagolható, hiszen ha csak a kültág nézőpontjából szemlélődünk, a személyegyesítő jelleg nem állítható teljes bizonyossággal e társasági formáról.

Ezért indokoltnak tartanám *a kültág vagyoni részesedésére vonatkozó öröklési szabályok differenciálását, méghozzá úgy hogy ilyen esetekben az „ipso iure” öröklési elv mégiscsak érvényesülhessen.*

Mivelhogy előfordulhatnak olyan esetek is, amikor a kültág „aktív” tagja a társaságnak,⁵⁰ ezért *lehetőségként fenntartanám az örökhagyó vagyoni részesedésének megváltását, vagy ilyen öröklésnek a társasági szerződésben történő kizárását, hasonlóan a régi és az új kft. szabályaihoz, ezzel kizárva olyan kültaggal való közös együttműködést, akivel azt a társaság többi tagja nem kívánja.*

⁴⁸ Ptk. 3:154. §

⁴⁹ Lásd KISFALUDI 1991 152. o.

⁵⁰ Lásd uo. 152. o.

5.2.1 Pozícióváltás:

Szót kell ejteni arról az esetről is, amikor az örökös a társaság tagjaival úgy egyezik meg, hogy az örökhagyótól eltérő tagi minőségben lép be a bt.-be, ugyanis véleményem szerint nem tekinthető mellékes kérdésnek, hogy ilyenkor hogyan alakul a felelősségvállalás az örökös tekintetében az örökhagyó tarozásaiért.

5.2.2 Kültagból beltag:

A Ptk. 3:155. §-a kimondja, hogy a betéti társaságra – az e címben foglalt eltérésekkel – a közkereseti társaságra vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. A Ptk. 3:139. § (4) bekezdés pedig azt rögzíti, hogy a társaságba belépő tag a belépése előtt keletkezett társasági kötelezettségekért a többi taggal azonos módon köteles helytállni. Véleményem szerint a társaságba belépő tagra a betéti társaságokra vonatkozó rendelkezéseknél speciális szabályozást nem találunk, így amennyiben a bt. is bővül egy újabb taggal, úgy rá is alkalmazandó lesz e szabály. Ez pedig azt jelenti, hogy a beltagi minőségben társaságba lépő örökös, a többi beltaggal azonosan korlátlanul és egyetemlegesen saját vagyonával fog felelni a belépése előtt keletkezett társasági vagyon által nem fedezett tartozásokért.

5.2.3 Beltagból kültag:

Fordított esetben, hogyha az örökhagyó beltagi minőségét felülírva az örököse a többi taggal kötött megállapodás alapján kültagként lép be a társaságba, úgy véleményem szerint két külön helytállási kötelezettséget kell elhatárolnunk egymástól. Mivelhogy a tag halálával tagsági jogviszony megszűnik, és a tagsági jogviszonyt egy „új megállapodás” fogja keletkeztetni, ezért az örököst az örökhagyó beltagi minőségű tartozásaiért a hagyatékek erejéig, azaz korlátozottan kellene, hogy terhelje a helytállási kötelezettség, ugyanis ez esetben úgy kell tekinteni, mintha az örökös nem lépett volna be a betéti társaságba.

A jövőre nézve pedig a Ptk. 3:139. § (4) bekezdésében megfogalmazott, társaságba belépő tagi felelősség szerint kell, hogy terheljék az örököst a társaság tartozásai, ami ez esetben azt jelenti, hogy törvény eltérő rendelkezésének hiányában kültagként nem fog helytállási kötelezettséggel tartozni.

Nem lenne méltányos a hitelezőkre nézve, hogyha az örökös egy ilyen „cserével” el tudná kerülni az örökhagyó tartozásaiért való felelősséget. Ez egyébként ugyanaz a szituáció, amikor az örökös a kkt. tagjaival olyan megállapodást köt, hogy a társaságot betéti társasággá alakítják és ahova az örökös kültagként lép be.

5.2.4 Társaságba be nem lépő kültag felelőssége:

A betéti társaság kültagjának sajátos helyzetéből következik a kérdés, hogy hogyan alakul a kültag örökös felelőssége, amennyiben nem lép be a társaságba és vele a társaság elszámol? Speciálisnak mondható ez a helytállási kötelezettség, melyre a Ptk.-ban nem találunk megoldást. Besenyei Lajos és Barta Judit arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez esetben az örökös csak az elszámolási összeggel fog felelni a társaság tartozásaiért és nem a teljes örökrészével. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy annak ellenére, hogy a kültag a

társaság kötelezettségeiért nem felel, az elszámolás következtében az örökös „csökkenti” a társasági vagyont az őt megillető résszel, ezért, hogyha a betéti társaság vagyona nem elegendő a hitelezők kielégítésére, e vagyონrész erejéig a kültag örökösének felelőssége megállapítható.⁵¹

A társaságba be nem lépő örökösnek a beltág örökhagyó tartozásaiért való felelősségére a kkt.-nál kifejtett társaságba be nem lépő örökösre vonatkozó szabályok az irányadóak.

Mivelhogy az ilyen helyzetekre a Ptk.-ban nem találunk konkrét rendelkezéseket fontosnak tartanám *kifejezetten rögzíteni a belépő és a be nem lépő örökös helytállási kötelezettségét*, hiszen e kérdés nem tekinthető elhanyagolhatónak sem a hitelezők, sem a társaság, sem pedig az örökös szempontjából.

5.2.5 A társaság jogutód nélküli megszűnése:

A Ptk. 3: 158. § (1) bekezdése szerint „A jogi személy jogutód nélküli megszűnésének általános esetein túl a betéti társaság jogutód nélkül megszűnik abban az esetben is, ha valamennyi beltág vagy valamennyi kültag tagsági jogviszonya megszűnik, és az ettől számított hat hónapos jogvesztő határidőn belül a társaság nem jelenti be a nyilvántartó bíróságnak, hogy a társasági szerződés megfelelő módosításával helyreállította a betéti társaságként való működés feltételeit, vagy azt, hogy a betéti társaságot közkereseti társasággá alakította át.,,

A Ptk. szövegéből kiolvasható, hogy legalább egy beltág és egy kültag megléte egyaránt szükséges a betéti társaság működéséhez. Ezért a következőkben külön tárgyalom a beltág és a kültag halálának jogkövetkezményeit. A kkt.-nál említett és a társaság jogutód nélküli megszűnésével valamint a 6 hónapos jogvesztő határidővel kapcsolatos aggályokat, problémákat itt külön nem említeném meg, azok a bt.-re is vonatkoznak.

5.2.6 Az utolsó beltág halála:

Amennyiben a társaság utolsó beltágja meghal, a bt. megszűnik, kivéve, ha a törvényi határidőn belül bejelentik az örökös vagy más személy belépését a társaságba. Amennyiben a bt.-ben több kültag volt, a megszűnést a tagok megakadályozhatják akként is, hogy senkit nem vonnak be a társaságba beltágként, hanem elhatározzák a társaságnak kkt.-ként történő továbbműködését és ennek érdekében határidőben megteszik a szükséges jogi lépéseket.

Lehetséges az a megoldás is, hogy az örökös kültagként lép be a társaságba a tagokkal történő megegyezés alapján és ezt követően határozzák el a kültagok a kkt.-ként történő továbbműködést. Véleményem szerint a kültagként belépő örökösre – akinek örökhagyója beltági pozíciót töltött be a társaságban – a már pozícióváltásnál bemutatott szabályokat kell alkalmazni. Mivelhogy a társaság továbbműködése érdekében kkt.-vá kell, hogy átalakuljon, úgy azt a bt. a Ptk. 3:153. § (1) bekezdése szerint a társasági szerződésének módosításával teheti meg.

⁵¹ BESENYEI Lajos: A társasági jog és az örökjog kapcsolatáról. *Gazdaság és Jog*, 2002/12. 12-14 o.

5.2.7 Az utolsó kültag halála:

Az utolsó kültag halála is a társaság megszűnéséhez vezet, amennyiben a megmaradt beltagok a társaság törvényes működésének helyreállításáról nem gondoskodnak. E ponton is lehetőség van arra, hogy a megmaradt beltagok úgy döntsenek, hogy közkereseti társasággá alakulnak át és nem pótolják a „kieső kültag” helyét. A kültag örököse egyébként megállapodhat a társasággal abban is, hogy beltagként lép be a társaságba és csak ezek után döntik el közkereseti társasággá történő átalakulásukat. Álláspontom szerint erre a szituációra is a pozícióváltásnál bemutatott szabályok alkalmazandóak. Természetesen az is lehetséges, hogy az örökös kültagi minőségben lépjen be a betéti társaságba ezzel megakadályozva azt, hogy a társaságnak közkereseti társasággá kelljen átalakulnia.

5.3 Korlátolt felelősségű társaságban fennálló üzletrész öröklése:

Amint azt láthattuk az előző részekben bemutatott és elemzett közkereseti és betéti társaságok tagsági részesedéseire vonatkozó öröklési szabályok fő vonalakban megegyeztek a Ptk.-ban és a Gt.-ben is, számottevő változást nem hozott az új törvénykönyv.

A kft. üzletrész öröklése tekintetében azonban már más a helyzet. Az új és a régi törvény rendelkezéseinek szövege között jelentős az eltérés, melynek indoka „a szabályozás módszerének gyökeres megváltozásának összetett következményében” keresendő.⁵² A törvénytervezet indoklása szerint e módosítások hátterében az áll, hogy ezáltal nagyobb összhang teremődik az öröklési jog elveivel, valamint az öröklési és végintézkedésre vonatkozó szabályokkal.⁵³

A két törvény kft. üzletrészére vonatkozó rendelkezéseinek változása miatt a következőkben a régi és az új törvénykönyv szabályainak külön alfejezetben történő összevetésére kerül sor a dolgozat témájával összhangban.

5.3.1 A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény szabályozása az üzletrész öröklésével kapcsolatban:

A Gt. 128. § (1) bekezdése szerint „A tag halálával vagy megszűnésével üzletrésze átszáll a jogutódra. A társasági szerződés az átszállást kizárhatja, ebben az esetben azonban rendelkeznie kell az üzletrésznek a tagok vagy a társaság által történő megváltásáról.”

E rendelkezést olvasva láthatjuk, hogy a tag halálakor üzletrésze a halál pillanatában, minden további jogi tény nélkül átszállt az örökösére. Ennek az automatizmusnak a magyarázata, hogy bár hordoz magán személyegyesítő jegyeket a korlátolt felelősségű társaság, alapesetben mégsem kapcsolódik olyan szorosan a tagok személyéhez, mint például a közkereseti társaság, így az „ipso iure” elv mentén történő öröklés adott esetben lehetséges.

⁵² PÁZMÁNDI Kinga: Az üzletrész öröklésével (jogutódlásával) kapcsolatos Ptk.-beli szabályokról. *Gazdaság és Jog* 2015/5. 7. o. (a továbbiakban PÁZMÁNDI 2015.)

⁵³ Lásd uo. 7. o.

Amennyiben a tagok a társaság összetételének meghatározását mégis inkább saját kezükben akarták tartani, a Gt. lehetőséget adott a személyegyesítő jegyek fokozottabb érvényre juttatására is, azzal, hogy a tagok a társasági szerződésben az üzletrész öröklését kizárhatták. Fontos, hogy ilyenkor a társasági szerződésben rendelkezni kellett az üzletrész tagok vagy a társaság általi megváltásáról.⁵⁴ *Az üzletrész átszállás kizárásának és a megváltás lehetőségének társasági szerződésbe iktatásával maga az örökhagyó rendelkezett úgy a létesítő okirat aláírásával, hogy eltér az általános öröklési jogi szabályoktól és örökösait kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb helyzetbe hozta attól függően, hogy az üzletrész megvásárlásakor annak névértéke, hogyan viszonyult az üzletrész tényleges forgalmi értékéhez.*⁵⁵ Ebben az esetben az örökösnek elszámolási igénye keletkezett a taggal vagy a társasággal szemben a tagsági jogok helyett.

Véleményem szerint ez a helyzet megegyezik azzal, amikor a kkt. és a bt. tagjának örököse öröklő az elszámolási igényt. *A különbség az, hogy a közkereseti társaságnál és a betéti társaságnál a törvény zárja ki a tagsági jogok „ipso iure” elv alapján történő öröklését, a korlátolt felelősségű társaságnál viszont a Gt. a tagokat, tehát a „jövőbeli” örökhagyókat jogosította fel, hogy a társasági szerződésben az üzletrész öröklésének kizárásáról rendelkezzenek.*

Amennyiben a tagok a társasági szerződésben nem rendelkeztek az üzletrész kizárásáról és az örökös „ipso iure” megszerezte az üzletrészt, az örökösnek be kellett jelentenie, illetve igazolnia kellett az öröklés tényét a társaság felé, hiszen e nélkül a jogszerzés a társasággal szemben hatálytalan lett volna. Mindezek után a tagjegyzéket megfelelően kellett módosítani, illetve a cégbírósághoz változásbejegyzési kérelmet kellett benyújtani az örökös személyének cégjegyzékbe való bejegyzése érdekében. A Gt.-ben egyébként nem szerepelt olyan rendelkezés, hogy az örökösnek nyilatkozási kötelezettsége állt volna fenn a társasági szerződés rendelkezéseinek elfogadásáról. Ennek oka nagy valószínűséggel az lehetett, hogy az örökös az örökhagyó egyetemes jogutódjának minősül, így terheli minden olyan kötelezettség, ami az örökhagyó hagyatékát képezte, ebbe pedig a társasági szerződésből fakadó kötelezettségek is beleértendőek.⁵⁶

5.3.2 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013.évi V. törvény rendelkezései az üzletrész öröklésével kapcsolatban:

A Ptk.-ban a jogalkotó az üzletrész öröklésével kapcsolatos szabályok szövegét jelentősen megváltoztatta a Gt.-hez képest, így most ezek elemzésére keríték sort.

A Ptk. 3:170. § (1) és (2) bekezdése kimondja, hogy „A tag halála esetén örököse, a jogi személy tag átalakulása, egyesülése, szétválása vagy jogszabály alapján az üzletrésze tekintetében bekövetkezett jogutódlása esetén a jogutód – az örökösi minőség vagy a jogutódlás igazolása mellett – kérheti az ügyvezetőtől a tagjegyzékbe való bejegyzését.

⁵⁴ Gt. 128. § (1) bek.

⁵⁵ Lásd ADORJÁN 1991. 7. o.

⁵⁶ Lásd KISFALUDI 2008. 944. o.

Az ügyvezető megtagadhatja az örökös vagy a jogutód bejegyzését, ha a társasági szerződés által erre feljogosított személyek a társasági szerződésben meghatározott feltételek szerint az üzletrész magukhoz váltásáról az örökös vagy a jogutód bejegyzési kérelmének hatályossá válásától számított harminc napos, jogvesztő határidőn belül nyilatkoznak, és az üzletrész forgalmi értékét az örökösnek vagy a jogutódnak kifizetik. Semmis a társasági szerződés olyan rendelkezése, amely harminc napnál hosszabb határidőt állapít meg.”

A törvény szövegét közelebbről is megvizsgálva láthatjuk, hogy annak ellenére, hogy a Ptk. kifejezetten nem mondja ki – csak a szakasz címében utal arra – az üzletrész *minden esetben* átszáll az örökösre az örökhagyó tag halálakor,⁵⁷ ugyanis a hatályos szabályok alapján a tagok már nem zárhatják ki előzetesen a társasági szerződés aláírásakor az üzletrészek öröklését.

A Ptk. meghagyta a tagoknak azonban azt a lehetőséget, hogy a létesítő okiratban kijelöljenek olyan személyeket, akik a törvényben meghatározott kógens határidőn belül, az ott meghatározott feltételek mellett megválthatják az örököstől az üzletrészt. Azaz, a tagok a társasági szerződésben már nem az üzletrész öröklés útján történő átszállást zárhatják ki, hanem – a bevezetésre került új jogintézmény alapján – az örökös tagjegyzékbe való bejegyzését tagadhatják meg a Ptk. által meghatározott feltételek szerint.

Ez az új helyzet valamelyest az elővásárlási jog gyakorlásához hasonlítható, hiszen a társasági szerződésben előzetesen kijelölt személyek egyoldalú nyilatkozatukkal magukhoz válthatják az örökös üzletrészét, így e társasági részesedés tulajdonjogát is megszerezve.⁵⁸

Fontos lenne, hogy a megváltás feltételeit – mivelhogy annak részletes szabályai a kódexben nem kerültek rögzítésre – a társasági szerződésben rendezzék. Ennek keretében célszerű előre gondolkodni és a létesítő okiratba iktatni, hogy a felek milyen számítási módszert alkalmazzanak, hogy a „kifizetés” körében a felek alkalmazhatnak-e más technikákat is, illetve, hogy több örökös esetén a megváltás milyen követelmények szerint alakuljon.⁵⁹

Véleményem szerint a Ptk. új szabályozása a hétköznapi gyakorlatban nem minősül döntő jelentőségű módosításnak, ugyanis végső soron – amennyiben a társaság tagjai a társasági szerződés elkészítésekor megtették a megfelelő lépéseket: Gt. esetén kizárták az öröklést, Ptk. esetében meghatározták a „megváltásra” jogosult személyeket – az örökös nem tud majd a társaságba belépni.

Ezt támasztja alá az is, hogy az örökös kompenzálása – a megváltás és az elszámolás is – mindkét törvényben azonos logika mentén történik.⁶⁰

Szükséges még említést tenni arról, hogy az új törvény szövege „társasági szerződés által erre feljogosított személyek” – ről beszél. E rendelkezés értelmezéséből arra következtethetünk, hogy a társasági szerződésben nemcsak a tagokat lehet feljogosítani az üzletrész megváltására, hanem kívülálló személyeket is egyaránt. Pázmándi Kinga szerint e

⁵⁷ Lásd PÁZMÁNDI 2015. 7. o.

⁵⁸ MOLNOS Dániel – SZABÓ Imre Gergely: Az elhunyt tag esete II. *Céghírnök*, 2015/10. 11. o. (a továbbiakban MOLNOS-SZABÓ 2015/10.)

⁵⁹ Lásd PÁZMÁNDI 2015. 7. o.

⁶⁰ Lásd uo. 7. o.

rendelkezést akként is lehet értelmezni, hogy magát a társaságot nem illeti meg ez a jogosultság, hiszen a Ptk. személyeket említ nem pedig jogi személyeket.⁶¹ Véleményem szerint azonban személyek alatt a jogi személyek is értendők, ezért nem feltétlenül tartom maradéktalanul helytállónak ezt az álláspontot.

Fontos kiemelni azt is, hogy a megváltás harmincnapos jogvesztő határidejének szabályozása relatív kógens, ugyanis az örökös hátrányára, azaz felfelé nem engedi az eltérést. A 3:170. § (2) bekezdés szövegezése némi bizonytalanságot szül a tekintetben, hogy az említett határidőn belül csak a megváltásra vonatkozó nyilatkozatot kell – e megtenni vagy az üzletrész értékét is meg kell – e fizetni. Amennyiben ezt a rendelkezést szűken értelmezzük, arra a következtetésre juthatunk, hogy mind a kettő feltételnek teljesülnie kell a megszabott határidőn belül, tehát konjunktív feltételnek minősülnek. Abban az esetben, ha az imént kifejtett konklúzió helytálló, akkor előfordulhat, hogy problémák merülnek fel az üzletrész 30 napon belüli forgalmi érték alapú elszámolásában, ha a társasági szerződésben nem névérték vagy számviteli alapú értékelési módszert írnak elő.⁶²

Mivelhogy az „üzletrész kifizetése” kifejezés szerepel a normaszövegben, így az olvasó azt gondolhatja, hogy természetbeni elszámolásra nincsen lehetőség. Pázmándi Kinga ennek ellenére azon az állásponton van, hogy „a diszpozitivitás elve alapján, és annak feltételei közt – a felek magánautonómiája keretében – mégiscsak lehetőség van.”⁶³

Természetesen fennállhat olyan eset is, amikor maga az örökös dönt úgy, hogy nem kíván a társaság tagjává válni. A társaság elszámolási kötelezettsége ebben az esetben is érvényes, hiszen ha ezt elmulasztaná, jogalap nélkül gazdagodna az üzletrész értékével.⁶⁴

5.3.3 Több örökös és az üzletrész felosztása:

Előfordulhat, hogy az elhunyt tagnak több gyermeke is van, ilyenkor őket egyenlő részesedés illeti meg a hagyatékából.⁶⁵ A Gt. és a Ptk. is megegyezik abban, hogy ebben az esetben az örökösök egy tagnak számítanak a társasággal szemben, jogaikat közös képviselőjük útján gyakorolják és a tagot terhelő kötelezettségeikért egyetemlegesen állnak helyt.⁶⁶

Amennyiben az örökösök úgy döntenek, hogy nem kívánnak az üzletrészen közös tulajdonosi jogokat gyakorolni vagy nem mindegyik örökös kíván a társaságba lépni, úgy a hagyatéki eljárás és a társasági jog is biztosít lehetőségeket e helyzet megszüntetésére.

Az „egyszerűbbnek mondható” megoldás az az, ha *az örökösök már a hagyatéki eljárás során egyezséget kötnek egymással*, mely alapján az üzletrészt az egyik örökös szerzi meg.⁶⁷

⁶¹ Lásd uo. 7. o.

⁶² Lásd uo. 7. o

⁶³ Lásd uo. 9. o.

⁶⁴ Lásd PÁZMÁNDI 2015. 9. o.

⁶⁵ Ptk. 7:55. § (2) bek.

⁶⁶ Gt. 122. § (1) bekezdés és Ptk. 3:165. § (1) bek.

⁶⁷ Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/10. 12. o.

A társasági jog ettől eltérő megoldást kínál, méghozzá az *üzletrész felosztását* és önálló üzletrészek létrehozását,⁶⁸ ez azonban néhány akadályba ütközhet.

Hangsúlyozni szükséges, hogy az üzletrész felosztásának szabályai is eltérnek a Ptk.-ban a Gt.-hez képest, ugyanis a Gt. 130. § (1) bekezdése kógens szabályként rögzítette az üzletrész felosztásának eseteit, sőt a 130. § (3) bekezdés még arra is lehetőséget adott a tagoknak, hogy a társasági szerződésben kizárják az üzletrész felosztását. Amennyiben a tagok a létesítő okiratban rögzített e döntésüket meg akarták változtatni, azt megtehették annak módosításával,⁶⁹ de amint láthatjuk ellenkező esetben korlátozhatták is az örökösök üzletrész felosztására irányuló szándékát.

A Ptk. 3: 173. § (3) bekezdése szintén rögzíti az üzletrész felosztásának kizárólagos eseteit – többek között az öröklés esetén történő üzletrész felosztást – és a Gt.-vel szemben kimondja, hogy a társasági szerződés ezzel ellentétes rendelkezése semmis. A (2) bekezdés is tartalmaz egy megkötést, méghozzá azt, hogy az üzletrész felosztásához a taggyűlés hozzájárulása szükségeltetik. Ezt a korlátot a Gt. is tartalmazta, de a Ptk.-val ellentétben a jogalkotó ott még megengedte az eltérést. A hatályos jogszabályok azonban kógenssek, az azoktól való eltérés a semmisség jogkövetkezményét vonja maguk után.⁷⁰

A Ptk. egyébként nem adja meg azt a határidőt, amin belül a taggyűlésnek a hozzájárulást meg kell adnia, ebből kifolyólag nem létezik olyan szabály sem, amely úgy rendelkezne, hogy a határidő elmulasztásával a beleegyezést megadottnak kell tekinteni. Így viszont a taggyűlés a döntést elhúzhatja és önmagában azzal, hogy nem tűzi napirendre a kérdést, megakadályozhatja az üzletrész felosztását.⁷¹

E fejezetnél szükségesnek tartom az üzletrész fogalmára és a legkisebb mértékére vonatkozó szabályok bemutatását is, ugyanis az e rendelkezésekben megjelenő korlátozások ellehetetleníthetik az üzletrész felosztását.⁷²

A Ptk. 3:164. § (1) bekezdése határozza meg az üzletrész fogalmát, mely a törzsbetéthez kapcsolódó tagsági jogok és kötelezettségek összessége. A 3:161. § (1) bekezdése pedig arról rendelkezik, hogy az egyes törzsbetétek mértéke nem lehet kevesebb százezer forintnál.

Ez a szabály a Gt.-ben is megtalálható volt, annyival kiegészítve, hogy a törzsbetétek forintban kifejezettnek és tízezerrel maradék nélkül oszthatónak kellett lennie.⁷³ Mivelhogy a törvény csak a *törzsbetét legkisebb mértékére vonatkozó szabály alkalmazását* írta elő, jogosan merült fel e rendelkezéssel kapcsolatban a kérdés, hogy az üzletrész felosztása során is be kell-e tartani ezt a szabályt. A bírósági gyakorlat e kérdést kiterjesztően értelmezte és afelé mutatott, hogy az üzletrész felosztására is alkalmazni kell a rendelkezést.

⁶⁸ Gt. 130. § (1) és Ptk. 3:173. § (1) bek.

⁶⁹ Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/10. 12. o.

⁷⁰ Lásd GADÓ – NÉMETH -SÁRINÉ 2014. 108. o.

⁷¹ Lásd KISFALUDI 2008. 958. o.

⁷² Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/09. 10. o.

⁷³ Gt. 114. § (2) bek.

Molnos Dániel és Szabó Imre Gergely írásában azt az álláspontot osztják, hogy a törzsbetétek mértékére vonatkozó szabályok kógensek, ugyanis azok a törzsbetét fogalmi elemei közé tartoznak, ebből kifolyólag egy százezer forint mértékű üzletrész felosztása fogalmilag kizárt. A Ptk. elhagyta azt a szabályt, hogy a törzsbetéteknek maradék nélkül tízezerrel oszthatónak kell lenniük, így egy ötszázezer forintos üzletrész felosztása három részben ma már nem jelent gondot, ahogy láthattuk ez a Gt. hatálya alatt még lehetetlen lett volna.⁷⁴

Amennyiben az örökösök a közös tulajdonhoz hasonló helyzetüket természetbeni megszüntetéssel, azaz az üzletrész felosztásával nem tudják kiküszöbölni, úgy e problémára valamelyik örökös általi megváltása vagy az üzletrész egységként való átruházása nyújthat megoldást.⁷⁵

Fontos hangsúlyozni, hogy a Ptké. 12. § (1) és (2) bekezdése alapján a gazdasági társaságok kötelesek 2016. március 15-ig a Ptk. hatálya alá helyezkedésről rendelkezni, így a Gt.-nél említett korlátozások ma már nem tudják befolyásolni az üzletrészek felosztását.

5.3.4 Az üzletrészen fennálló özvegyi jog:

A Ptk. megalkotásakor a jogalkotó szakított a hosszú történelmi időre visszanyúló örökhagyó házastársával kapcsolatos törvényes öröklési rend szabályaival: megszüntette a házastárs egész hagyatékra kiterjedő hasznélvezeti jogát a leszármazók állagöröklése mellett, és csak az örökhagyóval közösen lakott lakásra és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakra biztosít hasznélvezeti jogot. Emellett a házastárs a hagyaték többi részéből egy gyermekrészt is örököl.⁷⁶

A régi Ptk. hatálya alatt gyakran előfordult olyan eset, hogy az állagörökös által örökölt üzletrészen a túlélő házastársnak hasznélvezeti joga állt fent. Az, hogy hogyan alakulnak ilyenkor a társasági viszonyok, mit jelent a társasági tagsági jogok és kötelezettségek birtokban tartása, használata és hasznainak szedése sokszor okozott fejtörést a jogalkalmazók számára.⁷⁷

Amennyiben csak a Ptk. 7:58. § (1) bekezdését olvassuk prima face úgy tűnhet, hogy a jogalkotó rendezte az özvegyi hasznélvezeti joggal terhelt üzletrész kérdéskörét és kizárta azt, hogy a túlélő házastárs az (1) bekezdésben meghatározottakon kívül más vagyontárgyon is hasznélvezeti jogot örököljön. Ámde, ha továbbolvasunk a törvényben láthatjuk, hogy a (3) bekezdés szerint „Osztályos egyezségben a házastársnak a gyermekrészt helyett az egész hagyatékra kiterjedő holtig terjedő hasznélvezeti jog biztosítható.” Ne felejtjük el azt sem, hogy az örökhagyó végintézkedéssel is létrehozhatja az özvegyi jogot,⁷⁸ ez pedig azt jelenti,

⁷⁴ Lásd MOLNOS – SZABÓ 2015/10. 12. o.

⁷⁵ Lásd KISFALUDI 1991. 154. o.

⁷⁶ Ptk. 7:58. § (1) bekezdés és régi Ptk. 615. § (1) bek.

⁷⁷ Lásd KISFALUDI 2008. 945. o.

⁷⁸ Lásd KODAY Zsuzsanna: A társasági jog néhány öröklési jogi vonatkozása kft.-nél. *Gazdaság és Jog*, 2001/6. 9. o. (a továbbiakban KODAY 2001.)

hogy a fent említett jogi helyzet az új Ptk. hatálya alatt is kialakulhat, így szükségesnek tartom az ezzel kapcsolatosan kialakuló helyzetek mélyrehatóbb elemzését.

Először is hangsúlyozni szükséges, hogy az üzletrész nem dolog. Pázmándi Kinga megfogalmazásában az üzletrész „jogösszesség”, melyet alátámaszt a Ptk. üzletrészre vonatkozó új fogalom meghatározása is, amely kifejezetten kihagyta a jogok megtettesítésére vonatkozó szöveges utalást, ugyanis e tagsági jogokról olyan értékpapírt kiállítani melyben dologi formában megtettesülhetne a tagsági jog, nem lehet.⁷⁹

Ha azonban az osztalékra való jogosultságra gondolunk, arra a következtetésre juthatunk, hogy az üzletrész magában foglal hasznot hajtó jogokat is,⁸⁰ így a Ptk. 5:156 (1) bekezdése alkalmazható rá, azaz: „A hasznot hajtó jog és követelés haszonélvezetére a dolgok haszonélvezetének szabályait kell megfelelően alkalmazni.”

Az viszont, hogy a haszonélvezeti jog tartalmi elemei mennyiben alkalmazhatók az üzletrész tekintetében, már más kérdés. A használat és a hasznok szedésének jogát azonosíthatjuk a társasági tagsági jogok alapján járó hasznok elsajátításával, illetve jog gyakorlásával, de jogok esetében a birtoklás nem igazán értelmezhető.⁸¹

A haszonélvezőt a hasznok és a tagsági jogok csak korlátozott ideig, azaz legfeljebb a haláláig illetik meg, ezért a haszonélvezőt az fogja motiválni, hogy a lehető legnagyobb hasznot megteremtse magának és a társaságból minél hamarabb nyereséget vehessen ki, ez pedig döntéseiben is meg fog jelenni. A társaság szempontjából ez nem egy szerencsés helyzet, ugyanis ezáltal a gazdasági társaság hosszú távú érdekei csorbát szenvedhetnek. Ugyanis ha a kft. úgy dönt, hogy a társaságot fejleszti és a nyereség kivételét egy későbbi időpontra halasztja egy nagyobb nyereség reményében, a haszonélvező azt kockáztatja, hogy a nyereséghez nem fog hozzájutni, mert mire haszonhoz jutna, addigra megszűnhet haszonélvezeti joga.⁸²

Annak érdekében, hogy a haszonélvező e jogával ne tudjon visszaélni és azt korlátlanul gyakorolni, a régi és az új Ptk. is tartalmazza a „rendes gazdálkodás szerinti eljárás” követelményét a haszonélvezeti jog gyakorlása során. Ez a szabály biztosítja azt, hogy a haszonélvező ne csak a saját pillanatnyi előnyeit tartsa szem előtt és emiatt döntéseivel rombolja a társaság vagyoni helyzetét.⁸³ A következőkben e rendes gazdálkodási szabályok vizsgálatára keríték sort a tagsági jogok gyakorlása tekintetében.

Rendkívül jelentős kérdés, hogy a tagsági jogok közül melyik illeti meg az állandó résztvevőt és melyik a haszonélvezőt. Az egyik legfontosabb tagsági jog a *szavazati jogosítvány*, amivel jelentős befolyást lehet gyakorolni a kft. működésére. Amennyiben ez a jog a haszonélvezőt illeti, és ő úgy gyakorolja azt, hogy a rendes gazdálkodás szabályait nem tartja be,

⁷⁹ Lásd PÁZMÁNDI 2015. 7. o.

⁸⁰ Lásd KISFALUDI 2008. 945. o.

⁸¹ Lásd *uo.* 945. o.

⁸² Lásd KISFALUDI 2008. 946. o.

⁸³ Lásd *uo.* 946. o.

hozzájárulhat egy olyan határozat meghozatalához, amely nyilvánvalóan sérti a társaság érdekeit. A társasági határozat ennek ellenére meg fog születni, melyet nagy valószínűséggel nem lehet a jövőben megkérdőjelezni arra hivatkozva, hogy az állagörökös és a hasznélvező között emiatt felmerülő vitában a bíróság végül azt mondta ki, hogy a hasznélvező megsértette a rendes gazdálkodás szabályait, ezzel igazat adva az állagörökösnek.⁸⁴

Az állagörökös akkor tudja megakadályozni, hogy a hasznélvező ne a gazdasági társaság érdekeit sértő módon gyakorolja az üzletrészből eredő jogait, hogyha a Ptk. szabályai alapján először tiltakozik a hasznélvező tevékenysége ellen, majd ha ez nem vezet eredményre, biztosítékot követel, végül pedig a bíróság a tulajdonos kérelmére a hasznélvezeti jog gyakorlását a biztosíték adásáig felfüggesztheti. (Ez a „folyamat” a régi Ptk.-ban is ugyanígy került szabályozásra.)

Ellentétes e fenti helyzettel az, amikor az állagörököst illeti az osztalékjogon kívüli minden jog gyakorlása: ez esetben az ő érdekeit az szolgálná, hogyha a hasznélvezeti jog fennállásáig, a haszon kifizetésére nem kerülne sor és a haszon a társaságnál maradna. Így a tag biztosítani tudná magának, azt, hogy a hasznélvezeti jog megszűnését követően az üzletrész hasznaihoz is hozzájusson. Ez szintén egy torzulást eredményezne, azzal a különbséggel, hogy az állagörökös ilyen jellegű viselkedésével szemben nem léteznek olyan garanciák, mint a fentiekben leírt „nem rendes gazdálkodás szerinti eljárással” szemben.⁸⁵ Azt sem szabad elfelejteni, hogy az osztalék csak akkor jár, ha a taggyűlés a nyereség felosztásáról ilyen határozatot hozott.⁸⁶

Meg kell említeni még, hogy a hasznélvezettel terhelt üzletrészt is át lehet ruházni, a tulajdonos személyének a változása ugyanis nem érinti a hasznélvezeti jogot. A cégjegyzék kötelező adatainak taxatív felsorolásában nem szerepel a hasznélvezettel terhelt üzletrész feltüntetésének kötelezettsége, mely véleményem szerint célszerű lenne. Igaz, a változásbejegyzés kérelmezése során, a tagjegyzék is benyújtásra kerül a cégbírósághoz, s így a cégiraton keresztül a nyilvánosság számára is megismerhetővé válik a hasznélvezeti jog fennállása.⁸⁷

Amennyiben a további tagsági jogok nem a tulajdonost illető rendelkezési joghoz kapcsolódnak és még beleférnek a hasznélvezet szabályaiba, akkor azok gyakorlása a hasznélvezőt illetik meg, azonban e kérdéskörre a törvényi szabályozás és a joggyakorlati útmutatás hiánya miatt megfelelő és hiánytalan válasz nem adható,⁸⁸ ezért véleményem szerint szükséges lenne e jogi szituáció törvényi keretek között történő rendezése.

⁸⁴http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2_2014/gondolatok_az_uzletreszek_orokleserol/
[letöltve: 2016. 10. 03.]

⁸⁵ Lásd KISFALUDI 2008. 946. o.

⁸⁶ Lásd KODAY 2001/6. 9 o.

⁸⁷ Lásd KISFALUDI 2008. 947. o

⁸⁸ Lásd uo. 947. o.

Ami azonban biztosan állítható és hangsúlyozni szükséges, hogy „a társaság tagjává csak az állagörökös válhat.”⁸⁹

5.3.5 Mellékszolgáltatás öröklése:

Abban az esetben, hogyha az örökhagyó tagnak mellékszolgáltatási kötelezettsége is fennállt a társasággal szemben, kérdéses lehet, hogy az üzletrész öröklése esetén a belépő örökös a mellékszolgáltatást is örökli-e, hogy képes lenne-e a mellékszolgáltatás teljesítésére, illetve, hogy ő vagy a társaság egyáltalán akarja-e a mellékszolgáltatás folytatását. Erre vonatkozó szabályokat sem a Gt., sem a Ptk. nem tartalmaz. Mindkét törvény rögzíti azonban azt a szabályt, hogy az *üzletrész átruházása* megszünteti ezt a kötelezettséget, kivéve, ha a megszerző a társaság hozzájárulásával azt átvállalja. Logikus lenne ezért, a Ptk.-ban is analógia útján kifejezetten elismerni annak a lehetőségét, hogy akár az örökös, akár a társaság úgy dönthessen, hogy a kft. tevékenységében történő személyes közreműködést nem kívánják.⁹⁰

5.3.6 Az egyszemélyes kft. üzletrészének öröklése:

Előfordulhat, hogy az örökös egyszemélyes kft.-ben lévő üzletrészt örököl. Ebben az esetben megszerzi a társaság vagyonát és az örökhagyó jogait, a kft. pedig egyszemélyes társaságként működik tovább.

Amennyiben többen örökölnék, úgy valamennyien megszerzik az üzletrészt a hagyaték megnyílásával.⁹¹ Az EBH2003. 884. számú döntés azonban kimondja, hogy az egyszemélyes kft. nem működhet úgy, hogy egy üzletrész több személy közös tulajdonában van, attól függetlenül sem, hogy a tulajdonosok a társasággal szemben egy tagnak számítanak. A bíróság ugyanis nem tartja elfogadhatónak azt, hogy ilyenkor a társasági működési viszonyok nem a társasági jog alapján kerülnek rendezésre. Példaként említhető erre a tagi döntéshozatal, mely a közös tulajdoni szabályok alapján, nem pedig a társasági jogi normák alapján történik. Így a tagok kötelesek az üzletrészt haladéktalanul felosztani és az alapító okiratot társasági szerződéssé módosítani.⁹²

A fentiekben láthattuk, hogy lehetőség van arra is, hogy az örökösök a hagyatéki eljárás során egyezséget is kössenek egymással, arról, hogy az üzletrészt csak egyikük szerzi meg. Ez esetben az egyszemélyes kft. változatlan formában folytathatná működését.

5.3.7 A még nem teljesített vagyoni hozzájárulásokért való helytállási szabályok:

A Ptk. és a Gt. is úgy rendelkezett, hogy a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig illetve a társaság bejegyzéséig nem feltétlenül szükséges a teljes pénzbeli vagyoni hozzájárulás

⁸⁹ ANKA Tibor: Különleges vagyontárgyak a hagyatékban. *Polgári Jogi Tudományos Diákkör évkönyve*, 1999. 39. o.

⁹⁰ Lásd KISFALUDI 2008. 945. o.

⁹¹ Lásd KODAY 2001/6. 10. o.

⁹² Lásd VÉKÁS – GÁRDOS 2014. 416. o.

teljesítése. (A két törvény ugyan eltér azon a ponton, hogy mennyi pénzbeli hozzájárulást kell a tagoknak teljesíteni a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig/társaság bejegyzéséig, de az általam tárgyalt témakörben ennek most nincsen jelentősége, így erre most külön nem térek ki.)

Amennyiben a tag még az előtt meghal, hogy nem szolgáltatotta teljes egészében a törzsbetétjét, a társasággal szemben tartozása keletkezik. Ez pedig a Ptk. 7:94. § (1) bekezdés c) pontja szerint az örökgyó tartozásának minősül, ami azért fontos, mert örökösét ilyen esetben a Ptk. 7:96. § (1) bekezdése szerinti korlátozott felelősség fogja terhelni.

Amennyiben az örökös a társaságba tagként belép, de korlátozott felelőssége miatt a hagyaték nem fedezi a teljes kötelezettséget, akkor azt a hagyatékon túlmenően saját vagyonából teljesítheti, sőt a 3:98. § (1) – (3) bekezdései értelmében köteles is teljesíteni a még szükséges vagyoni hozzájárulást. Ha ezt újabb felhívás ellenére is elmulasztja, mindkét törvény alapján megszűnik a tagsági jogviszonya.

Érdekes kérdés mi történik akkor, hogyha az ügyvezető számára ismeretlen az örökös személye, hiszen személyének megállapítása nem feltétlenül következik be azonnal a hagyaték megnyíltát követően. Fontos, hogy az ügyvezető felhívása akkor minősül joghatályosnak, ha azt a címzett átvette. Amennyiben ez megtörténik a felhíváshoz jogszabályban meghatározott jogkövetkezmények fűződhetnek. Mivelhogy az örökgyó már meghalt, ő az ügyvezető felhívását nem veheti át, ez alapján nem mulaszthat.

Gondot okozhat az is, ha az ügyvezető olyan személynek címezi a felhívást, aki utóbb mégsem örököl. Az ügyvezetőnek ezért rendkívül körültekintően kell eljárnia a fizetési felszólítás kézbesítése és a jogkövetkezmények alkalmazása során, ugyanis hogyha az álörökös vagy „nem az üzletrész örököse” nem tesz eleget e fizetési kötelezettségnek és emiatt a tagsági jogviszonyt megszüntnek tekintik, akkor ez jogszabályba ütközik. Koday Zsuzsanna folyóiratcikkében azt írja, hogy az örökös ebben az esetben egy megállapodást köthet a társasággal tagsági viszonyának helyreállítása végett vagy kérheti az ügyvezető jogellenes magatartásával okozott kárának megtérítését. Az örökösnek nincsen lehetősége a bírósághoz fordulni, mert annak „nincsen olyan jogköre, hogy a társasági szerződés módosításával tagsági viszony létesítését eredményező határozatot hozzon.”⁹³

Érdemes még azt is megjegyezni, hogy a Ptk. a Gt.-hez képest már kifejezetten kimondja, hogy a vagyoni hozzájárulást elmulasztó tag a „szerződészegéssel okozott károkért való felelősség” szabályai szerint felel a társaságnak, illetve kógens szabályként rögzíti, hogy a létesítő okiratban a törvényben meghatározottnál enyhébb következmény nem írható elő ilyen esetekben.⁹⁴ (Ez a szabály a Gt.-ben még diszpozitív rendelkezésként érvényesült.)

⁹³ Lásd KODAY 2001/6. 9. o.

⁹⁴ Ptk. 3:98. § (2) és (3) bek.

5.3.8 Örökhagyó tartozásaiért való felelősség szabályai:

Főszabály szerint a kft. tagja a társaság kötelezettségeiért nem köteles helytállni, így a tag örököse a belépése előtt keletkezett társasági tartozásokért nem fog felel.

5.4 Részvény öröklése:

A gazdasági társaságok közül a részvénytársaság az egyedüli olyan társaság, amely tisztán tőkeegyesítő jegyeket hordoz magán és a tagok személye, személyes közreműködése nem bír döntő jelentőséggel a társaság szempontjából.⁹⁵

A részvény egyébként tagsági jogokat megtestesítő, névre szóló értékpapír. Az értékpapír az új Ptk. 5:14. § (2) és a régi Ptk. 94. § (2) bekezdésének szabályai szerint is tulajdonjog tárgya lehet, azaz dolognak minősül. Ebből és a részvénytársaság tőkeegyesítő jellemzőjéből következik, hogy az értékpapír „ipso iure” átszáll az elhunyt tag jogutódjára. A társaság, illetve tagjainak hozzájárulása nem szükséges eleme az öröklésnek, a részvény átszállását nem lehet korlátozni.⁹⁶

A részvény öröklésére vonatkozó rendelkezéseket a Ptk.-ban (a Gt.-hez hasonlóan) a részvény jogosultjának megállapítására és a dolgozói részvény öröklésére vonatkozó szabályoknál találhatjuk. Mielőtt e szabályok elemzésére sort kerítenék, fontosnak tartom mindenekelőtt az értékpapír alaki legitimációjának és az öröklés folytán bekövetkező alanyváltozás ellentmondásának feloldására vonatkozó szabályok vizsgálatát.

5.4.1 Az alaki legitimációs hatás és az anyagi jogi tulajdoni állapot ellentmondásának feloldása:

„Az alaki legitimáció azt jelenti, hogy az értékpapírba foglalt jog jogosultjának – függetlenül az anyagi jogi jogosultságtól – azt kell tekinteni, akit maga az értékpapír fogalmilag jogosultként igazol.”⁹⁷

Ennek azért van jelentősége, mert amikor a részvény – forgatmányok megszakítatlan láncolata által igazolt – tulajdonosa öröklés útján megváltozik, annak ellenére, hogy anyagi jogi értelemben bekövetkezik a változás, a forgatmányok nem őt fogják jogosultként igazolni. A helyzet az örökhagyó nevében lévő értékpapírszámlán nyilvántartott dematerializált részvény esetén is ugyanez. Az értékpapír alaki legitimációs hatása és az anyagi jogi tulajdoni állapot ellentétjének feloldása érdekében ezért a jogalkotó különleges szabályokat iktatott be a részvény jogosultjának megállapítására.⁹⁸

A részvény jogosultjának megállapítása mind a két törvényben attól függően került szabályozásra, hogy nyomdai vagy dematerializált úton előállított részvényről van – e szó: a tulajdonosváltást *nyomdai úton előállított részvény esetén az igazgatóság vezeti át*

⁹⁵ Lásd KISFALUDI 2008. 1164. o.

⁹⁶ Lásd KISFALUDI 2008. 1164. o.

⁹⁷ Lásd uo. 1164. o.

⁹⁸ Lásd uo. 1164. o.

kérésre, a részvény hátoldalán vagy toldatán a tulajdonosváltást igazoló okirat megjelölése mellett. *Dematerializált értékpapír esetén a változást az értékpapírszámla vezető vezeti át.* A Ptk. a Gt.-vel ellentétben nem szól arról, hogy az értékpapírszámla vezető ezzel egyidejűleg a részvénytársaság igazgatóságát vagy annak megbízottját is értesíti, aki a részvényt – ha az eltérően nem rendelkezik – a részvénykönyvbe bejegyzi.⁹⁹

A részvényes e tulajdonosi minőségét letéti vagy tulajdonosi igazolással igazolhatja a részvénytársasággal szemben, illetve létezik a tulajdonosi megfeleltetés is, ahol az értékpapírszámla vezetői az rt. irányában igazolják, hogy kinek a nevében hány darab részvényt tartanak nyilván. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy ez esetben nem arról van szó, hogy a tulajdonosi, letéti igazolás vagy a tulajdonosi megfeleltetés értékpapír lenne. Ezek „csak” az alaki legitimációs hatás továbbítására képesek, ugyanis igazolják, hogy a bennük megjelenő személy rendelkezik olyan részvénnel, amelyek jogosultként alakilag őt igazolják, azonban ezekhez az igazolásokhoz legitimációs hatás nem fűződik.¹⁰⁰

A Ptk. rögzíti továbbá, hogy a tulajdonosváltás igazgatóság általi átvezetése a forgalmi láncolat részét képezi, ami azért nagyon fontos, mert a forgalmi láncolat így tehető megszakíthatatlanná és ezáltal lesz biztosítva az alaki legitimációs hatás,¹⁰¹ valamint a fentiekben tárgyalt ellentmondás összhangja.¹⁰² Ez a hatás pedig olyan erősséggel bír, hogy a társaság főszabály szerint nem is tagadhatja meg az alakilag legitimált részvényes részvénykönyvbe történő bejegyzését.¹⁰³

5.4.2 A dolgozói részvények öröklése:

A következő szakasz, ahol a törvényben részvényre vonatkozó öröklési jogi szabályokat találhatjuk a dolgozói részvények.

Az „ipso iure” öröklési rend ez esetben is érvényesül, így a részvény automatikusan átszáll a részvényes örökösre. A dolgozói részvényre vonatkozóan azonban a Ptk. tartalmaz néhány korlátozó rendelkezést, amennyiben az örökös nem a részvénytársaság munkavállalója. Ilyenkor ugyanis meg kell szüntetni a nem munkavállaló örökös tulajdonjogát a részvény felett, mely elsősorban annak értékesítésével történhet. Így juthat hozzá az örökös a részvény által megtestesített értékhez. Értelmszerűen csak olyan személyek tulajdonába kerülhet az ilyen értékpapír, akik jogosultak is annak megszerzésére. A törvény az átruházásra 6 hónapot enged, e határidő elmulasztása esetén a társaság nyeri el a részvény feletti rendelkezési jogot. Ilyenkor a társaság két dolgot tehet: bevonja az örökös tulajdonában lévő részvényt vagy más részvényfajtvá alakítja át és az átalakítás után értékesíti.

⁹⁹ Ptk. 3:221. § (1) és (2) bekezdés és Gt. 181. §

¹⁰⁰ Lásd VÉKÁS-GÁRDOS 2014. 425 – 426. o.

¹⁰¹ Lásd uo. 432. o.

¹⁰² Lásd GADÓ -NÉMETH-SÁRINÉ 2014. 127. o.

¹⁰³ Ptk. 3: 246. § (2) és (3) bek.

Elsőre azt gondolhatnánk, hogy az átalakított részvény tulajdonjogát az örökös megszerezheti, hiszen ezáltal megszűnik a részvény dolgozói minősége s így a nem munkavállaló is tulajdonos lehet. Ez a gondolatmenet azonban azért nem helytálló, mert nem törvényszerű, hogy az átalakított részvény értéke a dolgozói részvény értékével lesz azonos, s az örökös nem kerülhet emiatt előnyösebb helyzetbe és ezzel nagyobb értékhez hozzájutva, mint amit örökölt.

Amennyiben az örökös helyett a társaság rendelkezett a dolgozói részvénnyel, úgy az örököst annak a névértéke fogja megilletni. Ezt két oldalról is értékelhetjük: egyrészt az örökös számára előnyös lehet abból a szempontból, hogy a munkavállaló ingyenesen vagy névértéknél alacsonyabb áron szerezte meg a részvényt, másrészt ez a szabály nem veszi figyelembe a dolgozói részvény aktuális piaci értékét, így előfordulhat az is, hogy az örökös a névérték kifizetésével esetleg kárt szenved.¹⁰⁴

5.4.3 Több örökös:

Amennyiben az örökösnek több örököse van, úgy előfordulhat olyan helyzet, hogy egy részvény tulajdonjogát többen is megszerzik az öröklés során. Hagyatéki osztállyal a létrejövő közös tulajdont az örökösök megszüntethetik és szabadon rendelkezhetnek arról, hogy az egyes vagyontárgyak beleértve a részvényt is, kinek a tulajdonába kerüljenek.

Abban az esetben, hogyha a fent leírt formában nem szüntetik meg a közös tulajdonú részvényt az örökösök, úgy ők a társasággal szemben a Ptk. és a Gt. szabályai alapján is egy részvényesnek fognak számítani. Ilyenkor jogaikat közös képviselőjük útján gyakorolják és egyetemlegesen állnak helyt az őket terhelő kötelezettségekért, hasonlóan a kft. közös tulajdonú üzletrészre vonatkozó szabályaihoz.¹⁰⁵

Fontos hangsúlyozni, hogy a kft.-vel ellentétben a részvénytársasági szabályok nem tartalmazzák a részvény felosztására vonatkozó rendelkezéseket. Ennek oka a rt. fogalom meghatározásában keresendő, hisz e gazdasági társaság előre meghatározott számú és névértékű részvényből álló alaptőkével működik.¹⁰⁶ Ez pedig egyet jelent azzal, hogy kizárólag a részvénytársaság jogosult a részvények feletti rendelkezés feltételeit meghatározni: a társaságtól függetlenül nem lehet a részvények névértékét vagy darabszámát alakítani, hiszen az, az alapszabállyal lenne ellentétes.¹⁰⁷ Ebből kifolyólag, hogyha közös tulajdon keletkezik egy részvényen, a részvényesek nem jogosultak annak természetbeni megosztására, ilyenkor őket eszmei hányadok illetik meg a közös tulajdonon. A tulajdonostársak, amennyiben a már említett hagyatéki osztállyal nem szüntetik meg a közös tulajdonú részvényt, a közös tulajdon más egyéb megszüntetésének lehetőségeit

¹⁰⁴ Lásd VÉKÁS-GÁRDOS 2014 447. o.

¹⁰⁵ Ptk. 3:213. § (2) bek.

¹⁰⁶ Ptk. 3:210. §

¹⁰⁷ Lásd VÉKÁS-GÁRDOS 2014. 427. o.

alkalmazhatják: megváltással, közös értékesítéssel vagy árveréssel vethetnek véget tulajdonközösségüknek.¹⁰⁸

Ettől el kell határolnunk azt a szituációt, amikor a közös tulajdon nem egy, hanem egyszerre több részvényen áll fenn. Ez esetben úgy lehetséges a természetbeni megosztás, hogy magát a részvényt, részvényeket nem osztják fel, hanem a „részvénycsomagban” szereplő részvényeket osztják el egymás között megfelelő számban. Utalnék még arra, hogy a Ptk. rt.-re vonatkozó szabályai a tulajdonostársaknak a társasághoz fűződő viszonyaira vonatkoznak, viszont a közös tulajdonnal kapcsolatban felmerülő egyéb kérdéseket, a közös tulajdonra vonatkozó általános rendelkezések szabályozzák.¹⁰⁹

5.4.4 Részvényesi jogok gyakorlása az özvegyi joggal terhelt részvény alapján:

Láthattuk a kft. szabályainál, hogy a Ptk. megszüntette a túlélő házastárs egész hagyatékra kiterjedő haszonélvezeti jogát a leszármazók állagöröklése mellett, viszont az örökösök osztályos egyezségben megállapodhatnak abban, hogy a házastárs mégis megkapja e jogot, a gyermekrésze vonatkozó állagörökség helyett.¹¹⁰

Ezért fontosnak tartom e jogi helyzet közelebbi megvizsgálását is, hiszen amint láthatjuk a rt. esetében is előfordulhat ilyen szituáció.

A kft.-hez hasonlóan a probléma gyökere itt is a tagsági jogok gyakorlásában rejlik: a tagsági jogokat meg kell-e osztani a haszonélvező és az állagörökös között vagy azok teljességét a haszonélvezőnek kell biztosítani?

A régi és az új Ptk. is úgy rendelkezik, hogy az értékpapírra a dologra vonatkozó szabályokat/tulajdonjog szabályait kell megfelelően alkalmazni. Hiába azonban ez a dologi forma, mivel a haszonélvezet szempontjából a részvény által megtestesített hasznok bírnak jelentőséggel, nem pedig az értékpapír dologi sajátosságai.¹¹¹ Ugyan fennállhat haszonélvezeti jog jogokon, de ez csak annyiban igaz amennyiben a haszonélvezet tárgya hasznot hajtó jog.¹¹² Azt pedig nem állíthatjuk, hogy a részvényesi jogosultságok mindegyike közvetlenül hasznot hajtó jog, gondoljunk csak a közgyűlésen való részvételre vagy az információkérésre az ügyvezetéstől.¹¹³

Haszonélvezeti joggal terhelt részvény esetén a részvényesi jogosultságok megosztása kézenfekvő megoldás lehetne, de az alaki legitimációs szabályok miatt ez nem kivitelezhető, hiszen amint láthattuk e szabályok nem teszik lehetővé, hogy a jogosultságok megosztásával

¹⁰⁸ Lásd KISFALUDI 1991. 155. o.

¹⁰⁹ Lásd VÉKÁS – GÁRDOS 2014 427. o.

¹¹⁰ Lásd VÉKÁS 2013. 1013. o.

¹¹¹ Lásd KISFALUDI 2008 1164. o.

¹¹² Ptk. 5:156. § (1) bek. és régi Ptk. 164. § (1) bek.

¹¹³ Lásd KISFALUDI 2008. 1164. o.

a részvény egyszerre több jogosultat igazoljon, mivelhogy a tagsági jogokat csak az értékpapír által igazolt jogosult gyakorolhatja.¹¹⁴

Amennyiben az állagörökös kerül feltüntetésre a részvényben, úgy elengedhetetlen egy olyan megállapodás, amelyben az állagörökös átengedi a keletkező hasznot a haszonélvezőnek. Erre lehet alkalmas például egy engedményezési szerződés.

Abban az esetben, *hogya a haszonélvezőt tüntetik fel jogosultként a részvényben*, nagyon fontos arról gondoskodni, hogy a haszonélvező, az értékpapírra vonatkozó szabályok adta átruházás lehetőségével ne éljen, hiszen a részvénynek nem ő az anyagi jogi jogosultja. A felek egyébként megállapodhatnak abban is, hogy az állagörökös a nem közvetlenül hasznot hajtó jogokat milyen formában gyakorolja, a haszonélvező ebben az esetben meghatalmazással jogosíthatja fel az állagörököst e jogok gyakorlására.¹¹⁵

5.4.5 Felelősség az örökhagyó tartozásaiért:

A részvényes nem köteles helytállni a részvénytársaság tartozásaiért, így véleményem szerint az örökös is e „felelőtlenséget örökli.”

6. További felmerülő kérdések:

Az eddigiekben alapvetően a társasági jog szempontjából mutattam be a szabályozást és ebből a szempontból vizsgáltam meg a témával kapcsolatban felmerülő problémákat.

A következőkben röviden néhány olyan kérdéskört elemeznék, amelyeket az öröklési jog oldaláról közelíték meg.

6.1 Végintézkedési szabadság kontra társasági jogok:

A Ptk. 7:10. §-a alapján az örökhagyó halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről szabadon rendelkezhet. E rendelkezést olvasva a végintézkedési szabadságnak ebben a kontextusban nincsen korlátja. Ámde mi van akkor, *hogya figyelembe vesszük a társasági jog azon sajátosságát, amely a nem kívánt együttműködés érdekében határt szab a társasági tagsági jogok öröklésének.*

Logikusnak tűnik, hogy ahol a társasági jogok öröklése kizárt vagy korlátozott, ott az örökhagyó végakarata is korlátok közé kell, hogy szoruljon.¹¹⁶ Hiszen nem lenne méltányos és jogbizonytalanságot is szülne, *hogya az örökhagyó „egyetlen tollvonással” felülírhatná a társasági jognak a többi tag szempontjából garanciálisnak mondható szabályait, ezzel befolyásolva halála után is az adott társaság sorsát. Így hát hiába rendelkezik úgy az örökhagyó, hogy közkereseti társaságban jogutódja meghatározott személy legyen, hogya a Ptk. kizárja az ilyen jogutódlást. Egy esetben azonban „segítség” lehet, hogya az örökhagyó végrendeletében meghatározott személyt jelöl ki tagsági jogainak örökösöként: amennyiben*

¹¹⁴ Lásd uo. 1164. o.

¹¹⁵ Lásd uo. 1165. o.

¹¹⁶ Lásd KISFALUDI 1991. 156. o.

a gazdasági társaság adott esetben egyezséget akar kötni az örökössel, annak társaságba történő belépéséről, úgy szerződő félként a végrendeletben megjelölt személy lesz az, aki mint örökös szóba jöhet.¹¹⁷

6.2 Az elhalt tag által tehető kikötések a társasági szerződésben:

Gyakran előforduló kérdés, hogy a létesítő okiratban az örökhagyó biztosíthatja-e örököseinek társaságba kerülését.

Mivelhogy a kkt.-i és bt.-i tagsági pozíció nem örökölheto, így ilyen esetekben ez csak úgy lehetséges, amennyiben az örökhagyó ezt a kérdést még életben léte alatt rendezzi a többi társasági taggal. Mivelhogy a Ptk. társasági jogi szabályai alapvetően diszpozitívak, így Barta Judit álláspontjával egyet értve, nagy valószínűséggel nincs annak akadály, hogy a tagok a társasági szerződésben előzetesen megállapodjanak arról és hozzájárulásukat adják ahhoz, hogy a tag halála után meghatározott személyek társaságba lépjenek. A gondot az ilyen egyezség kikényszerítése okozhatja.¹¹⁸

Kft. üzletrésznének öröklésével kapcsolatban a helyzet több okból is eltér a fentiektől. Egyrészt azért, mert az üzletrész „ipso iure” átszáll az örökösre, így az örökhagyónak nem kell külön biztosítania örököseinek társaságba kerülését. Másrészt pedig azért, mert amikor a tagok a társasági szerződésben meghatározott személyeket jogosítanak fel az üzletrész örököstől történő megváltására, tulajdonképpen ők maguk rendelkeznek úgy, hogy nem kívánják örököseik belépését a kft.-be vagy, másik szemszögből megközelítve: meghatározott (más) személyek tagként történő belépését kívánják.

Részvénytársaság esetén is automatikusan átszállnak a részvények, így e kérdésnek e tekintetben nincsen jelentősége. Dolgozói részvények öröklése esetén pedig a szabályozás egyértelmű, hiszen annak jogosultja, csak a részvénytársaság munkavállalója lehet.

7. Külföldi kitekintés:

A magyar szabályozás bemutatását követően, a következőkben egy német korlátolt felelősségű társaságban meglévő üzletrész öröklésének fő szabályait fogom bemutatni. A választás azért e társasági formára esett, mert a német szabályozás kifejezetten lehetővé teszi *öröklési záradékok* beiktatását a létesítő okiratba. Véleményem szerint az ilyen kikötések vizsgálata hasznos lehet abból a szempontból, hogy összevevünk a magyar jogi szabályozást a német jogban létező megoldásokkal vagy esetleg e klauzulákat útmutatóként használjuk az üzletrészek öröklésének szabályozására vonatkozóan.

A német jogban a magyar jogtól eltérően nem létezik egy egységes gazdasági társaságokról szóló törvény, az egyes társasági formákra vonatkozó rendelkezéseket külön törvények tartalmazzák. Így van ez a korlátolt felelősségű társaságnál is, melynek szabályait a „Korlátolt felelősségű társaságokról szóló törvény” (a továbbiakban GmbHG) tartalmazza. Az örökléssel

¹¹⁷ Lásd uo. 156. o.

¹¹⁸ Lásd BARTA 2016. 13. o.

kapcsolatos szabályok pedig a német Polgári Törvénykönyvben (a továbbiakban BGB) találhatóak.

A szabályozás kettősségéből fakad, hogy a fent említett két külön törvény rendelkezéseinek összeolvasásából állapíthatjuk meg, hogy a német kft. tagjának halála esetén üzletrésének sorsa hogyan alakul. A következőkben tehát e törvényi rendelkezések elemzésére kerítünk sort.

A BGB 1922. §-a rögzíti, hogy a természetes személy halálakor, hagyatéka, mint egész száll át örököseire vagy örökösire. A GmbHG 15. §-a pedig úgy rendelkezik, hogy az üzletrészek elidegeníthetőek és örökölhetőek.

Ennek megfelelően az elhunyt tag üzletrésze halálakor az „ipso iure” öröklési elv alapján a jogok és kötelezettségek összességével (beleértve a még nem teljesített „betéteket” is) háramlik át örököseire, függetlenül attól, hogy törvényes öröklésről vagy végrendeleti öröklésről van-e szó.

A hatályos szabályok szerint társasági szerződésben a *tagok nem zárhatják ki és nem is korlátozhatják az üzletrészek öröklését*, sőt a törvény arra sem ad lehetőséget, hogy az elhunyt tag üzletrészt halálakor *automatikusan bevonják* a kft.-be. Lutter Hommelhoff ezért a GmbHG Kommentárjában a kft. tagjának halála esetén bekövetkező öröklés társasági szerződésben történő körültekintő szabályozását ajánlja, ugyanis az örökös vagy több örökös esetén az örökösársak – akik a 18. § alapján jogaikat közösen gyakorolhatják – az öröklés következtében közvetlenül a társaság tagjaivá válnak.¹¹⁹

Összességében megállapíthatjuk a fentiekből, hogy a kft. üzletréz öröklése során az öröklési jog elsőbbséget élvez a társasági joggal szemben.¹²⁰

A magyar kft. üzletrészeinek öröklésével kapcsolatos részben bemutatott új Ptk.-beli szabályozás alapján kijelenthetjük, hogy a hatályos szabályok szerint a magyar üzletrészek öröklésével kapcsolatban is elsőbbsége van az öröklési jognak a társasági joggal szemben, hiszen az minden esetben átszáll az örökösre. A Ptk. és a GmbHG rendelkezései e tekintetben megegyeznek. A Gt. hatálya alatt ez az állítás azonban nem lett volna igaz, hiszen amint láthattuk, e törvény a GmbHG-val és az új Ptk.-val ellentétben lehetőséget adott az üzletrészek öröklésének társasági szerződésben történő kizárására.

A GmbHG 16.§ (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy a tagok személyében bekövetkező változások csak akkor érvényesek, amennyiben azt a cégjegyzékben szereplő tagjegyzéken átvezették. Kétség esetén öröklési bizonyítvánnyal lehet alátámasztani az öröklést.¹²¹ A

¹¹⁹ Luther HOMMELHOFF: *GmbH-Gesetz Kommentar* Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG 2009. 487. o. (a továbbiakban: HOMMELHOFF 2009.)

¹²⁰ Ingo SAENGER – Michael INHESTER: *GmbHG Handkommentar* Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft 2013. 384. o. (a továbbiakban: SAENGER – INHESTER 2013.)

¹²¹ Lásd HOMMELHOFF 2009. 487. o.

cégjegyzékbe történő bejegyzés azért fontos, mert az örökösök csak e jogi aktust követően jogosultak üzletrészből származó jogaik gyakorlására.¹²²

Mindazok ellenére, hogy a társasági szerződésben nem lehet kizárni az üzletrészek öröklését, és ezáltal az örökös automatikusan a társaság tagjává válik, végső soron mégiscsak a *társasági szerződés fogja meghatározni, hogy az örökös vagy az örököstársak végérvényesen is a társaság tagjai maradhatnak-e.*¹²³ E jogintézményt nevezik a német jogban *öröklési jogi záradéknak*, melyet a tagok a létesítő okiratba iktathatnak. E jogintézménynek különböző formái ismertek, ezért a következőkben ezek bemutatására kerítünk sort.

Élők közötti megállapodás:

Az első ilyen lehetséges megoldás, az üzletrész öröklésével kapcsolatos szerződés a tag és a társaság vagy egy harmadik személy között, melyben a tag még életben léte alatt ruházza át üzletrészt a másik félre. Nagyon fontos, hogy mindezt úgy teszi, hogy a teljesítés határidejét elhalasztja halálának időpontjára, azaz az üzletrész csak e későbbi időpontban száll át jogosultjára. Az ilyen egyezség azonban csak szűk körben lehetséges és Lutter Hommelhoff megfogalmazásában számottevő hátrányt is hordoz magában.¹²⁴

Ez a szerződés nem nevezhető tipikus öröklési záradéknak, de fontosnak tartottam megemlíteni e résznél, azért, hogy bemutassam, hogy ilyen formában is lehetséges az üzletrészek öröklésének korlátozása.

Átruházási záradék:

A fentiekkel ellentétben jobb és a gyakorlatban széles körben elterjedt megoldásként szolgál a társasági szerződésbe iktatott *átruházási záradék*. Ez alapján az örökös köteles az üzletrészt egy társasági tagra, egy harmadik személyre vagy akár magára a kft.-re átruházni. Amennyiben az átruházási záradék úgy rendelkezik, hogy harmadik személyre kell átruházni az üzletrészt, úgy a jogosultnak kötelmi igénye keletkezik az örökössel szemben. Addig, amíg e harmadik személy nem válik a társaság tagjává tulajdonképpen egy *belépési klauzuláról* beszélhetünk. Abban az esetben, hogyha nem egy harmadik személy a jogosult, úgy a társaság vagy a tag követelheti az üzletrész átruházását.

A létesítő okiratban megtett olyan rendelkezés, amely csak egyes örökösöket vagy egy meghatározott örököst nevez meg a gazdasági társaság tagjának, szintén átruházási záradékként értelmezhető.¹²⁵

Hangsúlyozni szükséges azt is, hogy a GmbHG 15. § (5) bekezdésében rögzített társasági hozzájárulásra a fent szabályozott esetben nincsen szükség, hiszen amennyiben a létesítő okirat átruházási záradékot tartalmaz, mindamelllett, hogy az lex specialisként funkcionál, a

¹²² Lásd SAENGER – INHESTER 2013. 385.o.

¹²³ Lásd HOMMELHOFF 2009. 488. o.

¹²⁴ Lásd uo. 488. o.

¹²⁵ Lásd SAENGER – INHESTER 2013. 488. o.

tagok az ilyen klauzulát tartalmazó társasági szerződés aláírásával tulajdonképpen már megadták beleegyezésüket.¹²⁶

A létesítő okirat határozza meg azt is, hogy az átruházó örökösnek milyen mértékű ellentételezés jár. Kétség esetén az örökösnek az üzletrész forgalmi értékét kell megfizetni, azonban lehetőség van arra is - és a gyakorlatban igen elterjedt - hogy az örökös „végkielégítését” előzetesen korlátozzák, sőt akár teljesen ki is zárhatják a társasági szerződésben.¹²⁷

Az üzletrész bevonása:

A létesítő okiratban a kft. tagjának halála esetén az üzletrész bevonásáról is lehet rendelkezni. Az üzletrész bevonására akkor is lehetőség van, hogyha az örökösök az átruházási záradék alapján fennálló átruházási kötelezettségüket nem teljesítik. A társasági szerződés kötelezővé is teheti az üzletrész bevonását, de az is lehetséges, hogy a társaság döntésére bízza, hogy akar-e élni e jogával.¹²⁸

Lehetőség van arra is, hogy az üzletrész bevonásának feltételül bizonyos követelményeket határozzanak meg a társasági szerződésben. Ilyen az üzletrész bevonásának feltétele lehet például az, hogy az a személy, aki az üzletrészt megörökli, nem tartozik a létesítő okirat által meghatározott személyi körhöz, de lehetséges az is, hogy az üzletrész bevonását határidőhöz kötik.¹²⁹

A gyakorlatban egyébként széles körben párosítják az üzletrész bevonási és az átruházási záradékot.¹³⁰

Tartalmi változások:

Az utolsó létesítő okiratba iktatható öröklési jogi vonatkozású kikötés ahhoz vezethet, hogy az elhunyt tag üzletrésze tartalmi változásokon megy keresztül a halál tényéből kifolyólag. Ilyen változás lehet a mellékkötelezettségek – mint például az utólagos befizetések/pótbefizetések – elengedése vagy addigi kiváltságok megszűnése.¹³¹

8. Javaslatok:

E fejezet célja, olyan javaslatok ismertetése, melyek felhívják a figyelmet azokra a hiányosságokra, amelyek a törvényi szabályozás kiegészítését vagy módosítását indokolják, mivelhogy a társasági vagyonrészek öröklésének főszabályai a Ptk.-ban megtalálhatóak, azonban egyes részletkérdésekkel kapcsolatban nem mindenhol találunk rendelkezéseket a kódexben.

¹²⁶ Lásd HOMMELHOFF 2009. 488 – 489. o.

¹²⁷ Lásd uo. 488 – 489. o.

¹²⁸ Lásd uo. 499.o.

¹²⁹ Lásd SAENGER – INHESTER 2013. 388. o.

¹³⁰ Lásd HOMMELHOFF 2009. 499 o.

¹³¹ Lásd SAENGER – INHESTER 2013. 390. o.

A közkereseti társasággal kapcsolatosan az egyik legjelentősebb probléma, amivel kutatásom során találkoztam, a társaság jogutód nélküli megszűnésének veszélye a tag halála miatt. Az elhúzódó hagyatéki eljárások és az öröklési viták miatt ezért javaslom a hat hónapos jogvesztő határidő kezdő időpontjának hozzáigazítását a hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedésének napjához, illetve e végzés egy példányának közjegyző általi megküldését a társaság részére. Emellett szükségesnek tartom az örökösrel történő 3 hónapos elszámolási időszak kezdetét is a hagyatéki eljárás befejezésétől számítani, a fentiekben említett elhúzódó örökléssel kapcsolatos eljárások miatt.

A betéti társaságokra vonatkozóan indokoltnak látom a *kültagi vagyoni részesedésére vonatkozó öröklési szabályok megváltoztatását*. A speciális jogállás miatt nem tartom helyes megoldásnak azt, hogy a kültag örökösére ugyanazon rendelkezések vonatkoznak, mint a beltág vagy a kkt. tagjának örökösére. Véleményem szerint e szabályokat a *kft. tagjának halálára vonatkozó öröklési jogi előírásokhoz kellene igazítani*, ezáltal megteremtve az összhangot a különleges kültagi pozíció és az ahhoz tartozó vagyoni részesedés öröklése között.

A betéti társasággal összefüggésben az *örökhagyó tartozásaiért való felelősségi szabályok kódexben történő rögzítését is indítványozom*, különös tekintettel arra, hogyha az örökös az örökhagyótól eltérő tagi minőségben lép be a társaságba. Nem találunk rendelkezéseket arra vonatkozóan sem, hogy a *társaságba be nem lépő kültag helytállási kötelezettsége kiterjed-e az elszámolás során kapott összegre*. Tanulmányomban arra az álláspontra helyezkedem, hogy a kültag csökkenti az elszámolási összeggel a bt. vagyonát, ezért, hogyha a hitelezők kielégítésére nem marad elegendő vagyon a társaságban, e rész erejéig az örökös felelőssége megállapítható. A jogbizonytalanság elkerülése érdekében, szükségesnek tartom ezt is rögzíteni a Ptk.-ban.

A kft. üzletrészeinek öröklési szabályainak vizsgálata során megállapítottam, hogy az új Ptk. hatályba lépése után is előfordulhat olyan helyzet, hogy az üzletrészt a túlélő házastárs haszonélvezeti joga terheli, ezért nélkülözhetetlennek tartom olyan irányelvek, szabályok megalkotását, melyek útmutatóul szolgálnak arra, hogy *a tagsági jogok és kötelezettségek gyakorlása hogyan oszlik meg az állagörökös és a haszonélvező között*.

Amikor a kft. üzletrészt többen öröklik és az üzletrész felosztását határozzák el, a Ptk.-ban nem találhatunk rendelkezéseket arra az esetre vonatkozóan sem, hogy *a taggyűlésnek milyen határidőn belül kell megadnia a hozzájárulását az üzletrész felosztásához*, sőt olyan szabállyal sem találkozhatunk, amely kimondaná, hogy a határidő elmulasztásával a beleegyezést megadottnak kell tekinteni. Ezzel a taggyűlés akár meg is akadályozhatja az üzletrész felosztását. Így *e határidő törvénybe iktatását* is célszerűnek látom.

A részvények öröklésének elemzésénél találkoztam a legkevesebb problémával, ennek oka véleményem szerint abban keresendő, hogy a részvényes részvényeinek öröklésére az általános öröklési szabályok vonatkoznak. E résznél is elmondható azonban az, hogy szükség

lenne olyan törvényi rendelkezésekre, mely a *haszonélvezeti joggal terhelt részvény feletti rendelkezési jogot szabályozza*.

9. Összefoglalás:

A kutatás célja a magánszemély tagot megillető társasági vagyონrész öröklésére vonatkozó szabályok bemutatása volt. E téma és az ezzel kapcsolatban esetlegesen felmerülő problémák az egyes fejezetekben adott társasági formáktól függően külön – külön kerültek megválaszolásra és elemzésre. A következőkben e szabályok rövid összefoglalására kerítünk sort.

Láthattuk, hogy a kkt. és a bt kötődik leginkább a tagok személyéhez, ezért a jogalkotó olyan speciális szabályokat fogalmazott meg, melyek szerint a tag tagsági jogviszonya halála következtében megszűnik. Ez pedig egyet jelent azzal, hogy e jogok öröklés útján történő átszállása kizárt, ennek ellenére köteles azonban a társaság az elhunyt tag örökösével elszámolni. Ennek következtében az örökös az elszámolás követelésének joga fogja megilletni a társasággal szemben, ugyanakkor természetesen egy alanyváltozás is bekövetkezik a jogosult tekintetében, mely tulajdonképpen öröklésnek tekinthető.

A kft. tagjának üzletrésze „*ipso iure*” minden esetben átszáll örökösére, azaz a hagyatékhoz tartozik. Ez azonban nem minden esetben jelenti azt, hogy az örökös a kft. tagjává is válik, hiszen ahogyan azt az adott fejezetnél láthattuk, az örökös kérheti ugyan az ügyvezetőtől a tagjegyzékbe való bejegyzését, aki azonban azt megtagadhatja. Ez pedig egyet jelent tulajdonképpen azzal, hogy az örökös csak a társaság beleegyezése esetén válhat annak tagjává.¹³²

A részvényes részvénye halálakor minden esetben korlátozás nélkül száll át örökösére. Ennek egyik oka, hogy a részvénytársaságban a tagok nem fejtenek ki tevékenységet, tisztán tőkeegyesítő társaságról lévén szó. Ezzel pedig összhangban áll az is, hogy az rt.-ban a tagsági jogokat értékpapír testesíti meg. A Ptk. 5:14. § (1) és (2) bekezdése szerint az értékpapírra a dologra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, ami egyet jelent azzal, hogy a részvény, mint tulajdonjog tárgya az általános szabályok szerint átszáll az örökösre, s onnantól kezdve a társasági tagsági jogok az örökös fogják megilletni.¹³³

Összegzésképpen tehát megállapítható, hogy a több ponton is szoros viszonyban lévő öröklési jog és a társasági jog mind elméletben, mind a gyakorlatban számos kérdést vet fel, melyeket a törvényi szabályozás sok esetben megoldatlanul hagy. A dolgozatban elemzett egyes részterületek is afelé mutatnak, hogy a társasági tagsági jogok öröklése nem mentes a problémáktól, ezért fontos lenne törvényi szinten is szabályozni azokat az eseteket, amelyeket a tanulmányomban kiemeltem, ugyanis véleményem szerint a jövőben ezen problémás esetek száma növekedni fog.

¹³² Lásd PÁZMÁNDI 2015. 7 o.

¹³³ Lásd KISFALUDI 1991. 149.o.

Boóc Ádám dr., PhD.:

ÉSZREVÉTELEK A MAGYAR ÖRÖKLÉSI JOG NÉHÁNY AKTUÁLIS PROBLÉMÁJÁHOZ

Az öröklési jog és a házassági vagyonjog a modern gazdaságban IM projekt keretében készített tanulmány

I.

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar – hallgatókból és oktatókból álló – kutatócsoportja 2016 szeptembere és 2017 áprilisa között az öröklési jog és a házassági vagyonjog a modern gazdaságban címen végzett kutatómunkát az Igazságügyi Minisztérium által támogatott kutatási projekt keretében.

A kutatócsoport projektvezetői feladatait én láttam el, azzal, hogy az egyes hallgatók tudományos munkájának szakmai irányítását alapvetően a kifejezetten a szakmai feladatokra delegált mentor-oktatókként végeztük, így a hallgatók részére oktató kollégáimmal közösen tutori rendszerű támogatást nyújtottunk.

Az elkészített tizenegy tanulmány remek panorámaképet tár elénk az öröklési jog igencsak heterogén világáról, az öröklési jogban összpontosuló számos összetett problémáról, és egyúttal arra is tanúbizonyságot ad, hogy az öröklési jog napjainkban a magánjog nagyon fontos, olykor aktuális, a jog intézményrendszerén túl is mutató, sokszor társadalmilag is igen érzékeny problémákat foglal magában.

Megítélésem szerint – és ezt az elvégzett kutatás eredményei is alátámasztják – az öröklési jognak (és egyes kapcsolódó jogterületeknek) ma Magyarországon kiemelkedő jelentősége van. Ennek részben jogi, jogszociológiai, részben társadalmi és demográfiai okai is vannak. Az 1990 előtti szocialista berendezkedés – köztudomású módon – a jelentősebb magánvagyonok kialakulásának nem kedvezhetett. Ugyanakkor az 1990-es évek előtt közvetlenül megkezdődő ún. gazdasági rendszerváltás során, majd az 1990-ben kezdődő politikai rendszerváltás eredményeképpen a magánszektor képviselői között – ahol is ugyanúgy helyet foglalnak a privatizációban részt vevő személyek, illetve azok, akik ténylegesen a magánszektorban kezdték meg önálló vállalkozói tevékenységüket – kialakult egy, a korábbi generációban megszokotthoz képest lényegesen tehetősebb, módosabb réteg.

Eme komolyabb, akár nyugat-európai mércével mérve is számottevőnek tekinthető vagyonnal rendelkező réteg képviselői a mostani időszakra kerülhettek abba az élethelyzetbe, ahol is az öröklés, illetve adott esetben a gazdasági társaságokban történő tulajdonosi vagy vezetői pozíció utódlása lényeges és fontos kérdéssé válik. Ezekre az égető kérdésekre pedig az öröklési jog, illetve adott esetben más, részben hasonló céllal bíró

jogterületek adhatják meg a választ, így például az ebben a vonatkozásban alternatív jogterületnek tekinthető bizalmi vagyonkezelés is.¹

Az alábbiakban – a terjedelmi korlátokra is figyelemmel – csupán néhány, az öröklési jog aktualitását alátámasztandó problémára kívánunk tömören, hangsúlyozottan a teljesség igénye nélkül, de a figyelemfelhívás céljával rávilágítani.

II.

Az új magyar Ptk. az öröklés egyes – lényegében a római jog óta változatlan – módjai közül egyértelműen a végrendelkezési öröklést tekinti elsődlegesnek, vagyis a kódex alapkoncepciója, hogy az örökhagyónak igenis feladata (és ebben az értelemben felelőssége is) lehet az, hogy halála utáni magánjogi viszonyairól megfelelően gondoskodjon.

Ehhez képest a törvényes öröklés másodlagos, szubszidiárius jellegű, ahol is ugyanakkor nagyon jelentős, koncepcionális jellegű változást látunk a túlélő házastárs öröklési pozíciója tekintetében.

Az új Ptk. jelentősen változott a túlélő házastárs leszármazó melletti öröklési szabályain a régi kódexhez képest. A 7:58. § tartalmazza a túlélő házastársat megillető javakat, amelyek a holtig tartó haszonélvezeti jog az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési tárgyakon, valamint egy rész a gyermeki hagyaték többi részéből. Az új Ptk. szerint az özvegy is állagörökössé válik azokon a vagyontárgyakon egy gyermekrészt erejéig, melyet nem az örökhagyóval közösen lakott lakásként használt.²

Az özvegy szempontjából még egy igen jelentős változtatás az új kódexben, hogy a holtig tartó haszonélvezet az valóban az özvegy haláláig tart, amely nem korlátozható és a házastárssal szemben a megváltása nem igényelhető, nem emésztődik fel új házasságkötéssel sem.

A 7: 59. § szabályozza tovább az özvegy jelentősen biztosított, fontos védelemmel ellátott pozícióját, azzal hogy kimondja, hogy az özvegy a jövőre nézve bármikor igényelheti a haszonélvezeti jogának megváltását az örökösöktől természetben vagy pénzben.

Ez megalapozza azt a helyzetet, hogy az özvegy csak akkor hagyhatja el az ingatlant, amikor azt ő maga szeretné, például egy új házasságkötés miatt. A törvényszöveg tartalmazza, hogy a házastárs megváltási igényének a felek, tehát mind az özvegy, mind pedig a leszármazók méltányos érdekeinek figyelembe vételével kell történnie. Azzal, hogy csak az özvegy kezdeményezheti a megváltást, voltaképpen ő maga nem kerülhet méltánytalan helyzetbe, így valójában csak az a helyzet állhat elő, hogy a leszármazók szempontjából méltánytalan időben követeli az özvegy a haszonélvezet megváltását. Ha ez a tény bírói megállapítást nyer, úgy az özvegynek mint felperesnek a keresetlevelét el kell utasítani.

¹ Ezzel kapcsolatban összefoglalóan lásd: SÁNDOR I.: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust. Jogtörténeti és jogösszehasonlító elemzés.* Budapest, 2017².

² A Ptk. a lakás fogalmát nem határozza meg, így adott esetben itt akár több – az egykori házaspár által életvitelszerűen lakott – ingatlan is e kategória alá szubszumálható.

A 7:60. § szabályozza ama esetet, amikor örökhagyó hiányában vagy kizárt örökhagyó fennállta esetén a túlélő házastárs örököl, mégpedig olyan formában, hogy a közösen használt ingatlant teljes mértékben a túlélő házastárs tulajdonába kerül, míg a közösen használt ingatlanon túli vagyontárgyakat az özvegy az elhalt házastársa szüleivel együtt örökli. Az elhalt házastárs szülei egyenlő arányban szereznek tulajdont a további vagyontárgyakon. Az öröklésből kiesett szülő helyén a másik szülő és az örökhagyó házastársa áll.

Abban az esetben, ha az örökhagyónak nincs sem leszármazója, sem pedig felmenője életben, vagy kizárásra kerültek ezek a személyek korábban, akkor a 7:61. § szerint csak a túlélő házastárs örököl. (Ennek az esetnek csak a tradicionális ági öröklés vethet gátat.)

A túlélő házastárs törvényes öröklésének egyik feltétele az, hogy az örökség megnyílásakor az életközössége fenn álljon, azaz valós házassági élet és vagyonközösség álljon fenn az örökhagyó halála előtt, az örökhagyó és házastársa között. A 7:62. § szabályai szerint, ha az örökség megnyílásakor nem állt fent életközösség az örökhagyó és a házastársa között és az eset körülményeiből az állapítható meg nyilvánvalóan, hogy az életközösség visszaállítására nem volt kilátás vagy szándék, akkor a túlélő házastárs kiesik az öröklésből. Az első feltétel, a különélés ténye objektíven megállapítható, míg a második feltétel, a házassági életközösség visszaállításának kilátástalanságát akkor lehet megállapítani, ha a két fél külön költözése óta hosszabb idő eltelt, anélkül, hogy egyik fél is kezdeményezte volna az életközösség restituálását. A 7:62. § (2) bekezdése szerint csak az hivatkozhat a túlélő házastárs öröklésből való kiesésére aki, a kiesés folytán maga örökölné, vagy a reá rótt kötelezettségeitől vagy más tehertől mentesülni akarna, tehát a kiesés bizonyítása nem a házastárs kötelezettsége, hanem azé, aki a kiesést állítja.

Az új Ptk. szabályozását áttekintve teljes mértékben érzékelhető ama szándék, mely a végrendeleti öröklés könnyítését célozza. Alaki szempontból erre fontos példa lehet a 7:17. §, mely az írásbeli magánvégrendelet esetében a keltezés idejét igen, de a keltezés helyét nem rendeli kötelező érvényességi feltételnek.³

A jogalkalmazás szempontjából hasonló jelentőséggel bír a 2/2016. számú Polgári Jogegységi Határozat (PJE), mely szintén a végrendeletekkel kapcsolatos alaki szabályokon könnyít. Eme PJE a végrendelet tanújának aláírásáról és a személyének megállapításáról kérdése körében lényeges megállapításokat tesz.

A Kúria Polgári Kollégiuma mint jogegységi tanács, a Polgári Kollégium kollégiumvezető-helyettese és a Pfv.I.20.728/2015. számú felülvizsgálati eljárásban eljáró tanács elnöke által a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bsz.) 32. § (1) bekezdés a) pontja és 32. § (1) bekezdés b) pontja alapján előterjesztett indítványok együttes elbírálásával a Bsz. 34. § (4) bekezdés a) pontja alapján eljárva a jogegységi határozatban rögzíti egyfelől, hogy a jogalkalmazók által igen sokat bírált 3/2012. Polgári

³ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a bizonyítás megkönnyítése érdekében ugyanakkor nem jelentéktelen az, ha a keltezés helye is megfelelően feltüntetésre kerül.

jogegységi határozatot hatályon kívül helyezi. Emellett ugyanakkor megállapítja, hogy a végrendeleti tanú aláírása megfelel az aláírással szemben támasztott követelményeknek, ha a tanú a rá jellemző, általa kialakított egyedi írásformát és írásképet tükröző módon írja alá az okiratot. Ha a tanú személye az okiratból nem állapítható meg, a bíróság erre vonatkozóan bizonyítást folytathat le.

E határozatnak azért van mindenképpen kiemelkedő jelentősége, mert egy eddig nagyon mereven alkalmazott, olykor a végrendeletek érvényességét alaki szempontból megdőntő álláspontot formál át kifejezetten méltányosabb, a *favor testamenti* elvét talán jobban érvényre juttatni kívánó módon.

A formai érvénytelenség körében a joggyakorlat – úgy a régi, mint az új Ptk. hatálya alatt – nagyon sokszor szembesül az öröklési szerződés tekintetében felmerülő problémákkal. Mint ismeretes, a 7:49. § alapján az öröklési szerződésekre az írásbeli magánvégrendeletek szabályait kell alkalmazni, így adott esetben nem elegendő egy ingatlan átruházását tartalmazó öröklési szerződést ügyvédi ellenjegyzéssel ellátni, hanem elengedhetetlen a két tanú szerepeltetése is. Ez már a régi Ptk. hatálya alatt is nagyon sok érvénytelenségi problémát okozott.⁴

Az ügyvédi felelősségbiztosítás területén Magyarországon piacvezető szereppel bíró Magyar Ügyvédek Biztosító és Segélyező Egyesülete (MÜBSE) szakmai anyagában az öröklési szerződéssel kapcsolatban az alábbi megállapítások olvashatóak:

„I. Statisztika: Az érvénytelen öröklési szerződések, illetve írásbeli magánvégrendeletek miatti kárigények azok, ahol a kárigények pozitív elbírálása a benyújtott kárigényekhez képest a legnagyobb arányú a MÜBSE gyakorlatában.

II. Alapvetés: A bírósági gyakorlat következetes és teljesen egyértelmű abban a tekintetben, hogy a „favor testamenti” elve (azaz, hogy a végrendeletet mindig az örökhagyó valóságos akaratának érvényre juttatásával kell értelmezni) csakis az érvényes végrendeletek esetében alkalmazható. A favor testamenti elv azonban nem érvényesül akkor, ha a végintézkedések alaki és tartalmi hiányosságban szenvednek, ezek hiánya nem orvosolható az örökhagyó végintézkedési akaratának bizonyítására irányuló eljárással. (...)

A kialakult bírósági gyakorlatot a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény jogszabályi szintre emelte, kimondva, hogy a favor testamenti elve nem szolgálhat alapul a végrendelet alaki hibájának orvoslásához (7:24. §.). Rendkívül fontos ezért, hogy az ügyvédek maximálisan legyenek figyelemmel a végintézkedések alaki és tartalmi követelményeire, mert ezek hiánya nem orvosolható az örökhagyó végintézkedési akaratának bizonyítására irányuló eljárással.”⁵

⁴ Lásd ezzel kapcsolatban: SÁNDOR I. – SZÜCS B.: *Az ügyvédi felelősség és biztosítása*. Budapest, 2001. 113-114. o.

⁵ Lásd: http://mubse.eduweb.hu/ilias.php?baseClass=iLLMPresentationGUI&ref_id=69 letöltés ideje: 2017. 04. 21. 23:30

A fentiek tükrében *de lege ferenda* érdemes lehet annak végiggondolása, mennyiben célszerű az öröklési szerződés szigorú érvényességi feltételeinek ebben a formában történő fenntartása.

III.

A végrendeleti öröklés tárgyában, a végrendelet egyes tartalmi kérdései tekintetében igen fontos probléma az utóöröklés.⁶ A már hatályon kívül helyezett, 1959. évi Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: régi Ptk) kifejezetten tilalmazta az utóöröklést. A régi Ptk. 645. §-a az alábbiak szerint rendelkezik: *645. § (1) Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örökösöt más váltja fel, érvénytelen. Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés azonban mint helyettes örökösnevezés megáll, ha annak feltételei megvannak.*

(2) Ez a rendelkezés nem zárja ki a feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelést. Az, aki a hagyomány tárgyát megszerezte, azzal — a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig — sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. A hagyomány tárgyául szolgáló ingatlanra az ingatlan-nyilvántartásban elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni. Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

Mint látható, a régi Ptk az utóöröklést nem, kizárólag az utóhagyomány rendelését tette lehetővé.⁷ (Érdemes egyébként ebből a szempontból is figyelemmel lenni a Ptké. 93. §-ra, mely szerint amennyiben az öröklés a Ptk. hatályba lépése előtt nyílt meg, az utóöröklésre akkor is a korábbi jogot kell alkalmazni, ha az utóöröklés a Ptk. hatályba lépése után következett be.)

A régi Ptk. korabeli miniszteri indokolása szerint a végrendelezési szabadság helyes értelme csak az lehet, hogy az örökhagyó a vagyontárgyai felett halála esetére egyszeri rendelkezési jogot nyer, ezt a jogot nem gyakorolhatja több ízben, örökösait is megkötvén ezáltal, mert ezzel az előörökösöt korlátozza a tulajdonjoga gyakorlásában és megfosztja végrendelezési jogától.⁸ A régi Ptk. alapján kialakuló gyakorlat ennek maximálisan eleget is tett.

⁶ Kutatócsoportunk egy tagja kifejezetten foglalkozott a végrendeleti öröklés fejlődésével a magyar jogtörténetben.

⁷ Lásd: Török G. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. V. kötet. Öröklési jog.* Budapest, 2005. 204 – 205. o.

⁸ Érdemes megjegyezni, hogy tankönyvében FÁBIÁN Ferenc az utóörökös – előörökös relációjában az előörökösöt tulajdonképpen haszonélvezőnek tekinti, akinek az utóöröklés beálltával haszonélvező módjára kell elszámolnia az utóörökössel. FÁBIÁN szerint „*a szituáció jellegzetessége még az, hogy az utóörökös a végrendeletben megjelölt feltétel bekövetkeztével nem az eredetileg megjelölt örökös (előörökös) örökösévé*

Ebben a tekintetben utalunk a BH. 1992.246. sz. alatt közzétett határozatra, mely szerint. az utóörökös-nevezésre vonatkozó érvénytelenség a végrendelet többi rendelkezésének érvénytelenségét nem vonja maga után. A konkrét eset szerint a végrendeletből kitűnő módon az örökhagyó a házasingatlan-illetőségét csak a házastársa, a felperes halála után kívánta a végrendeletben megnevezett örökösnek juttatni. Az örökhagyó szándéka szerint tehát addig az időpontig az ingatlanilletőség a felperest illette. Ez valójában egy, a régi Ptk. szerint meg nem engedett utóörökös-nevezés, azonban eme rendelkezés érvénytelensége a többi rendelkezés érvényességét nem érinti.⁹

Érdeemes azt is megjegyezni, hogy a régi Ptk. 645. § (1) bekezdésének második mondata — mely szerint egyes feltételek megléte esetében az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés mint helyettes örökösnevezés érvényesülhet — csak látszólag jelent kivételt az utóörökös nevezés tilalma alól, mivel az utóörökösként nevezett személy ilyen esetben nem mint utóörökös, hanem mint helyettes örökös fog örökölni.¹⁰

IV.

Az 1050/1998. (IV. 24.) Kormányhatározattal elrendelt új Ptk – kodifikáció során alapvetően felmerült ama kérdés is, mely szerint az utóöröklés helyet kaphatna-e az új Polgári Törvénykönyvben. Megjegyezzük, a szakirodalomban korábban is voltak olyan álláspontok, melyek támogatták az utóörökös nevezését. Weiss Emília a túlélő házastárs öröklési jogi helyzetével foglalkozó monográfiájában úgy foglalt állást, hogy a túlélő házastárs esetében vissza kellene állítani az utóöröklést.¹¹ Ez az elképzelés az utóöröklést úgy szabályozza, hogy a házastársak végrendeleteikben egymást örökössé nevezhetik, úgy, hogy egyik a másiknak előörököse, és az előörökös halála után az örökséget egy harmadik személy örökli. Az utóöröklés e típusa — igen hasonlít a német jogban ismert, és fent kifejtett *Berliner Testament* fogalmához.

A Kodifikációs Bizottság 2001. november 8. napján tartott ülésén elfogadott Konceptió az utóöröklés vonatkozásában az alábbiakat rögzíti: „*A Polgári Törvénykönyv meghatározott szűk körben ismerje el újból az utóörökösnevezés, illetve a maradék-utóörökösnevezés lehetőségét. Így ismerje el egyfelől, hogy házastársak egymás javára akár közös végrendeletben, akár nem közös végrendeletben úgy is végrendelkezhetnek, hogy a végrendeletben örökösül nevezett házastárs előörökös legyen, és halála után a még meglévő*

válík, hanem az örökhagyó örököse lesz.” Lásd: FÁBIÁN F.: *Előadássorozatok az öröklési jog köréből*. Budapest, 2012. 56. o.

⁹ Lásd: OSZTOVITS A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata. II*. Budapest, 2011. 2215. o.

¹⁰ Lásd: GELLÉRT Gy. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata II*. Budapest, 1998⁴. 1948. o.

¹¹ WEISS E.: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban*. Budapest, 1984. WEISS utal arra, hogy a maradék-utóörökléshez hasonló rendelkezést tartalmazott az egykori Német Demokratikus Köztársaság joga a kizárólag a házastársak tekintetében megengedett közös végrendeletek esetében.

örökséget utóörökösként akár az első örökhagyó családjához tartozó, akár más általa megnevezett személy örökölje – ez az ún. maradék-utóöröklés az ingyenes rendelkezés kivételével az előörökösnek az öröklött vagyonnal való rendelkezési jogát ne korlátozza – és ismerje el másfelől a *substitutio pupillaris* intézményét, vagyis azt a lehetőséget, hogy az örökhagyó végrendeletében a végrendeletre képtelen leszármazójának utóörököszt rendelhessen arra az esetre, ha a leszármazó végrendeletre képtelen életkorban vagy állapotban hal meg. Az utóörökös-nevezés ennél szélesebb körű, általános elismerése változatlanul nem indokolt, a házastárs javára szóló végrendeletben ilyen rendelkezés lehetővé.¹² A Konceptió kiemeli, hogy különösen a szerzői jogok területén lenne fontos az utóöröklés alkalmazása.¹³ (Megjegyezzük, hogy a jelenleg hatályos Ptk. elfogadása előtt Nizsalovszky Endre volt hasonló állásponton.¹⁴)

A Vékás Lajos által szerkesztett Szakértői Javaslat az utóöröklés kapcsán az alábbi szabályt tartalmazta: „6:32.(1) § Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örököszt más váltja fel, érvénytelen. (2) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököszt az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatéokra arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendeleti képességgel és anélkül hal meg, hogy ezt a képességet megszerezte volna. Az utóörökös-nevezés az előörökös rendelkezési jogát nem érinti.” A Javaslat meghagyja az utóhagyomány-rendelés lehetőségét, valamint azon szabályt is, hogy az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökös-nevezés helyettes örökös-nevezésként megáll, ha annak feltételei megvannak.

A Javaslat azonban azzal az indokkal, hogy a szóban forgó hagyatéki tárgyakra külön szabályt felállítani nehéz lenne, és szintén nehézségekbe ütközne a megfelelő elkülönítés, elvetette ezt a lehetőséget. Ugyanakkor a Javaslat lehetővé tette a végrendeleti képességgel nem rendelkező és ilyen állapotban meghaló leszármazó számára az utóörökös rendelését, ami voltaképpen a római jogból ismert *substitutio pupillaris* újabb megjelenése. Ennek indokát a Javaslat az alábbiak szerint foglalja össze: „Az utóöröklés általános tilalma alól kivételként elismeri viszont a Javaslat a *substitutio pupillaris* intézményét. Ez azt jelenti, hogy az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököszt, ha az előörökös — életkora miatt vagy egyéb okból — érvényes végrendeletet sem az örökössé nevezésekor sem később nem tud tenni. A kiskorúság miatt vagy egyéb okból cselekvőképtelen előörökös azonban a hagyatéki vagyonnal — a cselekvőképtelen nyilatkozatának érvényességére vonatkozó korlátok között — szabadon rendelkezhet. Ez az utóörökös-nevezés tehát ún. maradék-utóöröklést jelent.”¹⁵

¹² A Konceptió teljes szövegét lásd: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. *Magyar Közlöny*, 2002/15/II. szám. Közzétéve a Kormány 1009/2002. (I. 31.) Kormányhatározata alapján. Lásd továbbá: WEISS E.: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 6/2001. 16-27. o.

¹³ Ezzel kapcsolatban lásd különösen: Boóc Á.: Az utóöröklés jogintézménye a magyar magánjogban. *Közjegyzők Közlönye*, 6 (2002). 14 – 15. o.

¹⁴ Lásd: NIZSALOVSKY E.: A szerzői jog öröklése és a Ptk. tervezete. *Magyar Jog*. 6. (1958). 167-172.o.

¹⁵ Lásd: VÉKÁS L. (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008. 1164. o.

A Kodifikáció során a Szakértői Bizottság az utóöröklés esetleges indokoltágát – egyebek mellett – a szerzői jogdíjakhoz, szabadalmi díjakhoz, és más folyamatosan és időszakonként visszatérően érvényesíthető vagyoni követelésekhez kapcsolódó öröklési igényekkel indokolta. Ezek esetén a Szakértői Bizottság szerint elképzelhető az, hogy a végrendelezők gyakran azt tartják helyénvalónak, hogy a túlélő házastársuk legyen az örökösük, azt viszont nem tartják kívánatosnak, hogy a túlélő házastársuk halála esetén annak törvényes örökösei örököljék a tőle származó hagyatékot.¹⁶

Az új Polgári Törvénykönyv 2009. évi — az Országgyűlés által elfogadott — szövege a fenti javaslathoz képest tartalmaz változásokat. Ezen szövegváltozat az alábbi:

6:30. § [Az utóörökös nevezése, az utóhagyomány rendelése]

(1) Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örökösöt más váltja fel, érvénytelen.

(2) Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettesörökösnevezésnek minősül, ha annak feltételei megvannak.

(3) A házastársak és az élettársak egymás javára érvényesen tehetnek olyan végrendeletet, amelyben az örökhagyó az örökségre nevezett házastárs vagy élettárs halála esetére utóörökösnek nevez. A házastársnak, élettársnak az örökséggel történő, a szokásos mértéket meghaladó ingyenes rendelkezése – az utóörökös előzetes hozzájárulása vagy utólagos jóváhagyása hiányában – érvénytelen. Az érvénytelenségre jóhiszemű és visszterhes jogszerzőkkel szemben hivatkozni nem lehet.

(4) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörökösnek az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és anélkül hal meg, hogy ezt a képességét megszerezte volna.

(5) A feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelés, valamint a feltételtől vagy időponttól függő meghagyás érvényes. A feltételtől függő örökösnevezés is érvényes, de a feltétel nem szólhat a hagyaték megnyílt utáni időre. A hagyaték megnyílt utáni időre szóló feltétellel történő örökösnevezés – ha az egyben nem megengedett utóörökösnevezés – érvénytelen. Az, aki a hagyomány tárgyát megszerezte, azzal – a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig – sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

A Kodifikációs Főbizottság 2012. évi Javaslata szintén — kis mértékben — eltér a 2007. évi, illetve a 2009. évi verziótól. Ezen szövegváltozat az alábbi:

7:28. § [Utóörökös nevezése]

¹⁶ Lásd: WELLMANN GY. (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata* I/VI. Budapest, 2014. 200. o.

(1) Érvénytelen az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi személyt más személy (utóörökös) váltja fel.

(2) Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökös nevezéseként érvényesül, ha annak feltételei megvannak.

(3) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett házastárs halála esetére a házastársra háramlott hagyatéokra. Utóörökös nevezése a házastárs visszterhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti. Ezeket a szabályokat a bejegyzett élettárs utáni utóöröklésre is megfelelően alkalmazni kell.

(4) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Az utóörökös nevezés az elsősorban örökösnek nevezett leszármazónak a cselekvőképességi szabályok korlátai közötti rendelkezési jogát nem érinti.

A tervezet 7:28. § (1) bekezdése főszabály szerint az utóöröklést nem engedélyezi, hiszen kimondja, hogy érvénytelen az utóörökös nevezése, és azt *helyettes örökösnevezésnek* kell tekinteni, amennyiben ennek feltételei fennállnak. A tervezet két lényeges kivételt fogalmaz meg, az egyik kivétel a házastársra hagyományozott vagyontárgy, mely esetében lehetséges az utóöröklés, a másik pedig a leszármazó esete, amennyiben a leszármazó nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és úgy hal meg, hogy ilyen képessége nincsen. Ez voltaképpen a római jogból ismert *substitutio pupillaris* megjelenése.

V.

Az új Ptk. elfogadott normaszövege az alábbi:

7:28. § [Utóörökös nevezése]

(1) *Érvénytelen az örökható olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi örökösöt más személy váltja fel.*

(2) *Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökös nevezéseként érvényesül, ha annak feltételei fennállnak.*

(3) *Az örökható érvényesen nevezhet utóörökösöt az elsősorban örökösnek nevezett házastársa halála esetére a házastársra háramlott hagyatéokra. Utóörökös nevezése a házastárs visszterhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.*

(4) *Az örökható érvényesen nevezhet utóörökösöt az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyílásakor nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Utóörökös nevezése az elsősorban örökösnek nevezett leszármazónak a cselekvőképességi szabályok korlátai közötti rendelkezési jogát nem érinti.*

Megítélésünk szerint abban az esetben, ha a jogalkotó két, ennyire lényeges esetkörben lehetővé tette az utóöröklést, akkor lényegében értelmét veszti az utóöröklést egyébként megtiltó törvényi főszabály.

Az új Ptk utóörökléshez kapcsolódó rendelkezéseit röviden az alábbiak szerint lehet bemutatni. A Ptk kimondja, hogy főszabály szerint az olyan végintézkedés semmis, amely esetében az örökségben vagy annak egy részében valamely esemény beálltát követően az eredeti (előörökösöt) egy új személy váltja fel. Bizonyos esetekben mégis van lehetőség arra, hogy az örökható több generáció vonatkozásában döntsön a hagyatéka sorsáról, belekalkulálva azt az örökhatótól teljes mértékben elfogadható nézetet, hogy nem akarja, hogy a családi vagyon egy másik család tulajdonába vándoroljon további öröklések útján.

Az utóöröklés voltaképpen az örökös halála esetére szóló örökösnevezésként funkcionál. Az örökható érvényesen nevezhet utóörökösöt abban az esetben, ha a házastársára hagyja a vagyonát, de nem akarja, hogy a házastársra háramlott vagyon az elhalálozó házastárs törvényes örököseire háramoljon tovább. Lehetőség van továbbá utóörökösnevezésre abban az esetben is, ha az előörökös koránál fogva vagy végrendelezési képességének valamely okból kifolyó hiánya miatt nem tudna érvényesen végrendelezni, ebben az esetben az örökható tulajdonképpen quasi gyámhelyettesítési konstrukcióval él.

A Ptk tehát az utóöröklést – ugyan viszonylag szűk esetkörben – de bizonyos, adott esetben kényesnek minősíthető élethelyzetekben, alkalmazhatóvá teszi.

Az előörökös és az utóörökös vonatkozásában Anka Tibor nagyon érdekes kapcsolatra hívja fel a figyelmet az új Ptk Kommentárjában:

„Az utóörökös az örökgyőről az előörökösre háramlott hagyatékban nem az utóörökös örököse, hanem az örökgyő örököse, azaz az örökgyőről az előörökösre a végintézkedés alapján háramlott vagyonban az előörököst az utóörökös az örökgyő örököseként váltja fel, nem pedig az előörökösre a végintézkedéssel hagyott vagyont mint az előörökös hagyatékát örökli meg. Ebből következik, hogy az utóörökös nem az előörökösnek, hanem az örökgyőnek a jogutóda. Az előörökös a Ptk szabályai szerint nem csupán hasznélvezője az örökgyőről rá háramlott, a halála után pedig az utóörököst megillető hagyatékban, hanem életben léte alatt, annak élők közötti jogügyletek tekintetében a valóságos tulajdonosa.”¹⁷

A pontosság kedvéért említendő, hogy a Ptk – összhangban egyébként a régi Ptk rendelkezéseivel – korlátozás nélkül érvényesnek ismeri el az utóhagyomány rendelését, azaz az örökgyő olyan végrendeleti intézkedését, amely szerint a hagyományban valamely meghatározott eseménytől vagy időponttól az addigi jogosultat más váltja fel. Hasonlatosan a Ptk által érvényesnek elismert utóöröklés eseteihez az utóhagyomány is maradékhagyományt jelent, mivel – amennyiben az örökgyő eltérően nem rendelkezik – utóhagyományos nevezése az előhagyományos visszerhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.¹⁸

Feltétlenül kiemelést érdemel továbbá, hogy a házastárs esetében megengedett utóöröklés pedig valójában a német jogban ismert *Berliner Testament* analógiáján alapszik, azzal, hogy a *Berliner Testament* a házastársak közös végrendelete, mely szerint egymást egymás örökösivé teszik, és a túlélő házastárs halálát követően egy harmadik személy lesz az örökös.

Az új Ptk fentiek alapján megengedi a házastárs esetében az utóöröklést, akkor ebben az esetben célszerű lenne a *Berliner Testament* átvétele is a magyar jogba. A 7:23. § ugyan bizonyos feltételek mellett ismeri a házastársak közös végrendeletét (ahhoz speciális alaki feltételeket ír elő), de ez még a 7:28. §-ban lehetővé tett utóörökléssel együtt sem ekvivalens a *Berliner Testament* fogalmával.¹⁹ Arra tekintettel azonban, hogy a jogpolitikai cél egyértelműen az, hogy a házastársaknak a közös vagyonról és egymás sorsáról a haláluk után megfelelő lehetőségük legyen gondoskodni, megítélésem szerint a *Berliner Testament* teljes körű beépítése a magyar jogba eme célt elsősorban lenne képes szolgálni.

¹⁷ Lásd: OSZTOVITS A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Nagykomentárja IV.* Budapest, 2014. 508. o.

¹⁸ Lásd: VÉKÁS L. – GÁRDOS P. (szerk.): *Kommentár az új Polgári Törvénykönyvhöz II.* Budapest, 2014. 2413. o.

¹⁹ A közös végrendeletek bevezetésével kapcsolatban egyébként WEISS EMÍLIA az alábbiakra hívja fel a figyelmet: „A közös végrendelet újbóli elismerése különösen az ún. kölcsönös és az ún. kölcsönös – viszonyos végrendeletek vonatkozásában igényel olyan kérdésekben többlétszabályozást, vajon mennyiben legyen megengedett vagy éppen meg nem engedett az ilyen közös végrendeletek egyoldalú visszavonása, vajon terjedjen-e ki a közös végrendeletben elért vagyon az e vagyonnal való élők közötti ingyenes rendelkezés korlátozására is vagy ne; de az életviszonyok, a vagyoni viszonyok, a családi viszonyok mai gyors változásai a szabályozás során minden bizonnyal további meggondolásra érdemes kérdéseket is fel fognak vetni.” Lásd: WEISS E.: *A Polgári Törvénykönyv öröklési jogi könyvének kodifikációja* elé. In: *Magister artis boni et aequi. Studia in Honorem Németh János.* (szerk.: KISS D., VARGA I.) Budapest, 2003. 990 – 991. o.

Az eddigieket összefoglalva elmondható, hogy a régi Ptk-hoz képest az új Ptk – szűk körben ugyan, de – lehetővé teszi az utóöröklés jogintézményét, amely véleményünk szerint a végrendelezési szabadság elismerésének fontos jele. Az utóöröklés vonatkozásában tehát Pandóra szelencéje, ha résnyire is, de kinyílt.

A joggyakorlat, és a joggyakorlat által esetlegesen befolyásolandó jogalkotás fogja a jövőben eldönteni azt, hogy az utóöröklés Pandóra szelencéje tovább nyílik-e, avagy esetlegesen visszazárul és e jogintézmény végérvényesen jogtörténeti múltunk relikviájává válik. A magunk részéről őszintén bízunk abban, hogy az utóöröklés jogintézménye – alkalmazkodva a XXI. század megváltozott igényeihez is – a modern végrendelezési jog megbecsült és ésszerűen alkalmazható eszközévé válhat a magyar joggyakorlatban.

VI.

Vitathatatlan tény, hogy a gazdasági társaságok jogával kapcsolatban is az öröklési jog igen sok problémával kell, hogy szembesüljön. Kutatócsoportunk több tagja foglalkozott az öröklési jog és a gazdasági társaságok kapcsolatával, többek között a szellemi tulajdonjogok és a gazdasági társaságok közötti viszonyrendszert is áttekintve. Jelen írásban igen röviden – inkább a felmerülő problémák jellegzetességeit érzékeltetve – egy kérdéssel, a kkt-ben, illetve a bt-ben fennálló tagsági jogok öröklésével foglalkozunk, mely témát kutatócsoportunk egyik tagja tanulmányában ugyancsak feldolgozta.

Az új Ptk., a 2013. évi V. törvény 3:152. §-a az alábbiak szerint fogalmaz:

3:152. § [A társaság jogutód nélküli megszűnése]

(1) A jogi személy jogutód nélküli megszűnésének általános esetein túl a közkereseti társaság jogutód nélkül megszűnik abban az esetben is, ha tagjainak száma egy főre csökken, és az ettől számított hat hónapos jogvesztő határidőn belül a társaság nem jelenti be a nyilvántartó bíróságnál újabb tagnak a társaságba való belépését.

A fenti szabály – bármennyire is, esetleges megfogalmazását tekintve modernnek tekinthető – csak kevés különbséget tartalmaz az első társasági törvény, az 1988. évi VI. törvény vonatkozó rendelkezéseihez képest. Ugyanakkor – miképpen erre nagy hangsúlyt is kívánunk fektetni – gazdasági szerepe és hatása jelentős lehet.

Az 1988-as Gt. ezt a kérdéskört az alábbiak szerint szabályozza:

46. § (1) A társaság megszűnik, ha

- a) a társasági szerződésben (alapszabályban) meghatározott időtartam eltelt, vagy más megszűnési feltétel megvalósult;*
- b) elhatározza jogutód nélküli megszűnését;*
- c) más társasággal egyesül, abba beolvad, szétválik, vagy más társasági formába átalakul;*
- d) tagjainak száma - a korlátolt felelősségű társaságot és a részvénytársaságot kivéve - egy főre csökken, és hat hónapon belül nem jelentenek be a cégbíróságnál új tagot;*

- e) a cégbíróság megszűntnek nyilvánítja;
- f) a bíróság felszámolási eljárás során megszünteti;
- g) e törvénynek az egyes társasági formákra vonatkozó szabályai azt előírják.

A második Gt-ben, az 1997. évi CXLIV. törvényben az alábbiak olvashatóak:

98. § (1) Ha tagsági jogviszony megszűnése folytán a társaság tagjainak száma egy főre csökken, a társaság csak akkor szűnik meg, ha három hónapos jogvesztő határidőn belül nem jelentenek be a cégbíróságnál új tagot.

Technikai, de talán fontos különbség az, hogy itt nem hathónapos, hanem három hónapos határidő szerepel.

A jelen Ptk-t megelőző szabályozás, a 2006. évi IV. törvény (harmadik Gt.) pedig az alábbiak szerint rendelkezik:

105. § (1) Ha tagsági jogviszony megszűnése folytán a társaság tagjainak száma egy főre csökken, a társaság csak akkor szűnik meg, ha hat hónapos jogvesztő határidőn belül nem jelentenek be a cégbíróságnál új tagot.

(2) Az új tag belépéséig, illetve a végelszámoló cégbíróság által történő kirendeléséig az egyedüli tagot akkor is a társaság üzletvezetésére és képviselésére jogosultnak kell tekinteni, ha korábban nem minősült annak.

A szabályozás lényege tehát nem változik, a szabálynak az adott társasági törvényen belüli elhelyezkedésében, illetve néhány részletében (pl. határidők) lelünk fel némi eltérést. A három társasági törvényből és az új Ptk-ból is kiolvasható, hogy közkereseti társaságok és betéti társaságok esetében ha és amennyiben – lényegében bármilyen okból kifolyóan – a tagok száma egy főre csökken, és meghatározott időn belül új tagot nem jelentenek be a Cégbíróságnál, azaz a társaság ismételen nem lesz többtagú, akkor a társaság *ipso iure* meg fog szűnni.

Az alábbiakban azt kell megvizsgálni, hogy mi ezen – társasági törvényeink mindegyikében és az új Ptk-ban egyaránt fellelhető – szabály jogpolitikai indoka és milyen gyakorlati, illetve egyéb problémák merülhetnek fel alkalmazása során.

A közkereseti társaság és a betéti társaság is – mint ismeretes – a személyegyesítő társaságok alaptípusa, hasonlóan más európai jogrendszerekhez.²⁰ Ezen társasági formák esetében történeti okokra is visszavezethetően, illetve a társaságok immanens lényegéből adódó módon alapvető jelentősége van a tagok személyes közreműködésének, személyes szerepvállalásának is. Ez értelemszerűen a felelősségvállalásban is jelentkezik, hiszen míg a közkereseti társaság esetében az összes tag egyetemlegesen felel a társaság kötelezettségeiért saját vagyonával, amennyiben a társaság vagyona nem elegendő a tartozás rendezésére, addig ez betéti társaságok esetében csak a beltagokra igaz. Eseti

²⁰ A német, osztrák jogban e társasági formák az *offene Handelsgesellschaft*, illetve a *Kommanditgesellschaft*, az angolszász jogrendszerek pedig *partnership*, illetve *general partnership* alatt szabályozzák. Részletesebben lásd: SÁNDOR I.: *A társasági jog története Nyugat – Európában*. Budapest, 2005. 200 – 203. és 241 – 250. o.

döntés, a BH 2013.130. mondja ki például azt, hogy a közkereseti társaság tagja a tagsági jogviszonya megszűnéséig esedékessé vált társasági tartozásokért helytállni tartozik.²¹

A fentiekben idézett szabályozást vizsgálva látható, hogy valamennyi határidő jogvesztő, melyek elmulasztása a társaság megszűnését eredményezi, ez pedig egy kényszerítő eljárással, törvényességi felügyeleti eljárás keretei között zajlik le. A szabályozás jogpolitikai indokait a forgalombiztonságban és a hitelezővédelemben lelhetjük fel.

Lényeges kiemelni, hogy Magyarországon kkt. és bt. formájában jellemzően magánszemélyek által tulajdonolt és magánszemélyek személyes közreműködésével üzemelő kisvállalkozások működnek. A fenti szabályok alkalmazására így a legtöbb esetben valamely tag halála folytán kerül sor. A szabályokat elemezve azt láthatjuk, hogy a tagok valamelyikének halála esetében egy jogszabályi kollízió jön létre. A tag halálával ugyanis megkezdődik a hat hónapos jogvesztő határidő. A magyar jog ugyan az *ipso iure* öröklés elvén nyugszik, azonban ez a gyakorlatban számos nehézséget vet fel. Az örökhagyó halálát követően egy hosszú – akár az egy éves időtartamot is túllépő – hagyatéki eljárást kell lefolytatni, elképzelhető, hogy egy kkt-ban vagy bt-ben fennálló részesedést az eljáró közjegyző nem is kívánja a hagyatéki részévé tenni, mivel álláspontja szerint az nem képezheti a hagyatéki részét, és azt a hagyatéktól független módon kell kezelni.

Amennyiben a felek, az örökösök vagy várományosok között akarategység áll fenn, akkor ez nem is jelent problémát. A hat hónapos jogvesztő határidő kiküszöbölésének technikai megoldása ebben az esetben az, hogy valamennyi örökös társ beleegyezésével új tagot jelentenek be. Probléma akkor merül fel, amennyiben az örökösök között nincsen akarategység és a hagyatéki eljárás során kísérlik meg az egyezség megkötését. A hat hónapos jogvesztő határidő fenyegetése adott esetben – akár a felek eredeti akarata ellenére is – kikényszerítheti a felek közötti megegyezést. Ha az örökösök nem tudnak ugyanis egymással megegyezni, akkor az egyébként nem túl terjedelmes hat hónapos határidő és annak jogvesztő jellege olyan megállapodások létrejöttét is eredményezheti, melyet a felek egyébként nem kötöttek volna meg, hiszen ez az örökösök számára az egyéb hagyatéki vagyontárgyakkal való elszámolás kérdésében – lényegében a jog kógens előírása folytán – visszaélésekre is alkalmas tárgyalási helyzeteket kreálhat. Megítélésem szerint erre a helyzetre a megoldást esetlegesen az jelenthetné, ha és amennyiben a fenti határidő nem hat hónapos lenne, hanem az a hagyatéki eljárás jogerős befejezéséig tartana.²²

²¹ Lásd ezzel kapcsolatban: Osztovits A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. I.* Budapest, 2014. 553. o.

²² Lásd ezzel kapcsolatban: Boóc Á.: Új Polgári Törvénykönyv, változó polgári perrendtartás: régi-új kérdések és régi-új válaszok. *Jogi Tájékoztató Füzetek*, (szerk.: SZAKÁL R.) Budapest, 2016. 85 – 91. o.

A fenti, az öröklési jog egyes szegmenseihez fűzött, pillanatfelvételnként szolgáló észrevételek megítélésünk szerint – összhangban a kutatócsoport tagjai által készített tanulmányokkal, és azok kutatási eredményeire maximálisan támaszkodva – adekvát módon bizonyítják azt, hogy az öröklési jog nagyon fontos és aktuális, a személyek magánjogi viszonyait szélesebb társadalmi kontextusban is jelentős mértékben befolyásolni képes problémákat hordoz magában. Eme problémák közül nem egyre kívánnak a kutatócsoport által bemutatásra kerülő eredmények megoldásokat, alternatívát tartalmazó válaszokat a jogalkotó és a jogalkalmazó részére rendelkezésre bocsátani.

Grad-Gyenge Anikó, dr. hab., PhD.:

SZERZŐI JOG HÁZASSÁGBAN – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HÁZASTÁRSI KÖZÖS- ÉS KÜLÖNVAGYON, VALAMINT HÁZASTÁRSI ÖRÖKLÉS EGYES KÉRDÉSEIRE¹

A szerző alkotóképessége, kreativitása számos tényező függvénye lehet, de azt szinte biztosan lehet állítani, hogy bármely alkotó ember emberi kapcsolatai döntő módon befolyásolják, alakítják az alkotótevékenységét. Hatványozottan lehet ez igaz az alkotók házastársai tekintetében, akik gyakran múzsái, első olvasói, hallgatói, kritikusai a születő műveknek, de nem ritkán a művész hétköznapi értelemben vett megélhetéséről is gondoskodnak, míg az alkot. Raymonde Moulin szociológus utal arra, hogy „a művészek élettársainak négyötöde dolgozik”,² illetve Francois de Singly úgy fogalmaz: „Ha valaki művész akar lenni, munkára kell fognia a partnerét.”³ Ez a fajta kapcsolat nem egyedül csak azt magyarázza, hogy milyen nyomot hagyhat az alkotáson a társ léte, de azt a kérdést is felvetheti, hogy a társnak az alkotás eredményében is valamilyen módon és mértékben indokolt lehet-e a részesedése.

Az alábbi gondolat kísérlet azt a két jogterületet teszi vizsgálat tárgyává, amelynek alapvető jogi válaszai lehetnek arra az emberi viszonyra, amely a házasságban élő szerző és házastársa között áll fenn. A vizsgálódás célja nem a közös alkotásból fakadó szerzői jog vizsgálata, mivel e tekintetben irreleváns a felek egyéb (házassági) viszonya.⁴ Az elemzés iránya ebben az esetben éppen hogy fordított: a jelen tanulmányban azt elemzem, hogy miként befolyásolja az egyik házastárs által alkotott művek és a rajtuk fennálló szerzői jog sorsát az a tény, hogy a szerző akár az alkotás idején, akár azt követően élete során valamikor, továbbá a halálakor házasságban él.⁵ Ebből fakadóan pedig a házassági vagyonzag és a házastársi öröklés szabályainak áttekintését végeztem el a szerzői jog sorsa tekintetében. E két szabályozási pillér egymás mellé, mögé állítása nem előzmény nélküli, a korábbi szerzői jogi törvényünk⁶ kommentárjának is tekintett Kézikönyv⁷ maga is ezt a két szempontot összekapcsolva mutatja be a szerzői jog sajátos alakulását egyes családjogi viszonyokban, még a régi Sztj. és a régi Ptk. szabályai alapján.⁸

¹ A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék „Az öröklési jog és a házassági vagyonzag a modern gazdaságban” című kutatási program részeként.

² Raymonde MOULIN: *L'artiste, l'institution et le marché*, Párizs, Flammarion, 1992.

³ Francois DE SINGLY: *Artistes en vue. Revue française de sociologie*, XXVIII/3, 1986.

⁴ A közös mű szerzőjévé váláshoz csupán jogképességre van szükség, semmilyen egyéb státuszjogi előfeltétel nem szükséges.

⁵ A vizsgálat polgári jogi fókuszú, a házastárssal a vizsgált jogviszonyok tekintetében azonos megítélés alá esnek a bejegyzett élettársak is.

⁶ A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Sztj.)

⁷ BENÁRD Aurél – TÍMÁR István: *A szerzői jog kézikönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973. (A továbbiakban: Kézikönyv)

⁸ Kézikönyv 120. o.

A szerzői művek keletkezése mindig személyhez kötött, a keletkező szerzői jog is kivétel nélkül a szerző személyében keletkezik, ráadásul erről az általános átruházási tilalom mellett csak igen szigorú és szűkre szabott törvényi korlátok között lehet rendelkezni. Az alkotó által kötött házasság nem csak az alkotó tevékenységét, a kreativitást tudja érdemben befolyásolni, de a házassági vagyonszövetség keletkezése, fennállása és megszűnése a megalkotott művön fennálló személyiségi és vagyoni jogok gyakorlására is hatással bírhat. Ezek mindegyikének lehet jelentősége a házassági vagyoni jogi szabályok szerzői jogra tekintettel való tartalommal megtöltése során, ami ugyan a szerzősége és a jog szerzőhöz tartozásán nem változtat, de a jogok mindennapi gyakorlását és a felhasználásból származó bevételek kihez tartozását meg tudja határozni.

A szellemi alkotások (és különösen a szerzői művek) személyiségből fakadását és ahhoz kötődését még a tulajdonjogi felfogást vallók közül is sokan elismerik, ugyanakkor azonban az oltalom jogi szabályozása sosem volt olyan tisztán személyiségi jogi alapú, hogy annak például az időtartama is osztotta volna a személyiségi jogok sorsát, vagyis nem szűnt meg a létrehozó halálával, sőt, ettől többé-kevésbé függetlenül alakult. A védelem időtartama egyes szellemi alkotásokra vonatkozó oltalmi formák esetében teljesen elválik az szellemi alkotás létrehozójának élettartamától (ld. védjegyoiltalom, szabadalmi oltalom), más esetekben azon túlhaladóan áll vagy állhat fenn (ld. szerzői jog vagy előadóművészi szomszédos jog). Mindegyik esetben fennáll azonban az örökölhetőség lehetősége (legalábbis a vagyoni jogok tekintetében, a személyhez fűződő jogok tekintetében pedig a halál utáni érvényesíthetőség sajátos szabályain keresztül). A szerzői jog öröklése bár főszabály szerint az általános öröklési jogi rendszer szerint alakul, a védelem sajátosságaiból fakadóan azonban számottevő sajátossággal bír, ami különösen jól mutatható be a túlélő házastárs öröklésére vonatkozó szabályok vizsgálatával.

A tanulmányban mindezek alapján tehát arra vállalkozom, hogy a szerzői művön fennálló jog gyakorlásával kapcsolatban a házastárs szerepét vizsgáljam meg.

A dolgozatban külön foglalkozom azzal a politikai rendszerváltás (de akár a gazdasági rendszerváltás) óta folyamatosan és egyre intenzívebben erősödő tendenciával, hogy a szerzők a szellemi alkotásaikat, illetve az azon fennálló jogokat apportként valamely társaságba beviszik és a társaságon keresztül gyakorolják azokat. Ahogy arra Kisfaludi is rávilágít, a rendszerváltás és a gazdasági rendszerváltás folyamata fokozatosan tette lehetővé a létrejövő magánvagyonok gazdasági társaságokba való bevitelét. Ez a folyamat időben is egybeesik azzal az egyébként az előzőből következő változással, hogy erre az időre tehető az is, hogy a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogi és közgazdasági gondolkodásban is teret nyert és elfogadottá vált azok üzleti jelentőségének értékelése és vagyonelemként való kezelése.^{9,10} A kérdéskör ezen aspektusának vizsgálata már csak amiatt is indokolt, mivel

⁹ Ennek ékes példája az 1994-es USA-Magyar megállapodás (1993/26. Nemzetközi Szerződés a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma közigazgatási államtitkáráról Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormánya és az Amerikai Egyesült Államok Kormánya között a szellemi tulajdonról), és ezzel egyidőben a TRIPS-

egyrészt egyre több az olyan szellemi alkotás és köztük a szerzői mű, amelynek nem elhanyagolható gazdasági, piaci, üzleti értéke van, másrészt a jogi szabályozás ma már széles körben teszi lehetővé az ezeken fennálló jogok apportálását. A kérdéskör fontosságát jelzi az is, hogy részben ennek, részben egyéb kényszereknek engedve nagyon sok alkotó ma már nem magánszemélyként, hanem valamely társaság tagjaként, tulajdonosaként gyakorolja a szerzői műveken fennálló jogait.

I. Speciális családjogi (házassági jogi) szabályok a szerzői jogok tekintetében

Az egyértelmű, hogy a szerző mindaddig, amíg életben van, fő szabály szerint maga gyakorolja a szerzői vagyoni és személyhez fűződő jogait, ez alól tipikus kivételt a kiskorú szerző, valamint a cselekvőképességében részlegesen vagy teljes körben korlátozott szerző esete ad. Amennyiben a szerző házasságban él, a házassági vagyoni jogi előírásokra tekintettel kell lenni a szerzői jogok gyakorlásának vonatkozásában is. Továbbá alkérdésként figyelemmel kell lenni arra is, hogy igen gyakran a házaspár már eleve nem magánszemélyként hozzák létre a szellemi alkotásaikat, hanem valamely jogi személy munkavállalójaként, tagjaként, ezért még ezt az aspektust is meg kell vizsgálni a házassági vagyoni jogi értékelés tekintetében.

I.1. A házastársi közös és külön vagyonba tartozó elemek a szerzői jog szemszögéből

A Csjt. régi és a Ptk. új családjogi rendelkezései egyaránt általában a közszerzeményi elvet helyezik előtérbe, vagyis a házastársak közös vagyonába tartoznak azok a vagyontárgyak, amelyeket a házastársak a házastársi vagyoni közösség fennállása alatt együtt vagy akár ugyanezen időszak alatt külön-külön szereznek.¹¹ E vagyontárgyak természetesen igen sokfélék lehetnek, és a körük folyamatosan egyre bővül, ahogy egyre több vagyoni értékkel bíró vagyonelem kerül a gyakorlat és az elmélet által is elismerésre. A vagyon körébe értelemszerűen pedig nem csak dolgok, illetve a dolgokra vonatkozó szabályok szerint minősülő egyéb javak, hanem egyes dolognak nem minősülő jogok, jogosultságok (és kötelezettségek) is tartozhatnak, így a házassági közös vagyonnak ezek is a részét képezhetik.¹²

Bár a szerzői jog a szellemi tulajdonjog körébe tartozik, és szigorúra szabott törvényi korlátok között részt vesz a vagyoni forgalomban is, emiatt pedig a tulajdoni tárgyak egyes vonásait mutatják,¹³ jogként mégsem tárgyai tulajdonjognak, rájuk nem a tulajdonátruházás szabályai vonatkoznak, hanem speciális rendelkezések. Emiatt pedig a házastársi vagyoni jogi

megállapodás (A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi aspektusairól szóló Marrakesh-ben 1994. április 15-én aláírt egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény) aláírása, majd ratifikációja.

¹⁰ FALUDI Gábor: *A felhasználási szerződés*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 2000.

¹¹ A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.) 27. §, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:37. § (1) bekezdés.

¹² Ptk. Indokolás a Tulajdonjog tárgyai című fejezethez. Ld. a bírói gyakorlatból BDT2012.2754.

¹³ MENYHÁRD Attila: *A dologi jog szabályozásának sarokpontjai a Polgári Törvénykönyvben. Jogtudományi Közöny*, 2013. november 521. o.

megítélésük tekintetében is ez, illetve a személyiségi jogi aspektusaik befolyásolják döntő módon a kezelésükkel, hovatartozásukkal kapcsolatos alapelveket.

I.1.2. A szerzői személyhez fűződő jogok jelentősége a házassági közös vagyon szempontjából

A személyiségi jogok általában semmiképp sem tekinthetők vagyoni értékű jogoknak. Közülük előfordulhat, hogy némelynek egyes személyek tekintetében legalábbis vagyoni értéke van (vagy az idők során vagyoni értéke keletkezik, például egy ismertté váló színész képmásának), de az alapul fekvő jogok általában nem is a házasság alatt keletkeznek, hanem ezeket „hozza magával” a házastárs, vagyis már csak ebből fakadóan is különvagyoni jellegűnek kell őket tekinteni (feltéve persze, hogy a főszabálytól eltérően, egyes kivételes esetekben mégis tényleges – vagy külön- vagy közös vagyonba tartozó – vagyonelemnek lehet őket tekinteni).

Az viszont előfordulhat, hogy szerzői személyhez fűződő joga a házastársnak a házasság alatt történt alkotás eredményeként a házasság fennállása alatt keletkezik. Ráadásul a szerzői személyhez fűződő jogoknak sokkal nagyobb valószínűséggel van önálló vagyoni értéke, mint az általános polgári jogi személyiségi jogoknak, még ha ezek közül is inkább csak a névfeltüntetés joga, illetve a nyilvánosságra hozatal joga viselkedhet vagyoni értékű jogként. Ezt az is alátámasztja, hogy ugyanilyen jellegű jogokkal részben az előadóművész is rendelkezik, akinek a védett teljesítménye tekintetében a kép- és hangfelvételhez való joga is különös jelentőséggel bír, az ő esetükben igen gyakran e két területhez tartozó jog szinte elválaszthatatlanul fonódik össze egymással. Ez utóbbi jogosulti csoportnál ebből fakadóan ráadásul sosem lehet teljesen tisztán elkülöníteni, hogy a teljesítmény hasznosításához adott felhasználási engedély, vagy éppen a személyhez fűződő jogi hozzájárulás milyen arányban illeszkedik a fizetett ellenértékhez (ami így csak részben jogdíj).

Ugyanakkor a szerzői személyhez fűződő jogok nem kerülhetnek a közös vagyonba, bármennyire hiányozni látszik is az erre vonatkozó kivételi rendelkezés a Ptk-ból, erre legfeljebb általában a vagyontárgy fogalmából¹⁴ és a jogok forgalomképességére vonatkozó rendelkezésekből,¹⁵ de nem a családjogi szabályokból lehet következtetni. Figyelemmel arra, hogy kifejezetten nem kerülnek a közös vagyonba egyes, a személyiséghez, a személyiségi jogokhoz szorosan kötődő vagyonelemek (szokásos értékű személyes használati tárgy, személyiségsérelemért kapott juttatás), továbbá ebbe a különvagyoni körbe tartoznak a szellemi tulajdonjogok vagyoni jogi elemei is, ebből akár az a helytelen következtetés is adódhatna, hogy ellenben a személyhez fűződő jogok közös vagyoni jellegűek (hiszen minden, amit nem nevesít különvagyonként a törvény, ott a közös vagyonba tartozás vélelme érvényesül).¹⁶ Ha ezzel szemben viszont abból indulunk ki, hogy a személyiségi jogok tekintetében a (bármely, akár „egyszerű”, akár szerzői) személyiségsérelemért kapott juttatást is már eleve a különvagyonba tartozónak tekint a Ptk., akkor nem lehet vitás, hogy a

¹⁴ Ptk. 8:1. § 5. pont

¹⁵ Ptk. 6:202. §

¹⁶ BOROS Zsuzsa – KATONÁNÉ Pehr Erika – KÖRÖS András – MAKAI katalin – SZEIBERT Orsolya: *Polgári jog. Családjog.* HVG-Orac, 2013. 88. o.

de minimis a maiore következtetés alapján ez utóbbi körbe tartozónak kell tekinteni magukat a (szerzői) személyhez fűződő jogokat is, persze – ismételjük – csak akkor, ha a fentiek szerint vagyonelemként működnek. Ezt az érvelést támasztja alá a személyiségi jogok forgalomképtelensége is, még akkor is, ha egyébként a jog gyakorlására adott lehetőségek ténylegesen korlátozottan forgalomképesé teszik ezeket a jogokat.¹⁷ Ez a korlátozott forgalomképesség egyes szerzői személyhez fűződő jogok esetében kifejezett törvényi rendelkezés alapján is fennáll: a munkaviszonyban alkotott művek tekintetében, a felhasználónak adott fellépési lehetőség esetében, a ghostwriter szerződések esetében a névfeltüntetés vonatkozásában, az álnéven és anonim módon megjelent művek esetében és a visszavonás joga tekintetében a felhasználási szerződés felmondása tekintetében.¹⁸ Azonban még ez sem vezethet a jogok közös vagyonba tartozásához.

I.1.3. A szerzői vagyoni jogok jelentősége a házassági közös vagyon szempontjából

A Ptk.¹⁹ a korábbi Csjt-hez²⁰ hasonlóan a közös vagyonba tartozó jogok köréből csak azokat a szellemi tulajdoni (köztük szerzői) vagyoni jogokat veszi ki, amelyek olyan teljesítményen állnak fenn, amelynek létrehozója az egyik házastárs, feltételezhetően elsősorban ezek személyiséghez köthető jellege miatt. Ez abból a szempontból sajátos, hogy egyébként a szellemi tulajdonjogok közül az iparjogvédelmi jogok – vagyis nem a szerzői vagyoni jogok! – általában teljes mértékben forgalomképesek, és jórészt nincs olyan személyhez tapadó sajátosságuk, amelynek alapján egyébként ne kerülhetnének közös vagyonba. Külön vagyoni jellegüket azokban az esetekben, ahol a forgalomképesség fennáll, mégis indokolhatja az, hogy jellemzően közhiteles, konstitutív nyilvántartás alapján állnak fenn, amely a jogosult személyét is tanúsítja, ilyen módon pedig nem elfogadott általában, hogy ezt a közhitelességet a házasság derogálja (még ha ez igen ritka kivételként - éppen a házastárs ingatlannyilvántartáson kívüli tulajdonszerzése körében ez elfogadott is a magyar jogban). Ezen túlmenő indokát nehéz meglátni annak, hogy az iparjogvédelmi jogok ne kerülhetnének közös vagyonba.

Mindazonáltal ezek a jogok a hatályos szabályozás alapján a különvagyon részét képezik,²¹ kivéve ebből a vagyonközösség fennállása alatt esedékes díjakat (jogdíjakat, díjigényeket), mivel azokra a főszabály, azaz a vagyonközösség vonatkozik.

A Ptk. csak az egyik házastárs által létrehozott alkotásokon keletkező jogok tekintetében állapítja meg a különvagyoni jellegét, ezért szükségszerű, hogy azok a szellemi tulajdonjogok, amelyek viszont átruházás útján kerülnek valamely házastárs tulajdonába, eltérő megállapodás hiányában a közös vagyonba tartoznak. Itt nincs semmi olyan szempont, amelynek alapján indokolt lenne ezeknek a szerző házastárs személyéhez kötése, legfeljebb

¹⁷ MENYHÁRD Attila: *Forgalomképes személyiség?* In: MENYHÁRD Attila – GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Személy és személyiség a jogban*. Wolters-Kluwer, 2016. 80. o.

¹⁸ „A szerzői személyhez fűződő jogok forgalomképessége tekintetében” ld. FALUDI Gábor: Hungary. In: Kevin GARNETT Q.C. – Gillian DAVIES: *Moral Rights*. Sweet and Maxwell, 2016. 532. o.

¹⁹ 4:38. § (1) bekezdés c) pont

²⁰ 27. § (1) bekezdés utolsó mondat

²¹ Tekintsünk el attól a nyelvi sutaságtól, amely szerint a szellemi tulajdont hozná létre a házastárs, nem a szellemi tulajdonjog oltalma alá tartozó oltalmi tárgyat.

a fent említett közhitelesség, mivel ez végső soron azt eredményezi, hogy a közhiteles nyilvántartásbeli bejegyzés is csak az engedélyezési jog egyik jogosultját illeti meg. (Ezt az enyhíti, hogy a gyakorlatban vagyoni jogok szerzése nem tipikus természetes személyként, ilyen esetben inkább valamely, a házasfelek egyikéhez kötődő társaság válik jogosulttá.) Sajátos ellentmondást keletkeztet itt is, hogy bár az élők közti szerzéssel szerzett, eredetileg másra vonatkozó jogok tekintetében azok közös vagyonba tartozása valósul meg, nem tartoznak azonban ide a másról halál esetére szerzett, vagyis örökölt vagyoni jogok, mivel azok az egyik házastárs által egyébként öröklési jogi úton szerzett vagyonelemekhez hasonlóan a különvagyonba kerülnek, mivel itt az örökölt vagyonra vonatkozó szabály alól nem ad kivételt a jogalkotó.

Sajátosan alakul annak az alkotásnak a sorsa is ehhez a törvényi szabályhoz képest, amelyet közösen alkotnak, ugyanis ebben az esetben a hozzájárulások jellegétől függően keletkezik egy közös szerzői jog (közös mű), vagy különálló (összekapcsolt) művekből álló közös műre nézve csak együttesen gyakorolható jogok (összekapcsolt mű). Az előbbi esetben alakul ki az a helyzet, hogy a közös művön fennálló, kvázi közös tulajdonjogként értett, közös és egyetlen szerzői jog a hozzájárulások arányában mégis különvagyonba tartozik,²² míg az utóbbi esetben a jogok különvagyonba tartozását egyértelműen meg kell állapítani, mivel itt nem keletkezik közös jog, kivéve az összekapcsolt közös művek/műrészek esetét. A befolyó díjak mindazonáltal mindkét esetben közös vagyonba fognak tartozni. A közös művön fennálló vagyoni jogok besorolása egyébként a vagyonmegosztásnál és az öröklésnél bírhat különös jelentőséggel: ha közös vagyonba tartoznának, akkor a vagyonmegosztásnál általában fele-fele arányú részesedés következne be, lényegében függetlenül a tényleges hozzájárulás mértékétől, illetve öröklés esetén is a túlélő házastárs a törvényes öröklés rendjének megfelelő arányú részen maradna jogosult, és ez sem mindig tükrözné a tényleges hozzájárulása mértékét.

I.1.4. A vagyontársaság idején esedékes díjak problematikája

Fő szabály szerint a vagyontársaság a házassággal keletkezik és az életközösség megszűnésével szűnik meg, de az életközösség megszűnése a vagyontársaságot is megszünteti, valamint történhet bírói úton a vagyontársaság megszüntetése az életközösség fennmaradása mellett is. Mindenesetre csak az eddig esedékessé vált (de nem feltétlenül ez idő alatt keletkezett!) díjakat kell a közös vagyonba sorolni. Ez a megoldás egyébként megfelel annak a szabálynak, amely szerint a különvagyonba tartozó vagyontárgy haszna – a költségek levonása után – a közös vagyont gyarapítja.²³ (Megjegyezhető, hogy ez a szabály önmagában is elég a szellemi tulajdonjogok engedélyezéséből fakadó díjak közös vagyonba sorolásához, hiszen ezek teljesen egyértelműen a különvagyon hasznainak tekinthetők.)

²² Ez következhet a vagyontársaság definíciójából is, mivel ezt az esetet együttesen szerzett vagyonnak lehet tekinteni. 4:37. § (1)-(4) bekezdések. VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Complex – Wolters-Kluwer, 2014. 680. o.

²³ 4:38. § (2) bek.

Fontos itt még megjegyezni, hogy a jogosulti díjigények esetében nincs a szerzőnek engedélyezési joga (amely egyértelműen indokolná a különvagyoni jelleget), emiatt a díjigények közelebb vannak ahhoz, hogy eleve a közös vagyona tartozzanak, de eredendő kizárólagos jogi jellegük (azaz hogy mindegyik visszavezethető valamely kizárólagos jogra) és főszabályként vett forgalomképtelenségük miatt nem lehetséges mégsem, hogy az aktuális, esedékes díjakon túlmutatóan is igényt tarthasson rájuk a házastárs.

A közös vagyona tartozás tekintetében egyedül a díj esedékessége döntő: azaz mindegy, hogy a mű a vagyonközösséget megelőzően vagy annak fennállása alatt keletkezett műből származik. E megközelítés helyességét igazolja a szakirodalomban Szigligeti Viktor és Nizsalovszky Endre is.²⁴ Ezt az elvet fogadta el a bírói gyakorlat is, még a kodifikálást megelőzően és alapvetően arra építve, hogy a szerző személyiségi jogainak meghatározó jellege (helyesebben: szerző jogainak a személyhez tapadó jellege) nem indokolja azt, hogy a házastárs a házasság megszűnését követően bármilyen befolyással bírjon a mű sorsa tekintetében, vagy igényrel éljen a mű hasznosítása vonatkozásában.²⁵

A feltételek konjunktívák, vagyis a vagyonközösség megszűnését követően, de még a házasság alatt esedékessé váló díjak sem kerülnek a közös vagyona.²⁶ Ez a szabály már korábbi szabályozás hatálya idején is kapott kritikát: Petrik arra világít rá, hogy milyen méltánytalan, ha a szerző a művet korábbi házassága idején, esetleg kifejezetten a házastársa erkölcsi, anyagi támogatásával alkotta meg, aki azonban a későbbiekben ebből semmilyen előnyhöz nem juthat.²⁷ Az csak tovább fokozhatja a látszólagos méltánytalanságot, ha a szerző újraházasodik és a mű e második házasság alatt esedékessé váló felhasználási díjai az új házastárssal fennálló közös vagyona kerülnek. Ugyanakkor ez nem feltétlenül méltánytalan, hanem sok esetben célszerű és igazságos. Feltehetően nem lenne szerencsés, ha egy élete folyamán több házasságot is kötő szerzőnek élete végéig elszámolási viszonya keletkezne a volt házastársaival. Petrik utal arra is, hogy a Csjt. 35. § (1) bekezdése, a házas felek vagyoni viszonyaira is alkalmazandó polgári jogi alapelvek nyújthatnak segítséget ezen helyzetek méltánytalanságának kiküszöbölésében, valamint a felek a házassági vagyoni szerződésben is rendelkezhetnek eltérően (a Ptk.-ban etekintetben elsősorban a házassági vagyoni szerződés szabályai nyújthatnak segítséget). A Kézikönyv által idézett Oroszi Ferenc álláspontja az, hogy a helyes szabályozási megoldás egyébként ilyen esetekben az lenne, hogy a (a házasság fennállása alatt született művek tekintetében) A házasság megszűnése után bármikor befolyó díjból is annak fele a volt házastársat illetné.²⁸ Ez persze jó eséllyel vezetne feloldhatatlan helyzetekhez. Ha egy házasságnak vége, akkor azt a tartás és a gyermekfelügyelet esetét kivéve le kell zárni. Nem állítható, hogy szerencsés lehetne egy volt házastársnak megadni azt a lehetőséget, hogy az

²⁴ Hivatkozta: Kézikönyv 121. o.

²⁵ P.E.H. 116.

²⁶ PETRIK: i.m. 70. o.

²⁷ PETRIK: i.m. 71. o.

²⁸ Kézikönyv 120. o.

a volt házastársa vagyoni viszonyaiban annak haláláig részt vegyen, ide értve akár a volt házastárs gazdasági társaságának viszonyait is.

Végül ebben a körben említeni kell, hogy a Kommentár utal arra is, hogy a vagyonszövetségbe tartozik a szerzői jogsértés következményei keretében a szerzőnek járó gazdagodás-visszatérítés és vagyoni kártérítés. Hozzátegyük, hogy ugyanakkor nem tartozik ide viszont az, ami a szerzői személyiségi jog megsértése fejében illeti az alkotót, mivel ezekre az igényekre a Ptk. 4:38. § (1) bekezdés d) pont alkalmazandó.

I.1.5. A házassági vagyoni szerződés

Bár a házassági vagyoni rendszer túri azt, hogy a felek eltérően állapodjanak meg házassági vagyoni szerződésükben arról, hogy mely vagyonelemeket kívánják közös és melyeket külön vagyonban tartani, ami igen tág rendelkezési szabadságot biztosít a számukra, arra jogszerű lehetőség még sincs, hogy a csak az egyik házastársat megillető, saját művön fennálló szellemi tulajdonjogokról (és köztük a szerzői jogról) úgy rendelkezzenek, hogy azok a közös vagyonba tartozzanak. Ez csak a forgalomképes iparjogvédelmi jogok és az átruházható szerzői vagyoni jogok tekintetében nem kizárt.

A házastársnak a vagyoni jogokból való részeltetése a szerzői jog élők közötti átruházhatatlansága okán van kizárva (természetesen kivételek az Szjt-ben az átruházás lehetőségével megnevezett művek jogai), de látni a gyakorlatban – nem jogszerű és számos visszaélésre okot adó – példát arra, hogy a szerző a házastársával megosztja a jogát (például közös jogkezelő szervezetnél történő műbejelentésben is deklaráltan elismerve az ő – egyébként nem valós – szerzőségét is). Annak különben nem lenne semmilyen akadálya, hogy a vagyoni szerződés a vagyoni jogokból származtatott felhasználási jogokat bevigye a közös vagyonba, de mivel ennek elsődleges célja lényegében a felhasználási engedély fejében befolyó díjakban való osztozás lenne, amelyek viszont az általános szabály szerint egyébként is a közös vagyonba tartoznak, ennek mégsem lehet túl nagy gyakorlata.

Az sajátos helyzetet eredményezhet, ha a házastárs valamely átruházható vagyoni jogát úgy osztja meg a házastársával, hogy átruházza rá (vagy társszerzőként quasi megosztja vele). Ebben az esetben ugyanis a nála maradó jogok különvagyonban maradnak, míg az átruházott jogok (mivel azok nem a szerző személynek a személyéhez tapadó vagyoni jogok, amelyek ilyen módon különvagyonba tartoznának) a fentiek alapján a közös vagyonba kerülnek, hiszen nem a vevő saját személyében keletkezett vagyoni jogai. Így pedig valójában nagyon nehéz megosztani a házastárssal az átruházható jogokat.

Ezektől a nem tipikus esetektől eltekintve a vagyoni jogi megállapodások inkább csak arra terjednek ki, hogy a közös vagyonba tartozó díjak mégse tartozzanak ebbe a körbe, hanem azok is inkább különvagyonként gyarapítsák.

Végül visszautalunk arra, hogy a házasfelek között a vagyoni szerződés lehet az elsődleges eszköze annak, hogy a díjjal kapcsolatos, későbbi új házasodás okán kialakuló méltánytalanságok kiküszöbölhetőek legyenek.²⁹

I.1.6. A házassági vagyontársaság és a munkavállalóként létrehozott szerzői vagyoni és felhasználási jogok sorsa

Nem ritka, hogy az alkotó a művet nem magánszemélyként, hanem valamely társaság munkavállalójaként, munkaköri köteletség alapján alkotja.

A munkavállalóként alkotott művek vagyoni jogai a megfelelő feltételek fennállása esetén a munkáltatót illetik,³⁰ a munkavállalót ebből esetlegesen megillető díjak az előző fejezetben említett feltételek mellett a közös vagyonba fognak tartozni.

I.1.7. A házassági vagyontársaság és a társaságba bevitt szerzői jogok sorsa

Szerzői művek esetében az sem ritka, hogy az alkotó a művet nem magánszemélyként, hanem valamely társaság tagjaként alkotja vagy az alkotást követően a műpéldányt, illetve a művön fennálló vagyoni jogokat, esetleg az azokból származó felhasználási jogokat valamely társaságba apportálja. (Azokban az esetekben, amelyekben nincs átruházásra lehetőség, csak felhasználási jog apportálható. Azokban az esetekben pedig, ahol a díjigény nem átruházható, ott értelemszerűen nem lehet apportról beszélni sem.) A jelen tanulmányban azzal a helyzettel foglalkozunk, amikor a társaságnak a szerző maga is tagja.

A gazdasági társaságba bevitt felhasználási vagy – ahol ez is lehetséges – a vagyoni jogok a társaságnak a tagokétól *elkülönülő vagyona*ba tartoznak, *mindaddig, amíg fennállnak vagy más módon meg nem szűnnek (pl. a felhasználási szerződés hatálya meg nem szűnik).*³¹ Értelemszerűen következik ebből, hogy a társaság vagyona

ba tartozó jogok sem a taghoz tartoznak, hanem a társaság válik a jogosultjukká, ilyen módon is teljesnek mondható az elkülönülés.³² Ebből következik az a kérdés, hogy milyen hatása lehet egyáltalán a házastársi vagyonra, ha valamely házastárs nem természetes személyként, hanem társaság tagjaként hozza létre és/vagy hasznosítja a létrehozott szerzői művet? Általában megállapítható, hogy ilyen módon a társaság vagyona a házassági vagyontársaság szempontjából sem bír jelentőséggel, a bevitt jogok és az azok hasznosításából származó bevételek is közvetlenül a társaságot illetik.³³

Az apportként teljesített jogok hasznosításából származó (jogdíj)bevételek a társaságot illetik, ebből a tag, és rajta keresztül a házastárs abban az esetben részesülhet, ha a nyereség osztalékként a társaságból kifizetésre kerül, ugyanakkor azonban már elveszti jogdíj jellegét

²⁹ PETRIK: i.m. 71. o.

³⁰ Szt. 30. § (1) bek.

³¹ Ptk. 3:88. § (1) bek.

³² Lásd KISFALUDI 1991. 149.o.

³³ Ptk. 3:88. § (1) bek.

és az általános szabályok szerint alakul a sorsa.³⁴ Világos azonban, hogy ez esetben csak a díjból részesedik a szerző és a házastárs.

Említeni szükséges még a Ptk. azon szabályát, amelynek értelmében a gazdasági társaságban tag házastársa a házastársi közös vagyon megosztása jogcímén a társaság tagjává válhat a társasági szerződés megfelelő módosításával, de ez sem a bevitt szerzői vagyoni jogok megszerzését jelenti, azok gyakorlására a társasági tagságán keresztül bírhat befolyással.³⁵

II. A szerzői jog örökölhetősége

A jelen tanulmány a szellemi tulajdon jog örökölhetősége tekintetében is elsősorban azt állítja a vizsgálat középpontjába, hogy e jogok közül a szerzői jog öröklése a házastárs öröklése szempontjából bír-e sajátosságokkal.

Itt érdemes előrebocsátani a tanulmány két nagy egységének összekapcsolásaként, hogy a házassági vagyoni szerződésnek nem egyedül a házassági vagyoni jogban van jelentősége, mivel az öröklés rendjét is befolyásolhatja, méghozzá akkor, ha a házassági vagyoni szerződésbe halál esetére szóló rendelkezést is belehelyeztek, ami ilyen módon egyenértékű rendelkezés a házastársak közös végrendeleteként tett végintézkedéssel.

II.1. A szerzői jog átszállása öröklés útján általában

Az öröklés útján való jogátszállás egyetemes jogutódlás és egyben a lehető legteljesebb jogutódlás is, amely a szerzői jog tekintetében végbe mehet, még akkor is, ha a magyar jog alapján még ez sem jelentheti azt, hogy a szerzőtől elkülönülő személy a szerzői jogi teljes jogcsokrot teljes egészében megszerezhetné. A régi Szjt. alapján bekövetkezett jogutódlással összehasonlítva ez még inkább így volt, hiszen a szigorúbban monista megközelítésű szabályok alapján egyáltalán nem volt jogutódnak tekinthető egyetlen jogátruházási szerződés jogosultja sem.³⁶

A szerzői jog öröklése általában véve a polgári jog általános szabályai szerint alakul, és csak szűk körben alkalmazandók rá speciális rendelkezések. E tekintetben a polgári jogi kodifikáció során nem merült fel közvetve sem változtatási igény,³⁷ az általános öröklési rendszerben bekövetkezett változások (és itt különösen a házastárs öröklésére vonatkozó szabályok átalakulására gondolunk) ' azonban az alábbiak szerint természetesen hatással lehetnek a szerzői jog öröklésére is. Mindazonáltal a Ptk-beli új öröklési rendszer kezdettől vállaltan ragaszkodik a hagyományokhoz,³⁸ ez pedig végső soron azt is jelenti, hogy a Ptk. sem nyújt (sokkal) több segítséget a szerzői jog öröklésével kapcsolatban felmerülő kérdésekhez, mint korábban.

³⁴ A felhasználási és vagyoni jogok apportálhatóságáról ld. részletesen FALUDI Gábor: 207-209. o.

³⁵ 3:141. §

³⁶ Kézikönyv 119. o.

³⁷ Az új Ptk. kapcsán írott tanulmányok ezt a témakört egyáltalán nem érintették.

³⁸ WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/6. 16. o.

II.2. A korábbi szerzői jogi törvények mára elveszett öröklési jogi sajátosságai – a törvényes örökösök körének meghatározása az alkotás sajátosságaira tekintettel

A magyar jogtörténetből ismert olyan szerzői jogi szabályozás és kodifikációs javaslat is, amely részletesebb speciális öröklési jogi rendszert adott, de ezek a források az írott polgári törvénykönyvek (és magyar szerzői jogi törvények) előtt születtek. Így például a Szemere Bertalan-féle, 1844-es törvényjavaslat rendelkezett az öröklés rendjéről, és a szerzői jog a vérszerinti le- és felmenő örökösökre és a hitvestársra szállhatott volna, az oldalági rokonokra nem (ez utóbbi csoport öröklését az 1884-es, első szerzői jogi törvény azonban már lehetővé tette). Ha ilyen hozzátartozó nem volt, arról rendelkezni nem lehetett, a mű “közbirtokká” vált (vagyis közkincsbe került).³⁹ Ez egyértelműen jóval szűkebb körben tartotta a szerzői jog örökölhetőségét bármely más hagyatéki tárgyénál, és kizárólag a legszűkebb család tekintetében látta indokoltnak a tervezet készítője az örökölhetőséget (ami mögött egyértelműen a családnak az alkotó támogatásában betöltött szerepének elismerését kell felismernünk).

Nincs az Szjt.-ben sajnos ma már olyan rendelkezés sem, amely az állam általános szabályok szerinti, törvényes öröklését kizárná, ahogy egyébként ilyen ismert volt a szerzői jogról szóló 1884. évi XVI. törvénycikk 17. §-ában és amelyhez hasonló szabály egészen az 1969-es Szjt. hatályba lépéséig hatályban volt a magyar jogban. A szerzői jogról szóló 1921. évi LIV. törvény 3. §-a kifejezetten rögzítette, hogy az uratlan hagyatéokra fennálló háromlási jog a szerzői jogra ki nem terjed, a bírói gyakorlat pedig ezt a közkincsbe kerülés eseteként tekintette. Az állam öröklését a szerzői jog tekintetében az 1959-es Ptk. teremtette meg. A Kézikönyv ennek az indokoltságát abban látja, hogy „az állam érdekelttségét fejezi ki abban, hogy az általában indokoltnak mutakozó védelmi idő alatt a szerző műve ne maradjon gazdátlanul”. Ez a megközelítés azzal is összefügg, hogy a szerzői jog valamennyi műtípus tekintetében egységes védelmi ideje ebben az időszakban vált a védelem paradigmájának meghatározó elemévé. A hivatkozott forrásban még az a javaslat is megfogalmazódott, hogy a kérdés újabb szabályozása esetén viszont helyesebbnek látszana, ha a befolyó összegeket a meghatározott szerző javára fel nem használható bevételek mintájára a szerzők jóléti céljaira fordítanák.⁴⁰ A hatályos jogban ilyen rendelkezés sincs, az állam, mint szerzői jogi jogosult az esetlegesen befolyó jogdíjbevételeket az állami vagyona vonatkozó általános szabályok szerint használja fel.

Olyan szabály sincs már a hatályos jogban, amely a társszerzők, illetve jogutódaik egymás közti öröklését írta volna elő arra az esetre, ha a műnek több szerzője van és valamelyikük örökös nélkül halt meg.⁴¹ Az 1921-es törvénynek ez a szabálya is alapvetően azt szolgálta, hogy a hagyaték a legnagyobb eséllyel arra szálljon, akinek ehhez személyes kapcsolata fűződhet.

³⁹ Szemere-féle javaslat 4. §

⁴⁰ Kézikönyv 125. o.

⁴¹ A szerzői jogról szóló 1921. évi LIV. törvény 3. §

II.3. Az Sztj. és a Ptk. kapcsolata általában az öröklés tekintetében

Bár a szerzői jogok öröklése tekintetében a fentiek szerint a Ptk. általános szabályai alapvetően irányadók, a szerzői jog öröklési rendje azonban rendelkezik néhány sajátossággal is, az alábbiakban ezeket tekintjük át.

Az Sztj. nem tartalmaz teljes körű szabályozást arra vonatkozóan, hogy a védelmi időnek a szerző halálát követő 70 évében a jogok kire és miként szállnak át, ami szükségszerű tekintetben, hogy az Sztj. jogalkotója a Ptk. szerinti öröklési szabályok alkalmazását tartotta kívánatosnak. Emiatt az előző fejezetben bemutatottakhoz hasonló, a lehetséges örökösök körét definiáló vagy a Ptk-hoz képest szűkítő rendelkezést nem találni az Sztj.-ben.

A szerzői jog öröklése tekintetében az Sztj. indokolása nem tartalmaz részletes magyarázatot, de kiterjedten magyarázza az Sztj. vegyes jellegét tekintetben, hogy erősebben elválaszthatónak tartja a szerző személyétől is a szerzői jogot, valamint a vagyoni és személyhez fűződő jogokat is egymástól, így közelítve a törvényt a dualista koncepció felé a korábbi, merevebben monista rendszertől.⁴² Ezt azért érdemes itt kiemelni, mert a vagyoni és személyhez fűződő jogok halál utáni fennállása tekintetében is jól megmutatkozik ez az intenzívebb szétválasztás, illetve mivel ez is a szerzői jog öröklésének általános rend szerinti rendezése irányába mutat. (Az örökösök körének az általános rendtől eltérő módon való megállapítása olyan jogalkotói megfontolás alapján történhetett, ami jobban figyelembe vette a szerzői jogok személyiséghez kötöttségét.)

II.4. A szerzői vagyoni jogok öröklése

A házastárs a házastársi különvagyon részét képező vagyontárgyak (így a szerzői jog) vonatkozásában a törvényes öröklés általános szabályai szerint örököl, a házastársi közös vagyonba tartozó díjak (illetve a fentiek szerinti, közös vagyonba tartozó vagyoni és felhasználási jogok) tekintetében a közös tulajdon szabályai szerint osztatlan közös tulajdona (jogközössége) van, amelynek a rá eső eszmei hányadát meghaladó részben szintén az öröklés szabályai szerint részesül. A később esedékessé váló díjak tekintetében a házastársi közös vagyoni jelleg már nem áll fenn, így azok tekintetében a díjon fennálló teljes követelés a hagyatékhoz fog tartozni.

Az Sztj. értelmében a szerzői vagyoni jogok örökölhethők, róluk halál esetére rendelkezni lehet. A szabály nem foglalkozik külön a művek felhasználása alapján már korábban esedékessé vált díjakkal, azok értelemszerűen a hagyatékba számítanak (a házastársat megillető rész nélkül, ahogy fent kifejtettük), ugyanakkor a halál előtt esedékessé vált díjak már nem mint szerzői jogi hagyaték tartoznak a hagyatékhoz. Ezek a hagyatékhoz tartozó egyéb pénz sorsát osztják. Ha az esedékes díjak nem folynak be a halál előtt, akkor a szerzői jog öröklésével a díjkövetelés joga száll át az örökösre.

Mind a törvényes, mind a végintézkedésen alapuló öröklés lehetséges a vagyoni jogokkal kapcsolatban, méghozzá csupán egyetlen, a szerzői jog forgalomképessége tekintetében a

⁴² Indokolás az Sztj. 1-9. §-ához.

halált követően is fennmaradó tilalom alóli kivétellel, még hozzá az élő örökösök közötti átruházhatatlanságot feloldó könnyítéssel, vagyis hogy a vagyoni jogokat öröklés útján megszerző személyek ezt követően azokról egymás javára rendelkezhetnek.⁴³ Ezen túlmenő szabályt nem tartalmaz az Szjt. a vagyoni jogok öröklésére vonatkozóan.

Ez a rendelkezés nem foglal magában a továbböröklésről való tartalmat, kizárólag az élők közti rendelkezést teszi lehetővé és azt is kizárólag egymás között.⁴⁴ Ebben a megszorításban meg lehet látni azt a lehetőséget, hogy az alkotó maga is képes legyen – korlátok között persze – átlátni azt a kört, amelyben a vagyoni jogai a halálát követően “foroghatnak” (azaz némi monista hatás olvasható ki a szabályból). Az átengedés pedig igen gyakran a több örökös (esetleg haszonélvező) által megszerzett jogok gyakorolhatóságának szükséges feltétele is egyúttal. A szabály az élő örökösök egymás közti rendelkezésére vonatkozik, egyúttal kizárja, hogy az öröklési jogi jogcímen szerzők harmadik személyek számára átruházzák az általuk öröklött jogokat, vagyis ezek a jogok az öröklést követően sem válnak teljesen forgalomképesé (értelemszerű, hogy ez az állítás csak a nem átruházható vagyoni jogok öröklésére vonatkozik, hiszen ebben az esetben az átruházhatóság tilalma már a szerző életében sem alkalmazandó, a többi esetben pedig a halál után is irányadó, az előbb említett szűk körű kivétellel).

Az egymás közti rendelkezés lehetősége azonban csak az élők közti átruházást szorítja feltételek közé, amennyiben bármely örökös elhalálozik, az öröklésre megint csak a Ptk. általános szabályai lesznek alkalmazandók, vagyis e vonatkozásban ugyanakkor a forgalomképesség teljes.

Álláspontom szerint bármely élők közti átruházásra vonatkozó tilalom indokoltsága is megkérdőjelezhető azonban, ha egyébként már maga a szerző is korlátok nélkül dönthet az öröklésről. Figyelemmel azonban arra, hogy a halála esetére már a szerző maga is szabadon dönthet az öröklés rendjéről (gyakorlatilag a halál esetére megnyitotta ezzel a törvény a forgalomképességet), nem igazán látszik indokoltnak a rendelkezés ilyen jellegű megszorítása, különösen, hogy ezáltal az örökösök (akiknek már lazább a kötődése a műhöz) nem ruházhatják át ezeket olyan személyekre, akik akár jobban is tudnák hasznosítani ezeket a jogokat. Egy konkrét példával élve: ha az örökös nem kívánja/tudja gyakorolni az öröklött jogokat, legfeljebb visszautasíthatja a hagyatékot (feltéve, hogy nincs más vagyontárgy a hagyatékban). Miért jobb, ha az államhoz, mint végső törvényes örököshöz jutnak ezek a jogok, mint ha a lehetséges örökösök legalább egyike elfogadja és átruházza ezeket valaki másra? (Végintézkedés esetében természetesen oldhatja a helyzet merevségét a növedékjog, vagy a helyettes öröklés, de ez is csak igen korlátozott személyi körben teszi lehetővé a jogok átszállását.)

Az örökölhetséget befolyásolják nem kifejezetten öröklési jogi rendelkezések is, különösen az, hogy mely szerzői (vagyoni) jog forgalomképes és történt vele kapcsolatban átruházás.

⁴³ Szjt. 9. § (5) bek.

⁴⁴ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Complex-Kluwer, 2014. (A továbbiakban: Kommentár) 126. o.

Azokban az esetekben, amelyekben az Szjt. kifejezetten megengedi a szerzői jog vagy a vagyoni jogok átruházását, különös gondossággal kell eljárni, mivel ezek a jogok élők között is forgalomképesek és ha olyan szerződést kötött a jogosult, amelyben végleges hatállyal átruházta a vagyoni jogait, akkor azok a jogok fő szabály szerint nem fognak a hagyatékba tartozni (feltéve, hogy a jogátruházó szerződés nem a szerző életben léteire vonatkozó kikötéssel született, mert ez utóbbi esetben értelemszerűen a szerződés megszűnik a szerző halálával és a jogok visszaszállnak, a hagyatékba tartoznak⁴⁵). A teljes és végleges jogátruházás megszünteti azt a lehetőséget, hogy a jogok a hagyaték részeivé váljanak.⁴⁶ Még ebben az esetben is figyelmet kell azonban arra fordítani, hogy a jogátruházás sem terjed ki automatikusan az átdolgozási jog átengedésére, így még akkor is, ha egyébként van „túlélő” jogátruházó szerződés, előfordulhat, hogy az átdolgozási jog mégiscsak a hagyaték része lesz. Ha a jogátruházás területileg, felhasználási mód szerint korlátozott volt, értelemszerűen a nem érintett területek, felhasználási módok tekintetében szintén a hagyaték tárgyává válnak a vagyoni jogok. Ugyanígy nem kétséges, hogy az átruházás idején ismeretlen felhasználási mód engedélyezésére vonatkozó vagyoni jog sem száll át, vagyis a hagyaték tárgyát fogja képezni.

A nem átruházható vagyoni jogok tekintetében kötött felhasználási szerződés alapján keletkező felhasználási jog már csak korlátozottan forgalomképes, méghozzá eleve akkor, ha a felhasználói oldalon nem személyhez kötött, azaz a szerző engedélyt adott a felhasználási szerződésben a felhasználási jog harmadik személy számára történő átengedésére. (Egy ezt az utalást nem tartalmazó szerződés a felhasználó halála esetén megszünteti a felhasználási engedélyt.) Az olyan felhasználási szerződés alapján fennálló felhasználási engedély, amely a szerző halálával megszűnik, nem képezi a hagyaték részét, legfeljebb a fennmaradt szolgáltatások teljesítésére vonatkozó követelés (viszont a jogutód értelemszerűen ilyen esetben új engedélyt adhat a felhasználónak).⁴⁷

Mindenesetre összefoglalóan el lehet mondani, hogy a szerzői hagyatékba tartozónak kell tekinteni az örökhagyó szerző engedélyezési jogait, az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigényeit, az engedélyezési jogból eredő díjazás iránti igényt, illetve az átszállt, vagy átruházott vagyoni jogok fejében járó, a halál után esedékes díjakra való igényt is. Ezek azonban igen gyakran nem kerülnek tételesen feltüntetésre a hagyatéki leltárban.

II.6. A házastárs öröklése a vagyoni jogok esetén

A vagyoni jogok öröklésére mindezen specialitásoktól eltekintve az általános szabályok alkalmazandók. Ebből fakadóan pedig hiába volt esetleg a túlélő házastársnak meghatározó szerepe az alkotó társ eredményeinek létrehozásában, ennek az öröklés útján való elismerése egyedül csak az örökhagyó végintézkedésbe foglalt eltérő rendelkezésén, legfeljebb a korábban ilyen tartalommal kötött házassági vagyoni jogi szerződésén múlik,

⁴⁵ A jogátruházó szerződések „visszafordíthatók”. Ld. Kommentár 51. §-hoz írott magyarázat.

⁴⁶ PETRIK: 72. o.

⁴⁷ FALUDI: 10. lj.-ben idézett mű 582. o.

mivel erre vonatkozó sajátos rendelkezés nincs sem a Ptk-ban, sem az Szjt-ben.

A házastárs öröklése tekintetében az Szjt. nem tartalmaz külön szabályokat, így a Ptk. újragondolt rendelkezései irányadók. Mindazonáltal az, hogy a Ptk. jogalkotója a házasság szerepének változására tekintettel, a többször házasság gyakoriságának növelése miatt változtatott a házastárs öröklésének szabályain, befolyásolja a szerzői jog öröklését is.

A szerzői jog öröklése tekintetében az új Ptk. egyfajta közvetett hatásként egyszerűsíteni látszik a szabályozást: világos, hogy témánk szempontjából a házastárs öröklése elsősorban a leszármazók (vagy a szülők) mellett vethet fel kérdéseket.

Megjegyezhető, hogy sem a régi, sem az új szabályozás nem tudja (és egyértelműen nem is akarja) továbbra sem kezelni azt a helyzetet, ha a szerző többször házasságba lép, és így az egyes művek tekintetében bármennyire is a korábbi házastárs játszott támogató szerepet, a vagyoni jogok mégis a szerzővel annak halálakor fennálló házasságában élő, őt túlélő házastársat fogják illetni (még ha esetleg a korábbi házasságból való leszármazók mellett is, ami tovább nehezítheti a joggyakorlást). Ez a helyzet alapvetően különbözik az egyéb vagyonelemek öröklésétől, mivel azok tekintetében egy korábbi bontás alkalmával a felek megfelelő vagyonmegosztásban részesülhettek, így új házasság, illetve a volt házastárs halála esetén már nem lehet felmerülő igény. A szerzői jog tekintetében azonban ilyen típusú, megelőző elrendezésnek csak nagyon szűk körben lehet helye (ahogy fent utaltunk rá), legfeljebb ha a szerző végintézkedésében rendezi azt, hogy a korábbi házastárs is részesedjen a hagyatékban (bontást követően a házastárs a korábbi házassági vagyoni jogi szerződésbe foglalt végintézkedés alapján nem részesülhet, kivéve, ha ez ekként később mégis hatályosul).

A régi Ptk. alapján a túlélő házastárs a szerzői jogra nézve is haszonélvezeti jogot örökölt amellet, hogy az állagörökösök szerezték meg a haszonélvezet alapjául szolgáló vagyoni jogokat. A gyakorlatban és az elméletben is erősen vitatott volt, hogy működőképes-e ez az elválasztás, sőt, egy korábbi időszakban ezen túlmenően még arról is zajlott vita, hogy a haszonélvezeti jog a jogok gyakorlásából származó teljes díjra vagy csak annak kamataira terjed-e ki (vagyis hogy a díj a szellemi alkotás vagyoni ellenértékeként az állagöröklés körébe tartozik-e vagy az állaghoz csak a vagyoni jogok tartoznak⁴⁸), de ez a vita nyugvópontra jutott és a bírói gyakorlat is megerősítette, hogy a felhasználás fejében járó díj teljes egésze az özvegyi haszonélvezet tárgya. Petrik Ferenc mutatott rá arra, hogy bármely irányba történő, ettől való szélsőséges eltérés a másik jogának teljes kiüresítéséhez vezethet. Petrik⁴⁹ és az Szjt. kommentárja⁵⁰ szerint engedélyezési joga a haszonélvezőnek is volt, de díj minden bizonnyal csak neki járt és csak vele lehet róla megállapodni. Ebből azonban de facto az következik, hogy egy minden részletre kiterjedő engedélyt az állagörökös nem is tudott egyedül adni, hiszen még az ingyenes engedélyhez is a haszonélvezőnek az erre irányuló

⁴⁸ A vitát a Legf. Bír. P. Törv. 20 178/1970. sz. ítélet döntötte el.

⁴⁹ PETRIK Ferenc (szerk.): *A szerzői jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 72. o. A következtetést Petrik az LB P. Törv. III. 20 178/1970., BH 1972/6., illetve a PJD V. 14. alapján vonja le.

⁵⁰ PETRIK: i.m. 126. o.

kifejezett nyilatkozata kellett. Így kialakult jogosultsági rendszerek természetesen fennállhatnak ma is, az új Ptk. ezeknek a fennállását nem érintette.

A Ptk. alapján a túlélő házastársnak az egy gyermekrészen való részesülésére vonatkozó és egyúttal a haszonélvezeti jog hatályát célszerűen szűkítő szabályozás feloldja a haszonélvezeti jog mibenlétével kapcsolatos dilemmákat, és talán egy fokkal egyszerűbbé teheti az örökösök közötti együttműködést is, még ha az továbbra is széleskörű konszenzust igényel, legalább egyszer, a joggyakorlás módja tekintetében.

Az örökösök közötti, tipikusan létrejövő megállapodás a jogok gyakorlásáról ugyanakkor nem tekinthető a jogok átruházásának. Az egyformán öröklő házastárs és a leszármazók közösen öröklik a szerzői jogot. Az mégis sajátos a hagyaték egyéb elemeinek örökléséhez képest, hogy mivel egységes szerzői jogot örökölnek ugyan, de ez a jog szabdalható bármilyen módon, az örökösök megállapodása szerint akár területileg, akár időben, akár felhasználási módok szerint.

Az irodalom jelenleg arra az álláspontra helyezkedik, hogy ebben az esetben az örökösöket úgy kell tekinteni, mintha szerzőtársak lennének, hiszen jellemzően több műre, illetve egy mű tekintetében is önálló részekre feltétlenül szét nem szabdalható alkotásra közösen szereztek meg a szerzői jogot, ilyen módon pedig ebből a jogátszállásból együttes rendelkezési (és engedélyezési) joguk keletkezik.⁵¹

Petrik a fent hivatkozott kötetében utal rá, hogy ebben az esetben valamely örökösöknek a felhasználáshoz való hozzájárulásának elmaradása nem pótolható bírói úton, emiatt viszont szerencsésebb lenne ilyen esetben a közös tulajdonra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni, ami a szótöbbségi döntéshozatalt is lehetővé teszi a hasznosítás tekintetében, könnyebben elérve ezzel a felhasználáshoz való hozzájárulást.⁵² Megjegyezhető, hogy ez a megoldás újra távolítaná a személyhez kötődő jellegtől a szerzői jogoknak a szerző halálát követő gyakorlását. Még ha a joggyakorlás tekintetében elfogadható is a közös tulajdon szabályainak alkalmazása, a megszüntetés szabályai nyilvánvalóan nem alkalmazhatók, de ezt a kérdést – részben legalábbis – rendezik az örökösök közötti rendelkezés lehetőségének szabályai.

A régi Ptk. szabályai szerinti méltánytalan helyzethez vezethetett, ha az örökösök a szerző első házasságából származó gyerekei, a haszonélvező pedig a szerző második házastársa volt,⁵³ de a régi Ptk. szerint az örökösök bármikor kérhették a haszonélvezet korlátozását.⁵⁴ A jelenlegi szabályok alapján a közös tulajdon megszüntetésének szabályai szűk körben alkalmazhatók lehetnek (inkább csak a magához váltás módja, illetve átruházható jog esetében még a közös értékesítés, illetve itt jöhet szóba az Sztj. szerinti, élők közötti rendelkezés lehetősége).

⁵¹ PETRIK: i.m. 73. o., Kézikönyv 124. o.

⁵² PETRIK: i.m. 73. o.

⁵³ OROSZ Árpád: Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014. június 269. o.

⁵⁴ Régi Ptk. 616. §.

Az is sajátos helyzeteket eredményezhet a jövőben, ha a túlélő házastárs leszármazók hiányában a szerző szüleivel közösen örököl. Ez a helyzet is az élők közti átengedéssel könnyíthető meg.

Mindezekből az a sajátosság is adódik, hogy míg a házastárssal fennállt a házasság, addig a házassági vagyoni szabályok alapján az esedékes díjak a közös vagyonba tartoztak és ezek fele illette őt, a szerző halálát követően az adott vagyoni jog hasznosításából származó díjak egyrészt az utolsó házastársat illethetik, másrészt ha csak egy házastársa volt is a szerzőnek, esetenként osztoznia kell a díjon a többi örökösrel és ha egy gyermeknél több az elsőfokú leszármazó, végső soron a díjaknak már nem fele, hanem kisebb törtrésze fogja megilletni. Mivel a házastársi közös vagyonba tartozó díjak tekintetében sincs kapcsolat az alkotás időpontja és a házasság fennállása között, itt ez a jellegű kapcsolat még kevésbé áll fenn: a túlélő házastárs lehet csak olyan művek jogainak jogosultja is, amelyek mind a házasság előtt keletkeztek (kivéve, ha a szerző végintézkedés útján erről másképp rendelkezett).

II.7. A szerzői személyhez fűződő jogok „öröklése”

Az Sztj. hallgat a személyhez fűződő jogok örökléséről, így osztva azt az általános polgári jogi megközelítést, hogy a személyhez fűződő jogok nem öröklhetők. Viszont a szerzői személyhez fűződő jogok védelmi ideje idomul a vagyoni jogokéhoz, ilyen módon pedig minimálisan szükséges a jogosult halálát követően a jogok gyakorlójának személyéről való rendelkezés (illetve annak meghatározása, hogy a szerzői személyhez fűződő jog milyen terjedelemben gyakorolható tovább). A jogalkotó azt a megoldást választotta, hogy nem nevesített külön kegyeleti jogot, hanem a szerző személyében fennálló jogok gyakorolhatóságának feltételeit szabályozta, ahol az szükségesnek látszott az adott jog tekintetében. Az Sztj. kikerüli tehát azt a dogmatikai problémát, hogy miként létezhet olyan jog, amelynek nincs alanya, csak a gyakorlására jogosult személy.

A Kommentár⁵⁵ és e résztémában publikáló több szerző szerint⁵⁶ is valójában itt a korábbi személyhez fűződő jogok “túlélő”, sajátos “kegyeleti jog(ok)ként” élnek tovább (tehát nem öröklődnek), méghozzá a művészi hagyatéki gondnok, vagy a szerzői vagyoni jogok örököse személyéhez kapcsolva.⁵⁷ Elfogadva is akár ezt a transzformációt, különösnek mondható, hogy a jog ezt a speciális kegyeleti jogot olyan módon szabályozza, hogy több, a szerzőhöz különböző minőségben tartozó személyhez köti (ide tartozik még egyébként a közös jogkezelő szervezet, valamint a szerzői érdekvédelmi szervezet is a védelmi idő lejártát követően), és ezek csak szabályozott rendben léphetnek fel a jogsértés ellen. Ebből fakadóan pedig arra is lehet következtetni, hogy itt mégsem önálló kegyeleti jogokról van szó, hanem olyan alanytalanná vált jogokról, amelyek gyakorlására jogosultakat határoz meg a törvény.

⁵⁵ Kommentár 145. o.

⁵⁶ GÖRÖG Márta: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2005/4-5. 38-42. o., GYENGE Anikó: A szerzői jog metamorfózisai és az editio princeps jogintézménye. *Magyar Jog*, 2003/11. 654- 655. o.

⁵⁷ Az, hogy a személyhez fűződő jogok gyakorlása nem feltétlenül a vagyoni jogok örököse, szintén arra mutat, hogy a vagyoni jogok halál esetére szóló átszállása során nem kell azoknak forgalomképességét korlátozni.

Ezt az is alátámasztja, hogy míg a Ptk-beli kegyeleti jog az elhunyt emlékével kapcsolatban a jogosultnak egyértelműen a saját jogát tételezi, és nem teremt közvetlen kapcsolatot az elhunyt megszűnt személyiségi jogaival, itt ilyesmiről nem lehet beszélni.

Mindenesetre ez, vagyis hogy a személyhez fűződő jogok nem válnak ugyanolyan terjedelemben a kijelölt jogosult saját jogaivá, ahogy a vagyoni jogok, egyértelmű a törvény megfogalmazásából és ez következik abból is, hogy az Szjt. az egyes személyhez fűződő jogok esetében kifejezetten rendelkezik arról, hogy azokat milyen módon gyakorolhatja a jogosult.

Egyet lehet érteni azzal, hogy a szerző halálát követően ezek a jogok egyre inkább háttérbe szorulnak.⁵⁸ (A Kommentár e részének szerzője, Gyertyánfy Péter szerint a visszavonási jogot például a jogutód nem is gyakorolhatja, mivel neki nem lehet olyan oka, ami megfordíthatná a szerző nyilvánosságra hozatali szándékát.⁵⁹ Ezzel az állásponttal vitatkozni lehet, hiszen ha ez a jog kegyeleti jellegű jog, akkor éppen emiatt előfordulhat, hogy a mű a szerző halálát követően válik a műve olyanná, amelynek hozzáférhetősége sérti az emlékét és a jogosult erre tekintettel kívánja visszavonni. Vagyis az oknak nem a jogutód személyében, hanem a szerző személyében kell fennállnia.)

Az Szjt. 14. § (1) bekezdése értelmében a szerző halálát követően a személyhez fűződő jogai tekintetében rangsorba rendezve elsősorban az irodalmi, tudományos, művészi hagyaték gondozásával megbízott személyt kell tekinteni, ez alatt pedig egyértelműen nem azt kell (csak) érteni, aki a vagyoni jogokat örökölte. Ha ugyanis ez a két személy nem ugyanaz, akkor az a sajátos helyzet áll elő, hogy a hagyaték gondozásával megbízott személy fog tudni fellépni a személyhez fűződő jogok megsértése ellen, míg a felhasználási engedélyt (adott esetben a személyhez fűződő jogot sértő felhasználásra) az örökös fogja megadni.

A hivatkozott rendelkezés rugalmas annyira, hogy amennyiben a hagyaték gondozásával megbízott nem lenne elég gondos a személyhez fűződő jogok megsértése elleni fellépésben, ezt a lehetőséget kiegészítő jelleggel biztosítja a vagyoni jogok örökösei számára is. Arra az esetre azonban nem ad magyarázatot, hogy mi történjen, ha a vagyoni jogok örököse megadja az olyan mértékű átdolgozási engedélyt, amely azonban személyhez fűződő jogot sért. Gyertyánfy Péter szerint ebben az esetben a személyhez fűződő jogi érdekeknek kell elsőbbséget adni.⁶⁰ Ennek okát a személyhez fűződő jog mélyebb alapjogi tartalmában lehet fellelni, eredménye viszont az egyébként engedélyezett felhasználás jogsértővé minősülése lehet.

Míg az Szjt. a Ptk-beli kegyeleti jog időbeli korlátlanágától eltérve a szerzői személyhez fűződő jogok védelmi idejét idomítja a vagyoni jogokéhoz, a névfeltüntetés joga tekintetében tovább biztosítja a fellépés lehetőségét. A törvény a védelmi idő eltelte után a szerző emlékének megsértése címén az érintett közös jogkezelő szervezet vagy szerzői érdekképviselői szervezet is felléphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértené a szerző jogát arra, hogy a művén vagy a művére vonatkozó közleményen szerzőként

⁵⁸ Kommentár 145. o.

⁵⁹ Kommentár 145. o.

⁶⁰ Kommentár 146. o.

feltüntessék. Az "is" szócska itt nyilvánvalóan az előző bekezdésben megjelölt személyekhez képest jelöli meg a közös jogkezelő szervezeteket, illetve szerzői érdekképviselői szervezeteket azzal, hogy itt már nem rendezi el a törvény, hogy kinek kihez képest van elsőbbsége a jogérvényesítésben, amiből az következik, hogy bármelyik jogosult a többiekre tekintet nélkül érvényesítheti a névfeltüntetés jogát.

Végül az a szabály, amely szerint a szerző meghatározott személyhez fűződő jogainak védelmében a felhasználó is felléphet, ha ahhoz a szerző a felhasználási szerződésben kifejezetten hozzájárult, értelemszerűen alkalmazandó akkor is, ha a szerző már nem él és a jogutód adott engedélyt a mű felhasználására, vagy a felhasználási szerződés „túléli” a szerzőt. A felhasználó fellépési jogának terjedelmét már itt is a fent bemutatott kegyeleti jellegű jogok szerző halála utáni terjedelme fogja meghatározni alapvetően.

II.8. A házastárs öröklése a személyhez fűződő jogok esetén

A fentiekből levonható az a következtetés is, hogy a túlélő házastársnak nincs kiemelt joga a szerzői személyhez fűződő jogok gyakorlása tekintetében a szerző halálát követően, és csak abban az esetben válhat jogosulttá a szerző személyhez fűződő jogainak megsértése ellen való fellépésre, ha ő a hagyaték gondozásával megbízott személy, vagy ő a vagyoni jogok örököse. Ez azt is jelenti, hogy amennyiben csak haszonélvezetet örökölt a korábbi Ptk. alapján, nem volt jogosult a személyhez fűződő jogok érdekében való fellépésre.

A személyhez fűződő jogok gyakorlása szempontjából azonban fontos előrelépés történt: mivel a túlélő házastárs a vagyoni jognak is örökösévé válik, nem kétséges a továbbiakban, hogy a szerző személyhez fűződő jogainak érdekében önállóan felléphet, amit egyértelműen a túlélő házastárs pozíciójának indokolt megerősödéseként kell értékelnünk.

II.9. A házastárs öröklése a társaságba bevitt szerzői vagyoni vagy felhasználási jogok tekintetében

A szerző által életében valamely társaságba bevitt vagyoni, illetve felhasználási jogok sorsával kapcsolatban mindenekelőtt érdemes tisztázni a jogosult halálának társasági jogi következményeit arra tekintettel, hogy ezekből mi következik a társaságba bevitt szerzői vagyoni jogok vonatkozásában. A társaság tulajdonosának halála esetében a társaságban való részesedésének öröklése egyáltalán nem magától értetődő, de ez egyébként sem a bevitt felhasználási, illetve vagyoni jogok közvetlen öröklését jelentené, hanem a társaságban való részesedés társasági jogi szabályok szerinti átszállását, ilyen módon a dolgozat témájával kapcsolatban azt lehet itt vizsgálni, hogy az örökös milyen módon kerülhet abba a helyzetbe, hogy akár a bevitt jogok értékéhez hozzájusson (ha egyáltalán lehetséges ez), akár a társaságban a továbbiakban ő vegyen részt az örökhagyó helyében.

Annak érdekében, hogy megállapítható legyen, hogy abban az esetben, ha a társaság tagja meghal, mit és miként örököl a túlélő házastárs, a gazdasági társaságokban való részesedés öröklésének néhány általános aspektusát kell elsőként megfontolni. A vizsgált kérdést ugyanakkor mindenképp két szinten kell megközelíteni: egyrészt meg kell vizsgálni röviden a társasági részesedés öröklésének kérdését, másrészt az abban megjelenő szerzői joggal

kapcsolatos viszonyt, aminek különösen akkor van jelentősége, ha a jogutód nem válik a társaság tagjává, hanem elszámolnak vele a tagok.

A társasági részesedések öröklése végeredményben nem más, mint a társaság elhunyt tagjának a társasággal fennálló jogviszonyát meghatározó, elsősorban kötelmi jellegű, illetve szervezeti együttműködési jogosultságok és kötelezettségek átszállása. Ez semmiképp sem jelent egyet a társaságba korábban bevitt szerzői jog öröklésével.

Itt röviden a teljesség kedvéért érdemes utalni arra is, hogy a társaságba átruházhatatlanságuk okán a személyiségi jogok nem apportálhatók, így ezek „öröklése” mindenképp a fentiek szerint alakul és csak egyes kivételes esetekben befolyásolja a vagyoni jogok gyakorlását. (Nem kizárt ugyanakkor, hogy a szerzőnél maradó személyhez fűződő jogok fent bemutatott, halált követő gyakorlása akár akadályozza is a társaságba bevitt vagyoni/felhasználási jogok gyakorlását, ami a szerző halálát követően a személyhez fűződő jog gyakorlására jogosultak és a vagyoni jogokkal rendelkező társaság közti érdekösszeütközést is jelentheti.)

Az ipso iure öröklés elve abban az esetben érvényesülne a társasági részesedések öröklése tekintetében is, ha e vonatkozásban a Ptk. nem adna egyáltalán speciális rendelkezéseket. Míg általában véve lehetséges, hogy a gyakorlatban nem okozna túl nagy problémát, azokban a társaságokban, ahol szerzői jogi tevékenység zajlik, sajátos kérdések merülhetnek fel. Ennek oka részben az, hogy a személyegyesítő társaságok esetében ütközik a kétféle személyhez kapcsolódás, vagyis hogy a társaság meg kíván személyi hozzájárulást, közreműködést a tagok részéről, másrészt a szerző által bevitt vagyoni/felhasználási jogok a szerzőhöz kapcsolódnak szorosabban. Ez utóbbi, szoros kötődés azonban kétségtelenül jelentősen halványodik az öröklés beálltával (még ha a személyhez fűződő jogok halál utáni érvényesülése fenn is tartja a kötést), ilyen módon pedig a kétféle érdek szembenállásából a társaság személyegyesítő jellegének figyelembe vételének követelménye kerülhet előtérbe. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a személyes hozzájárulás jelentősége a társaságba vagyoni/felhasználási jogokat apportáló személy részéről nyilvánvalóan nagy, amit nem pótolhat automatikusan az örökös sem a társaság jellege, sem az egyéb társasági jogi rendelkezések miatt, amelyek azt tükrözik, hogy a személyegyesítő társaságok esetében a tagok nem kell, hogy automatikusan kötelesek legyenek túrni olyan személy belépését, akivel egyébként nem szeretnének együttműködni.⁶¹

A társasági részesedések öröklésének rendjében alapvető jelentősége van annak, hogy a társaság személyegyesítő vagy vagyonegyesítő jellegű-e, ami azonban jelentős mértékben befolyásolja azt a kérdést is, hogy a szerző egyébként hajlandó-e bevinni egyáltalán szerzői jogot a társaságba.

Általában meg lehet állapítani, hogy ha egy gazdasági társaságban annak nincs jelentősége, hogy milyen jellemzőkkel rendelkező személyek a tagjai, akkor ott az is jellemző lesz, hogy a tagság tekintetében is könnyebben megvalósul a “csere” (Id. tagok nyilvános toborzása), élők

⁶¹ KISFALUDI András: Társasági tagsági jogok a hagyatékban. *Magyar Jog*, 1991/3. 149. o.

között is forgalomképes a tagság, és halál esetére is könnyebb a helyzet kezelése. Amennyiben egy gazdasági társaságban a tagok személyes tulajdonságai nem bírnak jelentőséggel, a tagsági jogok forgalomképesek, esetleg értékpapír is kiállítható róluk, akkor azt mondhatjuk, hogy a tagsági jogok teljesen elválnak a jogosult személyétől. Bár az ilyen társaságoknak is lehet a vagyonában szellemi tulajdonjog (sőt: meghatározó jelentőségű is lehet), de ezt jellemzően a társaság vagy munkavállalóinak teljesítménye, vagy egyébként harmadik személyektől való átengedés útján szerzi meg, és nem a tagok személyes szolgáltatásaként biztosítja, ugyanakkor ez sem kizárt.

A személyegyesítő jelleg általánosságban a társaság vezetésében és képviselésében a tagok megjelenését jelenti, valamint a mögöttes felelősség fennállása is ide tartozik, de jellemezhető azzal is, hogy a tagok nem vagyoni hozzájárulásként is gyakrabban apportálnak szellemi tulajdonjogokat. Ezzel szoros kapcsolatban áll az, ha a társaság tagjai a tagságban – akár halál okán – bekövetkező személycseréket befolyásolni tudják és ez a társasági jogok öröklése tekintetében is igaz.⁶²

E szempontok alapján a közkereseti társaságban a Ptk. nem teszi lehetővé a tagi jogok ipso iure öröklését, sőt, ezt kifejezetten kizárja.⁶³ A tag halála egyben a társasággal fennálló társasági jogviszony megszűnését is eredményezi,⁶⁴ ami azonban nem érinti a társaságba bevitt jogok (sem más bevitt vagyonelemek) sorsát, ezek továbbra is a társaság vagyonába tartoznak. Nem kérdés, hogy az, hogy az örökösök adott esetben az örökhagyó vagyonának adott esetben meghatározó részéből emiatt egyáltalán ne tudnának részesedni, súlyosan méltánytalan helyzethez vezetne.

Különösen igaz lehet ez akkor, ha ez a vagyon az örökhagyó szellemi teljesítményeit jelenti. Érdekes itt felhívni azt a fent részleteiben elemzett szabályozást, amely a hagyaték átszállásának sajátosságait mutatta be, különös tekintettel arra, hogy a hagyaték szerzői jogi tartalma még az egyetemes jogutódlás esetén sem válik teljes körben forgalomképesé, az öröklés nem szabadítja fel a fő szabály szerinti forgalomképtelenség alól a szerzői jogot, az örökösök számára is csak igen szűk körben (egymás között) biztosítja a rendelkezés lehetőségét vele kapcsolatban. Igaz, hogy a társasági vagyonba tartozó szerzői vagyoni jogok jellemzően éppen abba a körbe tartoznak, amelyek forgalomképesége már a szerző életében is fennáll, ez nem általában igaz, mivel a társaságba apportálhatók "csupán" felhasználási jogok is, amikor pedig az alapul fekvő vagyoni jogok a szerzőnél, illetve az öröklés beállta pillanatától az örökösöknél vannak. Arról szintén nem lehet itt megfeledkezni, hogy a vagyoni jogok apportálása nem szünteti meg a művel kapcsolatos személyhez fűződő jogokat és ezek a szerző halálát követően is relevánsak maradnak, és jellemzően az örökösökhöz fognak tartozni (ld. szintén a fent írottakat).

A gazdasági társaságbeli tagsági jogviszony a halál tényéből kifolyólag egy újabb létszakaszba lép, amely sok tekintetben a szerzői személyhez fűződő jogok halál utáni továbbéléséhez

⁶² KISFALUDI András: *Társasági jog*. Complex, 2007. 43. o.

⁶³ KISFALUDI András – SZABÓ Marianna: *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*. Complex, 2008. 759. o.

⁶⁴ KISFALUDI – SZABÓ: i.m. 759. o.

hasonló. Kisfaludi András erre a jogutódlásra is öröklésként tekint, ugyanakkor szerinte ez az alanyváltozás öröklésnek minősül, noha az, az eredetitől eltérő tartalommal töltődik meg: itt az örökös a társasági tagsági jog értékének a kiadása illeti meg.⁶⁵

A tagsági jog értékének kiadása esetén felmerül az a kérdés, hogy az akár megtörténhet-e olyan módon, hogy a vagyoni jogok visszaszállására kerüljön sor. A Ptk. azonban etekintetben egyértelműen fogalmaz, amikor arról rendelkezik, hogy ilyen esetben az elszámolás a halálkori forgalmi érték alapul vételével megállapított érték alapján, pénzbeli kifizetést kell, hogy eredményezzen, vagyis az elszámolás keretében nem történhet az, hogy a jogutód a szerzői vagyoni jogokat magukat kapja meg.⁶⁶

Nem kizárt ugyanakkor az, hogy az örökös szeretne belépni a társaságba és a kkt. tagjainak ez nincs ellenére, akár azért, hogy folytassa az örökhagyó tevékenységét, akár azért, hogy a jogok gyakorlására közelebbi hatással lehessen. Ebben az esetben viszont az örökös már nem az örökhagyó korábbi tagsága illeti meg (hiszen ez lenne az öröklés, még ha feltételekhez kötötte is), hanem a jogcíme az erre vonatkozó, a tagokkal között megállapodás lesz. Ez a döntés tehát szintén nem érinti közvetlenül a társaságba korábban bevitt jogokat, ugyanakkor kétségtelen, hogy nagyobb befolyást kaphat a társaságba belépő örökös a jogok gyakorlására.

A betéti társaság esetében a társasági részesedés öröklése a kkt. tagságához hasonlóan alakul.

A régi Gt. 128. § (1) bekezdése a társasági típus kevésbé hangsúlyos személyegyesítő jellegére figyelemmel kifejezetten rendelkezett a korlátolt felelősségű társaságbeli üzletrész ipso iure örökléséről, amit csak az gyengített el, hogy a társasági szerződésben az automatikus átszállást kötelmi jogi úton mégiscsak ki lehetett zárni. Ugyanakkor ezt ellensúlyozandó az üzletrész-megváltás szabályairól még ebben az esetben is rendelkezni kellett. Ezzel szemben a Ptk. 3:170. § (1) és (2) bekezdése értelmében a tag halála esetén örököse, a jogi személy tag átalakulása, egyesülése, szétválása vagy jogszabály alapján az üzletrésze tekintetében bekövetkezett jogutódlása esetén a jogutód – az örökösi minőség vagy a jogutódlás igazolása mellett – kérheti az ügyvezetőtől a tagjegyzékbe való bejegyzését. Az ügyvezető megtagadhatja az örökös vagy a jogutód bejegyzését, ha a társasági szerződés által erre feljogosított személyek a társasági szerződésben meghatározott feltételek szerint az üzletrész magukhoz váltásáról az örökös vagy a jogutód bejegyzési kérelmének hatályossá válásától számított harminc napos, jogvesztő határidőn belül nyilatkoznak, és az üzletrész forgalmi értékét az örökösnek vagy a jogutódnak kifizetik. Semmis a társasági szerződés olyan rendelkezése, amely harminc napnál hosszabb határidőt állapít meg.

Ennek értelmében pedig egyrészt a tagok már nem zárhatják ki általában a társasági szerződésben az üzletrész öröklését, döntése szerint az elhunyt tagsági pozíciójába léphet.

⁶⁵ KISFALUDI – SZABÓ: i.m. 759. o.

⁶⁶ Ptk. 3:150. § (2) bek.

Viszont nagyon hasonló megoldásra lehet jutni a korábbi megoldáshoz akkor, ha a társasági szerződés meghatározza azoknak a tagoknak a személyét (akár az összes tagét is), akik ezt megakadályozandó egyfajta sajátos elővásárlási jog gyakorlásával magukhoz válthatják az örökösöt illető üzletrészt.⁶⁷ Ebben az esetben sincs szó azonban arról, hogy a jogutód a korábban bevitt jogokhoz jutna közvetlenül, de a tagsági jogokba való belépéssel olyan helyzetbe kerülhet, amelyben a jogok hasznosításával kapcsolatos döntésekben részt vehet. Megváltás esetén azonban a korábbi esetekhez hasonlóan legfeljebb arról lehet beszélni, hogy a vagyomból való arányos rész pénzbeli kifizetése történjen meg a számára, a törvény nem tűri a természetbeni teljesítést, vagyis adott esetben a szerzői jogok visszaszállását.

Annak ellenére, hogy a részvénytársaság tisztán tőkeegyesítőnek tekinthető, vagyis nem igényli a tagok személyes részvételét, a részvénytársaság esetében sem kizárt, hogy a tagok nem vagyoni hozzájárulást teljesítsenek.⁶⁸ Mindazonáltal a társasági tagsági jogokat megtestesítő értékpapír, a részvény a dologra vonatkozó szabályok alapján minősül⁶⁹ és ekként az örökgyő hagyatékába tartozik, a törvényes öröklés általános szabályai szerint száll át az örökösre. A részvény átszállása tekintetében nincs a társaság többi tagjának a más társasági formák esetében már bemutatott befolyása az öröklésre. Ebből fakadóan pedig a fent mondottak itt is irányadók: a jogutód nem szerzi vissza a jogelőd által apportált jogokat, a részvényein keresztül közvetett befolyást gyakorolhat a társaságban maradó jogok hasznosítására. A jogutód ilyen módon nem jogdíjat kap, hanem a társaság osztalékából részesedik. Fennáll azonban a személyhez fűződő jogok gyakorlása által történő befolyásolási lehetőség itt is.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a társaságba való bevétel azoktól az esetektől eltekintve, ha a bevitt megalapozó kötelmi viszony megszűnik az eredeti jogosult halálával, lényegében a társaságba bevitt jogok tekintetében a forgalomképesség megerősödését szolgálja, de legalábbis azt, hogy az eredeti jogosult örökösei a társasági részesedésen keresztül nem válhatnak újra jogosulttá. (Az további kérdés lehet, hogy mi történhet, ha a társaság megszűnik. Visszaszállnak-e a jogok a jogutódra? Ez a kérdés azonban a tanulmány témáján túlmutat.)

III. Záró gondolatok

A házasság szerepének napjainkban lezajló átértékelődése jogi jelentésében, tartalmában, jelentőségében is evidensen jelenik meg. A szerzői jog személyiséghez szorosan kötődő jellege miatt a házastárs hozzáférése a jogokhoz legfeljebb öröklés útján lehetséges, de az élők közti viszonyokban legfeljebb a házastársi viszony fennállása idején esedékes díjakban való részesedésben mutatható ki, a szerzői jogi rendszer etekintetben sem lép ki az általános elvei köréből. Mindazonáltal a házassági vagyong, valamint az általános öröklési jog és a szerzői jog szabályainak egymásra vetítése több esetben nehézségekkel is jár, ami felveti

⁶⁷ PÁZMÁNDI Kinga: Az üzletrész öröklésével (jogutódlásával) kapcsolatos Ptk.-beli szabályokról. *Gazdaság és Jog*, 2015/5. 7. o.

⁶⁸ Ez következik a 3:212. §-ból, valamint ld. KISFALUDI – SZABÓ: i.m. 1164. o.

⁶⁹ Ptk. 5:12. §.

egyres segítő részletszabályok bevezetésének szükségességét. Ugyanakkor, még ha egyes esetekben ez a megközelítés méltánytalannak is tűnhet, alapvetően megvannak azok a jogi eszközök, amelyek lehetővé teszik a törvényi szabályok finomhangolását, mind a házastársi vagyonsjog, mind az öröklési jog területén.

Gaszt Csaba:

SZEMÉLYHEZ FÚZÓDÓ JOGOK HALÁL UTÁNI SORSA A SZERZŐI JOGBAN¹

„A halál nem zsákutca, mely az embert a semmibe vezeti, hanem kaput nyit az öröklét felé.”

Martin Luther King

I. Bevezetés

Egész életünk folyamán arra törekszünk, hogy minél magasabbra törjünk, többet érvünk el, hogy maradandót alkossunk, ha halálunk pillanatában vissza kéne tekintenünk életünkre elégedettek legyünk és nyugodt szívvel folytassuk utunkat – ahogy Martin Luther King fogalmaz – az „öröklét felé.” Feltehetjük a kérdést, hogy mit takar ez az öröklét? Hiszen a halál az élet velejárója, amely alól nincs kibúvó, és ami a jog szempontjából is jelentős állapot, elég, ha csak az öröklésre gondolunk. Ellenben ismét Martin Luther Kingre hivatkozva, „a halál nem zsákutca,” mert minden, amit életünkben elértünk, létrehoztunk fennmarad, továbbá a rólunk alkotott kép az emberekben, - legfőképpen szereteteinkben – emlékeként tovább él. Ez a továbbélés a kapu a már említett öröklét felé, amelynek lehetősége minden ember előtt ott van, de ahhoz, hogy ezt halálunk után – tőlünk függetlenül – elérjük, szükségünk van arra, hogy valami egyedit és földi létünket meghaladót hozzunk létre, amely halálunkat követő hosszú idő elteltével, az emlékek elhalványulásával személyünk helyébe léphet. Ezért szentelek kutatásomban kiemelt szerepet a szerzőknek, hiszen a szellemi alkotásokhoz és azon belül a szerzői műveken fennálló jogok halál utáni sorsa fontos kérdés, amely mind jogi, mind gazdasági jelentőséggel bír, elég, ha csak a vagyoni jogokra és a halál utáni felhasználásokból eredő jogdíjbevételekre gondolunk. Számomra azonban ennél érdekesebb a személyhez fűződő jogok postumus gyakorlása, amely a szerző halálát követően a jogérvényesítésre jogosultak által kvázi továbblépteti az alkotót az öröklét felé. Kutatásomban a kérdéskör általános szabályozásának rövid áttekintése után tanulmányozom, hogy a személyhez fűződő jogokat ki, hogyan és milyen időkeretek között gyakorolhatja, illetve elemzem, hogy hogyan érvényesülhet a szerző végakarata halála után e jogai tekintetében. Végül kitérek arra, hogy a feltett kérdésekhez kapcsolódóan az elhunyt szerző érdekeinek halál utáni védelmét érintő szabályozás és annak – a jelenlegi elméletek szerint – középpontjában álló speciális kegyeleti jog intézménye vajon elégséges-e a szerző személyhez fűződő jogait érintő végakarata tekintve? Továbbá, hogy a szerzőt milyen tekintetben terheli felelősség a halálát követő megfelelő joggyakorlásra jogosult személlyel kapcsolatban?

II. Személyhez fűződő jogok általánosságban

¹ Készült az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó program keretében a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék gondozásában, „Az öröklési jog és a házassági vagyonyjog a modern gazdaságban” című kutatási program részeként.

Annak érdekében, hogy megértsük, hol gyökereznek a szerzők személyhez fűződő jogainak halál utáni továbbélésével kapcsolatban felmerülő problémák, először röviden a személyhez fűződő jogok általános forrásait kell megvizsgáljunk, vertikálisan végighaladva a magyar jogforrási hierarchián.

Az alapjogi szintű védelmet elsősorban az Alaptörvény rögzíti I. cikkének (1) bekezdésében,² illetve II. cikkében találjuk, amelyben a jogalkotó az emberi méltóság sérthetlenségét deklarálja. Fontos az Alkotmánybíróság gyakorlata is, amely kimunkálta az imént megemlített rendelkezések kereteit. A testület a 8/1990 (IV. 23.) számú határozatában lefektette, hogy az emberi méltósághoz való jogot egyfajta általános személyiségi jogként³ tekinthetjük, amely más jogok forrása is lehet, ebből adódóan „anyagjogként” kezelhető,⁴ tehát levezethető belőle az egyes személyhez fűződő jogok.⁵ A témából adódóan meg kell említenünk, hogy a szerzői jogok védelme – amelyhez a személyhez fűződő jogok kiegészített köre is tartozik – közvetetten szintén megjelenik az Alaptörvényben. Mind a gondolat szabadságához való jogban,⁶ a véleménynyilvánítás szabadságához való jogban,⁷ és végül a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságához való jogban.⁸ Az Alkotmánybíróság gyakorlatában rögzítette, hogy „a művészeti élet szabadsága, mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.”⁹ Tehát, a szerzők személyiséghez fűződő jogai mind az alapvető általános személyiségi jogok esetében, mind a szerzőknek biztosított, az előbbieken kiemelt jogok tekintetében biztosítottak, ugyanakkor a kettő összefűzhető, egymásból levezethető.

A nemzetközi szintet vizsgálva ki kell emelnünk az ENSZ által 1948. december 10-én kihirdetett Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amelynek 27. cikk (2) bekezdésében jelenik meg a témánk szempontjából jelentősebb – az Alaptörvényhez hasonlóan – jelentős védelmet biztosító rendelkezés, mely szerint minden embernek joga van a tudományos, irodalmi és művészeti alkotáshoz fűződő erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.¹⁰

² AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. [Alaptörvény 2011. április 25.]

³ 8/1990 (IV. 23.) AB határozat

⁴ „Az általános személyiségi jog 'anyagjog', azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.” [8/1990. (IV. 23.) AB határozat]

⁵ Az Alkotmánybíróság az emberi méltóság anyagjogként történő értelmezésére további határozataiban is hivatkozik: 23/1990. (X. 31.) AB hat., 34/1992. (VI.1.) Ab hat.

⁶ Alaptörvény VII. cikk

⁷ Alaptörvény IX. cikk

⁸ Alaptörvény X. cikk

⁹ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

¹⁰ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer Complex Kiadó, Budapest, 2014 117. o.

Törvényi szinten a szerzői személyiségi jogok esetén a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) háttérszabályként alkalmazandó, erre utal a 2:55. §, amely kimondja, hogy a törvény szabályai szubszidiárius jelleggel azon kérdésekben alkalmazandók, amelyeket a szerzői jogról és az iparvédelemről rendelkező törvények nem szabályoznak. Ilyen kérdés tipikusan a hagyaték részeként felmerülő szellemi alkotásokhoz fűződő egyes jogok öröklésének néhány aspektusa, hiszen például a szerzők személyhez fűződő jogainak továbbéléséről az ágazati törvény (a szerző jogról szóló 1999. LXXVI. törvény, - a továbbiakban: Sztj.) részletesen nem rendelkezik. A Ptk. alkalmazandóságára utal továbbá az Sztj. is,¹¹ „rögzíti a Ptk., mint általános szabály és az Sztj., mint különös szabályozás viszonyát,”¹² amely bizonyos esetekben okozhat összeütközéseket. Ezek kifejtésére a későbbiekben kerül sor. Ugyanakkor fontos elemeznünk az Sztj. által megjelölt személyhez fűződő jogokat, hiszen a törvényben felsorolt ilyen jogok alanyi köre jóval szűkebbre tehető, mint a Ptk-ban megjelölteké, mivel sajátos személyt, a szerzőt megillető jogokról esik szó.¹³ Ráadásul a Ptk-beli katalógus nyitott, csak a tipikus személyiségi jogokat biztosítja nevesítve, de az általános személyiségi jogi generálklauzula alapján valamennyi személyiségjegy védett, addig a szerzői személyiségi jogok taxatív felsorolást alkotnak.

III. A szerzői jog alanyai és tárgya

A szerzőket érintő személyhez fűződő jogok elemzéséhez először szükség van a szerzői jog általános jellegű alanyainak, tárgyának ismertetéséhez, a konkrét speciálisan érintett jogkörbe tartozó jogok aspektusainak vizsgálata előtt.

III. 1. A szerzői jog alanyai

Az Sztj. 4. § (1) bekezdése, – amely kimondja, hogy szerző az, aki a művet megalkotta – rendelkezik a szerzőről, mint alanyi kategóriáról. Továbbá a Nagykommentár 99. oldalán található hivatkozást a szerzői jogszabályok felülvizsgálatáról szóló 1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozatra, amely rögzítette, hogy szerző alapvetően természetes személy lehet, míg ezzel szemben a Ptk. rendelkezései között található nevesített személyiségi jogok néhányának hatálya alá esnek a jogi személyek is.¹⁴ Kiemelendő, hogy az Sztj. is ismer nem természetes személyhez kapcsolódó személyhez fűződő jogokat (pl.: hangfelvétel-előállítók), ugyanakkor jelenleg a szerzői személyhez fűződő jogok aspektusait vizsgáljuk. Az Sztj. által nevesített személyhez fűződő jogok gyakorlásához elegendő a mű megalkotása, amely joghatás kiváltására alkalmas tény, ezáltal jogokat és kötelezettségeket keletkeztet. Vagyis ahhoz, hogy a szerzőt a művével kapcsolatban jogi védelem illesse meg, illetve a – témánk tekintetében jelentős – személyhez fűződő jogait gyakorolhassa, nem szükséges semmilyen bejelentés, nyilvántartása vétel. Azonban e jogokhoz kapcsolódóan kiemelendő az Sztj. azon

¹¹ Sztj. 3. §

¹² GYERTYÁNFY: Nagykommentár, 117. o.

¹³ GYERTYÁNFY: Nagykommentár, 117. o.

¹⁴ Ptk. 2:47. § Az üzleti titokhoz való jog. Know-how (védett ismeret); 2:45. § A becsülethez és jóhírnévhez való jog; 2:49. § A névviseléshez való jog

szabálya, amely alapján a törvény egy megdönthető vélelmsort állít fel,¹⁵ amely *első szintjének* lényege, hogy azt kell szerzőnek tekinteni, egy adott mű esetén, akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették.¹⁶ Ha a szerző felvett néven alkot,¹⁷ akkor jogai a művet nyilvánosságra hozó személyt illetik meg, egészen a szerző fellépéséig.¹⁸ Főként ilyen és ehhez hasonló – névfeltüntetés nélküli – esetekre szolgál a vélelem *második szintje*, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának közhiteles, önkéntes bejelentés alapján működő műnyilvántartása, amely segítséget nyújthat a törvényi vélelem megdöntésére irányuló jogvitákban.¹⁹ Ha azonban ilyen műbejelentés nem történt, - így az SZTNH által kiadható tanúsítvánnyal a szerzőség nem igazolható, - akkor a vélelem *harmadik szintjét* kell figyelembe venni, amely alapján a szerzőség bizonyítható, ha az adott mű közös jogkezelő szervezet adatbázisában²⁰ szerepel és a szervezet erről teljes bizonyító erejű magánokiratot állít ki a jogosult kérelmére. Az utolsó – negyedik – lépcsőfok alkalmazása esetén azt kell szerzőnek tekinteni, aki a művét először hozta nyilvánosságra (mindezt saját nevében).²¹ Fontos kiemelni, hogy a 94/B. §-ban előírt vélelmeket a kapcsolódó jogi jogosultakra is alkalmazni kell, ezen belül mind az előadóművészt, mind a hangfelvétel-előállítót és a rádió-televízió-szervezetet megilleti a névfeltüntetés joga.

A szerzői jog alanyainak kérdéskörét tovább vizsgálva említést kell tennünk a származékos műről, a közösen megalkotott művekről, az együttesen létrehozott művekről, a gyűjteményes művekről, a név nélkül vagy felvett néven nyilvánosságra hozott művekről, amelyek szintén a törvény hatálya alá tartoznak, tehát szerzőiket ilyen minőségükben is ugyanúgy megilleti a személyhez fűződő jogok gyakorlásának joga és védelme.

III. 2. A szerzői jog tárgya

A szerzői jog tárgya a mű, a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyedi, eredeti jellegű²² alkotás. Az Szt. 1. § (1) bekezdése rendelkezik a törvény hatálya alá tartozó védendő tárgyokról, legyenek azok irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotások. Továbbá az 1. § (2) bekezdésében olvashatunk egy példálózó felsorolást,²³ amely folyamatosan bővül,²⁴ ezért is fontos, hogy a törvény csak közvetetten utalja szerzői jogi védelem alá a művet, mivel a

¹⁵ Alapja a Jogérvényesítési irányelv 5. cikke (2004/48/EK); hivatkozva: GYERTYÁNFY: Nagykomentár, 623. o.

¹⁶ Szt. 94/B. § (1) bek.

¹⁷ Szt. 12. § (3) bek.

¹⁸ GYERTYÁNFY: Nagykomentár, 623. o.

¹⁹ GYERTYÁNFY: Nagykomentár, 624. o.

²⁰ „A közös jogkezelő szervezet - a (2) bekezdésben foglaltak betartásával - köteles adatbázist fenntartani az általa végzett közös jogkezelési tevékenység körébe tartozó bel- és külföldi művekről, kapcsolódó jogi teljesítményekről és a jogosultakról. [A szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény 48. § (1) bek.]

²¹ GYERTYÁNFY: Nagykomentár, 624. o.

²² Szt. 1. § (3) bekezdés

²³ GYERTYÁNFY: Nagykomentár, 84. o.

²⁴ Például a védelem jelmezekre és a színházi díszletekre történő kiterjesztésére csak az Szt. 2013-as módosításában került sor

védelem tárgyát a művel kapcsolatos jogok, és jogviszonyokra képezik.²⁵ Továbbá a szerzői jogi védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől, a mű színvonalára vonatkozó értékítéllettől,²⁶ a védelem kizárólagos feltétele, hogy a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleggel bírjon.²⁷

IV. A szerző személyhez fűződő jogai és a kegyeleti jog kapcsolata

Ahogy azt hangsúlyoztam, a szerzőt műve létrehozásától kezdve megilletik a személyhez fűződő és vagyoni jogok,²⁸ míg az utóbbiakat a szerző bizonyos törvényi keretek között átruházhatja (bár főszabály szerint nem forgalomképesek),²⁹ addig az előbbiek fogalomképtelenek. A vagyoni jogok öröklés tárgyát képezik, azokról a halál esetére rendelkezni szükséges,³⁰ ellenben a személyhez fűződő jogok nem öröklhetők,³¹ hiszen jellegüknél fogva csak személyesen gyakorolhatók.³² A szerző halálát követően azonban e jogok mégis előtérbe kerülhetnek, hiszen a védelmi idejük a vagyoni jogokéhoz hasonlóan csak a halált követő 70 évvel szűnik meg, ezáltal túléljük az eredeti jogosultat. A kérdés itt az, hogy miként élhetnek tovább e jogok úgy, hogy – mivel személyhez tapadnak – nincs alanyuk, csak gyakorlójuk?³³

A felmerülő dogmatikai probléma kapcsán felfedezhetünk némi hasonlóságot Bernhard Windscheid alanytalan jogok tanát vizsgálva. Az elmélet szerint – igaz a jogi személyekhez kapcsolva és eltérő megvilágításban – szóba jöhetnek bizonyos alany nélküli jogok, amelyeknek az a rendeltetésük, hogy valamely célt szolgáljanak.³⁴ Ha csak az elérendő cél meglétét állítjuk párhuzamba a személyhez fűződő jogok halál utáni gyakorlásával, akkor láthatjuk, hogy e jogok post mortem célja, hogy védjék az elhunyt szerző érdekeit, emlékét, a még védelem alatt álló művel kapcsolatos sajátos személyes kapcsolatát. Mindenesetre azt mégsem állíthatjuk, hogy a szerző halálát követően személyhez fűződő jogai teljes mértékben alanytalanokká válnak. Helytállóbb az a gondolat, miszerint a polgári jogi

²⁵ GYERTYÁNFY: Nagykomentár, 84. o.

²⁶ Sztj. 1. § (3) bekezdés

²⁷ GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez*. ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért, 2013., 26. o.

²⁸ Sztj. 9. § (1) bekezdés

²⁹ Tipikus esete a vagyoni jogok átruházása közös jogkezelő szervezeteknek megbízási szerződés által

³⁰ Sztj. 9. § (4) bekezdés

³¹ Ahogy Grad-Gyenge fogalmaz megjelenés alatt álló a *Glossa Iuridica* soron következő számában „Az Sztj hallgat a személyhez fűződő jogok örökléséről, így osztva azt az általános polgári jogi megközelítést, hogy a személyhez fűződő jogok nem öröklhetők.” Levezethető az Sztj. 9. § (4) bekezdéséből, amely az öröklés kapcsán csak vagyoni jogokat említi.

³² „Csak élő test hordozója a személyiségi jognak” SEMÉLYI Kálmán: *A névjog: tanulmány a személyiségi jogok köréből*, Budapest, Franklin, 1915. 76-77. Idézi: GÖRÖG Márta: *A kegyeleti jog gyakorlásának jogosultjairól és az érvényesíthetőség időbeli korlátairól*, Polgári Jogi Kodifikáció. 2005/2., 15. o.

³³ GRAD-GYENGE Anikó: megjelenés alatt áll a *Glossa Iuridica* soron következő számában

³⁴ VITÉZ Dr. Moór Gyula: *A jogi személyek elmélete*. Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata, 2. szám, Budapest, 1931. 217-233.

terminológiában tetten érhető, kegyeleti jog sajátos formájává transzformálódnak.³⁵ Ez a jogintézmény azonban további nehézségeket okozhat, hiszen a szellemi alkotások létrehozója esetén eltér a klasszikus értelemben vett kegyeleti jogtól. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy a szerző személyhez fűződő jogainak „kvázi örököse” az ő érdekében jár el, míg a Ptk. által szabályozott klasszikus jogintézményben (legalábbis az új Ptk. alapján már mindenképp) a jogosult saját jogát gyakorolja.³⁶ Továbbá problémát idézhet elő a Ptk. és az Szjt. vonatkozó rendelkezései közötti eltérés, mivel a kegyeleti jogok jogosultjai és az imént „kvázi örökösként” titulált személyek igényérvényesítési rangsora különbségeket tartalmaz, valamint bizonyos esetekben a vagyoni jogok örököse és a személyhez fűződő jogok halál utáni gyakorlója közötti személybeli eltérésből egyéb nehézségek is adódhatnak.

A klasszikus kegyeleti jog gyakorlása (tehát az elhunyt emlékének megsértésével szembeni fellépés) tetten érhető az Szjt. 14. § (2) bekezdésében, amely voltaképp kiegészíti a Ptk. 2:50. § (1) bekezdésében megjelölt személyeket, rangsort fel nem állítva közöttük (amely szintén további kérdéseket vet fel).

A speciális kegyeleti jog tekintetében az okozhat nehézséget a jogérvényesítés esetén, hogy a személyhez fűződő jogok megsértése esetén fellépő személyek a kegyeleti jog általános szabályai szerint különbözhetnek a Szjt. 14. § (1) bekezdésében megjelölt személyekből.

Érzelhető a hasonlóság a specifikus és az általános szabályokat tartalmazó két törvény között, abban a tekintetben, hogy a klasszikus kegyeleti jogban megfogalmazott emlék megsértése nagyon hasonló lehet ahhoz, amilyen jogsértéssel szemben a szerző jogainak gyakorlója léphet fel az elhunyt emlékének képviselőjében. (Például ha valaki engedély nélkül dolgoz át olyan művet, olyan módon, hogy az elkészült alkotás egyben sérti a szerző emlékét is.) Látható tehát, hogy egy adott jogsértés akár több jogalapon is perelhető. Ez azonban felvet egy nehéz kérdést, mégpedig azt, hogy a két törvény vonatkozó szakaszainak első bekezdéseiben megjelölt személyek hogyan viszonyulnak egymáshoz, milyen kapcsolat áll fenn közöttük.

V. Védelmi idő

Míg az elhunyt emlékének megsértésével szemben való, kegyeleti jog alapján történő fellépés időben korlátlan, ezzel szemben a személyhez fűződő jogok halál utáni gyakorlása kapcsán az Szjt. által megjelölt személyek esetén szóba kerül a védelmi idő, amely mint egy vízváltató ad – vagy éppen veszi el azt a – lehetőséget egyes személyeknek (személyektől), továbbá szervezeteknek (szervezetektől), hogy jogot érvényesítsenek. Valamint elhatárolja a személyhez fűződő jogokon belüli egyes jogok jogutódok általi érvényesíthetőségének idejét, ezzel külön kategóriákat képezve, amelyeket az alábbiak alapján vázolhatunk fel:

³⁵ GYENGE Anikó: A szerzői jog metamorfózisai és az editio princeps jogintézménye, *Magyar Jog*, 2003, 11. szám, 654-655. o.

³⁶ OSZTOVITS András (szerk): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykomentárja*, Opten Informatika Kiadó, Budapest, 2014., I. kötet, 309-312. oldal

A szerző halála után megszűnő személyhez fűződő jog	A védelmi idő alatt gyakorolható jogok	A védelmi időt követően is érvényesíthető jog
- visszavonás joga ³⁷	- mű integritásának védelme ³⁸ (ide kapcsolva az átdolgozás engedélyezését) ³⁹	- névfeltüntetés joga ⁴⁰
	- a mű nyilvánosságra hozatala ⁴¹	„editio princeps” ⁴²

³⁷ Szt. 11. §

³⁸ Szt. 13. §

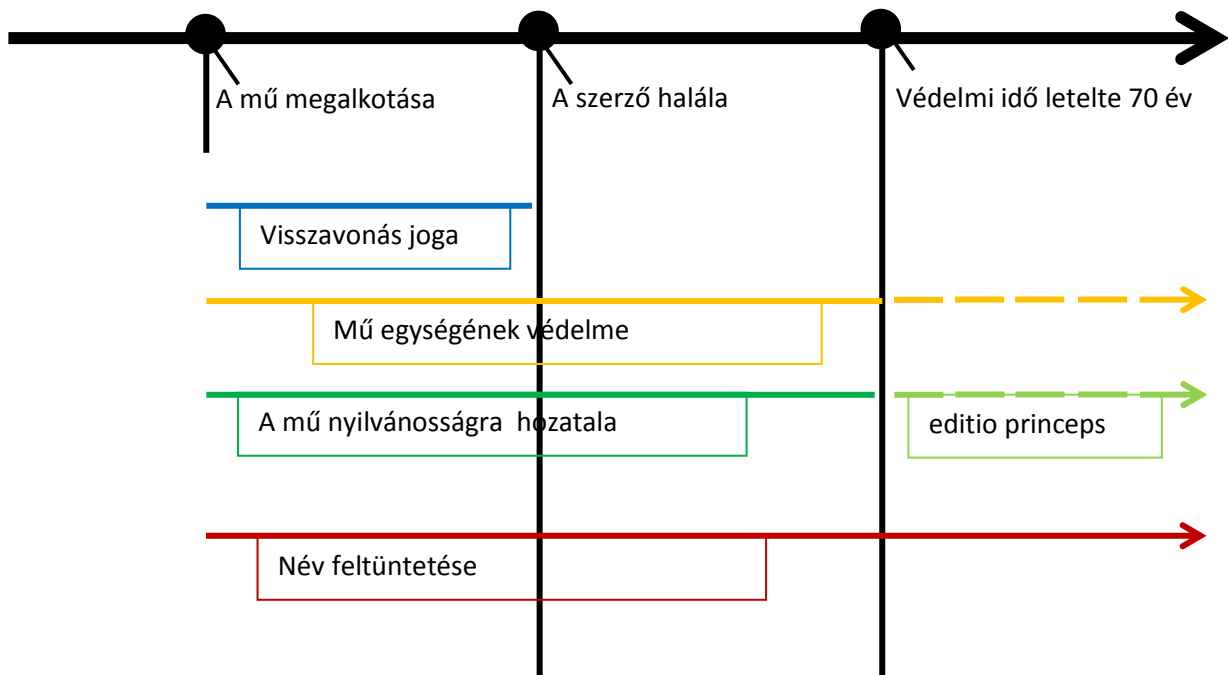
³⁹ GYERTYÁNFY: Nagykomentár, 146. o.

⁴⁰ Szt. 12. §

⁴¹ Szt. 10. §

⁴² Szt. 32. §

A fenti táblázat idővonalon ábrázolva:

Az időbeli korlátokat vizsgálva láthatjuk, hogy a jogalkotó a személyhez fűződő jogok védelmi idejét szorosan összekapcsolja a vagyoni jogokéval. Ennek elsődleges célja Gyertyánfy Péter szerint az, hogy a két jogcsoport közös gyökerekhez kapcsolják a „monista” elv alapján.⁴³ Ezáltal a védelem ideje a személyhez fűződő jogok tekintetében is, – névfeltüntetési jog kivételével – a szerző halálát követő év január elsejétől számított 70 évig áll fenn.⁴⁴ Megjegyzendő, hogy a korábban hatályos Sztj.⁴⁵ alapján nem csak a névfeltüntetési joga élvezte a megsértéssel szembeni időbeli fellépés korlátatlanságát, hanem például a mű egységének védelméhez fűződő jogi érdek is.⁴⁶ Egyes álláspontok szerint a jelenlegi 70 éves szabályozás sem biztosít elegendő védelmet. Törő Károly véleménye, hogy „a szerző személyiségvédelmét mindaddig teljes körben biztosítani kellene, amíg az alkotó személyisége él a társadalom tagjainak a tudatában, amíg művei élnek, hatnak, befolyásolják, alakítják társadalmunkat.”⁴⁷ Elgondolkodtató kérdés lehet, hogy vajon példának okáért egy korszakot meghatározó szerző, akinek művei akár évszázadokkal később is egy adott állam művészi kultúrájának meghatározó részét képezik, nem érdemelne meg 70 évnél tovább tartó védelmet? (Más kérdés, hogy ki tudná gyakorolni pl. Shakespeare, vagy

⁴³ GYERTYÁNFY: Nagykommentár, 145. o.

⁴⁴ Sztj. 31. § (1) bekezdés, hivatkozza: GYERTYÁNFY: Nagykommentár 144. o., A korábbi Sztj-hez képest a jelenleg hatályos jogszabály vonatkozó rendelkezése, a szerzői jogok egészére állapítja meg az időbeli védelmi időt.

⁴⁵ 1969. évi III. törvény a szerzői jogról (régis Sztj.)

⁴⁶ Régi Sztj. 12. § (3) bekezdés; GÖRÖG: A kegyeleti jog gyakorlásának jogosultjairól és az érvényesíthetőség időbeli korlátjairól, 18. o.

⁴⁷ TÖRŐ Károly: Személyiségvédelem a halál után. *Magyar Jog*, 1987. évf. 6. szám. 497., idézi: GÖRÖG Márta: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról, 40. o.

Petőfi Sándor jogait.) Ahogy minden rendszernek, a jelenleg hatályosnak is megvannak a hátulütői, de ezzel szemben az előnyei is. A személyhez fűződő jogok halál utáni gyakorlásának szabályozása talán könnyebb és hatékonyabb, ha e jogok a védelmi idő által a vagyoni jogokhoz társulnak. Ez szintén megalapozott elv, hiszen a műhöz kapcsolódó jogok védelme nem feltétlenül csak a szerzőhöz idomul. Sőt, a halál után függetlenednek tőle, így valójában a szerző postumus érdekének érvényesítése mellett a megalkotott mű védelmét szolgálja. Egyetértve Gyertyánfy Péterrel kijelenthető, hogy a „*fennmaradó mű kulturális értékének megőrzésére más, egyszerűbb jogi eszköz is elegendő [Szjt. 14. § (2) bek.]*”⁴⁸

Ha visszatekintünk a szerzői jogi szabályok történetébe láthatjuk, hogy egészen az 1994-es novelláig a személyhez fűződő jogok védelme időben korlátlan volt.⁴⁹ Ez akkor változott, amikor az egyes iparvédelmi és szerzői jogi jogszabályok módosításáról szóló 1994. évi VII. törvény felemelte a vagyoni jogok halál utáni védelmi idejét ötvenről hetven évre.⁵⁰ Ehhez az évhez köthető továbbá, hogy április 1-én Magyarország benyújtotta a csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, amelynek sikeréhez jogharmonizációs lépésekre volt szükség. Ezen felül a Berni Unió Egyezmény 6bis cikk (2) bekezdése is előírja, hogy a személyhez fűződő jogoknak legalább a vagyoni jogokkal azonos időtartamúnak kell lenniük, így teljes mértékben indokolt volt a módosítás.⁵¹

Egyfelől tehát a jelenleg hatályos, két jogcsoport közötti harmonizált szabályozás megfelelőnek tűnik. Azonban azt, hogy mennyire progresszív, a magyar kultúrát meghatározó szerzők halálát követő 70 éves időtartam leteltével és az azt követő néhány évben felmerülő korábban jogsértésnek minősülő esetekre alkalmazott gyakorlatból szűrhetjük majd le (mivel a védelmi időt csak néhány évvel korábban⁵² emelték meg 20 évvel.) Elképzelhető az a forgatókönyv is, hogy a jövőben ismét kiterjesztésre kerül a védelmi idő hossza, hiszen a vagyoni jogok tekintetében ez az időintervallum is nagy súlyú gazdasági jelentőséggel bír.⁵³ A kérdés csupán annyi, hogy vajon lesz-e elég erős indok és lobbis a módosítás mellett, amellyel meggyőzhető az Unió jogalkotó, mint ahogy az történt néhány évvel ezelőtt a szomszédos jogi jogosultak – köztük a hangfelvétel-előállítók (kiadók) és az előadóművészek – védelmi idejének kiterjesztésekor.⁵⁴

VI. Az egyes személyhez fűződő jogok sorsa a szerző halála után

⁴⁸ GYERTYÁNFY: Nagykomentár 145. o.

⁴⁹ A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény 12. § (1) bek. [„A személyhez fűződő jogok időben korlátlanok. A szerző ezeket a jogait másra nem ruházhatja át és róluk nem mondhat le.”]

⁵⁰ 1994. évi VII. törvény 14. §

⁵¹ GYERTYÁNFY: Nagykomentár 144. o.

⁵² Kezdeményezés: 2006/116 EK irányelv; Módosítása, kiterjesztés az egyes szomszédos jogokra: 2011/77/ EU irányelv; Magyar jogban 2013. november elsejével lépett hatályba a módosított Szjt. rendelkezés.

⁵³ A szerzői jogi ágazatok hozzájárulása a magyar GDP-hez 2006-ban 7,42% volt, a bruttó hozzáadott érték alapján (PENYIGEY Krisztina: *A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon*, Magyar Szabadalmi Hivatal, 2010., 7. o.)

⁵⁴ The Guardian: *Musicians win copyright extension to 70 years* <https://www.theguardian.com/media/2011/sep/12/musicians-copyright-extension> [letöltve: 2017. 03. 12.]

A következőkben – gyakorolhatósági idejük alapján, növekvő sorrendben – sorra vesszük az előző fejezetben felvázolt 3 kategóriába tartozó jogokat, összevetve a klasszikus értelemben vett kegyeleti joggal, annak tényleges megjelenésével, vizsgálva a Szjt. és a Ptk. által megjelölt személyek kapcsolatát. Előzetesen kijelenthető, hogy a személyhez fűződő jogok a szerző halálát követően mindenképpen leszűkítve értelmezhetők, hiszen változáson esnek át,⁵⁵ vagyis – ahogy arról korábban szó esett – nem örökölhethők, tehát speciális formában élnek tovább.

VI. 1. A mű nyilvánosságra hozatala

a) A visszavonás joga

Mint ahogy az ember jogképessége is megszűnik a halál pillanatában, úgy a szerző műveihez kapcsolt további nyilvánosságra hozataltól való visszavonási joga sem élhet tovább, hiszen annak abszolút jellegéből fakadóan erősen személyhez tapad.⁵⁶ A szerző műve nyilvánosságra hozatalához fűződő érdekét pedig a jogutód postumus aligha tudja befolyásolni. Elképzelhető lehet olyan eset, amelyben például a szerző halálát megelőzően nyilvánosságra hozott alkotás sérelmes a jogutód számára, azonban a Nagykommentár soraiból kiolvasható, hogy az érdekek esetleges ütközése esetén a visszavonási jog személyhez tapadó jellege miatt a gyakorlat a szerző életében őt védi a nagyközönséggel szemben, míg halálát követően a befogadó közönséget, a felhasználókat.⁵⁷ Logikus összefüggés, hogy a szerző életében, műveivel kapcsolatban nyilvánvalóan saját érdeke prioritást élvez, azonban ha haláláig nem vonta vissza adott művének nyilvánosságát, akkor azzal vélelmezhetően ilyen jellegű céljai nem is voltak, ellenben érdekében állt, hogy minél többen megismerjék és akár felhasználják azt. Ehhez kapcsolódóan érthető, hogy a gyakorlat a jogutód és a nagyközönség érdekeinek ütközése esetén az utóbbi irányába kedvez. Ráadásul az Szjt. szövege is egyértelműen kizárja a jogutódok bármilyen beavatkozását, hiszen e jogot nem lehet „megsérteni”, így a 14. § (1) bekezdésében megjelölt személyek kiesnek, a szerző emlékének védelme [14. § (2) bek.] pedig, ahogy fentebb kifejtésre kerül inkább a szerző érdekéhez kapcsolódik. Mindehhez megerősítésként megemlíthető a 11. §, amely a visszavonási jogot a szerzőhöz és valamilyen általa megjelölt alapos okhoz, továbbá írásbeli nyilatkozathoz köti.

A felvázolt szabályozás tehát mindenképpen a szerző érdekeit védi, alkalmas azok halál utáni érvényesítésére is, mindezt passzív alakban, azzal, hogy a jog továbbélését, további, az esetleges jogutódot általi gyakorlását kizárja, vagyis a visszavonás jogát a halállal megszünteti. Ebből adódóan itt nem érhető tetten a kegyeleti joggá transzformálódás, hiszen nincs minek tovább élnie és változnia. Ezt a pusztán morális érvelése persze semmi sem támasztja alá a jogi szabályozásban, hiszen történhet olyan esemény a szerző halála

⁵⁵ GYERTYÁNFY: Nagykommentár 145. o.

⁵⁶ GYERTYÁNFY: Nagykommentár 145. o.

⁵⁷ GYERTYÁNFY: Nagykommentár 145. o.

után, ami miatt sérelmes lesz valamely művének hozzáférhetősége, elég, ha például politikai okokra gondolunk.

b) Nyilvánosságra hozatali jog

Az Szt. 10. § (1) bekezdése szerint a szerző határoz műve nyilvánosságra hozataláról. E jog erősen összefügg a vagyoni jogok gyakorlásában felmerülő felhasználási jog engedélyezésével (igazolva ezzel a két jogcsoport közös gyökerekhez tartozását, a monista elvet). A nyilvánosságra hozatal "bármilyen cselekmény vagy magatartás lehet, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott más személyek számára hozzáférhetővé válik".⁵⁸ Továbbá a szerző hozzájárulása szükséges ahhoz is, hogy a mű nyilvánosságra hozatala előtt, annak lényeges tartalmáról a nyilvánosság tájékoztatást kaphasson. [Szt. 10. § (2) bek.] Ennek kiemelt célja, hogy "a szerző a művét olyan közönséghez juttathassa el, amelyet a műről szóló mások általi, tehát közvetett információk még nem befolyásoltak."⁵⁹ A szerző dönthet úgy is, hogy művét egy bizonyos idő eltelté után kívánja nyilvánosságra hozni, ezen időpont a halála utánra is kijelölhető,⁶⁰ ebben az esetben nyilvánvalóan valamely formában nyilatkoznia kell erről a kívánalmáról.

Itt kerül tehát előtérbe a jogutódok szerepe, hiszen a nyilvánosságra hozatal joga túléli a szerzőt. Ehhez kapcsolódik még az Szt.-be is bekerülő a bírói gyakorlat által kimunkált megdönthető vélelem, amely alapján a szerző halála után fellelt művet úgy kell tekinteni, hogy azt a szerző nyilvánosságra hozatalra szánta (szerző vagy jogutódjának ellenkező kikötése hiányában).⁶¹

Az eddigiek alapján tehát a szerző halálát követően a nyilvánosságra hozatalhoz fűződő jog tekintetében bizonyos esetekben a jogutódok lehetősége és elvileg kötelezettsége a szerző érdekének védelme, – vagyis ha ő úgy rendelkezett – művének nyilvánosságra hozatala, tehát e jog aktív engedélyezési formában történő gyakorlása.⁶² Továbbá az említett jog postumus gyakorlóit a védelmi időn belül felléphetnek a jogsértésekkel szemben.

A jogirodalomban arra is találunk példát, amikor a személyhez fűződő jogok halál utáni gyakorlásával megbízott személy követ el jogsértést a szerző nyilvánosságra hozatali jogát érintve, a művész érdekét háttérbe szorítva. Elég, ha csak a méltán híres Franz Kafka és barátja esetére gondolunk,⁶³ amely során a szerző végrendeletében örökösének Max Brodot nevezte meg, azt az utasítást adva számára, hogy halálát követően égesse el műveit. Ő ezzel ellentétben nem semmisítette meg őket, hanem kiadta azokat, ezzel megsértve a szerző személyhez fűződő jogait. Itt már elkészült, a szerző örököse által ismert, nyilvánosság elé

⁵⁸ BENÁRD Aurél –TÍMÁR István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973., 100. oldal, idézi: GYERTYÁNFY: Nagykommentár 128. o.

⁵⁹ GYERTYÁNFY: Nagykommentár 130. o.

⁶⁰ GÖRÖG MÁRTA: *Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2005/4-5., 38. o.

⁶¹ Szt. 10. § (4) bekezdés

⁶² GYERTYÁNFY: Nagykommentár 145. o.

⁶³ http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1883_julius_3_franz_kafka_szuletese/

tárni nem szánt alkotásokról beszélhetünk, amelyek esetén nem él – a magyar szabályozásban megjelenő – nyilvánosságra hozatali vélelem.

A hazai jogirodalom is tartalmaz részben hasonló eseteket, amelyek közül kiemelendő Hamvas Béla ügye, amely egyben példa a jogutód fellépésére is a nyilvánosságra hozatali jog megsértésével szemben.⁶⁴ Az említett esetben egy könyvkiadó a szerző korábban nyilvánosságra nem hozott kéziratait jelentette meg, amelyeket Hamvas Béla a jogutódjai sérelmeztek, és amellyel kapcsolatban a Szerzői Jogi Szakértő Testület véleményét is kikérték. A testület megállapította, hogy a megjelentetett művek valóban nem voltak nyilvánosságra hozva, valamint hogy a törvényi vélelem nem állja meg helyét, mivel a kézirat nem a szerző halálát követően került elő elsőként.⁶⁵

A jogutódnak, tehát itt több részről is lehetősége van a személyhez fűződő jog postumus gyakorlására, amely egyértelműen a szerző érdekeit védi, a halált követő nyilvánosságra hozatal esetében pedig a szerző kívánságát – művének nyilvánosságra hozatalát – valósítja meg, ezáltal itt szintén nem indokolt a klasszikus értelemben vett kegyeleti jog alkalmazása, hiszen a jogutód személyes érdeke nem kerül előtérbe a felmerülő jogsértések alkalmával.

c) A hátrahagyott művek nyilvánosságra hozatala („editio princeps”)

A védelmi időhöz kapcsolódóan egy speciális esetet érdemes még megemlíteni, amikor a védelmi idő lejártá után kerül nyilvánosság elé egy adott mű. Az ilyen hátrahagyott művek nyilvánosságra hozatalakor az Szjt. 32. §-a alapján a művet az első jogszerű nyilvánosságra hozataltól számított év első napjától kezdődően huszonöt év védelem illeti meg, amely a vagyoni jogok további gyakorlása tekintetében bír nagyobb jelentőséggel.⁶⁶ Ilyen eset azonban elvétve fordul csak elő.

VI. 2. A mű egységének védelem

A mű intenzitásának védelmét, tehát a sérthetetlenségének elvét az Szjt. 13. §-a deklarálja, amely tiltja a mű mindenfajta eltorzítását, megcsonkítását vagy megváltoztatását, amely sérelmes lehet a szerző hírnevére vagy becsületére. Ahogy az a Nagykomentárban kifejtésre kerül, a sérelmet a szerző szubjektív véleménye is megállapítja,⁶⁷ valamint ahogyan azt a Pécsi Ítéltábla is kimondta, “a szerzői jogvédelem alatt álló műnek bármilyen torzító, csonkító vagy annak lényegi vonásait érintő megváltoztatása – egyéb törvényi feltétel hiányában is – önmagában megvalósítja a személyhez fűződő jog megsértését, és pedig akkor is, ha az egyébként a szerző becsületére és hírnevére nem sérelmes”.⁶⁸ Az Szjt. rendelkezése alkalmas védelmet biztosít a szerző számára életében, és megfelelő lehetőséget nyújt érdekeinek érvényesítésére a jogutódjainak. Ugyanis a szerző halálát követően a mű egységének megsértésével szemben a jogutód e jogalapon, – a szerző érdekét védve –

⁶⁴ Hivatkozva: GÖRÖG: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról 38. o.

⁶⁵ SZJSZT-09/03.

⁶⁶ GYERTYÁNFY: Nagykomentár 240-245. o.

⁶⁷ GYERTYÁNFY: Nagykomentár 139. o.

⁶⁸ IH2004.27., LB Ptv.E.20.940/2005/2., idézi: Nagykomentár 139. o.

felléphet, emellett pedig saját érdekét középpontba helyezve a halott emlékének megsértése miatt is fordulat bírósághoz, ezáltal klasszikus kegyeleti jogi jogalappal is perelhet. Az emlék megsértéséhez olyan esetben kapcsolható az egység védelem, ha például az elhunyt személyét parodizáló céllal torzítják, vagy csonkítják meg alkotást. Ezáltal a mű egységének védelme bizonyos esetekben a védelmi idő után is biztosítható, hiszen jogsértéssel szemben a védelem tartalma alatt, emlék megsértése miatt – ami kapcsolódhat az intenzitáshoz – korlátlanul intézkedhet az arra jogosult.

VI. 3. A név feltüntetés joga

A névfeltüntetési jog alapján a szerzőt megilleti az a jog, hogy a művén és a művére vonatkozó közleményen őt szerzőként feltüntessék,⁶⁹ valamint hogy művét nevének megjelölése nélkül vagy felvett néven hozhassa nyilvánosságra⁷⁰ és ezt követően ilyen megjelöléssel használják fel.⁷¹ A névjogra vonatkozó rendelkezések a Ptk-ban névviseléshez való jogban jelennek meg.⁷² Így ez a jog két részről is megtámasztott, jóval erősebb védelemben részesül, ami teljes mértékben érthető, hiszen a szerző halálát követően személyiségének nyoma, – a hosszútávon feledésbe merülő emlékeken túl – leginkább nevének fennmaradásában és műveihez történő hozzákapcsolásában, szerzői minőségének elismerésében áll meg. Ez a többi személyhez fűződő joggal szemben összetettebb szabályozás abban nyilvánul meg, hogy a név feltüntetéséhez való jog gyakorlása a védelmi idő lejártá után is gyakorolható.⁷³ Vagyis attól függetlenül, hogy a védelmi idő lejártát követően például a mű átdolgozásához nem szükséges a jogutód engedélyének kikérése, az eredeti mű szerzőjének nevét fel kell tüntetni.⁷⁴ Ahogy azt Görög Márta is megfogalmazta „e helyen érhető leginkább tetten a szerzői jog kegyeleti joggá transzformálódása.”⁷⁵ A névjog kiemelt szerepét az is bizonyítja, hogy nem csak a névfeltüntetési kötelezettség megszegése ellen nyújt védelmet az elhunyt szerző számára, hanem védi őt a plágiumról is.

⁶⁹ Sztj. 12. § (1) bek.

⁷⁰ Továbbá művészi tevékenységét a Ptk. 2:49. § (1) bekezdésébe foglaltak alapján felvett néven folytassa, amennyiben nem jár mások jogi érdekének sérelmével.

⁷¹ Sztj. 12. § (3) bek.

⁷² Ptk. 2:49. § (1) bek.

⁷³ GÖRÖG: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról, 39. o.

⁷⁴ GÖRÖG: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról, 39. o.

⁷⁵ GÖRÖG: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról, 40. o.

Személyhez fűződő jogok megsértése ellen történő fellépés osztályozása a két felmerülő jogalap szerint:

Jogalap:	Nincs jogalap	Személyhez fűződő jogok gyakorlása („sajátos kegyeleti jog”)	„Klasszikus” Ptk. szerinti kegyeleti jog
	<i>Nincs tárgy</i>	<i>A szerző érdekének védelme (joggyakorlás az elhunyt szerző nevében)</i>	<i>Az elhunyt emlékének védelméhez fűződő érdek (a jogutód személyes érdeke)</i>
Tárgy:	Visszavonás joga	Nyilvánosságra hozatali jog	-
		Editio princeps	-
		Mű egységének védelme	Mű egységének védelem
		Névfeltüntetési jog	

VII. A személyhez fűződő jogok gyakorlásának alanyai a szerző halálát követően

Jelen fejezetben megvizsgáljuk a személyhez fűződő jogok gyakorlására jogosultak körét, azok kapcsolatát, összevetve a bizonyos esetekben – igaz csak az elhunyt emlékének megsértése alapján - érvényesíthetőségi jogalapot teremtő alternatívát képező Ptk. szerinti kegyeleti jog kijelölt személyeivel.

Mint ahogy az korábban kifejtésre került, a szerző személyhez fűződő jogait életében kizárólag ő maga gyakorolhatja, halálát követően pedig e jogai változáson mennek keresztül, hiszen jellegükből adódóan klasszikus értelemben nem örökölhetők, mégis az Szjt. 14. § (1) bekezdése alapján bizonyos személyek az esetleges jogsértésekkel szemben felléphetnek. Ezek a személyek tehát jogutódként⁷⁶ gyakorolhatják az elhunyt szerző jogait, annak érdekét érvényesítve, e jogokat nem saját jogukként kezelve. Az Szjt. a jogsértésekkel szembeni fellépésre jogosultak körét a védelmi időhöz köti, azon belül elsősorban „a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott személy – ilyennek hiányában pedig, vagy ha a megbízott nem intézkedik az, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte.”⁷⁷ Az Szjt-ben a védelmi időn belüli joggyakorlásra jogosult jogutódok között bizonyos esetekben összeütközések keletkezhetnek, amelyek miatt fontos a törvényben megjelölt rangsor megtartása. Így a személyhez fűződő jogok halál utáni gyakorlására elsőként a hagyaték gondozásával megbízott személy hivatott, akinek Grad-Gyenge Anikó szerint nem egyértelműen ugyanaz a személy, aki a vagyoni jogokat örökölte.⁷⁸ Ilyen esetben akár különböző személy is lehet a személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok gyakorlója. A két személy jogosultsága között a vagyoni jogok örököse alternatívát képezhet, amennyiben a személyhez fűződő jogok gondozásával megbízott személy nem megfelelően látja el feladatát. Ha azonban az első variánst tekintjük, akkor felmerülhet olyan eset, amikor egy-egy szinte elválaszthatatlanul összefüggő személyi és vagyoni jogosultság két különböző személy keze alatt kerül engedélyezésre. Ezek közül megeshet, hogy az egyik megadja az engedélyt, míg a másik nem, vagy a vagyoni jogok gyakorlója olyan felhasználást engedélyez, amely sért valamely személyhez fűződő jogot.⁷⁹ Ilyen esetekben a gyakorlat szerint az utóbbi érdekeit kell előtérbe helyezni.⁸⁰ Ez az elsőbbség irányadó akkor is, ha a hagyaték gondnoka és a szerzői jog hasznélvezője kerül egymással szembe. Abban az esetben, ha a szerzői hagyaték gondnoka meghal, a szerző személyhez fűződő jogait a továbbiakban a szerző vagyoni jogainak örököse fogja gyakorolni.

A védelmi idő letelte után egyedül a névfeltüntetési jog megsértésével szemben intézkedhetnek a szerző emlékének megsértése címén bizonyos személyek, amelyek így kiegészítik a Ptk. 2:50. § (1) bekezdésében erre kijelölt személyeket. A névfeltüntetés

⁷⁶ Az Szjt. kimondja, hogy ahol a törvény szerzőt említ, azon a szerző jogutódját, illetőleg a szerzői jog más jogosultját is érteni kell. [Szjt. 106. § (1) bek.]

⁷⁷ Szjt. 14. § (1) bek.

⁷⁸ GRAD- GYENGE: megjelenés alatt áll a Glossa luridica soron következő számában

⁷⁹ GRAD- GYENGE: megjelenés alatt áll a Glossa luridica soron következő számában

⁸⁰ GYERTYÁNFY: Nagykomentár 145. o., hivatkozza: GRAD-GYENGE: megjelenés alatt álló Glossa luridica soron következő számában

jogának megsértése miatt ezáltal felléphetnek a védelmi időn belül joggyakorlásra jogosult személyek, továbbá az Szt. alapján a közös jogkezelő szervezetek vagy a szerzői érdekképviseleti szervezetek is, valamint a Ptk. alapján a hozzátartozók vagy a végrendeleti juttatásban részesítettek. Az imént felsorolt személyek között lehetnek átfedések és problémát okozhat az, hogy a törvény nem ír elő rangsort, ezáltal nem tudni, hogy „kinek kihez képest van elsőbbsége a jogérvényesítésben.”⁸¹ Ez pedig nehezítheti egy adott eljárás menetét, hiszen a bíróságnak meg kell vizsgálnia a felperes kereshetőségi jogát, ahogy azt tette a Fővárosi Ítéltábla is a Pf.20840/2014/5. számú határozatában, amelyben az alperes vitatta a felperesek kereshetőségi jogát a név feltüntetéséhez való jog megsértése kapcsán. Továbbá a perindítások indokolatlan megnövekedésével járhat a szabályozási hézag,⁸² amely nyilvánvalóan nehezíti az adott személyhez fűződő jog alapvető célját, vagyis az eredeti jogosult személyének és érdekének védelmét. Ugyanakkor név feltüntetéséhez való jog védelmi idő utáni, – az Szt. által kvázi kibővített kegyeleti jogi – személyi kör egy kézben összpontosítása, mint lehetséges megoldás megfontolandó lehetne, de ez nem csak a szerzői jogi törvény, hanem a Ptk. kegyeleti jogra vonatkozó szakaszainak módosítását is magával hozná, ezzel egyetemben a Gyenge Anikó által elsőként felvázolt sajátos szerzői jogi kegyeleti jog szerzői jogba integrálását is kívánná. Valamint felmerülhet olyan eset is, amelyben a szerző nem volt tagja semmilyen szervezetnek (sem érdekképviseletinek, sem közös jogkezelőnek) és nincs olyan személy, aki halálát követően az emlékét sértő magatartásokkal szemben bírósághoz fordulna. Erre a lehetőségre megoldási javaslatot Görög Márta kínált, aki szorgalmazta, hogy az általános személyiségvédelem körében a közérdekbe ütköző magatartások esetén történő ügyészi perindítási jogkört bővítse ki a jogalkotó a különös méltánylást érdemlő magánérdekbe ütköző magatartások esetére is.⁸³

⁸¹ GRAD- GYENGE: megjelenés alatt áll a Glossa luridica soron következő számában

⁸² GÖRÖG: A kegyeleti jog gyakorlásának jogosultjairól és az érvényesíthetőség időbeli korlátairól, 16. o.

⁸³ GÖRÖG: A kegyeleti jog gyakorlásának jogosultjairól és az érvényesíthetőség időbeli korlátairól, 17. o.

VIII. A szerző felelőssége

Azon túl, hogy a jelenleg hatályos szabályok nagyrészt megfelelő érdekvédelmi és jogérvényesítési lehetőséget nyújtanak a szerző és jogutódai számára halálát követően, a szerzőnek is felelőssége van abban, hogy megtegye azokat a szükséges intézkedéseket, amelyek biztosítják a jogszabályok adta mód alkalmazását és leginkább védjék halál utáni érdekeit. A szerző megkönnyíthető jogutódai és az esetleges jogsértésekkel szemben fellépő személyek feladatát, ha még életében jogszerűen – tehát regisztrált végintézkedés formájában - kijelöl egy személyt, akit megbíz irodalmi, tudományos, művészi hagyatéka gondozásával. Sok esetben azonban nemhogy az említett jogairól nem rendelkezik a szerző, hanem hagyatéka egészéről elfeledkezik, így megeshet, hogy olyan személy fogja gyakorolni személyhez fűződő „továbbélő” jogait, aki korábban nem is tudott az örökhagyó műveinek létezéséről. Így nyilvánvalóan nehéz a szerző érdekeit képviselni és érvényesíteni.

A MOKK friss felmérése alapján több mint 300 ezer lehet azon végintézkedések száma, amelyek nincsenek regisztrálva a Végrendeletek Országos Nyilvántartásába (a továbbiakban: VONY), ezáltal megeshet, hogy sok köztük az érvénytelen, hibás dokumentum, továbbá „nagyrészt soha, vagy csak a hagyatéki eljárás lezárását követően kerülnek elő.”⁸⁴ Vagyis fontos, hogy nem elég, ha a szerző egy végrendeletnek szánt papírlapra leírja, hogy kit bíz meg művészi hagyatéka gondozásával, majd nem törődve tovább a kérdéssel, hagyja elkavarodni a nyilatkozatot. Fontos, hogy regisztrálja végrendeletét a VONY-ban annak érdekében, hogy halálát követően ténylegesen a megbízott személy gyakorolja jogait.

Ezen felül a felmérés szerint Magyarországon a felnőtt korú lakosság körülbelül 4%-a rendelkezik valamilyen végintézkedéssel.⁸⁵ A szám így is nagyon alacsony, ha pedig hozzávesszük, hogy ez tartalmazza a szerzőket is, akkor egyenesen elkeserítő.

IX. Összegző gondolatok, de lege ferenda

Végighaladva a személyhez fűződő jogok halál utáni szabályozásának legjelentősebb kérdéseiben, megállapítható, hogy a szerzői jog és a polgári jogi sajátos és klasszikus kegyeleti jogának ötvözte által biztosított lehetőségek – igaz néhány kisebb problémával megtűzdelve – alkalmasak lehetnek a szerző postumus érdekeinek és jogainak védelmére. Azonban nagyon sok múlik a megfelelő joggyakorlásra jogosult jogutód személyén, ezáltal a szerző végrendelezésén, a halált követő jogsértések jellegén, a velük szemben fellépő jogosultak rangsorán. A jövőbe tekintés szempontjából fontos tudatosítani a szerzőkben azt, hogy jogaik postumus gyakorlása az ő felelősségük is, hiszen maguknak kedveznek, ha megfelelő személyt jelölnek ki irodalmi, tudományos, művészi hagyatékuk gondozására. Ehhez azonban elsőként a jogszerű végrendelezés jelentőségére kell felhívni figyelmüket,

⁸⁴ MOKK: sok a hibás végrendelet. Jogászvilág, <http://jogaszvilag.hu/rovatok/napi/sok-a-a-hibas-vegrendelet> [letöltve: 2017. 04. 02.]

⁸⁵ MOKK: sok a hibás végrendelet. Jogászvilág, <http://jogaszvilag.hu/rovatok/napi/sok-a-a-hibas-vegrendelet> [letöltve: 2017. 04. 02.]

amelyet leginkább a közös jogkezelő szervezetek és a szerzői érdek-képviselői szervezetek tudnak megtenni, ezáltal részükről kiemelt szerepe van a tájékoztatásnak.

Továbbá lényeges a védelmi időt követő jogsértésekkel szemben fellépésre jogosult személyek körének rendezése, amely megjelenhet, vagy egy rangsor meghatározásában, vagy egy centralizálásban, valamint Görög Márta az ügyészi jogkör kibővítéséről szóló elmélete szintén megfontolásra szorulhat, annak érdekében, hogy a szerzők halál utáni érdekvédelme minden esetben a célnak megfelelően működjön.

Végső soron a bevezetésben elemzett Martin Luther King idézet a személyhez fűződő jogokra is levetíthető, hiszen e jogok a szerző halálát követően nem szűnnek meg és egyes jogok a szerző érdekeinek megfelelő gyakorlása mellett kaput nyithatnak az öröklét felé, ez azonban nem csak a jogutódokon, hanem a szerzőkön is múlik. Hogy a tanulmányt keretbe foglaljam, zárómondatként ismét egy idézettel élnék, amelyet a témához kötve, átdolgozva jelenítek meg alább, és bár az eredeti „alkotás” sem nevezhető feltétlenül műnek az esetlegesen felmerülő jogsértések elkerülése végett, feltüntettem az eredeti „szerző” nevét.

A személyhez fűződő jog a halállal nemvész el, csak átalakul.
(Eredeti: Az energia nemvész el, csak átalakul – Albert Einstein)

Havasi Sára:

A HÁZASSÁGI VAGYONJOGI SZERZŐDÉS, MINT A VAGYONI VISZONYOK ELSŐDLEGES RENDEZÉSI ESZKÖZE A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV TÜKRÉBEN

I. Gondolatébresztő

Tanulmányom témájaként a házassági vagyonjogon belül elhelyezhető házassági vagyonjogi szerződést választottam, amely jogintézményt a Polgári Törvénykönyv tükrében kívánok bemutatni.¹

Ezen téma választásához egyrészt hozzájárult érdeklődésem a családjog, ezen belül is a házassági vagyonjog iránt. Másrészt választásom indoka a házassági vagyonjogi szerződés negatív társadalmi megítélése, és e negatív attitűd okainak feltárása. A társadalom jelentős része szerint a vagyonjogi szerződés a felek közti bizalmatlanság jele, másrészt a szerződés túlságosan kifejezésre juttatja a gazdasági érdekeket, háttérbe szorítva a házasság valós alapját, az érzelmeket. Mindezekon túl pedig a szerződés kvázi megelőlegezi a házasság felbontását, mint bekövetkezendő eseményt. Harmadrészt olyan jogintézményt kívántam vizsgálat alá vetni, amely aktuális és a társadalmat széles körben érinti. Önmagában a házasság a legszemélyesebb emberi kapcsolatok egyike, amellyel mindenki kontaktusba kerül élete során akár közvetlen, akár közvetett módon, emellett aktuális is, hiszen az új Polgári Törvénykönyv olyan részletes szabályozással rendezi a házassági vagyonjogot, - így a vagyonjogi szerződést - amire korábban nem volt példa a magyar magánjogban. A modern alapokon nyugvó, a felek partnerségére épülő szabályozás elvét figyelembe véve a jogalkotó a vagyoni viszonyok elsődleges rendezési eszközeként a házassági vagyonjogi szerződést nevezi meg, amely így teret enged a felek szabadságának, a diszpozitivitásnak és a törvényes vagyonjogi rendszer áttörésének.

A házassági vagyonjogi szerződés nem kizárólag a házassági vagyonjogban nyer szerepet, hiszen jelentőséggel bír öröklési jogi szempontból is. A vagyonjogi szerződés és az öröklési jog kapcsolódási pontja, hogy a vagyonjogi szerződésben halál esetére szóló rendelkezés is tehető, amely így a házastársak közös végrendeleteként hatályosulhat.

A tanulmány során vizsgálat alá veszem a hazánkra jellemző szerződéses gyakorlatot, a szerződés előnyeit, majd arra a kérdésekre keresem a választ, hogy érdemes-e házassági vagyonjogi szerződést kötni. A gyakorlat megismerése érdekében több szakmai interjút készítettem a területen jártas szakemberekkel, így 2016. október 11-én Dr. Parti Tamással, a Budapesti Közjegyzői Kamara elnökével, 2016. október 20-án Dr. Szűrösné Dr. Takács Andreával, a Ráckevei Járásbíróság elnök-helyettesével, 2016. október 27-én Dr. Kövesné Dr.

¹ Köszönettel tartozom munkájukért konzulenseimnek: Dr. Szűrösné Dr. Takács Andreának, Dr. Fábian Ferencnek és Dr. Boóc Ádámnak. Mindemellett köszönöm szakmai segítségét az interjúkészítése során Dr. Parti Tamásnak, a Budapesti Közjegyzői Kamara elnökének, Dr. Kövesné Dr. Kósa Zsuzsannának, a Kúria bírójának. A nyilvántartásra vonatkozó adatokat pedig köszönöm Dr. Rák Viktornak a Magyar Országos Közjegyzői Kamara Jogi Iroda irodavezető-helyettesének.

Kósa Zsuzsannával, a Kúria bírójával, illetve 2016. november 3-án Dr. Gaál Edinával, családjogra specializálódott ügyvéddel. Elengedhetetlennek tartottam a gyakorlat megismerését, így olyan szakembereknek felkeresését, akik napi szinten kerülnek kapcsolatba házassági vagyoni szerződésekkel, hiszen e nélkül nem lehet hitelesen állást foglalni a témában.

Dolgozatom nem csak a szakmabelieknek, hanem a társadalomnak is szól. Célom, hogy a tanulmányon keresztül megismerhessék a szerződés lényegét, és az információk alapján kialakíthassák álláspontjukat. A dolgozat során felmerülő valamennyi kérdéssel gondolatokat kívánok ébreszteni, a zárórészben pedig de lege ferenda javaslatokkal kívánok élni.

II. Kiindulási pont: Az Alaptörvényben elismert értékek és a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének alapelvei

Az Országgyűlés 2011. április 18-án fogadta el Magyarország Alaptörvényét, a magyar jogrendszer alapját. Az Alaptörvényünkben nevesített értékek, jogok hatással vannak minden jogágra, így a polgári jogi és a családjogi szabályozásra, alapelvekre is.

A család, mint a társadalom alapegysége az alkotmányosan védett értékek közé tartozik. A család és a házasság egymással szoros kapcsolatban álló fogalmak. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. A „Nemzeti Hitvallás” is rögzíti, hogy az együttélés legfontosabb keretei közé tartozik a család, amely a nemzet fennmaradásának az alapja. Az Alaptörvényünk L) cikkének (1) bekezdése emellett a házasság intézményét is védi. A házasságot, mint férfi és nő közötti, önkéntes elhatározáson alapuló életközösséget írja le. A család és házasság kapcsán olyan alkotmányos célokról beszélünk, amelyek nemzeti egységünket szolgálják. Az Alaptörvény XV. cikkének (3) bekezdése kimondja, hogy a nők és férfiak egyenjogúak.

A házassági vagyoni szerződés vizsgálata előtt rá kell fókuszálnunk a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének külön nevesített alapelveire, amely elvek az egész Könyvet áthatják, így a házassági vagyoni szerződéseknél is figyelembe kell vennünk őket, és biztosítani kell maradéktalanul érvényesülésüket. A Polgári Törvénykönyv Első Könyvében található alapelvek is irányadóak, amelyeket a bírói gyakorlat is minden esetben figyelembe vesz jogalkalmazása során. Ezen alapelvek *az értelmezési alapelv², a jóhiszeműség és tisztesség elve³, az elvárható magatartás és a saját felróható magatartás hivatkozás tilalma⁴, joggal való visszaélés tilalma.⁵* A családjog nem ismeri el viszont a jognyilatkozat *bírói pótlásának lehetőségét, mint a joggal való visszaélés speciális szankciójának alkalmazhatóságát.⁶*

A jóhiszeműség és tisztesség elve a családjog területén különleges értelmezést nyer, ugyanis a házasságban érzelmi kapcsolatról beszélünk, ami feltételezi a jóhiszeműséget és

² Polgári Törvénykönyv 1:2.§ (továbbiakban: Ptk.)

³ Ptk. 1:3.§

⁴ Ptk. 1:4.§

⁵ Ptk. 1:5.§

⁶ BH 1986.327., BH 1992.28.

tisztességet. Ha a házastársak szerződéssel kívánják rendezni a vagyoni viszonyaikat a szerződés megkötése előtt, a megkötéskor és a megkötést követően is kötelesek ezt az alapelvet betartani.⁷

A Családjogi Könyv elején külön alapelveket fogalmazott meg a jogalkotó, amelyek specializáltan ezen a területen értelmezendők, és szolgálnak iránymutatással a szabályozást illetően. A külön alapelvek bevezetésével kívánták érzékeltetni, hogy a családjog szabályozásának önállósága nem teljesen szűnt meg, amikor a családjog joganyagát beemelték a Polgári Törvénykönyvbe. A külön nevesített alapelvek kifejezik mindemellett azt is, hogy olyan speciális területről beszélünk, amely megkívánja a külön alapelvek bevezetését.⁸ A speciális alapelvek is kifejezésre juttatják, hogy amikor családjogról beszélünk, nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk a személyi viszonyokra és az erkölcsre. A családjogra vonatkozó alapelvek érvényre juttatását az állam beavatkozás mentes magatartása valósítja meg, viszont ahol a házastárs, család, gyermek érdekében szükséges, az államnak közbe kell lépnie.⁹

A házassági vagyoni szerződés szempontjából a házastársak egyenjogúságának elve¹⁰, a méltányosság és a gyengébb fél védelme¹¹ emelendő ki. Az egyenjogúság a jogok és kötelezettségek egyenlőségét foglalja magában, illetve a közös döntés jogát. Az egyenjogúság elve áthatja a személyi és vagyoni viszonyokat is. Az alapelv kifejezésre juttatja, hogy de facto egyik házastársnak sincs hatalma a másik házastárs felett személyi és vagyoni viszonyok terén sem. A méltányosság és gyengébb fél védelme a vagyoni viszonyok rendezésében is megjelenik. Azért van rá szükség, mert a jogalkalmazó nehezen lát bele a családi életbe, emellett a bizonyítással kapcsolatban is nehézségek adódhatnak egy eljárás során.¹² „Lényegében mind a méltányosság, mind a gyengébb fél védelme, mint egymással szorosan összetartozó alapelvek azt kívánják kifejezésre juttatni, hogy a családjogi jogvitákban a jogalkalmazónak törekednie kell a viták kulturált, lehetőség szerint minden érintett félnek megbékélést hozó rendezésére.”¹³

III. A házassági vagyoni szerződés fejlődése

III. 1. Az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról, valamint az új Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének összehasonlítása vagyoni jogi aspektusból

Az elkövetkezőkben azt vizsgálom, hogy az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a

⁷ TÓTH Zoltán: Új elemek, új távlatok: a házassági vagyoni szerződés új szabályai. *Közjegyzők Közlönye*, 2014/2. 4-34. o.

⁸ TÓTH i.m. 9. o.

⁹ BOROS Zsuzsa, KATONÁNÉ Pehr Erika, KÖRÖS András, MAKAI Katalin, SZEIBERT Orsolya: *Polgári Jog Családjog, Az új Ptk. magyarázata III./VI.*, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2013., 21-32. o.

¹⁰ Ptk. 4:3.§

¹¹ Ptk. 4:4.§

¹² TÓTH i.m. 9-11. o.

¹³ Ptk.-ról szóló T/7971. Számú törvényjavaslat indoklása, 463. o.

gyámságról (továbbiakban: Csjt.) vagyoni jogra vonatkozó szabályai miként változtak meg az új Polgári Törvénykönyv Negyedik Könyvében.

Az 1952. évi IV. törvény jól tükrözi az akkori felfogást a házassági vagyoni jogról. A Csjt. a házassági vagyoni jogot tekintve a szovjet blokk országaihoz hasonlóan radiális változást mutatott az 1848 előtti korszak magánjogával és a polgári korszak magánjogával szemben is.¹⁴ A családot fogyasztási közösségnek nevezte, mely közösségben a személyi tulajdon tárgyai vannak a középpontban. A Csjt. kötelezően a házastársi vagyoni közösséget jelölte meg, melynek pozitív elemei, hogy biztosította a házastársak egyenjogúságát, figyelembe vette a férfiak és nők közti különbségeket a kereseti lehetőség tekintetében és a nő a szerepét háztartásban és gyermeknevelésben. Negatív eleme, hogy a szabályozás nem volt elég kiterjedt, csupán néhány szakaszban szabályozta a vagyoni jogot, ezáltal nem fedte le a való életben felmerülő valamennyi igényt. A hiányosság annak is köszönhető volt, hogy a törvény idejében a házastársak vagyoni viszonyainak csekély jelentőséget tulajdonítottak. A szabályozás hiányosságát a bírói gyakorlat volt hivatott kitölteni, amely végül novellák formájában (1974. évi és 1986. évi novellák) egészítette ki a szabályozást. A házassági vagyoni szerződést a Csjt. eltörölte, amelyet újra az 1986. évi novella vezetett be. A kiegészítésre azért is volt szükség, mert később 1990-ben a privatizáció hatására a magánszemélyek vagyona gyarapodásnak indult, köszönhetően a megjelenő új vállalkozási és pénzügyi befektetési formáknak, a gazdasági átalakulást a jogszabályok sokáig nem követték és tükrözték vissza.¹⁵

A Csjt. nem ismerte a közszerzeményi rendszert sem, pedig 1946 előtt hazánkban törvényes vagyoni jogi rendszerként szabályozták, ugyanis 1946 előtt a nemesek, honoráciorok és a jászkunok házassága esetén a vagyonekülönítés, közrendűeknél a közszerzeményi rendszer érvényesült.¹⁶

Az új Polgári Törvénykönyv szakított a Csjt. szabályozásával, a vagyoni jogot immár 50 paragrafuson keresztül szabályozza, ezáltal alapos újraszabályozást valósított meg. A törvényes vagyoni jogi rendszerként továbbra is a vagyoni közösséget jelöli meg. A paragrafusok számának lényeges növekedése a bírói gyakorlat beemelésének is köszönhető, a teljes Polgári Törvénykönyvre jellemző, hogy a bírói gyakorlat elveire építkeznek.¹⁷ Az új Polgári Törvénykönyv újdonsága még többek között az is, hogy különbséget tesz a mindennapi életvitelt szolgáló vagyoni és a foglalkozás gyakorlását, üzleti életben való részvételt szolgáló vállalkozói vagyoni között. A különbségtétel az eltérő használatban, kezelésben, rendelkezésben és megosztásban nyilvánul meg.¹⁸

¹⁴ HERGER Csabáné, ADAMKÓ Adrienn: Az új Ptk. házassági vagyoni jogáról – a történeti fejlődés tükrében. *Családi Jog*, 2015/1. 1-9. o.

¹⁵ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 79-81. o.

¹⁶ SZEIBERT Orsolya: A házassági vagyoni jogi rendszerek közötti eltérések áthidalhatósága, különös tekintettel a házastársi vagyoni közösségre és a közszerzeményi rendszerre. *Családi Jog*, 2016/1., 1-9. o.

¹⁷ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 79-81. o.

¹⁸ KÖRÖS András: A családjog jövője – I. rész. *Családi Jog*, 2013/3., 1-8. o.

A Családjogi Könyv beépítése a Polgári Törvénykönyvbe kifejezi annak dogmatikai helyét, hangsúlyozza jelentőségét a magánjogi viszonyok között.¹⁹ Az új Polgári Törvénykönyv teljes egészét a diszpozitivitás jellemzi, ezáltal a házassági vagyoni szerződésre vonatkozó rendelkezések is diszpozitívak, amelyek lehetővé teszik, hogy a házastársak az egyedi életviszonyukhoz igazítsák a szerződés tartalmát. Szűcs Andrea és Borbás Beatrix szerint azzal, hogy a szabályozás diszpozitív és, hogy a törvényes vagyoni rendszer a vagyoni közösség, kiszolgálja mind a kenyérkereső házastárs, mind az otthoni munkamegosztásban inkább a családi feladatokból részét kivévő házastárs érdekeit.²⁰

Kógens rendelkezéseket is találunk viszont a megkötésével, alakításával kapcsolatban, amely a házastársak egyenjogúságát és a család védelmét, mint alapelvek feltétlen érvényesülését szolgálják. A Csjt.-vel bevezetett törvényes vagyoni rendszer feloldódott, ugyanis a Polgári Törvénykönyv már lehetővé teszi, hogy a felek eltérően rendezhessék a vagyoni viszonyaikat. A házastársak megállapodása a vagyoni viszonyok szabályozásának alapjává vált.²¹

IV. A házasság vagyoni következménye, a törvényes vagyoni rendszer

A házasságkötésnek egyrészt személyi, másrészt vagyoni jogkövetkezményei is vannak. Vagyoni közösség, mint törvényes vagyoni rendszer 1953 óta áll fenn. Alapvetően azt mondhatjuk, hogy az elmúlt évek jelentős változást hoztak a házassági vagyoni jog tekintetében, amely változást többek között a házastársak egyenjogúságának elismerésének és a kétkeresős családmodell általánossá válásának, vagyis a nők gazdasági életben való részvételének is köszönhetünk. Következetes maradt viszont a szabályozás abban, hogy függetlenül a kikötött vagyoni rendszertől, a házasság alatt bekövetkezett vagyongyarapodásból akkor is, ha az az egyik fél tevékenységéből származik, mindkét fél részesüljön.²²

Ha a házastársak vagy házasságkötők nem kötnek egymással házassági vagyoni szerződést, akkor vagyoni viszonyaik tekintetében de iure a törvényes vagyoni rendszer, a házastársi vagyoni közösség lesz az irányadó.²³ A törvény nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy csak meghatározott rendeltetésű vagyoni tekintetében térjenek el a törvényes vagyoni rendszertől.

A törvényes vagyoni rendszer időbeli hatályával kapcsolatban fontos elmondani, hogy a vagyoni közösség az életközösség kezdetétől hatályosul akkor is, ha a felek a házasság megkötése előtt élettársi kapcsolatban éltek egymással a jogi kritériumoknak megfelelően.²⁴ A házasság megkötésével vélelmezni kell az életközösség létrejöttét. A törvény előző rendelkezéséből fakad, hogy a házasságkötést megelőző élettársi kapcsolat alatt szerzett

¹⁹ Szűcs Andrea, Borbás Beatrix: A házassági vagyoni jog újabb kérdései. *Ügyvédek Lapja*, 2013/4., 28-32. o.

²⁰ Szűcs, Borbás i.m. 28-32. o.

²¹ Tóth i.m. 24-27. o.

²² Boros, Katonáné, Kőrös, Makai, Szeibert i. m. 79-81. o.

²³ Ptk. 4:34.§ (2) bek.

²⁴ Ptk. 4:35.§

vagyon egyenlő arányban illeti a feleket. Amennyiben a házasság megszűnik a házastárs halálával, felbontással vagy érvénytelenné nyilvánítással az a vagyoni jogi hatás megszűnését eredményezi. A vagyoni közösség megszűnik továbbá, ha a házastársak a jövőre nézve kizárják a vagyoni közösséget házassági vagyoni szerződés keretén belül, vagy ha a bíróság az életközösség fennállása alatt azt megszünteti. Amennyiben a felbontást vagy az érvénytelenné nyilvánítást követően a felek továbbra is együtt élnek (ún. „látszatválás”), akkor köztük a vagyoni jogi szabályok már nem irányadóak.²⁵

A reálszerzés elvén alapuló vagyoni közösségben három alvagyoni különíthető el, a feleség különvagyonára, a férj különvagyonára és a házastársak közös vagyonára.²⁶

IV.1. A házastársi közös vagyon a vagyoni közösségben

A házastársak közös vagyonába tartoznak azon vagyontárgyak, amelyeket a felek a vagyoni közösség fennállása alatt együttesen vagy külön-külön szereztek.²⁷ A közös vagyon aktívákból és passzívákból tevődik össze, így a közös vagyon körébe tartozik a közös vagyontárgy terhe is, és közösen viselik a házastársak a bármely házastárs által a vagyoni közösség fennállása alatt vállalt kötelezettségéből eredő tartozást.²⁸ A közös vagyon egyenlő arányban és osztatlanul illeti meg a házastársakat. Vélelmezzük, hogy addig, amíg a vagyoni közösség fennáll, a házastársak vagyonában lévő vagyontárgyak a közös vagyonhoz tartoznak, továbbá, hogy a közös vagyonra és valamely házastárs különvagyonára vonatkozó kötelezettségteljesítése a közös vagyonból történt. A közös vagyonba tartozó vagyontárgyakat a házastársak bármelyike használhatja, közösen kezelik, közösen rendelkeznek velük. A vagyoni közösséghez tartozó tárgyak fenntartása, kezelési költségei, közös háztartás költségei, házastársak és közös gyermek felnevelésének, megélhetésének költségeit a közös vagyon fedezi. Amennyiben a közös vagyon nem fedezi e költségeket, a házastárs a különvagyonából köteles hozzájárulni. Nem tartoznak a közös vagyonba azon vagyontárgyak, terhek, tartozások, amelyek különvagyonnak minősülnek.²⁹

IV.2. A házastárs különvagyonára a vagyoni közösségben

A törvény³⁰ taxatív felsorolást ad arra vonatkozóan, hogy mi tartozik a házastársak különvagyonába, amelyet a bírói gyakorlat pontosít és kiegészít. A házastárs különvagyonához tartozik: a házastársi vagyoni közösség létrejöttkor meglévő vagyontárgy; a házastársi vagyoni közösség fennállása alatt általa örökölt vagy részére ajándékozott vagyontárgy és részére nyújtott ingyenes juttatás; a házastársat, mint a szellemi tulajdon létrehozóját megillető vagyoni jog, kivéve a vagyoni közösség fennállása alatt esedékes díjat; a személyét ért sérelemért kapott juttatás; a személyes használatára szolgáló szokásos mértékű

²⁵ BH 1993.502. o.

²⁶ TÓTH i.m. 12-14. o.

²⁷ Ptk. 4:37.§ (1) bek.

²⁸ Ptk. 4:37.§ (2) bek.

²⁹ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 86-87. o.

³⁰ Ptk. 4:38.§

vagyontárgy; a különvagyona értékén szerzett vagyontárgy és a különvagyona helyébe lépő érték. A különvagyon haszna közös vagyon, miután a kezelési, fenntartási költségek és terhek levonásra kerültek belőle. Az a különvagyonhoz tartozó tárgy, amely a mindennapi közös életvitelt szolgáló, valamint a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgy helyébe lép, ötévi házassági együttélés után közös vagyonná válik.³¹ A különvagyon tartozásai és terhei körében kiemelném, hogy a különvagyont terheli az a tartozás, amely az életközösség megkezdése előtt keletkezett jogcímen alapul, a különvagyonhoz tartozik továbbá a különvagyoni vagyontárgy terhe és külön adósság/tartozás kamata is. A törvény továbbá olyan, az életközösség alatt keletkezett tartozást is a különvagyonhoz rendel taxatíve felsorolva, mint például a másik házastárs egyetértése nélkül a közös vagyon terhére ingyenesen vállalt tartozás.³²

IV.3. Szellemi tulajdonjogok megítélése házassági vagyoni szempontból

A házastársak különvagyonába tartozó elemek közül a szellemi tulajdonjoghoz, azon belül is a szerzői joghoz fűződő vagyoni jogokra térnek ki, hiszen napjainkra a gazdaságban jelentős mértékben és folyamatosan növekszik a szellemi tulajdonjogok szerepe. A Polgári Törvénykönyv akként rendelkezik, hogy „A házastárs különvagyonához tartozik a házastársat mint a szellemi tulajdon létrehozóját megillető vagyoni jog, kivéve a vagyonközösség fennállása alatt esedékes díjat”. A rendelkezés alapján az a következtetés vonható le, hogy a házastársat nem illeti meg a szerző házastárs művének felhasználására vonatkozó engedélyezési jog, erre a vagyonközösség nem terjed ki. A jogdíj azonban a házastársak közös vagyonába tartozó elem, amely akkor tartozik a házassági vagyonközösségbe, ha a vagyonközösség fennállása alatt válik esedékesé. Nincs jelentősége annak, hogy a szerző házastárs mikor alkotta meg, hozta nyilvánosságra a művét, vagy mikor kötött felhasználási szerződést. Amennyiben a házassági életközösség alatt a szerzői jogok megsértésére kerül sor, a szerzőnek járó gazdagodás-visszatérítés, vagyoni kártérítés a vagyonközösségbe tartozik. E körben az esedékesség kapcsán ki kell emelnünk, hogy a jogsértésért járó összeg akkor tartozik a vagyonközösségbe, ha a kifizetése bírósági határozat vagy peren kívüli egyezség szerinti esedékessége a házasság fennállása alatt valósul meg.³³

A vagyoni jogok mellett azonban figyelembe kell vennünk, hogy a személyhez fűződő jogok sem részei a közös vagyonnak, amennyiben azok vagyonelemként jelennek egyáltalán meg.

A Polgári Törvénykönyv Negyedik Könyvének különvagyonra vonatkozó rendelkezései között a házastárs, mint a szellemi tulajdon létrehozója jelenik meg, és ebben az esetben rendelkezik a vagyoni jogok különvagyoni jellegéről, akkor azonban, amikor a házastárs tulajdonába átruházás útján kerül a szellemi tulajdonjog, azok a közös vagyont fogják gyarapítani.

³¹ Ptk. 4:38.§ (3) bek.

³² Ptk. 4:39.§

³³ BOGSCH Attila - BOYTHA György - FALUDI Gábor - GRAD - GYENGE Anikó - GYŐRI Erzsébet - GYERTYÁNFY Péter - KABAI Eszter - KRICSFALVI Anita - SZINGER András - TARR Péter - TOMORI Pál - TÓTH Péter Benjamin, Szerkesztő(k): GYERTYÁNFY Péter: *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 123-124. o.

A gyakorlatban a házassági vagyoni szerződésben a szellemi tulajdonjogra vonatkozó rendelkezéseket illetően a felek leggyakrabban arról rendelkeznek, hogy az egyébként közös vagyonba tartozó díjak a különvagyonhoz tartozzanak.³⁴

V. Szerződési szabadság és diszpozitivitás a családjogban: A házassági vagyoni szerződés

V.1. Mit kínál a házassági vagyoni szerződés?

A házassági vagyoni szerződés jogi jellegét tekintve szerződés, speciális szabályozás hiányában a Kötelmi Jogi Könyvben rögzített általános szabályok irányadóak rá.³⁵

A Családjogi Könyv VI. címében található házassági vagyoni szerződésre vonatkozó Általános Rendelkezések első paragrafusa³⁶ kimondja, hogy a házaspár és a házastársak vagyoni viszonyait az életközösség fennállásának időtartamára vagyoni szerződéssel rendezhetik. A feleknek tehát lehetőségük van, hogy maguk határozzák meg jogilag elismert kapcsolatuk vagyoni kereteit. Az, hogy a házassági vagyoni szerződés szabályozás ezzel a rendelkezéssel kezdődik, kifejezi, hogy a felek közti szerződés elsődlegességet élvez a házasság és a hozzá kapcsolódó vagyoni viszonyok személyes jellege alapján, ezáltal lehetővé téve, hogy a partnerkapcsolatok egyediségére tekintettel a felek a vagyoni viszonyait is a kapcsolat ismérveire alakítsák, a szerződési szabadság és a diszpozitivitás alapján. A szerződéssel tehát eltérhetnek a törvény által felállított vagyoni rendszertől. A törvény két alternatív vagyoni rendszert nevez meg mintaszabályokkal: a közszerzeményi és a vagyonekülönítési rendszert. A megnevezetteken túlmenően is választhatnak a felek, akár vegyes rendszer mellett is dönthetnek, de mindezt úgy tehetik meg, hogy a felállított vagyoni rendszer ne ütközzön a törvény kógens szabályaiba. Minden esetben figyelemmel kell lenni arra, hogy a másik házastárs ne adósodjon el, ne valósuljon meg visszaélészerű joggyakorlás. Akár a mintaszabályokon is változtathatnak, teljesen egyedivé téve a vagyoni viszonyait. A fentiek alapján házassági vagyoni szerződést olyan felek kötnek, akik teljes vagy részleges vagyonekülönítést kívánnak az életközösségük fennállása alatt.

A házassági vagyoni szerződés védeni kívánja a szerződő feleket és a szerződő feleken kívüli harmadik személyeket. A harmadik személyek védelme nem csak a nyilvántartásba való felvétellel valósul meg. A törvény kimondja, hogy a házassági vagyoni szerződés nem tartalmazhat olyan visszamenőleges hatályú rendelkezést, amely bármelyik házastársnak harmadik személlyel szemben a szerződés megkötése előtt keletkezett kötelezettségét a harmadik személy terhére változtat meg. Emellett a törvény arról is rendelkezik, hogy a házastársak olyan szerződése, amely valamely vagyontárgynak a közös vagyonhoz vagy különvagyonhoz tartozását a házassági vagyoni szerződésben kikötött rendelkezésektől eltérően változtatja meg, harmadik személlyel szemben akkor hatályos, ha a harmadik személy tudott vagy tudnia kellett arról, hogy a vagyontárgy a szerződés rendelkezése szerint

³⁴ GRAD-GYENGE Anikó: Szerzői jog házasságban – különös tekintettel a házastársi közös- és különvagyon, valamint házastársi öröklés egyes kérdéseire. *Glossa Iuridica*, megjelenés alatt

³⁵ VÉKÁS Lajos (szerk.) Az Új Polgári Törvénykönyv Bizottsági javaslata magyarázatokkal 218. o.

³⁶ Ptk. 4:34.§ (1) bek.

a közös vagy a különvagyonhoz tartozik.³⁷

A házassági vagyoni szerződésben emellett halál esetére szóló rendelkezés is tehető. E rendelkezés alapján, ha az életközösség valamely házastárs halála miatt szűnik meg, a szerződés a házastársak közös végrendeleteként hatályosulhat, ebből adódik, hogy a házastársak közös végrendeletére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, és az alakítás szempontjából egyszerre kell megfelelni a Polgári Törvénykönyv 4:65.§-nak és a 7:23.§-nak.³⁸

A Polgári Törvénykönyv rendelkezései kimondják, hogy két vagy több személy nem foglalhatja ugyanabba az okiratba végrendeletét, mert az érvénytelenséget eredményez. E szabály alól kivételt jelent a házastársak életközösség alatt ugyanabba az okiratba foglalt írásbeli végrendelete, amelynek külön érvényességi feltételeket is szab a jogalkotó. Amennyiben valamely házastárs érvényesen visszavonja a közös végrendeletbe foglalt rendelkezését, a másik házastárs végrendelete hatályos marad, azon kivétellel, hogy ha nem tette volna meg rendelkezéseit a másiké nélkül. Meg kell jegyeznünk, hogy amennyiben a vagyoni szerződésben a felek végintézkednek, akkor a szerződés megkötését követően bármely fél önálló végintézkedése a szerződéssel szemben érvénytelen.³⁹

A szerződésben előre rendelkezni lehet továbbá, hogy a házasság felbontása vagy az életközösség megszűnése esetén a lakás használatát hogyan kívánják a felek gyakorolni. A szerződés jogkövetkezménye pedig, hogy a szerződésben foglaltakra igényt lehet tartani.⁴⁰

Parti Tamás közjegyző szerint a házassági vagyoni szerződések legfontosabb tételmondata, hogy *„A felek semmi másra nem tartanak igényt a másik vagyonából, csak arra, amit önként adnak egymásnak”*. Ebből a tételmondatból kiindulva érzékelhető, hogy a házassági vagyoni szerződés egyáltalán nem kizsákmányoló jellegű, hanem éppen ellenkezőleg, segít tisztázni a házastársaknak vagy a házastársaknak az életközösségük fennállása alatti vagyoni viszonyaikat. Kizsákmányolásról már csak azért sem beszélhetünk, mert ilyen esetben a szerződés érvénytelen, hiszen a jóerkölcsbe ütköző szerződés semmis, ezen dolgozat pedig az érvényesen kötött házassági vagyoni szerződéseket tárgyalja.

Parti Tamás a házasság „alaptörvényének” nevezi a házassági vagyoni szerződést, hiszen ez a szerződés lehetőséget nyújt, hogy a vagyoni viszonyok rendezése mellett a házasságra vonatkozó más területek is szabályozásra kerülhessenek a szerződéses autonómia keretein belül.⁴¹

Kövesné Kósa Zsuzsanna kiemeli, hogy nincs akadálya annak sem, hogy a felek a gyermeküket érintő kérdésekről is rendelkezzenek, így például tartásdíjról vagy szülői felügyeleti jogról. Ugyanakkor ezekről akkor célszerű rendelkezést tenni, ha a szerződés megkötésekor a

³⁷ Ptk. 4:67.§

³⁸ KUSZTOS Anett: *A házassági vagyoni szerződés szabályozása az új Ptk.-ban*. Novissima Kiadó, 2014. 3-18. o.

³⁹ HERCZEG Mihály: *Magyar családi és öröklési jog a vonatkozó újabb törvények-, felsőbb rendeletek- és egy döntvényfüggelékekkel, mely a M.Kir Curiának, úgyszintén mint hétszemélyes, úgyszintén mint legfőbb Ítélszéknél elvi határozatait tartalmazza*. 2. átalakított kiadás. Engerberger-féle Könyvkereskedés Kiadása, Budapest 1885., 353. o.

⁴⁰ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 119-120., 124-125.,130-131. o.

⁴¹ Parti Tamással készített interjú alapján

feleknek van gyermekük, mert a szülői felügyeleti jog csak a szülőket illeti meg. Abban az esetben, ha a házasulók vagy házastársak majd a később, jövőben születendő gyermekükkel kapcsolatban kívánnak ilyen jellegű rendelkezést tenni, az a szerződés ezen részének érvénytelenségét fogja eredményezni. A szerződésben a fent nevezett részeknek nincs kötőereje, vagyis megilleti a szülőket a peres eljárásban való módosítása azzal, hogy ebben az esetben bizonyítási teher megfordul, és a szerződéssel szemben a körülményváltozást állító félnek kell bizonyítania.⁴²

Gaál Edina álláspontja szerint nem célszerű a tartásdíj vagy a szülői felügyeleti jog kérdését szerződés tartalmává tenni. A tartásdíj kapcsán azért nem, mert a jövőre nézve nem lehet előzetesen megállapítani, hogy a házasság felbontásának időszakában majd milyen egzisztenciális, vagyoni viszonyok között lesznek a felek, milyen változás áll be esetleg a körülményeikben. A szülői felügyeleti jog rendezése kapcsán pedig azért nem ideális a rendelkezés, mert a gyermek érdekei a házasság megkötésekor és a szülői felügyelet rendezésekor nem biztos, hogy azonosak. Kiemelten fontos a gyermek érdekeit szem előtt tartani, amely érdekek nem statikusak, hanem folyamatosan változhatnak, például a gyermek életkorának függvényében is.⁴³

V.2. Kérdések a házassági vagyoni szerződés statikájával kapcsolatban

A házassági vagyoni szerződés statikája körében vizsgálom a szerződés alanyait, időbeli hatályát, tartalmát és annak korlátait, alaki feltételeit, kötésének feltételeit és az életközösség fogalmát, amely nem kapcsolódik szervesen a szerződés statikájához, de itt tartom szükségyszerűnek megemlíteni.

Ki az a személyi kör, aki igénybe veheti a szerződést? Kik kötnék ma Magyarországon házassági vagyoni szerződést?

Házassági vagyoni szerződést a házasulók és a házastársak személyesen köthetnek⁴⁴, ezen két személyi körnek ad lehetőség a jogszabály a szerződés megkötésére. A házastársak házasságuk időtartama alatt bármikor köthetnek egymással vagyoni szerződést.

A hazai szerződéses gyakorlatot vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a szerződést kötők között egyre több a fiatalabb korosztályba tartozó, de inkább azok élnek a lehetőséggel, akik már túl vannak egy válási procedúrán, és tisztában vannak az eljárás nehézségeivel. Az idősebb korosztály pedig a vagyoni szerződés kötésével készül az öröklésre, a közös érintettek öröklésére. Érdekes jelenség, hogy a szülői befolyás is megjelenik a szerződéskötési szándék megerősítése kapcsán, ugyanis a vagyonosabb szülők így próbálják a felhalmozott családi vagyont a családon belül megtartani. Amennyiben felmerül a szülői befolyás, a szerződéskötés során eljáró ügyvédnek vagy közjegyzőnek rendkívül

⁴² Kövesné Kósa Zsuzsannával készített interjú alapján

⁴³ Gaál Edinával készített interjú alapján

⁴⁴ Ptk. 4:64.§ (1) bek.

körültekintően kell eljárnia, ugyanis minden jellegű befolyást ki kell zárni az érvényes szerződés megalkotásához.⁴⁵

Vagyonjogi szerződést annak is érdemes kötnie, akinek nagyobb vagyona van, vagy társaság tulajdonosa, és el akarja kerülni az esetlegesen felmerülő pereskedést. A szerződés mindkét felet védi, azt fejezi ki, hogy „*amim van, azt meg akarom őrizni*”, amely egy jogos igény (szerződésben ez az állapot rögzítése a különvagyonnak). Amennyiben van szerződés a felek között, az a bizonyítást segíti és kifejezésre juttatja, hogy a jövőben a házastársak együtt, közösen miként fognak gazdálkodni, tehát semmiképpen sem egyoldalú, a másik félnek is szerepet juttat.⁴⁶

Mi határozza meg a vagyonjogi szerződés időbeli hatályát?

A házassági vagyonjogi szerződés időbeli hatályát az életközösség fennállása határozza meg. A vagyonjogi szerződés elsősorban a jövőre nézve – *ex nunc* – rendezi a vagyoni viszonyokat. Ha felek a házassági vagyonjogi szerződés létrejötte előtt már együtt éltek, akkor az együttélés alatt szerzett vagyonuk sorsát célszerű rendezniük, vagy pedig a szerződés hatályát kiterjeszteni visszamenőlegesen az életközösség teljes tartamára. Ha erről nem szól a szerződés, problémát fog okozni a bíróság előtt, hogy arra az időszakra, amikor együtt éltek, de nem volt köztük szerződés, miképpen rendelkezzenek a vagyont illetően. Az életközösség átmeneti megszakadása esetén, ha a megszakadást követően a felek között vagyonmegosztásra nem kerül sor, a szerződésben kikötött vagyonjogi rendszert folyamatosnak kell tekinteni.⁴⁷

Milyen tartalommal köthető házassági vagyonjogi szerződés? Milyen korlátokat kell figyelembe vennünk?

A jogszabályi rendelkezés szerint a házasulók és a házastársak meghatározhatják a jövőre nézve – *ex nunc* – hatállyal azt a vagyonjogi rendszert, amelyet a szerződésben megjelölt időponttól életközösségük időtartama alatt a vagyoni viszonyaikra alkalmazni kell, egyben tehát el kívánnak térni a törvényes vagyonjogi rendszertől, a vagyonközösségtől.⁴⁸ Annak sincs akadály, hogy a felek vagyonuk meghatározott részei tekintetében különböző vagyonjogi rendszereket kössenek ki. Mindemellett, amennyiben azt a törvény nem tiltja, a törvényes vagy a választott vagyonjogi rendszerek szabályaitól is eltérhetnek.⁴⁹ A felek a szerződésben az életközösség előtt megszerzett vagyonukról és a későbbi megosztásról is rendelkezhetnek.

A szabályozás tehát kellő szabadságot nyújt a diszpozitivitás alapján a felek számára, ezzel is támogatva és előtérbe helyezve a felek megállapodásán működő életközösséget. Az az alapelv, hogy a felek választásán alapuljanak a vagyonjogi következmények, első helyen

⁴⁵ Parti Tamással készített interjú alapján

⁴⁶ Kövesné Kósa Zsuzsannával készített interjú alapján

⁴⁷ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 120-121. o.

⁴⁸ Ptk. 4:63.§ (1) bek.

⁴⁹ Ptk. 4:63.§ (2) bek.

jelenik meg a szerződéses rendezés.

A törvény is jelzi, hogy a szabadság nem teljes körű, bizonyos szempontokat, korlátokat figyelembe kell vennünk. A megállapodási szabadság tehát keretek között mozog, a jogviszony sajátosságaiból adódik, hogy a gyengébb felet védeni kell.⁵⁰ A szabadság csak addig terjedhet, hogy az ne sértse az alapvető családvédelmi érdeket, emellett a másik házastárs anyagi kisémmizéséhez sem vezethet. Figyelembe kell vennünk a házastársakon kívüli személyek érdekeit is, mégpedig a hitelezőkéit. Amennyiben a bíróság a családvédelmet sértő szerződéssel találja szemben magát, akkor a szerződések általános szabályainak alkalmazásával nyújt védelmet. A bírói gyakorlat elismeri a házastársak közötti szerződések akarathibákon alapuló megtámadásának lehetőségét, ha az egyik házastársra nézve kirívóan hátrányos a szerződés, azt jóerkölcsbe ütközőnek mondja ki, amely ezáltal semmi lesz.⁵¹

Felmerülhet a kérdés, hogy mit tekintünk jóerkölcsbe ütköző rendelkezésnek? A bírói gyakorlat ad választ erre a kérdésre, ugyanis egy BH szerint: „A szerződés jóerkölcsbe ütközésének megállapítása során nem a szerződő fél érdeksérelmét, hanem azt kell vizsgálni, hogy maga a jogügylet társadalmilag elítélendő-e. Az általános társadalmi felfogással nem áll szemben, ha az egyik fél saját vagyona rovására a másikkal ingyenes vagyoni előnyt juttat és az sem, ha a közös vagyont a házastársa különvagyonába utalja.”⁵² Egy másik BH kimondja: „A bírói gyakorlat szerint nem ütközik jó erkölcsbe a szerződés amiatt, hogy a közös illetve különvagyon körét a törvénytől eltérően határozza meg.”⁵³

A közjegyző köteles megtagadni a közreműködést, ha azt olyan jogügylet kéri, amely jogszabályba ütközik, jogszabályt kerül meg, célja tiltott vagy tisztességtelen, ebből eredően a jóerkölcsbe ütköző házassági szerződést elkészítését is köteles megtagadni.⁵⁴ A közjegyzőnek meg kell győződnie, hogy a felek akarata egységes-e.⁵⁵

*Milyen feltétellel köthető meg a szerződés?*⁵⁶

A házasság a legbensőségesebb kapcsolatban álló személyek közti viszony, így az ehhez csatlakozó házassági vagyoni szerződést kötő felek között is ilyen bensőséges jogviszonyt eredményez, amely vagyoni jellegű. A jogviszony jellegéből ered tehát, hogy vagyoni szerződést csak és kizárólag személyesen lehet megkötni. A közokiratot készítő közjegyző vagy a szerződést ellenjegyző ügyvéd kizárólag a felek személyesen tett nyilatkozatát fogadhatja el. Ha valamely fél cselekvőképességében a vagyoni nyilatkozatok tekintetében részlegesen korlátozott, akkor az érvényességhez a gyámhatóság hozzájárulására van szükség. Ugyanígy a gyámhatóság jóváhagyása szükségeltetik, amennyiben a 18. életévét be nem töltött, de

⁵⁰ SZEIBERT Orsolya: A házastársak vagyoni jogi megállapodásai – különös tekintettel a családvédelmi érdek érvényesülésére. *JOGOK*, 2005., 28-37. o.

⁵¹ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 121-122. o.

⁵² BH 2000.539.

⁵³ BH 2011.337-I.

⁵⁴ <https://www.mokk.hu/ugyfeleknek/a-kozjegyzo-jogallasa.php> (megtekintve: 2016. szeptember 13.)

⁵⁵ 1991. évi XLI. törvény 120.§ (1) e) pont

⁵⁶ Ptk. 4:64.§ (1)-(2) bek.

házasságkötése révén cselekvőképessé váló személy kíván szerződést kötni. A jóváhagyás, mint érvényességi feltétel jelenik meg. Cselekvőképtelen, illetve cselekvőképességét teljesen korlátozó gondnokság alatt álló házasságot sem köthet, így ad simili szerződéskötésre sincs ez esetben törvényi lehetőség.⁵⁷

Mit is jelent a házassági életközösség?

Törvényi definíciót az életközösség fogalmára, ismérveire nem találunk. A bírói gyakorlat azonban azt mondja, hogy az életközösségnek lélektani, erkölcsi és vagyoni összetevői is vannak. A felek közös háztartással rendelkeznek, közösen gazdálkodnak, tehát bensőséges személyi viszony alakul ki közöttük. A felek között érzelmi, lelki, szellemi, kulturális kapcsolat alakul ki rendszeres nemi élettel. A különböző ismérvek nem kell, hogy együttesen álljanak fent, egyik vagy másik hiányozhat, vagy eltérően is megjelenhet, hiszen minden partnerkapcsolat egyedi. A házasság megkötésével az életközösség létrejöttét is vélelmezni kell.⁵⁸ Ezen vélelem megdönthető, annak kell bizonyítani, aki állítja, hogy az életközösség megszűnt vagy nem jött létre. A vagyonközösséghez vagy bármely alternatív vagyoni rendszerhez szükség van házasságkötésre, és de facto az életközösség létrejöttére is. A közös háztartás vezetése a felek tényleges, fizikailag megvalósuló együttlakásával valósulhat meg, a közös gazdálkodás pedig vagyoni együttműködést feltételez.⁵⁹ Az életközösség fennállását ezen ismérvek értékelése során lehet megállapítani.⁶⁰ Az életközösséget nem szakítja meg, ha akadályoztatás miatt átmenetileg az együttélés, mint fogalmi elem nem valósul meg.⁶¹ Az életközösség akkor sem szakad meg vagy szűnik meg, ha a nemi kapcsolat megszakad egy bizonyos időtartamra⁶², vagy ha a felek között az érzelmi kapcsolat meggyengül, de a gyermekek nevelése érdekében a közös háztartás és a gazdasági együttműködés továbbra is fennáll.⁶³ Maga az a szándék, hogy a felek fenn kívánják tartani az életközösséget pótolja a hiányzó elemeket. A szándéknak kiemelkedő szerepe van, ugyanis ha az életközösség ismérvei fennállnak, de a fél vagy felek egyértelműen kifejezésre juttatják, hogy az életközösséget megszakítják, akkor az életközösség megszűnik.

Az életközösség átmeneti megszakadása sem a törvényes, sem pedig a szerződésben meghatározott vagyoni rendszer folyamatosságát nem érinti, kivéve, ha a felek között vagyonmegosztásra kerül sor.⁶⁴

*Milyen alaki feltételekkel köthető meg a házassági vagyoni szerződés?*⁶⁵

A házassági vagyoni szerződés minősített alakszerűséghez kötött, kógens rendelkezéseket

⁵⁷ BOROS, KATONÁNÉ, KŐRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 122-123. o.

⁵⁸ BH 1992.398.

⁵⁹ BOROS, KATONÁNÉ, KŐRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 82-83. o.

⁶⁰ BH 1988.358.

⁶¹ BH 1978.168.

⁶² BH 1976.450.

⁶³ LB Pf.II.23.723/1997.

⁶⁴ Ptk. 4:35.§ (2) bek.

⁶⁵ Ptk. 4:65.§ (1) bek.

tartalmaz a törvény erre vonatkozóan. Már a Csjt. is megfogalmazta, hogy az érvényességhez közjegyző által készített közokiratba foglalás vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba foglalás szükséges. A közokirat és a teljes bizonyító erejű magánokirat fogalmát a Polgári Perrendtartásról szóló törvény határozza meg. Az olyan papír alapú, vagy elektronikus okirat, amelyet bíróság, közjegyző vagy más hatóság, illetve közigazgatási szerv ügykörén belül, a megszabott alakban állított ki, mint közokirat teljesen bizonyítja a benne foglalt intézkedést vagy határozatot, továbbá az okirattal tanúsított adatok és tények valóságát, úgyszintén az okiratban foglalt nyilatkozat megtételét, valamint annak idejét és módját.⁶⁶ A közokiratot az ellenkező bebizonyításáig valódinak kell tekinteni.⁶⁷ A magánokirat az ellenkező bebizonyításáig teljes bizonyítékul szolgál arra, hogy kiállítója az abban foglalt nyilatkozatot megtette, illetőleg elfogadta, vagy magára kötelezőnek ismerte el.⁶⁸

A közjegyzők egyik legfontosabb tevékenysége szerződések, így a házassági élettársi vagyoni szerződések közjegyzői okiratba foglalása. A közokiratba foglalás következménye, hogy közvetlen bírósági végrehajtásnak van helye nemteljesítés esetén. Bizonyító erővel is bír, ugyanis közhitelesen tanúsítja a benne foglalt rendelkezéseket, okirattal tanúsított adatok és tények valóságát, a nyilatkozat megtételét idejét és módját.⁶⁹

V.3. Kérdések a házassági vagyoni szerződés dinamikájával kapcsolatban

A házassági vagyoni szerződések nyilvántartásba vétele, közjegyzők feladata a házassági vagyoni szerződéseknel.

Polgári Törvénykönyvünk Családjogi Könyve kimondja, hogy a házassági vagyoni szerződés harmadik személyekkel szemben akkor válik hatályossá, ha a szerződést a házassági vagyoni szerződések országos nyilvántartásába bevezették. A házassági vagyoni szerződés nyilvántartásba vétel nélkül is hatályos harmadik személyekkel szemben, ha a házastársak bizonyítani tudják, hogy a harmadik személy a szerződés fennállásáról és tartalmáról tudott, vagy pedig tudnia kellett.⁷⁰ A nyilvántartásba történő bejegyzés vélelmet keletkeztet arra nézve, hogy a harmadik személynek tudomása volt a szerződés fennállásáról és tartalmáról. A leírtakból adódik, hogy nem érvényességi feltétel a nyilvántartásba vétel, a felek közti belső jogviszonyban a szerződés a megkötésével rögtön hatályosul.⁷¹

A házassági vagyoni szerződések és az élettársi vagyoni szerződések nyilvántartásba vételét nemperes eljárás keretében a közjegyzők végzik.⁷² A közjegyző eljárása – mint polgári nemperes eljárás – a bíróság eljárásával azonos hatályú.⁷³ Mindezt azért tehetik meg, mert a

⁶⁶ 1952. évi III. törvény 195.§ (1) bek.

⁶⁷ 1952. évi III. törvény 195.§ (7) bek.

⁶⁸ 1952. évi III. törvény 196.§ (1) bek.

⁶⁹ <https://www.mokk.hu/ugyfeleknek/a-kozjegyzo-jogallasa.php> (megtekintve: 2016. szeptember 13.)

⁷⁰ Ptk. 4:65.§ (2) bek.

⁷¹ TÓTH i.m. 15-16. o.

⁷² 1991. évi XLI. törvény 1.§ (3) bek.

⁷³ 2008. évi XLV. törvény 1.§ (2) bek.

törvény közhitelességgel ruházza fel őket pártatlan jogi szolgáltatás nyújtására.⁷⁴ Céljuk, hogy a hatáskörükbe tartozó ügyekben a jog vita nélküli érvényesülését biztosítsák, amely egyben a jelmondatukká is vált⁷⁵. Közjegyzők tehát jogszolgáltató hatósági tevékenységet végeznek az állam igazságszolgáltató tevékenysége részeként. Munkájuk során a függetlenség, pártatlanság, szakszerűség hármasa érvényesül. Kiemelendő továbbá a közhitelesség, az állami főhatalom egy részének átruházásával azt a vélelmet keletkezteti, hogy a közjegyzői tevékenység eredményét, így a közokiratokat, közhiteles nyilvántartások tartalmának helytállóságát nem kell vizsgálni, a benne foglaltakat valódinak kell elfogadni. A jogügyletekkel kapcsolatos eljárás minden feladatát ellátják. Tevékenységüket teljes titoktartás mellett végzik el minden tényre és adatra vonatkozóan.⁷⁶

A házassági és élettársi vagyoni jogi szerződéseket a Házassági és Élettársi Vagyonjogi Szerződések Országos Nyilvántartásába (továbbiakban: HÉVSZENY) jegyzik be. A 2008. évi XLV. törvény szól a nyilvántartásra vonatkozó szabályozásról. A HÉVSZENY részletes szabályairól a 17/2014 (III.13.) KIM rendelet tartalmaz rendelkezéseket. A nyilvántartásba vétel célja, hogy a benne foglalt szerződések fennállását tanúsítsa, ezáltal a bizonyítást megkönnyítse. Azonban fontos leszögezünk, hogy nem érvényességi feltétel a nyilvántartásba való felvétel, de a hitelezőkkel szemben a korábban említettek alapján csak a bejegyzéssel lesz hatályos a szerződés. A HÉVSZENY-t a Magyar Országos Közjegyzői Kamara működteti. A nyilvántartásba való bejegyzés iránti, szerződés módosítása, törlése, megszüntetése, megszűnése ténye bejegyzés iránti kérelmet a felek közösen és személyesen terjeszthetik elő, és minden esetben a megfelelő okiratot, a szerződést vagy annak módosítását is csatolni kell. A bejegyzés két esetben történhet meg: első eset, amikor a szerződést a közjegyző készítette, és a közokiratba foglalással egyidejűleg kéri a bejegyzést is. A második eset, amikor a közjegyző által korábban közokiratba foglalt vagy ügyvéd által ellenjegyzett vagyoni jogi szerződés bejegyzését kéri a felek. A szerződést mindig meg kell vizsgálni tartalmilag, ugyanis nem lehet bejegyeztetni, ha az életközösség megszűnését követően kötnek a felek szerződést a vagyon megosztása tárgyában.⁷⁷ A közjegyző illetékességét a házastársak, élettársak bármelyikének a lakó- vagy tartózkodási helye állapítja meg. A bejegyzett vagyoni jogi szerződések nyilvánosak, a szerződés tényéről és tartalmáról is felvilágosítás kérhető. Annak, akinek jogi érdeke fűződik a betekintéshez, bármely közjegyzőnél díj megfizetése ellenében betekinthez a nyilvántartásba, saját céljára feljegyzést is készíthet. Fontos, hogy a betekintéshez meg kell jelölni a szerződő felek családi és utónevét, születési helyét és idejét, emellett meg kell jelölni a jogi érdeket vagy egyéb okot. A vagyoni jogi szerződés tartalmáról felvilágosítást csak valamely szerződő fél írásbeli felhatalmazása alapján adható, és kizárólag a bejegyzés során eljáró közjegyzőtől kérhető.⁷⁸ A

⁷⁴ 1991. évi XLI. törvény 1.§ (1) bek.

⁷⁵ „Jog vita nélkül”

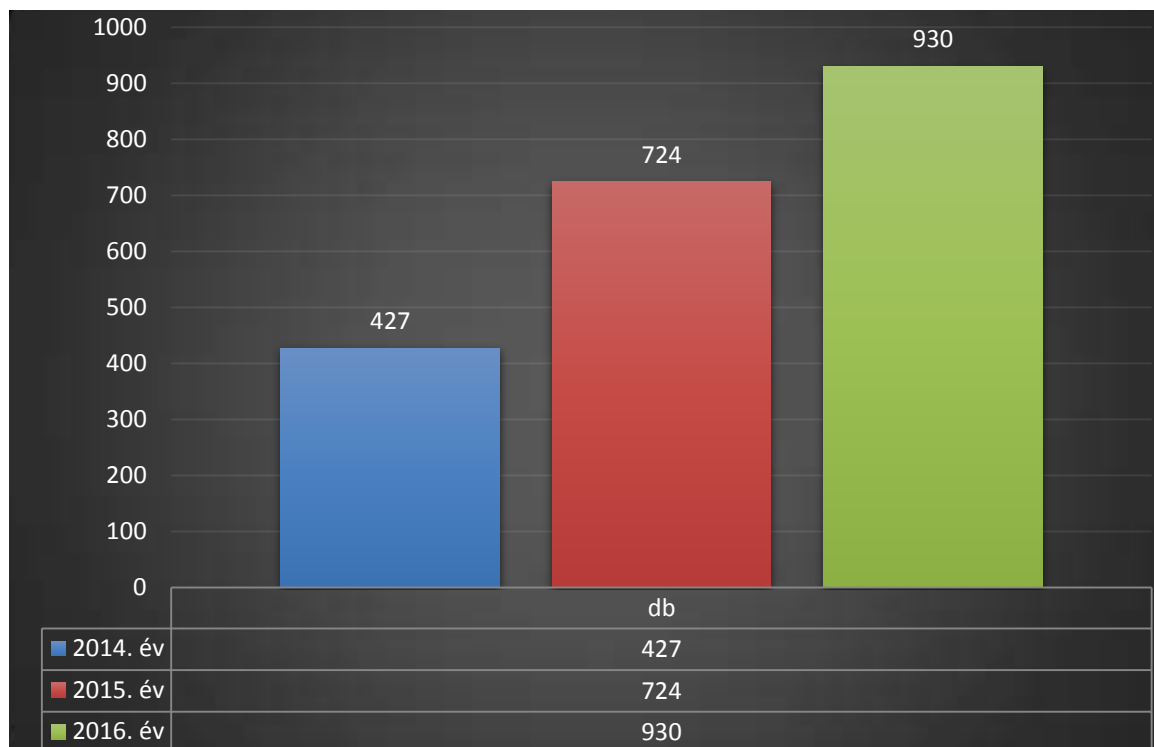
⁷⁶ <https://www.mokk.hu/ugyfeleknek/a-kozjegyzo-jogallasa.php> (megtekintve: 2016. szeptember 13.)

⁷⁷ https://intra.mokk.hu/linkgyujto/VSZNY_pub/HEVSZNY_tajekoztato_ugyfeleknek_20140510.pdf (megtekintve: 2016. szeptember 13.)

⁷⁸ 17/2014. (III. 13.) KIM rendelet 13.§ (1) bek.

szerződésről hiteles kiadmányt, ha ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba foglalták, hitelesített másolatot adnak ki. A nyilvántartásba bejegyzett szerződéseket az informatikai rendszer 100 évig őrzi meg.⁷⁹

A házassági és az élettársi vagyoni szerződések elektronikus nyilvántartásába történő bejegyzésére és a bejegyzett vagyoni szerződés módosítása, törlése, megszüntetése vagy megszűnése tényének bejegyzésére irányuló nemperes eljárás országos összesített statisztikai adatai⁸⁰

Az új Polgári Törvénykönyv óta eltelt évek (2014 - 2016.) összesített statisztikai adataiból jól látható, hogy a nemperes eljárások száma folyamatosan növekedett. 2014-ben, amikor az új szabályozás hatályba lépett, mindössze 427 nemperes eljárásra került sor, de a következő években a folyamatos növekedésnek köszönhetően 2016-ban már összesen 930 nemperes eljárást regisztráltak, ami az előző 2015-ös évhez képest körülbelül 28 %-os növekedést jelent. A számokból megállapíthatjuk, hogy egyre több nemperes eljárás indul a vagyoni szerződések tekintetében, ami biztató a jövő szerződéses gyakorlatára nézve.

Módosítható, illetve megszüntethető-e a házassági vagyoni szerződés?

A Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének értelmében a feleknek az életközösség fennállása alatt lehetőségük van a szerződés módosítására és megszüntetésére. Módosítás és megszüntetés esetén is a szerződés létrejöttére vonatkozó hatályossági és érvényességi

⁷⁹ <https://www.mokk.hu/ugyfeleknek/HEVSVENY.php> (megtekintve: szeptember 28.)

⁸⁰ Adatok lekérve 2016. október 21-én Dr. Rák Viktortól, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara irodavezető-helyettesétől

szabályokat kell megfelelően alkalmazni.⁸¹ Ebből adódik tehát például az is, hogy a módosítás vagy megszüntetés ténye harmadik személyekkel szemben akkor lesz hatályos, ha a módosítás és megszüntetés tényét a nyilvántartásba bejegyzik. Természetesen akkor van erre szükség, ha a szerződés létrejöttét is bejegyezték a nyilvántartásba.⁸² Amennyiben a felek megszüntetik a köztük lévő vagyoni szerződést és az együttélés köztük folytatódik, akkor a törvényes vagyoni rendszer, vagyis a vagyoni közösség lép köztük életbe. Módosítás azonban nem csak a felek lehetősége, a bíróság is módosíthatja a Ptk. 6:192.§-a alapján, de eltérő vagyoni rendszert nem rendelhet el.⁸³

*Milyen esetekben szűnik meg a házassági vagyoni szerződés?*⁸⁴

Először is el kell különítenünk a megszűnést és a megszüntetést. A szerződés megszüntetése a felek akaratából jön létre egy tevéleges magatartás folytán, ezzel szemben a megszűnés a felek akaratán kívül, ipso iure következik be. A felek akaratából az életközösség megkezdése előtt lehetőség van a szerződés felbontására, vagy elállásra, ilyenkor a szerződés még hatálytalan. A házassági életközösség fennállása alatt a felek a jövőre nézve – ex nunc – szüntethetik meg a szerződést. Visszamenőlegesen megszüntetésnek nincs helye, ami a szerződés jellegéből és a harmadik személyek védelméből fakad. A házassági vagyoni szerződés megszűnik, ha a bíróság a Ptk. 4:70.§ (4) bekezdése alapján megszünteti. Amennyiben a bíróság szünteti meg, a felek között vagyoni különítés jön létre. A szerződés megszűnését eredményezi az életközösség megszűnése is, kivéve, ha valamely házastárs halála okán szűnik meg az életközösség és a szerződés, mint a házastársak közös végrendeleteként hatályosul. Ha a szerződés az életközösség megszűnése miatt szűnik meg, ezzel a házastársak családi vagyoni kapcsolata véget ér. A megszűnés következményeként, amennyiben közös megegyezés okán vagy az egyik fél szerződésben biztosított felmondási joga okán szűnt meg, a megszűnés időpontjától a házassági életközösség fennállása alatt a vagyoni viszonyokra vonatkozóan a vagyoni közösség szabályait kell alkalmazni. A házassági vagyoni szerződés megszűnése harmadik személlyel szemben akkor válik hatályossá, amikor a szerződést törlik a nyilvántartásból, vagy pedig amikor a harmadik személy tudomást szerez a megszűnésről.

A megszűnés másik jogkövetkezménye, hogy bármely házastárs igényelheti a másikkal szemben az elszámolást a szerződésben kikötött vagyoni rendszernek megfelelően, és a közös vagyoni megosztását.⁸⁵

V.4. A Családjogi Könyvben nevesített alternatív vagyoni rendszerek

V.4.1. A közszerzeményi rendszer mintaszabályai⁸⁶

⁸¹ Ptk. 4:66.§

⁸² 2008. évi XLV. törvény 36/I. § (1) bek.

⁸³ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 82-83. o.

⁸⁴ Ptk. 4:74.§

⁸⁵ Ptk. 4:75.§

⁸⁶ Ptk. 4:69.§ - 4:71.§

2003-ban a tették közzé a későbbi Polgári Törvénykönyvet megalapozó Konceptió és Tematikát, amely kimondta, hogy nem indokolt a házassági vagyoni rendszer változtatása, de a házassági vagyoni szerződés keretei között választható vagyoni rendszereket ki kell dolgozni.⁸⁷

A közszerzeményi rendszer a Polgári Törvénykönyvben tért vissza, de nem a régi formájában és csak választható opcióként. Élettársaknál a közszerzeményihez hasonló, de azzal nem azonos alapon lett a törvényes vagyoni rendszer. A közszerzeményi rendszerben nem keletkezik közös tulajdon családjogi értelemben.⁸⁸

Amennyiben a közszerzeményi rendszer, mint alternatív vagyoni rendszer mintaszabályait szeretnék összefoglalni, azt mondhatjuk, hogy ez a rendszer biztosít egyfajta önállóságot, mindemellett a gyengébb felet is védi. Az életközösség fennállása alatt a különféle vagyoni változások nem hatnak egymásra. A felelősség kizárásra kerül, hiszen a felek egymás tartozásaiért nem felelősek. Amennyiben a házasság megszűnik, a fél kötelmi igénnyel élhet, a közös élet során szerzett vagyonszaporulat meghatározott százalékát kérheti. A hangsúly a 'kérésen' van, hiszen nem automatikusan jár a vagyonszaporulat meghatározott százaléka, azt elévülési időn belül kifejezetten kérni kell.

A magyar magánjogban a közszerzeményi rendszer értéktöbbleti elven alapuló szerzeményi közösséget jelent. A házastársi életközösség tartama alatt a felek önálló vagyonszerzők, vagyonekülönítésben élnek (nem zárja ki viszont, hogy közös tulajdonuk legyen például öröklés vagy ajándékozás útján) és az életközösség vagy a szerződés megszűnése esetén bármelyikük követelheti a másiktól azt a vagyonszaporulatot, ami közszerzeménynek minősül, és amelynek a házastárs nem bizonyítja a különvagyoni jellegét.

A törvény rendelkezik a vagyonszaporulat megállapításának módjáról, a közös- és különadósság elszámolásának mikéntjéről, a hiányzó különvagyoni közszerzeményből való pótlásáról, vagyis redintegrációjáról és a közszerzeményi igény biztosításának lehetőségéről. A Polgári Törvénykönyv alapján közszerzeménynek minősül az a tiszta vagyoni érték, amely a házastársnak az életközösség megszűnésekor meglévő vagyonában a házastársakat terhelő tartozás ráeső részének és különvagyoni levonása után marad.⁸⁹ A házastársak vagyonában a házassági életközösség megszűnésekor meglévő vagyonról azt vélelmezzük, hogy közszerzemény.⁹⁰ Azt, hogy mely vagyontárgyakat, terheket és tartozásokat kell különvagyoni figyelembe venni, a törvényes vagyoni rendszer különvagyoni vonatkozó rendelkezései alapján kell megállapítani. A különvagyonihoz kell számítani a meglévő különvagyoni mellett annak a különvagyoni értékét, amit a közszerzeményi

⁸⁷ BARZÓ Tímea - LÁBADY Tamás - NAVRATYIL Zoltán - CSEHI Zoltán - KENDERES Andrea: *Családjog a 2013. évi V. törvény alapján, az Új Ptk. szövegének rövid magyarázata, ideiglenes jegyzet*. Menedzser Praxis Budapest, 2014., 247. o.

⁸⁸ SZEIBERT Orsolya: A házassági vagyoni rendszerek közötti eltérések áthidalhatósága, különös tekintettel a házastársi vagyoni közösségre és a közszerzeményi rendszerre. *Családi Jog*, 2016/1. 1-9. o.

⁸⁹ Ptk. 4:69.§ (2) bek.

⁹⁰ Ptk. 4:69.§ (3) bek.

vagyonra vagy a másik házastárs különvagyonára fordítottak. A hiányzó különvagyon megtérítésének erre irányuló kifejezett kikötés esetén van helye.⁹¹

Abból eredően, hogy a felek önálló vagyonszerzők a másik fél hozzájárulása nélkül köthetnek saját vagyonukra nézve ügyletet. A közszerzeményi részesedés védelme érdekében az életközösség fennállása alatt is követelhető a közszerzemény félre eső részének megállapítása, annak erejéig pedig biztosíték adása (biztosíték lehet: pénz, zálog, ingatlanon jelzálog) vagy a szerződés megszüntetését is lehet kérni, ha a másik házastárs a tudta nélkül kötött szerződéssel olyan mértékű adósságot halmozott fel, amely a közszerzemény őt megillető részesedését meghaladja. A biztosítás nem sértheti harmadik személy jogát, akinek már korábban keletkezett követelése áll fent. Ha a megállapítás és a biztosíték adás elől elzárkózik, vagy megghiúsítja az adósságot felhalmozó fél, bírósághoz lehet fordulni. A bíróság ebben az esetben megállapítja a kérelmező házastársra eső részt a közszerzeményből, és akár elrendelheti annak biztosítását is. Házastárs kérelmére pedig úgy is dönthet, hogy a házassági vagyonjogi szerződést a felek között megszünteti, és vagyonekülönítést rendel el.

A közszerzemény megosztása hasonlóan zajlik, mint a vagyonközösségi rendszerben a közös vagyon megosztása, figyelembe véve a közszerzeményi rendszer sajátosságait. A szerződésben a felek meghatározhatják, hogy a közszerzeményi vagyon milyen arányban illeti őket (kinek mennyi a jutója), ha nem rendelkeznek külön a szerződésben, akkor fele-fele arányról beszélünk. A közszerzeményi vagyonba nem tartoznak bele a másik házastárs foglalkozásának vagy egyéni vállalkozásának gyakorlásához szükséges vagyontárgyak, gazdasági társaságbeli részesedése, akkor sem, ha azok anyagi fedezetének biztosításában részt vett.⁹²

Kövesné Kósa Zsuzsanna kiemeli, hogy közszerzeményi rendszer egy a választható – nevesített – vagyonjogi rendszerek közül, amely a vagyonközösség és a vagyonekülönítő rendszer ismérveit összesíti. A rendszer jellemzője, hogy a felek önállóan gazdálkodnak, önálló vagyonszerzők, csak a vagyonszaporulat megosztását követelhetik egymástól. Ennek megfelelően a közszerzeményi rendszer esetén a szerződésben rögzíteni kell a kiinduló vagyont (állapotrögzítés). A záró vagyoneleltár mutatja meg, hogy milyen vagyonszaporodás történt az életközösség alatt, ennél a rendszernél tehát két vagyoneleltarra van szükség. A magyar közszerzeményi rendszer előnye, hogy a felek pénzügyi, gazdasági önállósága mellett a közös gazdálkodás fennmaradása mindkét fél együttes érdekét feltételezi a vagyonszaporulat létrehozásában.⁹³

V.4.2. A vagyonekülönítési rendszer mintaszabályai

A vagyonekülönítési rendszert, mint alternatív vagyonjogi rendszert akkor választják a házaspárok vagy házastársak, amikor valamelyikük vagy mindkettőjük nagyobb vagyonnal, jövedelemmel rendelkezik, vagy pedig ha az egyik-másik félnek nagyobb tartozása van.

⁹¹ Ptk. 4:69.§ (4) bek.

⁹² BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 125-127. o.

⁹³ Kövesné Kósa Zsuzsannával készített interjú alapján

Amennyiben a vagyoni szerződésben ezt a vagyoni rendszert kötik ki, akkor a törvényes vagyoni rendszert, vagyis a vagyoni közösséget a jövőre nézve – ex nunc – teljesen vagy egyes, konkrétan meghatározott vagyonszerzések, vagyontárgyak, terhek és tartozások tekintetében kizárják. Ahogy arra korábban is történt utalás ez a vagyoni rendszer nem csak a felek nyomán, hanem a törvény és a bíróság döntése alapján is létrejöhet. A vagyoni elkülönítési rendszer következményeként a házastársak egyikének vagyonszerzése nem hat ki a másik fél vagyoniára, egymással szemben sem dologi, sem kötelmi igény nem keletkezik. Vagyonukat önállóan használják, vele rendelkeznek, és azt kezelik, egymás tartozásaiért nem felelnek. Nincs akadálya azonban annak, hogy közös tulajdont szerezzenek, illetve közös felelősségük is lehet közös károkozóként. Van azonban egy családvédelmi korlátozás, amely szerint a közös életvitellel szorosan összefüggő költségeket, úgy, mint a háztartás költségeit, a közös gyermek megélhetéséhez, felneveléséhez szükséges kiadásokat a házastársaknak közösen kell viselniük. A családvédelemre tekintettel ezek olyan kógens szabályok, amelyektől nem lehet eltérni. Semmis az olyan szerződés, amely e költségek és kiadásoktól bármely felet teljesen vagy túlnyomó részben mentesíti. Költségviselésben való részvételnek minősül a háztartásban és a gyermeknevelésben végzett munka is.⁹⁴

Kövesné Kósa Zsuzsanna, Parti Tamás és Gaál Edina elmondása szerint is a hazai szerződéses gyakorlatban a vagyoni elkülönítési rendszer a legnépszerűbb a nevesítettek közül, mert a felek úgy ítélik meg, hogy ebben az esetben nincs vita a házasság megszűnésekor a vagyoni megosztása kapcsán.⁹⁵

V.5. Kössünk vagy sem? Mérlegen a házassági vagyoni szerződés

Bizalmatlanság. Megelőlegezett „tragédia”.

Ilyen és ehhez hasonló kifejezésekkel illetik a házassági vagyoni szerződést számos esetben akkor is, ha nincsenek tisztában a jogintézmény tartalmával. Dolgozatom egyik kérdése arra irányul, hogy valóban bizalmatlanság jelének tekinthető-e a szerződés, vagy pedig csak valamilyen társadalmi rossz „beidegződés” áll a háttérben. Véleményem szerint nem az jelenti a legfőbb problémát, ha valaki másképpen gondolkodik a szerződésről, és ebből eredően nem kíván kötni, hanem sokkal inkább azzal, ha megfelelő tájékozódás hiányában dönt a szerződés mellőzése mellett. Mindenkinek jogában áll eldönteni, hogy vagyoni viszonyait miképpen kívánja rendezni, de a döntés csak megfelelő információk birtokában képzelhető el. Azon álláspontomat, miszerint a társadalom jelentős része nincs tisztában a szerződés által kínáltakkal, egy 2011-es felmérés⁹⁶ is alátámasztja.

A nevezett felmérés során három korcsoportot, 50 egyetemistát-főiskolást, 50 felnőttet, 50 nyugdíjast kérdeztek a szerződéssel kapcsolatban. A megkérdezettek közül sokan gondolták

⁹⁴ BOROS, KATONÁNÉ, KÖRÖS, MAKAI, SZEIBERT i. m. 128-129. o.

⁹⁵ Kövesné Kósa Zsuzsannával, Parti Tamással, Gaál Edinával készített interjú alapján

⁹⁶ FÜGEDI Orsolya: Házassági vagyoni szerződés, avagy képesek vagyunk-e bízni egy életen át a társunkban? In: SZEIBERT Orsolya (szerk.): *Család gyermek vagyoni, a joggyakorlat kihívásai, családjogi tanulmánykötet*, HVG Orac Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2012., 105-161. o.

úgy, hogy a házasság megkötése után már nem lehet szerződést kötni. Jelentős részük azzal sem volt tisztában, milyen alakisági feltételeket kell betartani a kötés során. Fügedi Orsolya a felmérés összegzésében megállapította, hogy magáról a szerződésről tudnak, de a részletszabályokat egyáltalán nem ismerik. A felmérés alapján világossá válik, hogy az emberek nagy százaléka ismeretek nélkül alkot véleményt. Többségük túlmisztifikálja a szerződést, és valamilyen hátsó szándékot sejt a másik, kötni szándékozó fél részéről. Úgy gondolják, hogy a szerződéskötés kifejezi a bizalmatlanságot, hogy a másik fél „ki akarja semmizni”, és nem érzelmi alapokra helyezi a házasságot.

A bizalmatlanság mellett, gyakran merül fel a vagyoni szerződéssel kapcsolatban, hogy túlságosan gazdasági oldalról közelíti meg a házasságot, miközben a házasság az érzelmen alapszik. Parti Tamással egyetértek, hiszen azt mondja, hogy a házasságkötésnek egyértelműen érzelmi alapokon köttetettnek kell lennie, tehát maga a házasság érzelmi alapokon nyugvó szövetség (ebből kiindulva az esetlegesen bekövetkező válásnak is az alapja az érzelmi indíttatás). Parti Tamás szerint sem állja meg a helyét az a sztereotípa, miszerint a bizalmatlanság jele a szerződés kötése. Nem bizalmatlanság, egyfajta megelőlegezett trauma a szerződés, hanem éppen ellenkezőleg bizalom erősítő, ha a házaspár „mernek” egymással kommunikálni arról, ha igényük van az ilyen jellegű vagyoni viszonyok rendezésére, és el kívánnak térni a törvényes vagyoni rendszertől. A szerződés létjogosultsága azért sem vonható kétségbe, mert egyrészt a vagyonszerzés nem egyenlően adatik meg a feleknek, különböző vagyoni viszonyokkal házasodunk, másrészt a törvény is elkülöníti egymástól a házasság gazdasági és érzelmi oldalát, tehát nem lehet akadálya annak, hogy ez az elkülönülés egy szerződésben is manifesztálódjon.⁹⁷

Kövesné Kósa Zsuzsanna is arra az álláspontra helyezkedik, hogy bátran kössünk vagyoni szerződést. Természetesen a házasság elsődlegesen érzelmi kapcsolat, egymást szerető felek szövetsége. A szerződés nem bizalmatlanság, hiszen különböző vagyoni helyzetű, egzisztenciájú felek kötnek egymással házasságot. Ráadásul köztudomású, hogy a közös vagyon megosztását célzó eljárás hosszadalmas, és rendkívül nehéz okirat hiányában a különvagyonot bizonyítani. Ma már sokkal könnyebben bomlanak a kapcsolatok, de a szerződéssel elkerülhető, hogy a felek a bíróság folyosóján hosszú éveken keresztül találkozzanak.⁹⁸

Az elkövetkezőkben vizsgáljuk meg, hogy milyen előnyökkel jár, ha rendelkezünk házassági vagyoni szerződéssel.

Kövesné Kósa Zsuzsanna szerint a vagyoni szerződés előnyei közé tartozik többek között, hogy a szerződéssel kizárhatjuk a házastárs egyetemleges felelősségét. A házastárs egyetemleges felelősségének kizárására a vagyonekülönítési rendszer a legalkalmasabb választás, garancia arra, hogy a másik házastárs adósságáért nem kell felelni. Ebből adódik,

⁹⁷ Parti Tamással készített interjú alapján

⁹⁸ Kövesné Kósa Zsuzsannával készített interjú alapján

hogy annak szükséges elgondolkodni a szerződés kötésén, akinek a házastársa rizikós üzleti vállalkozásba kezd vagy kockázatos üzleti vállalkozást folytat.⁹⁹

A megelőlegezett „trauma”, mint a társadalom által megnevezett szerződéses „ismérv” a válás kapcsán jelenik meg. Jelentős számban képviselik azt a véleményt ugyanis, hogy aki házassági vagyoni szerződést köt, már előre készül a válásra. A szerződés előnyei valóban a házasság felbontása során realizálhatók a leginkább. Amikor két ember házasságra lép egymással elképzelhetetlennek tartják, hogy az idill, az érzelmek elmúlnak vagy megváltoznak, és válásra kerül sor. Természetes és helyénvaló, hogy a házasságot örök életre tervezzük, de tény, hogy ma Magyarországon minden második házasság válással végződik – 2014-ben 19 500 válást mondott ki a bíróság országszerte¹⁰⁰ -, vagyis sokkal lehet rá számítani.

Parti Tamás szerint a vagyoni szerződés azért is lehet hasznos egy per során, mert igen gyakori, hogy idegen befolyása is megjelenik, amikor a sarkalatos kérdések tárgyalására kerül sor. Felmerül ugyanis ekkor a kérdés, hogy képes-e a fél józanul döntéseket hozni szerződés hiányában? Az említett idegen, általában valamely fél új társa. A perben bizonyítási munkát takaríthatunk meg, könnyebbé teszi az egész folyamatot, gyakoribb ekkor a megegyezés is. A vagyonmegosztás során a perben gyakorta folyik vita a közös vagyon megosztásáról, ha az egyik fél nem volt pénzkereső, a háztartást vezette, vagyis nem járult hozzá a vagyon gyarapításához közvetlenül. /Ez egyáltalán nem helyes meglátás, hiszen a KSH kiadványában¹⁰¹ is kimutatták, hogy 2009–2010 között gyűjtött adatok alapján a magánháztartásban élő 15–84 év közötti népesség átlagosan napi 214 percet fordított fizetetlen munkára, és ha a fizetetlen munkaidőt a munka jellegének megfelelő szakképzett piaci helyettesítő nettó bérével értékeljük, akkor a fizetetlen munka teljesítményének figyelembevétele a háztartások jövedelmét 33%-kal növelné meg. Ebből következik, hogy a háztartás vezetésének értéke pontosan számszerűsíthető és a vagyon gyarapításához hozzájáruló tényező. Weiss Emília szerint is a vagyonközösség szélesebb kizárása esetén sem szabad értékelés nélkül hagyni az egyik házastársnak a család érdekében a másik házastárs zavartalanabb munkakörülményeinek megteremtésében való tevékenységét.¹⁰²/

Problémát szokott még jelenteni a vagyonmegosztás során többek között az is, hogy az ajándékokat, nászajándékokat ki kapja, az közös vagyonba, avagy különvagyonba tartozik-e. Ennek kivédésére egy esetleges ajándékozásnál pontosan meg kell határozni, hogy a vagyon mindkét félnek, vagy kifejezetten valamelyik félnek kerül átadásra.¹⁰³

⁹⁹ Kövesné Kósa Zsuzsannával készített interjú alapján

¹⁰⁰ Népmozgalom, 2014. Statisztikai Tükör 2015/23., <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz14.pdf> (megtekintve: 2016. október 11.)

¹⁰¹ A háztartási munka értéke, háztartási szatellit számla Magyarországon, Statisztikai Tükör 2016. április 5. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztszatellit.pdf> (megtekintve: 2016. október 11.)

¹⁰² Weiss Emília: A Családjogi törvénytervezet módosításához. *Jogtudományi Közlöny*, 1986/3.

¹⁰³ Parti Tamással készített interjú alapján

Összefoglalva tehát a fent leírtakat, annak érdemes házassági vagyoni szerződést kötni, aki nem akar problémát házasságának megszűnésére. Egy viharos pert hidalhatunk át ezzel, hiszen az eljárás sarkalatos pontjai közé tartozik a gyermekelhelyezés és a vagyonmegosztás is.

Szűrösné Takács Andrea a következő álláspontot képviseli a bontóperekkel kapcsolatban:

A házasság felbontása egy igen összetett eljárás keretében valósul meg. Önmagában a házasság felbontása is problematikus, a vagyonmegosztás során pedig további olyan nehézségek adódhatnak, amelyek jelentősen meghosszabbíthatják a folyamat lezárását. A bontóperek nem statikus, hanem dinamikus perek, hiszen a feleket nehéz rávenni arra, hogy kérelmeik rögzüljenek, és azokat ne változtassák meg. A kérelmek rögzülésének ideje közben pedig a meglévő tartozások nőnek, a hitelek futnak, vagyontömegek mozognak, a perbe más személyek kapcsolódhatnak be. Az ítélet kvázi egy pillanatnyi állapotot képes rögzíteni. A dinamikusság háttérben az érzelmi leterhelés említhető meg.

Bontóper során az első számú megválaszolandó kérdés az életközösség megszűnésének időpontja. Az életközösség a érzelmi-, szexuális- és gazdasági közösségből tevődik össze, minden elemének pontos megszűnési időpontjára van szükségünk.

Következő nehézség és az elhúzódtást előidéző tényező a kereset hibái kapcsán merül fel. Legtöbb esetben a vagyonmérleg nem felel meg a jogszabályi előírásoknak. Az elhúzódtást további segíti, hogy a felek meghallgatása is hosszadalmas folyamat. Vagyonmegosztás során a közös, különvagyon elhatárolása is nehezen állítható fel, tételesen meg kell határozni, hogy a vagyontárgy kinek a birtokában van, milyen piaci értéke van, mikori piaci értéket vegyünk figyelembe. A fentiek fényében a házassági perek több évig eltarthatnak ma Magyarországon.

Amennyiben tehát nem rendelkezünk házassági vagyoni szerződéssel, egy esetleges válás során jóval hosszabb eljárásra számíthatunk. A hosszú eljárás a feleknek jelentős érzelmi krízist okoz, az anyagi terhekről nem is beszélve. Az érzelmi, mentális leterhelés okán olyan új jellemvonások kerülhetnek előtérbe, amelyekre a felek nem is számítanak.¹⁰⁴

Az érzelmi krízis során pedig nem csak a felekre kell gondolnunk, hanem a gyermekekre is. A válás során a gyermeknek joga van, hogy az ő érdekeit figyelembe vegyék, és a legrövidebb időn belül lezáruljon a procedúra. A gyermeknek stabilitásra, állandóságra van szüksége, a szülők közti megromló viszony érzékenyen érinti őket. Valódi soronkívüliségre lenne szükség a perekben, amennyiben a feleknek gyermekük is van. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 3. cikkelye is kimondja, hogy a gyermek legfőbb érdekét kell elsődlegesen figyelembe venni.¹⁰⁵ Nem csak a felek életét nehezíti meg az eljárás, de a bíróságokat is rendkívül leterheli. Amennyiben viszont érvényes vagyoni szerződésünk van, az egész procedúra jóval rövidebb, pergazdaságosabb. A leírtakból adódik, hogy a bíróságok is „szerződéspártiak”.

¹⁰⁴ Szűrösné Takács Andreával készített interjú alapján

¹⁰⁵ GYURKÓ Szilvia: A házassági bontóperek lélektana és a gyermekjogok érvényesülése váláskor. *Családi Jog*, 2015/2. 9-19. o.

Parti Tamás szerint a bíróságok ügyterhének további csökkentését szolgálná a Franciaországban és Romániában is működő közjegyzői bontás hazai bevezetése. Ugyanis ezekben az országokban, ha a házastársaknak nincs gyermekük, a házasságot közjegyző előtt is felbonthatják.¹⁰⁶ Véleményem szerint a közjegyzői bontás bevezetése valóban célszerű lenne, hiszen köztudott, hogy a hazai bíróságok küzdenek a rájuk nehezedő ügyek mennyiségével, de a közjegyzői bontás enyhíthetne a bíróságok ügyterhén. A közjegyzői bontás lehetőségét kiterjeszteném arra az esetre is, amikor a felek között házassági vagyoni szerződés van hatályban, de e jogintézmény bevezetésének feltételei külön kutatást igénylő terület.

Összefoglalva, ha a mérleg egyik tálcájára az előnyöket, a másik tálcájára pedig a hátrányokat tesszük, úgy gondolom, az előnyök felé billen a mérleg súlya. A hátrányok – mint a bizalmatlanság - kiküszöbölhetőek megfelelő kommunikációval, ami egyébként is alapja egy jól működő kapcsolatnak. Amennyiben felmerül a szerződés kötése, a feleknek egymás felé ismertetniük kell, hogy miért szándékoznak szerződést kötni, mit várnak a szerződéstől, és ha a feleknek találkoznak az elképzelései, nem lehet akadálya egy bizalomra épülő, jól működő házasságnak a szerződés léte kettőjük között. Mindenképpen ajánlatos tájékozódni, az egymás közti kommunikáción túlmenően olyan szakemberrel, jogásszal, aki vázolja számukra a lehetőségeiket, ettől fogva a házassági vagyoni szerződés nem „magánügy”, szükség van professzionális hozzáértésre is.

A szerződéses gyakorlatra tekintve, ha a házassági és az élettársi vagyoni szerződések arányát vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy házassági vagyoni szerződéseket sokkal gyakrabban kötnek. Mégis az élettársak esetében sokkal inkább ajánlott a szerződés. Élettársaknál ugyanis, amennyiben házasságot kötnek, visszamenőlegesen keletkezik – ex tunc hatállyal – a vagyoni közösség az életközösség kezdetének időpontjára tekintettel. Esetükben nincs törvényben felállított vélelem szemben a házasság kapcsán felállított vélelemmel. Amennyiben élettársak rendelkeznek élettársi vagyoni szerződéssel, az bizonyítási előnyt jelent számukra, ellenkező esetben versengő bizonyításra kerül sor egy felmerülő eljárásban.¹⁰⁷

VI. Zárógondolat

Csiky Ottó már az 1960-as években felhívja a figyelmet a tudatos házasságra. Mindenkinek van egy benyomása a házasságról, a válásról, hiszen ez egy rendkívül szubjektív és mindenkit érintő terület. Csiky Ottó is kiemeli, hogy a tartós házasság feltétele, hogy az anyagi funkció ne váljon uralkodóvá, mert az érzelmek, a gyermek nevelése a hangsúlyos. Ezeken túlmenően viszont, hogy a házasság modernné, korszerűvé váljon, fel kell térképezni annak minden hibáját, fogyatékoságát, így a válással is foglalkozni kell.¹⁰⁸

A dolgozattal a célom a tudatosítás, annak tudatosítása, hogy a házassági vagyoni

¹⁰⁶ Parti Tamással készített interjú alapján

¹⁰⁷ Parti Tamással készített interjú alapján

¹⁰⁸ CSIKY Ottó: *A modern házasság problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965., 1-123. o.

szerződésről nem lehet ad absurdum határozottan állítani, hogy kizsákmányoló és ne kössünk, de azt sem, hogy minden esetben szükség lenne rá. Olyan társadalmi környezetben élünk, ahol elengedhetetlen a tudatosság, a racionalitás, nem csak a házasság terén. A dolgozat elején említett címértelmezések közül, tehát én azt az értelmezést képviselem, miszerint mindig az adott házasság és a felek döntsék el, hogy szükségét érzik-e az ilyen jellegű vagyonbiztosítást. Nem gondolom, hogy kötelezővé kellene tenni, – eleve ütközne a diszpozitivitásba – de azt a társadalmi vélekedést sem tartom követendőnek, hogy vessük el teljesen. A tudatosság itt abban nyilvánul meg, hogy fel kell tudnunk mérni, hogy mire számíthatunk a házasság során, és annak tudatában kell a döntést mindenkinek meghoznia. A túlmisztifikálás helyett a demisztifikálás, a szélsőséges vélekedés helyett az arany középút a követendő minta.

A Parti Tamással készített szakmai interjú is kitért arra, hogy mi az oka a kevés számú szerződéskötésnek: egyrészt az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépése előtti hiányos szabályozásban, jogszabályi háttérben, másrészt a társadalmi hozzáállásban keresendőek ezen indokok. A széleskörű elterjedést gátolja a magyar társadalom gondolkodásmódja magáról a házasságról és az esetlegesen bekövetkező válásról. A tapasztalható idealista gondolkodás és a hosszútávra való tervezés hiánya nem kedvez a szerződéskötéseknek. Nincs jelen az a fajta tudatosság és jövőtervezés, amely alapján előre gondolkodnánk és biztosítanánk jogviszonyainkat, amely hiány nem csak e területen jelenik meg és okoz problémákat. Fontos lenne megtalálni az „*aura mediocritas*” az idealizmus és a racionális, ésszerű gondolkodás között. A két gondolkodásmód közelítése itt abban nyilvánul meg, hogy ideálisan, célként örök életre kötünk házasságot, de emellett a racionalitás alapján számba vesszük a lehetséges válást, és megkönnyítjük ezen viharos folyamat lebonyolítását.

Annak tudatában, hogy kevesen kötnek vagyonjogi szerződést, felmerül a kérdés, hogy hogyan lehetne a köztudatba építést elősegíteni?

Parti Tamás szerint a köztudatba építés a gondolkodásmódunk alapjaiban történő megváltoztatásával lenne lehetséges. A változtatás eszközei pedig az oktatás, az alapszintű jogi ismeretek oktatásával már a fiatalok is megismerkedhetnének többek között a jogintézménnyel is, és nem fogadnák idegenkedve a későbbiekben, amikor házasságra kerül a sor, és dönteni kell a szerződés kötéséről. Az új generáció ezáltal már úgy nőhetne fel, hogy tisztában lenne azzal, hogy milyen lehetőségei vannak. A közjegyzők körében már bevett, hogy tájékoztatják a hozzájuk érkező ügyfeleket a szerződéskötés lehetőségéről, annak előnyeiről.

Szűrösné Takács Andrea is egyetért a fentiekkel, de szerinte azt a kérdést is fontos felvetni, hogy ki tanítja meg a fiatal generációnak a szerződés előnyeit? Ismételten költői a kérdés, hiszen az idősebb generációban erősen élnek a szerződéssel kapcsolatos sztereotípiák.

Kövesné Kósa Zsuzsanna kiemeli továbbá, hogy a házassági vagyonjogi szerződés elterjedésében nagy szerepet játszhat a sajtó, nem mellesleg az ügyvédek és közjegyzők társadalmi felvilágosító szerepét is kihangsúlyozza.

Gaál Edina szerint a köztudatba építés egyik fontos állomása lehetne, ha minél szélesebb körben reprezentálnák számszerűsítve, hogy milyen költségekkel jár egy házassági vagyoni jogi per lebonyolítása és a vagyoni megosztás vagyoni jogi szerződés nélkül, és milyen költséget jelent házassági vagyoni jogi szerződést kötni. Adott esetben olyan különbséget tapasztalhatnánk, amely kedvezne a szerződéskötési hajlandóságnak.¹⁰⁹

Amennyiben a jövőre irányuló javaslattal kívánok élni, az anyakönyvvezetők és esküvőszervezők informatív szerepét emelném ki. A házasságkötést megelőző eljárásban anyakönyvvezetők felhívhatnák a házasulandók figyelmét a szerződéskötés lehetőségére, jelentőségére, hasonlóan kiterjesztve ezen elgondolást azt esküvőszervezőkre is. A kutatás során megkérdezett esküvőszervezők és anyakönyvvezetők elmondása szerint előfordul, hogy a hozzájuk érkező felek kérdéseket tesznek fel a házassági vagyoni jogi szerződéssel szemben, de az anyakönyvvezetők tekintetében nincs törvényi kötelezettség, sem lehetőség a felvilágosítás adására. Úgy vélem, hogy az elkövetkező évek szerződéses gyakorlatának alakulásával kapcsolatban nagy felelősség hárul a jogászokra, hiszen ők birtokolják azon eszközöket, amelyekkel professzionális kézből juthat el az információ a társadalomba.

¹⁰⁹ Gaál Edinával készített interjú alapján

A SZERZŐI JOGOK ÖRÖKLÉSÉNEK BEMUTATÁSA – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ARTISJUS ÉS A FILMJUS GYAKORLATÁRA

I. Bevezetés

Világunkat a kezdetektől fogva átszövi a művészet. Az ember bármerre jár, akarva akaratlanul is szerzői alkotásokba futhat. Azt, aki művet alkot – vagyis szerző – szerzői jog illeti meg.¹ Ennek köszönhetően a szerzőt számos személyhez fűződő és vagyoni jogok is védik, melyek összetartozó, elválaszthatatlan, koherens kapcsolatban vannak, egységes alanyi jogi koncepciót feltételezve. A szerzői jog egy rendkívül összetett, speciális jogi terület, mely olyan kizárólagos jogot biztosít az alkotónak, mely által saját szellemi terméke felett teljesnek tűnő hatalmat kap.

Minden ember élete során találkozik a halál tényével, melytől nem különíthetjük el az öröklést. A szerzői jog tekintetében sem szabad elfelejteni, hogy jelentősége igen nagy, azonban sok esetben a feledés homályába merül. Ennek több oka is lehet. Előfordulhat, hogy maga a művész, az alkotó nincs tisztában azzal, hogy alkotása szerzői jogi védelem alatt áll és ezáltal őt személyhez fűződő és vagyoni jogok összessége illeti meg,² de az is előfordulhat, hogy a művész halálának bekövetkezése után maguk az örökösök nincsenek tudatában annak az információnak, hogy az örökhagyót élete során szerzői jogok illették meg, így a hagyatéki leltár elkészítése során fel sem tüntetik ennek tényét.

A személyhez fűződő jogok között található a mű nyilvánosságra hozatalának jogát, a név feltüntetésének jogát, illetve a mű egységének védelmét, vagyis az integritás jogát. E mellett a vagyoni jogok szegmensében található a többszörözés, terjesztés, nyilvános előadás, a mű nyilvánosságához való közvetítésének, az átdolgozás, és a munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban létrehozott mű joga.

A tanulmányban célunk az, hogy fényt derítsünk arra, hogy az előbb említett szerzői vagyoni jogok öröklése hogyan történik – különös tekintettel a közös jogkezelők által kezelt jogokra –, és ez milyen jelentőséggel bír egyes szerzői képviseletet ellátó, konkrét szervezetek esetében, nevezetesen az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület és a Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesület gyakorlatában.

A mai társadalmi viszonyok között az öröklési szabályoknak kezelniük kell azt, hogy az örökhagyó vagyona már jellemzően értékesebb, sőt figyelemmel kellett lenni a családi kapcsolatok átalakulására is: megnőtt a válások, és ennek következtében az életükben több házasságot kötő személyek száma, gyakoribbá vált az élettársi kapcsolatok előfordulása, kitolódott a tanulmányok befejezésének ideje, és ezzel együtt az önálló

¹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (továbbiakban: Sztj.) 4.§ (1) bek.

² Sztj. 9.§ (1) bek.

életkezdés, családalapítás időpontja. Az alábbiakban a leglényegesebb szabályok kerülnek bemutatásra, melyek változásokat idéztek elő az új Ptk. öröklési jogi szabályaiban.

II. Az öröklési jogi szabályok új rendszere

Az új Ptk. megalkotásával elsősorban elmondható az, hogy a hagyatékok értéke, összetétele megnövekedett, bonyolultabbá vált a végintézkedés szabadságának elterjedése, fejlődése következtében.

A törvényes öröklés szabályai között kiemelkedően fontos változás a házastárs öröklése, mely a szerzői jog öröklésével kapcsolatban is prioritást élvez. Az új szabályok értelmében azon kérdések merülnek fel, hogy a házastárs az örökhagyó leszármazója vagy szülője mellett, vagy pedig egyedül örököl-e?

Előző esetben, ha a házastárs a leszármazó mellett örököl, akkor holtig tartó haszonélvezeti jog illeti meg az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon,³ illetve egy gyermekrészt erejéig állagörökös lesz a hagyatéknak többi részében.⁴ Utóbbi esetben, ha nincs leszármazó (vagy nem örökölhet), és a házastárs az örökhagyó szülei mellett örököl, akkor az örökhagyóval közösen lakott lakást és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakat állagörökösnek megszerzi,⁵ és az ezen felül fennmaradó hagyatéknak felét örökli.⁶ Ennek értelmében pozitívként a túlélő házastárs továbbra is a megszokott környezetében élhet a haszonélvezeti jog korlátozása, és megváltása nélkül.⁷ Az új Ptk. ezen szabályok bevezetésével megoldást akar találni a túlélő házastárs haszonélvezeti jogával (özvegyi joggal) terhelt szerző esetére kisebb-nagyobb eredmény(telenség)ekkel, hiszen ha csak az újabb házasságkötés esetére gondolunk, akkor már problémák, konfliktusok merülhetnek fel ezen a téren. A szülő öröklési igényét a szabályok a házastárssal egy sorban „rangsorolják”, mely hátrányos helyzetet teremthet a kapcsán, hogy tulajdonközösség alakul ki a túlélő házastárs, az örökhagyó leszármazói, és szülői között.

Ezen szabályok feltárását kibővítve a szerzői jog és a házassági vagyontársaságot vizsgálva mindenki számára nyilvánvaló, hogy a házassági vagyontársaság fennállása rendkívül nagy részben érinti a szerző vagyoni jogainak gyakorlását. Az Ptk. kimondja, hogy a házastársak között a házassági életközösség időtartama alatt házastársi vagyontársaság áll fenn (ha házassági vagyontársasági szerződés eltérően nem rendelkezik).⁸ A házastársak osztatlan közös tulajdonához tartoznak a házassági életközösség ideje alatt azon dolgok, melyeket együttesen vagy külön-külön szereztek, kivéve mindazok, melyek a házastárs

³ Ptk. 7:58. § (1) bek. a) pont

⁴ Ptk. 7:58. § (1) bek. b) pont

⁵ Ptk. 7:60. § (1) bek.

⁶ Ptk. 7:60. § (2) bek.: a hagyatéknak felét az örökhagyó szülei fejenként egyenlő arányban öröklők.

⁷ Ptk. 7:58. § (2) bek.

⁸ Ptk. 4:34.§ (2) bek.

különvagyonába tartoznak.⁹ A szerzőt megillető vagyoni jogok tekintetében engedélyezési jogról, ebből eredő díjigényről, vagy engedélyezési jog nélkül fennálló díjigényekről beszélhetünk. Tehát összességében a személyhez fűződő szoros kapcsolódási pont miatt is megállapítható az, hogy a házastársat a házasság fennállása alatt nem illeti meg a szerző házastárs művének felhasználására vonatkozó engedélyezési jog (vagy átruházási jog, ha törvény lehetővé teszi). De ezzel ellentétben a házassági vagyonközösséghez tartoznak a jogdíjak, melyben az esedékesség lesz a kulcsszó, ugyanis, ha a házasság fennállása alatt ezen díjak esedékessé válnak, akkor a közös vagyon részeként kell értelmezni őket.

Az új Ptk. további változásokat hozott a kötelesrész szabályaiban is,¹⁰ hiszen a hagyatéki részesedés minimuma a végintézkedési szabadságot jelentősen korlátozza. A Ptk. kimondja, hogy a kötelesrészre jogosult nem tekinthető örökösnek, noha igénye az örökhagyó halálával jön létre, de fontos kiemelni, hogy ez nem a hagyatékkal szemben érvényesíthető, hanem a hagyatékban részesítettekkel szemben. A kötelesrészre jogosultak személyi körét tekintve a törvény sorrendet állapít meg, mely a következőkben jelölhető meg: örökhagyó leszármazója, házastársa és szülője, ha az öröklés megnyílásakor az örökhagyó törvényes örököse vagy végintézkedés hiányában az lenne.¹¹ A kötelesrész alapjául kell venni a hagyaték tiszta értékét, valamint az örökhagyó által élők között bárkinek juttatott ingyenes adományok juttatáskori tiszta értékét.¹² Így mértékét a törvényes örökrész harmadában állapíthatjuk meg,¹³ mely által bővül az örökhagyó szabad rendelkezési körébe tartozó vagyonelemek száma.

A végintézkedés szabályait vizsgálva kijelenthetjük azt, hogy a bírói gyakorlat által is használt jogelvek alkalmazása mellett a végrendelet fajtái a hagyományos, már megszokott rendszer alapján különülnek el. E körben a közvégrendelet szabályaiban történtek változások, hiszen közvégrendeletet csak közjegyző előtt lehet tenni,¹⁴ ellenben a korábban hatályban lévő szabályokkal, mely megengedte a bíróság előtt történő közvégrendelet tételét.

Az írásbeli magánvégrendeletet szemügyre véve két új változás is elének kerülhet, így az örökhagyó érvényes magánvégrendeletet tehet a készítés helyének a feltüntetésével, illetve holográf végrendelet esetén az örökhagyó által saját kezűleg írt, a végrendelet utolsó lapjának aláírásával.¹⁵

⁹ Ptk. 4.38.§

¹⁰ Orosz Árpád: Változások az öröklési jogban. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/6., 24-26. o.

¹¹ Ptk. 7:75. §

¹² Újításként jelenik meg a Ptk. 7:80. § (1), (4) bekezdés: A szerződés megkötésétől számított két éven belül megnyílt öröklés esetén a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani az öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződéssel elidegenített vagyon értékének a ténylegesen nyújtott tartás, életjáradék, illetve gondozás értékével nem fedezett részét. Az átruházott vagyon, a nyújtott tartás és a gondozás értékét, valamint az életjáradék összegét az öröklés megnyílásának időpontjában számított értéken kell figyelembe venni.

¹³ Ptk. 7:82. §

¹⁴ Ptk. 7:14. § (1) bek.

¹⁵ Ptk. 7:17. § (1) bek. a) pont

A törvény a szóbeli végrendelet kivételességét hangsúlyozza, hiszen kijelenti, hogy szóbeli végrendeletet az tehet, aki életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben van, amely írásbeli végrendelet tételét nem teszi lehetővé.¹⁶ Az új szabályokban kifejezésre jut többek között az is, hogy a szóbeli végrendelet hatálya 30 napra csökken,¹⁷ viszont itt fontos hangsúlyozni a gyakorlatban felmerülő bizonyítás nehézségeit is az egyes feltételekre nézve, melyből adódóan a szóbeli végrendelet létrejöttének és érvényességének bizonyítása aggályokkal teli.

Az öröklési szabályok vonatkozásában fontos hangsúlyozni a Ptk. azon rendelkezését, miszerint „a végrendeletet kétség esetén az örökhagyó feltehető akaratának megfelelően és úgy kell értelmezni, hogy az örökhagyó akaratára lehetőség szerint érvényre jusson. Ez a szabály nem szolgálhat alapul a végrendelet alaki hibájának orvoslásához.”¹⁸

Főszabályként a Ptk. a közös végrendelet megtételét tiltja, mégis kivételként jelenik meg a szabály pozitív mivolta a házastársak körében, hiszen az életközösség fennállása alatt közös végrendeletet tehetnek különböző feltételekhez kapcsoltan.¹⁹

Végezetül az új Ptk. az örökösnevezés körében is változtatásokat teremtett az utóörökös nevezésének szabályaival. Az örökhagyó utóörököst nevezhet házastársa halála esetére a házastársra háramlott hagyatékra,²⁰ illetve az örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyílásakor nem rendelkezik végrendeletképesi képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna.²¹

Összegzésképp tehát láthatjuk azt, hogy az új Ptk. megjelenésével az öröklési szabályok körében a végintézkedés megjelenése, és elterjedése növekvő tendenciát mutat, mely a jövőben történő jogalkotói beavatkozást vetíti elő, ugyanakkor a törvényes öröklés számában csökkenés lesz várható a társadalom számára nem kívánt jogközösség fennállása miatt.

III. Általánosságban a szerzői jogról

A következőkben a szerzői jog történeti aspektusait tekinthetjük át a teljesség igénye nélkül, a témához kapcsolódó főbb sarokpontokra rávilágítva és arra, hogy a szerzői jog

¹⁶ Ptk. 7:20 § (1) bek.

¹⁷ Ptk. 7:45 §

¹⁸ Ptk. 7:24. §

¹⁹ Házastársaknak az életközösség fennállása alatt készített, ugyanabba az okiratba foglalt írásbeli végrendelete érvényes, ha sajátkezűleg írt végrendelet esetén az okiratot az egyik végrendelkező elejétől végig maga írja és aláírja, a másik végrendelkező ugyanabban az okiratban sajátkezűleg írt nyilatkozatban kijelenti, hogy az okirat az ő végakarátát is magában foglalja, és nyilatkozatát aláírja; más által írt végrendelet esetén a végrendelkezők egymás és a tanúk együttes jelenlétében írják alá az okiratot, vagy mindkét végrendelkező egymás és a tanúk együttes jelenlétében külön nyilatkozik arról, hogy az okiraton szereplő aláírás a sajátja; vagy a házastársak közvégrendeletet tettek.

²⁰ Ptk. 7:28 (3) bek.

²¹ Ptk. 7:28 (4) bek.

egy rendkívül összetett, speciális jogterület, mely olyan kizárólagos jogot biztosít az alkotónak, mely által saját szellemi terméke felett teljes hatalmat kap.

III. 1. A szerzői jog történeti áttekintése

A kulturális élet megjelenésének korai szakaszában számtalan körülmény nehezítette meg a szerzővé válást, úgymint az, hogy az alkotók ismeretlenként, anonimitást öltve tevékenykedtek, továbbá a legtöbb irodalmi mű szójhagyomány útján terjedt, megakadályozva ezzel a szerző kilétének felfedését.²² Ezzel szemben az ókori görögöknél már megmutatkozott egyfajta kibontakozás e téren, viszont még itt is akadályokba ütköztek a szerzők. A szerzők műveit közkincsnek (public domain) tekintették, sőt nem az alkotó és műve közötti jogi kapcsolatból eredt az ehhez fűződő személyes érdeke, hanem a szociális értékekből. Éppen ezért, hogy a szerző valamilyen fokú védelmet élvezzen, ki kellett lépni az anonimitás köréből. Az individualizmus jelei az ie. VII-VI. században jelentek meg az ókori görög államokban, melynek hatására a személyhez fűződő jogok egyes megnyilvánulásai, mint például a plágium, fejlődésnek indultak.

A szellemi teljesítmények megbecsülésére való törekvés gyökerei egészen a római joghoz vezethetőek vissza, hiszen már akkor irodalmi munkák többszörözésére vonatkozó kezdeményezések jelentek meg, bár itt azt is fontos megjegyeznünk, hogy a szellemi alkotáshoz fűződő szerzői jogokat a római jog még nem ismerte. A szerzői jog fejlődését tovább hátráltatta az, hogy nem lehetett fizetést elfogadni az artes liberales alá tartozó – szabad emberhez méltó tevékenységekért –, sőt szerződés tárgya munkavégzés sem lehetett, így az alacsonyabb osztálybeli költők tevékenységét mecénások segítették, míg a magasabb társadalmi pozícióban lévő prózáírók nem függtek fizetségtől.²³ Fontos leszögeznünk azt, hogy a szellemi termékekkel kapcsolatban egyes jogokat elismertek a rómaiak, viszont a tulajdonjogként való leírásukat nem tudták alkalmazni, biztosítani. A rómaiak²⁴ a tulajdon fogalmaként olyan „dolog feletti teljes hatalmat” értettek, amelynek következtében saját dolgával mindenki mindent megtehetett addig, amíg azzal másokat nem zavart. Kifejezetten a dolog fogalmának meghatározása a római forrásokban nem szerepel, viszont jogilag egy dolog független fizikai, materiális dolgot jelentett, amelyre tulajdont lehetett építeni. Ellenben az immateriális dolgok fogalmaként a rómaiak egyes gazdasági értékkel rendelkező jogokat értettek, amelyek nem lehettek tulajdon tárgyai. Ezért végkövetkeztetésképpen az immateriális dolgok nem dolgok voltak, hanem jogok.

Tehát összességében arra juthatunk, hogy a szellemi terméket a római jog felismerte, mint független kategóriát, viszont dolgoknak vagy más egyébnek nem tekintette, mely tulajdon vagy bármely más jog tárgyát képezhetne volna.²⁵ Továbbá fontos azt is megjegyezni, hogy a

²² LENDVAI Zsófia: Szerzői jog az ókorban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 3.(113.) évfolyam 3. szám, 2008. június, 58. o.

²³ LENDVAI im.: 63. o.

²⁴ LENDVAI i.m., 65. o.

²⁵ LENDVAI i.m.. 67. o.

rómaiak az írás vagyoni értékét nem ismerték el, a szerzők nem függtek műveik vagyoni értékesítésétől, sőt a kéziratok eladása sem volt szokványos.

Habár a szellemi termékeknek az ókori népek nem tulajdonítottak vagyoni értéket, a mai személyhez fűződő jogok nagy része ismert volt számukra. Ezen normák megsértésére a szerzők hasonlóan reagáltak, mint napjainkban, csak a motiváció, az eredet volt különböző. Manapság a személyhez fűződő jogok megsértése hatalmas anyagi károkat is okoz a hírnév és becsületsértés mellett, így a XVIII. század végén kibontakozó, a szerzőknek járó ellentételezés mindenképp a fejlődés irányába mutatott.

Kezdetben, a korai kultúrákban nem jelentek meg a szerzőnek az alkotás létrehozásához kapcsolódó megbecsült, tekintélyes szerepe, sokkal inkább a műsák, ősoktól kapott művészeti értékek kerültek előtérbe.

1450-ben fordulópont következett be, amikor is a német Johann Gutenberg feltalálta a könyvnyomtatást. Ez hatalmas változást eredményezett a korábban lassan, kézzel másolható kódexek tekintetében, hiszen lényegesen gyorsabban sokszorosíthatóvá váltak. A technológia újításának számtalan előnye nyert teret, hiszen könnyebben hozzáférhetővé váltak a könyvek, és a társadalom igénye is megnövekedett a kultúra iránt, még ha a cenzúra ezt jelentősen korlátozni igyekezett is.²⁶ Az Európában megjelent első könyvnyomtatásra vonatkozó szabályok²⁷ célul tűzték ki a nyomdatechnológiák elterjedését. A velencei híres nyomdász, Johann Speyer tevékenysége került védelem alá 1469 és 1474 között, mely elősegítette a tevékenységgel járó költségek megtérülését. Majd rövidesen a könyvkereskedelem elterjedése folytán megnőtt a kalózkiaadókkal szembeni védelem iránti igény, mely próbálta ellensúlyozni az olcsóbb kiadásokkal járó másolatok piacra lépésének fölényét.

A privilégiumok²⁸ szintén nagy szerephez jutottak a reformáció, és az új technológiák megjelenésével, melyen köszönhetően Luther tanai is ismertté váltak Európa szerte mindenhol. 1630-ban, Franciaországban gyökeres fordulatot eredményezett a limitált időre szóló engedélyek rendszerének bevezetése, hiszen ez a kiadók lojalitását biztosította, mely elemi érdekük volt.²⁹

Az első, mai értelemben vett, szerzői jogi jogszabály 1709-re tehető, melyet az angol protestáns Stuart Anna nevéhez kötnék, és amely rögzítette, hogy a szerző a mű jogosultja, illetve elismerte a könyvkiadási jog kizárólagosságát, melyet a szerző javára, általános érvennyel szabályozott.³⁰ Tehát lényegében egy vagyoni jogi kapcsolatot teremtett a szerző és alkotása között. A státútum mintáját 1783-ban az Amerikai Egyesült Államok jogalkotása is beillesztette saját jogrendszerébe, és a védelmi időt kétszer

²⁶ BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózai*, Typotex Kft., 2011, Budapest, 37. o.

²⁷ BODÓ: i.m., 53. o.

²⁸ BODÓ: i.m., 55. o.

²⁹ BODÓ: i.m. 83. o.

³⁰ FÖLDI-HAMZA: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009., 338. o.

tizennégy, majd később kétszer huszonnyolc évre biztosította. 1793-ban Franciaországban, majd később 1837-ben Poroszországban is megalkották az első szerzői jogi törvényt, ahol a jogszabály szintén a szerző számára tartotta fenn a műve egyes felhasználásainak engedélyezését.³¹ Az 1886-ban megalkotott, első multilaterális nemzetközi egyezmény, a Berni Uniós Egyezmény az irodalmi, művészeti művek védelmét segítette elő, és szintén a vagyoni, engedélyezési jogokat helyezte a középpontba, immár nemzetközi szinten.³² A szerzői jog fejlődésének egy kiemelkedő jelentőségű eseménye volt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1948-as megalkotása, amely rögzítette az alapjogok listájában, hogy „mindenkinek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez”, vagyis igen magas szintre emelte a szerzői erkölcsi/személyi és vagyoni részesedési igények elismerését.³³

A hazai szabályozást tekintve az első szerzői jogi jogszabály viszonylag sokáig váratott magára. Végül az 1884. évi XVI. tc., mint az első szerzői jogi törvény Apáthy István előterjesztése alapján született meg.³⁴ Ezt követte a második szerzői jogi törvény, az 1921. évi LIV. törvénycikk. Ezt követte az 1969. évi III. számú, harmadik magyar szerzői jogi törvény, amely az újabb technikai vívmányokat is szabályozta (rádió, televízió).³⁵ Mindezeket követően látott napvilágot a ma is hatályos 1999. évi LXXVI. törvény, melynek legfőbb célja az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások védelme,³⁶ átfogó szabályozást nyújtva az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, rádió- és a televíziószervezetek, valamint a filmelőállítók teljesítményeinek védelmére is.

A fejlődés itt még nem ért véget, hiszen a jogsértések ellentételezéseként kiemelkedő jelentőségű volt a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény,³⁷ amely a szerzői és szomszédos jogok megsértését bűncselekménynek minősítette, ezzel is erősítve a szerzői vagyoni érdekek jogi védelmét.³⁸

Kiemelve röviden a vagyoni jogok jelentőségét leszögezhetjük, hogy ezek biztosítják azt, hogy a szerző művét engedélye nélkül senki se hasznosíthassa. Ez a jogosultság már a mű létrejöttkor, az alkotás létrehozásától megilleti a szerzőt.³⁹ A mű felhasználására

³¹ MEZEI Péter: *A szerzői jog története a törvényi szabályozásig* (1884: XVI. tc.) <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>

³² MEZEI: i.m.

³³ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 27. cikk (2) bek.

³⁴ MEZEI: i.m.

³⁵ BOYTHA György.: A magyar szerzői jog története 1948-ig. In: *A szerzői jog kézikönyve* (szerk.: BENÁRD, TÍMÁR) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973., 49. o.

³⁶ 1999. évi LXXVI. törvény 1.§ (1) bek.

³⁷ UJHELYI Dávid: *Megjegyzések a Büntető Törvénykönyv szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése tényállásához*, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 10.(120.) évfolyam 6. szám, 2015. december, 60. o.

³⁸ KÁRMÁN Gabriella- MÉSZÁROS Ádám- NAGY László Tibor- SZABÓ Imre: *A szellemi tulajdonjogokat sértő bűncselekmények vizsgálata –empirikus elemzés–*, OKRI, 2010. szeptember, 41. o.

³⁹ Nincs szükség a nyilvántartásba vételre.

főszabályként csak a szerző engedélyével kerülhet sor.⁴⁰ Egyes személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok közül is egyesek megilletik a szomszédos jogi jogosultakat is.⁴¹ A vagyoni jogok jellemzően nem ruházhatók át, a szerzők nem mondhatnak le róluk.⁴²

A vagyoni jogok⁴³ esetében rendszerint kizárólagos jogról beszélhetünk, amelynek alapján a szerzőnek joga van arra, hogy saját művét felhasználja, illetve ezt másnak engedélyezze, melyet felhasználási szerződés útján gyakorolhat. Ennek fejében díjazás illeti meg a szerzőt, melynek jellemzően a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányban kell állnia, és erről a jogosult kifejezett nyilatkozattal mondhat le.⁴⁴

A szerzői jogi értelemben vett felhasználás során a felhasználó a közönség számára elérhetővé, érzékelhetővé teszi a szellemi alkotást. A technika fejlődésének következtében ma már minőségvesztés nélkül, otthon, saját környezetben valósulhat meg a műfelhasználás, nyilván csak egyes felhasználások tekintetében. A magáncélú másolások tömegessé válása eredményezte, hogy a szerző kizárólagos engedélyezési jogai egyes esetekben díjigényre korlátozódnak.

IV. Történeti kitekintés – különös tekintettel az öröklés rendjére, a vagyoni jogokra, a védelmi idő megállapítására és a közös jogkezelésre vonatkozó szabályokra a korábbi szabályozások alapján

A szerzői jogi irodalomban elfogadott alapvetés, hogy a szerzői jog kialakulása és fejlődése szorosan összefügg a társadalmi szokások illetve a különböző technológiák fejlődésével.⁴⁵

A magyar szerzői jog történetében megtalálhatunk mind sikertelen mind pedig sikeres kodifikációs kísérleteket. Ezen kodifikációs kísérletek között van olyan, amely részletesebb öröklési jogi rendszert kíván felállítani.⁴⁶ Erre példa az 1844-es Szemere Bertalan-féle törvényjavaslat, mely rendelkezett az öröklés rendjéről.⁴⁷

Az első magyar szerzői jogi törvény az 1884. évi XVI. törvény, amely alapján a szerzői jog magába foglalja a mű gépi többszörözését, közzétételét és forgalomba helyezését.⁴⁸ A javaslata az írók mellett a zeneművekre, a nyilvános előadásokra és a képzőművészetekre is

⁴⁰ Lásd később: szabad felhasználás.

⁴¹ Szomszédos jogi jogosultak az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, filmelőállítók, rádió- és televíziós szervezetek.

⁴² Sztj. 9.§ (3),(4),(5),(6) bek.

⁴³ KOLESZÁR Mercedes: *Küzdelem a fájlcserélő rendszerek ellen –különös tekintettel a vagyoni hátrány megállapítására* (OTDK dolgozat)

⁴⁴ Sztj. 16.§ (4) bek.

⁴⁵ GASZT Csaba - VALKI Adrienn: *Egy európaibb közös jogkezelési rendszer felé*, http://mtmi.hu/dokumentum/1018/GaszT_Csaba_Valki_Adrienn_Egy_europaibb_kozos_jogkezelesi_rendszer_fele_OTDK_dolgozat.pdf [letöltés: 2017. május 3.]

⁴⁶ 1999. évi LXXVI. törvény indokolása a szerzői jogról általános indokolás II. 2. pont

⁴⁷ GRAD-GYENGE Anikó: *Szerzői jog házasságban – különös tekintettel a házastársi közös- és különvagyon, valamint házastársi öröklés egyes kérdéseire*

⁴⁸ 1884. évi XVI. törvény 1. §

kiterjesztette a védelmet.⁴⁹ A szerző joga a törvény rendelkezése szerint halál esetén tett intézkedés által – akár korlátlanul, akár korlátolva – átruházható. Ilyen intézkedés hiányában a szerző jog a törvényes örökösre száll át.⁵⁰ Ezen szabályozás alapján a védelem a szerző egész életében és halálát követő 50 évre terjed ki.⁵¹

Az 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jog tartalmaként a mű többszörözését, közzétételét és forgalomba helyezését nevesítette.⁵² Ebben a szabályozásban az örökléssel kapcsolatban azt találjuk, hogy a szerzői jog halál esetére korlátlanul vagy korlátozva átruházható, és amennyiben átruházásról nincs szó úgy a törvényes öröklés szabályai szerint a törvényes örökösre száll át.⁵³ A törvénycikk alapján a szerzői jog a szerző egész életére és a halálát követő 50 évre terjed ki.⁵⁴ A törvénycikk a közös jogkezelés tekintetében még szabályokat nem tartalmazott. Ez a törvénycikk lehetővé tette, hogy megvalósuljanak a Berni Unió Egyezményhez történő csatlakozás (melynek Magyarország 1922 óta részese) belső jogi feltételei. Így összhangba hozta a hazai szerző jogot az egyezmény szövegével, valamint a technikai fejlődés által elért eredményekhez is hozzáigazította a szabályozást.

Az 1969. évi III. törvény a régi szerzői jogi törvény méltó kodifikációs teljesítmény volt, annak ellenére, hogy magán viselte a kor jegyeit. Példamutató, hogy a törvény lépést tudott tartani a nemzetközi jogfejlődéssel és a technikai fejlődéssel valamint az átformálódó politikai és gazdasági helyzettel. A régi szerzői jogi törvény alapján a szerzői jog azt illeti meg, aki a művet alkotta.⁵⁵ A vagyoni jogok tekintetében a régi Sztj. szerint vagyoni jognak minősül a mű bármely felhasználása valamint a mű címének sajátos felhasználása. A régi Sztj. alapján a szerző életében és halálát követő 50 éven át részesülnek a vagyoni jogok védelmében.⁵⁶ Ez a jogszabály már tartalmazott rendelkezéseket a közös jogkezeléssel kapcsolatban, de a rendszer átfogó szabályozására ebben a törvényben sem került sor. Fontos kiemelni, hogy a szomszédos jogi jogosultak helyzetét is rendezte részletesen, viszont az ezekről való teljes körű szabályozás 1994-től valósult meg.

A 146/1996. (IX. 19.) Kormányrendelet változásokat idézett elő, mivel ez a forrás már rendelkezett a szerzői és szomszédos jogok közös kezelésének általános szabályairól. A rendelet hatálya a szerzői és szomszédos jogok közös kezelésére terjedt ki.

V. Vagyoni jogokról általánosságban

A szerzői jogi törvény javaslatának megalkotása előtt konfliktus keletkezett a szerző vagyoni jogainak elidegeníthetőségével kapcsolatban. Egyesek a monista rendszert képviselték,

⁴⁹ MEZEI Péter: *A szerzői jog története a törvényi szabályozásig* (1884: XVI. tc.)

⁵⁰ 1884. évi XVI. törvény 3. §

⁵¹ 1884. évi XVI. törvény 11. §

⁵² 1921. évi LIV. törvénycikk 1. §

⁵³ 1921. évi LIV. törvénycikk 3. §

⁵⁴ 1921. évi LIV. törvénycikk 11. §

⁵⁵ 1969. évi III. törvény 4. § (1) bek.

⁵⁶ 1969. évi III. törvény 15. § (1) bek.

vagyis a személyhez fűződő és a vagyoni jogokat szétválaszthatatlannak tekintették, amely kizárja mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogok elidegenítését. Mások pedig a dualista rendszert párolták, mely alapján a szerzői vagyoni jogok elidegeníthetőek lennének.

A törvényből egyértelműen kitűnik, hogy vagyoni jogok a szerzőt a mű létrejöttének pillanatától kezdve megilletik és a személyhez fűződő jogok, valamint a vagyoni jogok egymástól nem elválaszthatatlanok. Ebből a szabályból megállapítható az is, hogy a védelem létrejöttéhez semmilyen formális követelmény teljesítése nem szükséges.⁵⁷

A szerzői jogi törvény értelmében a vagyoni jogok örökölhetők, róluk halál esetén rendelkezni lehet.⁵⁸ Mind a törvényes öröklés, mind a végintézkedésen alapuló öröklés lehetséges a vagyoni jogok öröklésével kapcsolatban. Soha sem volt vitatott, hogy a szerzői vagyoni jog öröklés tárgya lehet.⁵⁹ A vagyoni jogok öröklésére a Polgári Törvénykönyv szabályai az irányadók, azonban a szerzői jog öröklési rendje rendelkezik néhány sajátossággal is. Amennyiben a hagyatékban szerzői jog is van, úgy a hagyaték részét képezi az örökhagyó szerző engedélyezési joga, az engedélyezési jogból származó díjazás iránti igény, az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigény és az átruházott vagy átszállt vagyoni jogok fejében járó, a halál után esedékes díjakra való igény.

Az öröklés útján megszerzett vagyoni jogokról ezek a személyek egymás javára rendelkezhetnek. Ennek a szabályozásnak az alapja a törvény előkészítése során kialakult vita a monista és a dualista rendszerről.

Ezen rendelkezésből az a konzekvencia vonható le, hogy itt nem egyfajta továbböröklésről van szó, hanem kizárólag élők között való rendelkezésről. Ez nevezhető egyfajta átláthatósági szabályozásnak is, hiszem így a szerző még élete során nyomon tudja követni, hogy mely az a személyi kör amelyben vagyoni jogai halálát követően megfordulhatnak.⁶⁰ Ebben az aspektusban a vagyoni jogok nem teljesen forgalomképesek, hiszen azt a lehetőséget, hogy valamely vagyoni jog harmadik személyhez kerüljön a szabályozás kizárja. Ugyanakkor az alkotó halálával, miután a vagyoni jogok öröklésére kerül sor, viszont teljes forgalomképességről beszélünk. Ugyanez a helyzet akkor is, amikor a vagyoni jogok örököse halálozik el, hiszen ekkor már az ő örököseire ugyan úgy átszállhatnak a vagyoni jogok, hiszen ekkor már a Ptk. általános szabályait kell alkalmazni.

VI. Beszélgetés Dr. Tóth Ádám közjegyző Úrral a szerzői jogok öröklésével kapcsolatos gyakorlati problémák feltárása végett

⁵⁷ Nagykomentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez, szerk.: GYERTYÁNFY Péter, Wolters Kluwer 2014. (továbbiakban: Nagykomentár) 116. o.

⁵⁸ Sztj. 9. § (4) bek.

⁵⁹ Nagykomentár 124. o.

⁶⁰ GRAD-GYENGE: Szerzői jog házasságban – különös tekintettel a házastársi közös- és különvagyoni, valamint házastársi öröklés egyes kérdéseire 8. o.

A közjegyzői törvény alapján a közjegyző folytatja le a hatáskörébe utalt hagyatéki eljárást.⁶¹ Az, hogy a hagyatékban milyen mértékben lelhető fel szerzői jog, attól függ, hogy az adott közjegyző tevékenysége területileg hol található, székhelye hol van. A hagyatéki eljárásnak két rész van: az első az úgynevezett önkormányzati szakasz, melyet egyfajta előkészítő eljárásnak is nevezhetünk. Ez hozzávetőlegesen három hónapos folyamat, mely során a hagyatéki elemek leltárba kerülnek. Fontos itt előrevetíteni azt a tényt, hogy nem kizárólag ebben a szakaszban lehet felvenni a leltárba a hagyatékot, hanem erre később is sor kerülhet és a leltár módosítására is van lehetőség. Az eljárás második szakasza a közjegyző előtt zajlik. Tanulmányunk szempontjából jelentősége a szerzői jogok hagyatéki eljárásban történő feltüntetésének, gyakoriságának és a gyakorlatnak van jelentősége.

Hogy a korábban említett kérdésekre választ kapjunk felkerestük Dr. Tóth Ádám közjegyző Urat, hogy meséljen saját tapasztalatairól. Közjegyző Úr szakmai tapasztalata alapján azt az információt bocsátotta tudomásunkra, hogy ha csak Budapestet tekintjük, akkor is kerületenként eltérően alakul azon hagyatéki eljárások száma, melyben szerzői jog található. A legnagyobb probléma a szerzői jogokkal kapcsolatban az, hogy sok esetben a feledés homályába merül azok megléte, így nem kerülnek feltüntetésre az eljárás során. Ugyan javuló tendencia figyelhető meg atekintetben, hogy 8-10 évvel ezelőtt még ilyen mennyiségű eljárásról sem beszélhattünk, ennek elsődleges oka az, hogy a 2010. évi XXXVIII. törvény a hagyatéki eljárásról szól a szellemi tulajdonról, azonban még mindig nagyon elenyésző az olyan hagyatéki eljárások száma, melyek szerzői jogot is tartalmaznak.

Sok esetben a jogosultak, örökösök nem értik, hogy mi az a szerzői jog és ez alapján mi az, ami megilleti őket. Álláspontunk szerint ezt a problémát már az ember tanulmányainak korai szakaszában orvosolni kellene, mégpedig azzal, hogy a középiskolások számára - akik ekkor még sokkal fogékonyabban az új dolgokra – kellene egyfajta tájékoztatást adni.

Kérdésként merült fel az, hogy mennyit is ér maga a szerzői jog? A kötelesrész alapjába milyen értéket képvisel? Ki az, aki ezt meg tudja állapítani? Ezen kérdések a gyakorlatban számos probléma, vita forrásai. Válaszként a gyakorlatot vizsgálva az adható, hogy nincs olyan személy, aki erről nyilatkozni tudna, a szerzői jog értékét megállapítani nem lehet, hiszen értéke nem megbecsülhető. Ennek érdekében a gyakorlatban alkalmazott eljárás az, hogy 1 mű 1 forintot ér. Ez egy korrekt értéknek tekinthető, mely nem magát a művet minősíti, vagy leértékeli, hanem az egységesítés miatt van jelentősége. Így nem fog kialakulni az örökösök között vita atekintetben, hogy ki, milyen értékű művet szeretne megörökölni.

Közjegyzői eljárásban a hagyatékban felmerülő szerzői jog vonatkozásában a mű címe, illetve megjelenésének helye, ideje az irányadó. Itt meg kell jegyezni, hogy szerzői jogot ki lehet kötni nem megjelent alkotásra is, de ebben az esetben a mű pontos meghatározása szükséges. A műnek egyértelműen azonosíthatónak kell lenni, a kiadásokat fel kell tüntetni.

A gyakorlat az, hogy a szerzői alkotással való rendelkezési jog gyakorlására együttesen kerül sor, ritka azon esetek száma, amikor megosztják ezeket. A régi Ptk. alapján vita abban az

⁶¹ 1991. évi XLI. törvény a közjegyzőkről 1.§ (3) bek.

esetben merült fel, amikor a bíróság a rendelkezési joghoz nem nyúlt hozzá, elszámolási viszonyt írt elő, viszont a rendelkezési jog az állagörökös, a jogdíjak pedig a haszonélvező kezében voltak. Ez egyfajta függést eredményezett köztük, nem volt szabad mozgásterük.

Amennyiben nem zajlik még le a hagyatéki eljárás, és ebben az időszakban mégis történne felhasználás, akkor a felhasználásból eredő pénzt elkülönítik, majd ennek befejeztével elszámolnak az örökösökkel (nem közös jogkezelésben gyakorolt jogok esetén).

Végezetül Közjegyző Úr azt hangsúlyozta, hogy gyakran fordul elő az, hogy a szerzői jogot hagyatéki eljárás során nem tüntetik fel, mely a feledés következtében adathiány keletkezését valósítja meg.

VII. A közös jogkezelésről nagyvonalakban

A szerzői jogok és szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Kjkt.) értelmező rendelkezésében megtalálható a közös jogkezelés fogalma, mely szerint a közös jogkezelés egyes szerzői vagyoni jogok és szerzői joghoz kapcsolódó vagyoni jogok több jogosultja érdekében és közös javára közös jogkezelő szervezetek által történő gyakorlása és érvényesítése függetlenül attól, hogy azt törvény írja elő vagy az a jogosultak elhatározásának alapul.⁶² Továbbá a Kjkt. értelmező rendelkezései között találjuk meg azt is, hogy milyen esetek minősülnek a közös jogkezelés körébe tartozónak. Ez alapján ide tartozik minden olyan felhasználási mód, amellyel kapcsolatban az engedélyezési jog vagy az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigény az Szjt. előírása alapján kizárólag közös jogkezelés útján érvényesíthető.⁶³

A közös jogkezelés rendszere egy nagyon speciális és összetett, komplex szabályozást igénylő terület a szerzői jogon belül. A közös jogkezelők egyesületi alapon működő⁶⁴ nonprofit szervezetet, melyek alapvető feladata, hogy megbízási alapon gyakorolják a jogosultak vagyoni jogait, közös jogérvényesítést végezzenek és fellépjenek az esetleges jogsértésekkel szemben. Ezen felül a közös jogkezelők egyik fő feladata a díjszabások megállapítása és a jogdíjak kezelése⁶⁵, mindezt képviseleti csoportonként eltérően. A jogdíjakat a jogosultak között felosztják, azok kifizetésre kerülnek. A közös jogkezelés körébe tartozik továbbá a felhasználások figyelemmel kísérése is.

VIII. Artisjus gyakorlata

Amint a fentiekben is említettük, a közös jogkezelés egy rendkívül bonyolult és szerteágazó terület. Az egyes felhasználások jellege, illetve körülményei miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok érvényesítése végett a jogosultak által erre létrehozott szervezetek útján van lehetőség a közös jogkezelés

⁶² 2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről (a továbbiakban: Kjkt.) Értelmező rendelkezés, 4.§ 7. pont

⁶³ Kjkt. 4.§ 6. pont

⁶⁴ Kjt. 21.§

⁶⁵ Kjkt. 4.§ 7. b) és e) pont

„működésére”, függetlenül attól, hogy azt a törvény írja elő vagy az a jogosultak elhatározásán alapul. A közös jogkezelés körében rendkívül összetett feladatról beszélhetünk, ahol a jogosultak jogainak érvényesítése, érdekeik előtérbe helyezése kerül a fókuszpontba. Ezen szervezetek a megállapítják a jogdíjakat és a felhasználás egyéb feltételeit a felhasználás engedélyezése vagy a díjigény érvényesítése érdekében, figyelemmel kísérik a művek és a kapcsolódó jogi teljesítmények felhasználását, beszedik és felosztják vagy felosztás céljára másik közös jogkezelő szervezetnek átadják a jogdíjakat, valamint a szerzői jog vagy a kapcsolódó jog megsértésével szemben fellépnek.⁶⁶ Fontos hangsúlyozni azt is, hogy az átláthatóság érdekében, a jogszabályoknak megfelelő módon a közös jogkezelő szervezetekről az SZTNH nyilvántartást vezet, továbbá ellátja a szervezetek felügyeletét is. A nyilvántartásban többek között biztosítja a közös jogkezelő szervezet alapszabályához, szervezeti és működési szabályzatához, tagsági szabályzatához, felosztási szabályzatához, illetve az éves beszámolójához való hozzáférést is, így az átláthatóság, nyilvánosság elve maradéktalanul érvényesül.

Általánosságban azt lehet elmondani, hogy a közös jogkezelés elsősorban olyan területeken fordul elő, jelenik meg, amikor az egyes felhasználásokat nem képesek ellenőrizni a szerzők, a felhasználók pedig nem képesek egyenként megkeresni a szerzőket azért, hogy engedélyt kérjenek tőlük. A technika és a tömegkommunikáció rohamos fejlődésével zenehallgatási szokásaink is megváltoztak, nagymértékben átalakultak, hiszen ha csak a rádiókra, a számtalan koncertekre, az online zene-streamelő szolgáltatásokra (Pl: Spotify) vagy a hangfelvétel kiadáskora gondolunk, már egyértelművé válik számunkra a társadalmi műfelhasználási szokások innovációja.

A számítógép, az internet, illetve az okos eszközök megjelenésével és elterjedésével pedig már teljesen természetes a társadalom számára az, hogy bárhol és bármikor hozzáférhetünk a legnépszerűbb és legkedveltebb művekhez, alkotásokhoz. Éppen ezért a szerzőknek szükségük van jogaik védelmére, hiszen sok esetben nincsenek abban a helyzetben, hogy minden egyes alkalommal egyedileg engedélyezzék zeneműveik felhasználásait, továbbá díjazásuk sem lenne feltétlenül megfelelő és arányos a nagyszámú felhasználókkal szemben. E problémák kiküszöbölése végett jött létre a „közös jogkezelés” intézménye, kiemelve az Artisjus tevékenységét, ahol a szerzők a felhasználóknak jogokat „biztosíthatnak” jogdíjfizetés ellenében, a felhasználók könnyen tudnak jogot szerezni, továbbá ellentételezésképp a szerzők is olyan jogdíjakhoz jutnak, amelyre egyébként önállóan nem lennének képesek. A közös jogkezelés keretén belül tehát az Artisjus jogdíjat szed be és oszt fel a zeneművek élő előadása, gépzenei elhangzása, rádiós és televíziós sugárzása, hangfelvétel-kiadása, internetes közvetítése után.

VIII.1. Szerzői jogok öröklése az Artisjus gyakorlatában

A szerzői jogok öröklésének speciális, a gyakorlatban is felmerülő problémái, nehézségei előtt érdemes néhány szót ejteni az általános szabályokról is. Először is fontosnak találjuk

⁶⁶ Sztj. 85.§

tisztázni a szerzői jog átruházását, hiszen ennek következtében leszögezhetjük azt, hogy az átruházott szerzői jog (ha törvény lehetővé teszi ezt és ezzel él is a szerző, és nem a halálával megszűnő időbeli hatállyal ruházza át a jogot) nem lesz része a hagyatékknak. Viszont ellenkező esetben, ha nem történhet jogátruházás, akkor a vagyoni jogok a hagyatékhoz fognak tartozni.

De itt merülhet fel az az alapvető kérdés, hogy pontos mi is képezi a hagyaték tartalmát? Erre azt a választ adhatjuk, hogy a hagyatékhoz tartozik az örökhagyó szerző engedélyezési joga, az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigény, az engedélyezési jogból eredő díjazás iránti igény, illetve az átszállt, vagy átruházott vagyoni jogok fejében járó, a halál után esedékes díjakra való igény.

Végintézkedéssel az örökhagyó ezeket szétdarabolhatja, ezáltal akár művekre, műcsoportokra való bontást eredményezhet, továbbá lehetősége van az engedélyezési jog, jogdíjak örökösének kiválasztására, sőt a közös jogkezelőktől járó jogdíjakat is beleveheti úgy, hogy mást nevez meg örökösül. E szétdarabolásnak a gyakorlatban számtalan nehézségei adódnak, hiszen ezen intézkedés által a felhasználók jogszerzése megnehezülhet, és a jogosultak joggyakorlása is. Álláspontom szerint a hagyaték ezen elaprózása kétségkívül hátrányt okozhat az örökösök joggyakorlásának, mely társszerzőknél még bonyolultabb helyzetet eredményezhet a felhasználás tekintetében, példának okáért, ha csak arra gondolunk, hogy az örökléskor 25-öd, 12-ed jogutód is jelen lehet.

Hasonló gyakorlati dilemma látott napvilágot a törvényes öröklés egyes aspektusait vizsgálva is, mely a több személy öröklése miatt létrejövő közös engedélyezési jog keletkezése, illetve a túlélő házastárs haszonélvezeti joga tartalmának meghatározása esetén jelentkezhetett. (Itt fontos megjegyezni, hogy a házastárs ma már e jogok tekintetében nem haszonélvezeti jogot örököl, ez csak a régi Ptk. alapján beállt öröklések tekintetében volt és van így.)

Ezen elméleti, és gyakorlati szempontból is releváns problémákra, kérdésekre kerestem a választ az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesületnél, ahol a segítségemre volt Dr. Molnár Alexandra, jogtanácsos.

A szerzői jogok öröklésének a művek felhasználása, a jogdíjak elosztása, az azokra való igény szempontjából van jelentősége. Általánosságban talán kijelenthető az, hogy a hagyatékátadó végzés magukat a befolyt jogdíjakat is átadja, és az örökösök alapvetően arra kíváncsiak, hogy a jövőbeni jogdíjakkal mi fog történni, így a szerzői jogok öröklését vizsgálva fontos kijelentenünk azt is, hogy a vagyontöbbség a jogdíjon is fennállhat, hiszen az alkotás haszna lehet közös vagyon.

Az örökléskor felmerült szerzői jogok esetén az elsődleges feladat, hogy a hozzátartozóktól bizonyítékok útján megállapítást nyerjen az, hogy a szerzői jog valóban létezik-e, melyet, mint bizonyítékot, a mű létrejötté határoz meg. De hogyan is kell ezt meghatározni? Szükséges cím szerint felsorolni a szerző műveit? Erre azt a választ lehet adni, hogy természetesen nem kell tételesen felsorolni a műveket (lásd: álnév alatt megírott művek).

Talán első ránézésre azt mondhatnánk, hogy az örökhagyó végrendekezése megkönnyítheti az örökösök között gyakorlatban felszínre tört nézeteltérést, ugyanakkor ezt a megállapítást elvethetjük, hiszen maga a végrendelet is számos vitát generálhat. Gondoljunk csak bele abba az egyszerű ténybe, ha az örökhagyó nem egyértelműen fogalmaz. A gyakorlatban jó néhány olyan szófordulattal találkozhatunk, mely nemhogy megkönnyítené az öröklési teendőket, de még nehezíti azt. Ilyen megfogalmazásokra lehet példa a "publicisztikák, könyvekben megjelent művek, filmzenékkal kapcsolatos művek". Ezekben az esetekben nem lehet kétséget kizáróan következtetni az örökhagyó pontos rendelkezésére. Hiszen akár utóbbi esetben felmerülhet a kérdés, hogy milyen filmzenékkal kapcsolatos művekre gondolt az örökhagyó? Egy adott filmalkotáshoz írt zeneműről van szó, vagy esetleg egy korábbi műről, melyet később, mint filmzene felhasználtak? Ezen felvetésekből is tisztán látszik, hogy olykor bizony inkább hátráltató lehet a végrendelet megléte, és annak helyes értelmezése a jogalkalmazók, közös jogkezelők számára is. Viszont a gyakorlatban könnyítést eredményezhet a művek időben való strukturálása az örökhagyó által, mely jóval pontosabb eredményre vezethet.

Újabb problémával találkozhatunk a második generációs öröklésnél is, hiszen ezekben az esetekben egyöntetűen megfigyelhető a feledés, illetve a rokonok, hozzátartozók felkutathatatlansága is. Fontos megemlítenünk azt is, hogy az új Sztj. hatályba lépése előtti időszakban, tehát 1999. szeptember 1-ig ingóságoknak tekintették a szerzői jogot, sőt nem is került sor hagyatéki eljárásra, ha csak szerzői jog volt a hagyatékban, továbbá nem kérték a leltározást sem, melynek következtében hatalmas adathiány keletkezett, amely az öröklés szempontjából egyes mai ügyekre is kihatással van. Az új Sztj. hatályba lépésével vette kezdetét a közjegyzői adatfelvétel, melyhez megfelelő segítséget nyújtott a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalától (KEKKH) való információgyűjtés is.

Az Artisjus megkeresése olyan gyakorlatra vonatkozó kérdések megválaszolását eredményezte, melyek a szerzői jog öröklésével kapcsolatban a legproblematisabbak. A következőkben ezek kerülnek kifejtésre.

A szerzői jog öröklése esetén közjegyzői végzésre (bíróági ítéletre) van szükség. A törvény alapján az örökösök egymás javára rendelkezhetnek, mely a több örökös általi öröklés esetén a szerzői alkotással való rendelkezési jog gyakorlására kvázi megosztási/együttes gyakorlási modellt hoznak létre. Lehetséges ezen jogok átruházása, viszont ebben az esetben a jogdíjból nem részesülnek. Továbbá képviseleti jogot is adhatnak egymásnak, illetőleg lehetőség van arra is, hogy a meghatalmazott külső személy legyen. Általánosságban az mondható el, hogy az Artisjus nem szokott tanácsolni bármiféle módszert, csak tudomásul veszik az örökösök akaratát.

Érdekességként jelentkezett a közös jogkezelők gyakorlatában az, hogy jellemzően nem szokott előfordulni az örökösök között vita a közös jogkezelésben kezelt jogokkal, illetve díjakkal kapcsolatban. Mivel hagyatékátadó végzésre van szükség, eleve itt kerül nyilvántartásba, így az örökösök már nem kifogásolják ezeket, tehát konkrét megoldási lehetőségekre, javaslatokra nincs szükség ebben a körben. A gyakorlatban, néhány esetben

az Artisjus és az örökösök között alakul ki vita, amikor is reklamáció, panasz eljárás vehető igénybe. Az örökgyó halálakor még nincs lehetőség a díjak kifizetésére, mivel ehhez jogerős hagyatéki végzés, bírósági ítélet kell (az örökösök közötti vita is bíróság előtt zajlik), így ezekben az esetekben az Artisjus a vita rendezéséig visszatartja a díjakat. Így már ezen okirat birtokában nyílik mód a díjak igénylésére, az örökösnek pedig nyilatkoznia kell, hogy hogyan, milyen metódu alapján kéri a díjak kifizetését.

A régi Ptk. alapján a szerzői jogon fennálló haszonélvezeti jog esetében az állagörökös és a haszonélvezeti örökös jogainak, különösen rendelkezési jogának gyakorlása úgy alakult, hogy a jogdíjakat a haszonélvező kapta. A jogokat a gyakorlatban együtt gyakorolták, vagy a haszonélvezet fennállása ellenére csak a haszonélvező gyakorolta a jogokat. Ebből eredően az Artisjusnál nem volt különösebb probléma, vita.⁶⁷ További fontos kiemelést érdemel az, hogy amíg nem zajlik le a hagyatéki eljárás, addig a jogdíjak bírósági, közjegyzői letétben vannak, ott „tárolják” őket.

A gyakorlatban felmerülő számos probléma mellett az egyik leggyakoribb esetek köré sorolható az, hogy a szerzői jogot a hagyatéki eljárás során nem tüntetik fel, hiszen az örökösök sok esetben nincsenek tisztában a szerzői jog tartalmával, jelentésével. Abban az esetben, ha a szerzői jog nincs rendezve, akkor az Artisjus póthagyatéki eljárás lefolytatását kéri. Speciális eset merül fel abban az esetben, ha a szerző külföldön hunyt el. Ilyenkor felelősségvállaló nyilatkozatban a jogutód nyilvántartása történhet meg. Adatot szolgáltatnak a szerzőkről, szerzői álnevekről, a magyar szerzők jogutódairól. Szükséges megjelölni a halál pontos idejét, helyét, viszont itt is probléma adódik abból, hogy nincs megfelelően intézményesítve az adatok kérése, melyre véleményünk szerint minél korábbi megoldást kellene találni.

Az Artisjus Szervezeti és Működési Szabályzatában foglaltak szerint, ha külföldi eljárásnak van helye, vagy nem állapítható meg, hogy bel- vagy külföldi eljárásnak van-e helye, az Egyesület kivételesen elfogadhatja a jogutódlást, illetve az öröklési jogvita kizártságát valószínűsítő teljes bizonyító erejű okiratot is a jogutódlás megalapozására, azzal a feltétellel, hogy a valószínűsített jogutód helytállást vállal a valódi jogutódok és az Artisjus irányában arra az esetre, ha álörökösnek minősülne. Végezetül azt kell kiemelnünk, hogy közös örökösök tekintetében lehetőség van közös képviselő kijelölésére. Illetve nem szokványos módon a gyakorlatból az vezethető le, hogy különösebb jelentősége nincs annak a gyakorlati következménynek, hogy az új Ptk.-ban az öröklési szabályok megváltoztak, megfigyelhető az, hogy az özvegynek hagyott egy gyermekrészt kedvezőbb feltételeket biztosít.

VIII. 2. Esettanulmány a szerzői jogok öröklésével kapcsolatban

⁶⁷ A fentebb részletesen tárgyalt szabályokból is láthatjuk, hogy e gyakorlati tapasztalatnak a szakirodalom ellentmond.

A következőkben három esettanulmányon keresztül világítanánk rá arra, hogy a gyakorlatban a jogalkalmazók milyen problémákkal szembesülnek a szerzői jogok öröklésével kapcsolatban.

A Pfv. I. 20.643./2014./4. számú ügyben az örökhagyó 2004-ben öröklési szerződést kötött a szerződéses örökösrel, melyben az örökös terhére meghagyta -életjáradék nyújtása ellenében-, hogy a hagyatékban fellelhető valamennyi kéziratát, partitúráit, zenei tárgyú könyveit minden tehertől mentesen, ellenszolgáltatás nélkül adja ki karmester barátja részére a hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedését követő 30 napon belül. A törvényes örökös ezt a rendelkezést érvénytelennek tekintette, és kötelesrész iránti igényt érvényesített a szerződéses örökösrel szemben, aki ezt ellenben nem ismerte el arra hivatkozva, hogy ez az öröklési szerződés megléte esetén nem jár az egyébként kötelesrészre jogosult törvényes örökösnek. A közjegyzői megkeresés az illetékek vonatkozásában a Nemzeti Adó- és Vámhivatalt, tulajdonjog bejegyzése kapcsán a Földhivatalt, szerzői jogok tekintetében pedig az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesületet célozta. A közjegyző az öröklési jogi vita miatt ideiglenes hatállyal a szerződéses örökös javára adta át a hagyatékot. Ezt követően a törvényes örökös (felperes) pert indított a végzéssel figyelembe nem vett igényei, illetve az öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása miatt, mely a Pesti Központi Kerületi Bíróság elé került, aki a szerződéses örökösrel (alperes) szemben megindított perben a felperes kereseti kérelmét elutasította. Ennek következtében a felperes fellebbezési kérelemmel élt, így az ügyben a Fővárosi Bíróság részítéletet hozott. Az elsőfokú bíróság ítéletét részítéletnek tekintette, és megváltoztatta úgy, hogy az alperes és az örökhagyó között létrejött szerződést érvénytelennek mondta ki. Ezt követően az alperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be. A Legfelsőbb Bíróság részítéletével a Fővárosi Bíróság részítéletét hatályában fenntartotta, de indokolásában arra a következtetésre jutott, hogy az alperes a peres eljárás folytán nem terjesztett elő olyan viszontkeresetet, melyben megállapítását kérte volna annak, hogy az öröklési szerződés első lapja, mint önálló öröklési szerződés érvényes, ezért a bíróság döntése a kereseti kérelmen/ellenkérelmen nem terjedhet túl. A szerződéses örökös újabb önálló pert indított arra irányulva, hogy az öröklési szerződés első oldala egymagában is érvényes öröklési szerződés. 2013-ban a Fővárosi Törvényszék a felperes (szerződéses örökös) kereseti kérelmét elutasította. A felperes fellebbezett, viszont a Fővárosi Ítéltábla a fellebbezést szintén elutasította, az elsőfokú bíróság ítéletének fellebbezéssel támadott rendelkezéseit helybenhagyta. Ezek után a felperes felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő. A Kúria a Fővárosi Ítéltábla ítéletét a felülvizsgálattal támadott részében hatályon kívül helyezte, és megállapította, hogy az örökhagyó és a szerződéses örökös között az öröklési szerződés első lapja érvényes szerződés. Ennek következtében az ideiglenes hagyatékátadó végzés teljes hatályúvá vált. Ezen ítéletek kapcsán is láthatjuk, hogy a gyakorlatban nem ritkán fordul elő a törvényes örökösök, szerződéses örökösök közötti vita, melyre sok esetben az örökhagyó pontatlan megfogalmazása, nem egyértelmű akarata vezet. Ennél az esetnél érdemes hangsúlyozni a bíróságok eltérő álláspontjait is, mely azt a következtetést vonja maga után, hogy a szerzői jog öröklésének kérdései akár több értelmezést is lehetővé tesznek, melynek kiküszöbölése,

elhárítása végett mindenképp átfogó, alapos ismeretre van szükség. Jelen ügyben továbbá azt is megállapíthatjuk, hogy a felek igazuk bizonyítása, hangoztatása végett akár a legfelsőbb fórumokat is képesek igénybe venni.

Az elméleti ismeretek gyakorlatban történő megjelenése a 43. Pf. 631.758./2016./5. számú ítéletben számos következtetés levonását alapozza meg. Végintézkedés hátrahagyása mellett hunyt el 2011-ben az özvegy családi állapotú személy. Részben teljes hatályú, részben ideiglenes hatályú hagyatékátadó végzés született. Teljes hatályú végzés a tételesen nem leltározott kéziratait végrendeleti öröklés jogcímén adta át az örökhagyó azon meghagyásával, hogy kitűnő munkatársai viseljék gondjukat, ha létrejönne egy olyan alapítvány, mely szolgálná a dráma ügyét, gyermekei gondoljanak az alapítvány támogatására.

Ideiglenes hatályú végzés pedig az ingóság (helyszíni leltár alapján), és az örökhagyó szellemi alkotásaiból eredő szerzői jog vonatkozásában mutatkozott meg, mely az Artisjus által a hagyaték megnyíltakor az örökhagyó nevére szólóan kezelt jogdíj.

A közjegyző végrendeleti öröklés jogcímén az örökhagyó gyermekének ideiglenes hatállyal átadta, azzal, hogy adja ki a hagyatékából a másik gyermeke által választott ingóságot. 2009-ben megírt közvégrendelet alapján az örökhagyó, drámái, prózai írásai után járó jogdíjait, az elektronikus jogdíjakat, illetve ingóságait fiára hagyta. Gyermekei (fia, lánya) érvényesnek fogadták el, de a szerzői jogdíjra vonatkozó végrendeleti juttatást eltérően értelmezte a végrendeleti örökös és a kötelesrésze jogosult törvényes örökös:

A végrendeleti örökös álláspontja szerint a szerzői jogdíj a szerzői jog vagyoni jogosítványainak teljességére vonatkozik, ezért mind a szerzői jogot, mind a szerzői jogdíjat részére kérte átadni.

A kötelesrésze jogosult törvényes örökös álláspontja szerint az örökhagyó kifejezetten jogdíjakat említ végakaratóban, nem szerzői jogot, így a szerzői jogot a törvényes öröklés rendje szerint kérte átadni.

A közjegyző a végrendelet szerint adta át a hagyatékot arra hivatkozva, hogy a jogdíj öröklésén túl az örökhagyó szándéka volt, hogy a szerzői jogdíj jogosultja gondozza, szerkessze, őrizze az írói életművet, ez pedig a szerzői jog vagyoni jogosítványainak felel meg, így a szerzői jogot, beleértve a szerzői jogdíjat is, a végrendelet szerint adta ki.

A kötelesrésze jogosult törvényes örökös (felperes) a bírósághoz fordult. A Pesti Központi Kerületi Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az alperes (végrendeleti örökös) az ingóságot a felperesnek adja ki, illetve kötelesrész címén megfelelő összeget juttasson részére. Továbbá kijelentette, hogy a jövőben az örökhagyó jogán kifizetésre kerülő összes szerzői jogdíj ¼-ed része kötelesrész címén a felperest illeti, azzal a megjegyzéssel, hogy a nem időben való teljesítése esetén késedelmi kamat jár. Az alperes fellebbezése következtében a Fővárosi Törvényszék az elsőfokú bíróság ítéletének fellebbezett rendelkezését részben megváltoztatta, így a marasztalás tőkeösszegét felemelte, egyebekben helybenhagyta. Ezen ügyben egyértelműen körvonalazódhat előttünk, melyet

már az előzőekben is kifejtettünk, hogy milyen nagy szükség lenne a szerzői jogi ismeretek pontos elsajátítására. A jogdíjak kapcsán merült fel a vita, hogy a szerzői jog vagyoni jogosítványainak teljességére vonatkozik-e vagy sem. A bíróság végkövetkeztetésében köztes megoldásra jutott, hiszen mind az alperes, mind a felperes részére juttatott a hagyaték tartalmából. De valóban ez a helyes értelmezés, végeredmény? Jelen esetről megállapíthatjuk azt, hogy a végrendelet nem biztos, hogy megoldja, tisztázza az örökösök közötti helyzetet, inkább épp ellenkezőleg, a vita terén talán elvetheti a súlykot. Éppen ezért az örökhagyó pontatlan, nem egyértelmű megfogalmazása arra is vezethet, hogy eredeti akaratától talán teljesen más eredmény születik, melyet nem biztos, hogy aképpen tervezett volna, a bizonyítás pedig e körben már rendkívül nehézkes.

Végezetül az 52. Pf. 632.999./2016./4. számú bírósági ítéletben a 2012-ben végintézkedés mellett elhunyt, nős családi állapotú személy hagyatékában fellelhető tartalomról folyt a vita. A korábbi ideiglenes hagyatékátadó végzés teljes hatályúvá vált. A közjegyző, a jogdíjból származó bevételt végrendeleti öröklés jogcímén, teljes hatállyal, 1/1 arányban az örökhagyó házastársának adja át a következőkre tekintettel:

Öröklési jogvita folytán az ügy a Pesti Központi Kerületi Bíróság elé került, mely örökség megállapítása iránti hagyatéki perben hozott elsőfokú ítéletet a Fővárosi Törvényszék ítéletével helybenhagyta. A közjegyző végzésétől részben eltért, mert a szerzői jogdíjból eredő bevétel vonatkozásában az örökhagyó házastársát jelölte meg örökösnek, hogy a favor testamenti elvére figyelemmel az örökhagyó a végrendeleteinek megtetelekor a szerzői jogdíjat nem tekintette ingó dolognak, így a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a 2011-es végrendeletével, a korábbi 2006-os végrendeletében foglalt rendelkezést nem kívánta hatálytalanítani, melyből kifolyólag a szerzői jogdíj örököse az örökhagyó házastársa. Ezen eset az értelmezési elvek fontosságára mutat rá két végrendelet kapcsán, melyből a bíróság a korábbi végrendelet hatályosságát találta helyesnek, azt tartotta fenn, melynek következtében nem a későbbi végrendelet örökösei szereztek meg a szerzői jogdíjat, hanem az örökhagyó házastársa. Fontos hangsúlyozni, hogy itt abban a körben merülhet fel probléma, ha a korábbi végrendeletben maradtak olyan kérdések, melyekről az újabb végrendelet nem rendelkezett, hiszen ezek megválaszolását is körültekintően, a végintézkedések teljességét figyelembe véve kell értékelni.

IX. Mit értünk közös jogkezelés alatt a FilmJus aspektusában

A FilmJus, teljes nevén: Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesülete, hazánk egyik közös jogkezelő szervezete - mely 1997. november 12-én került regisztrálásra – a 2015-ös adatok alapján több, mint 3400 jogosultat képvisel.

A FilmJus a feladatkörébe tartozó közös jogkezelést folytat a filmszerzők és jogutódjaik, filmelőállítók és jogutódjaik, valamint más érintett jogosultak érdekében.⁶⁸ Ezen felül az egyesület kulturális-szociális támogatást nyújt a filmszerzők és filmelőállítók számára.

X. A FilmJus gyakorlata, Dr. Bánhegyesi Béla jogtanácsos által adott interjú alapján

Az Sztj. rendelkezései alapján, ha az elhunyt személy hagyatékához szerzői jog tartozik, akkor a közjegyző a hagyatéki eljárás megindításáról értesíti az elhunyt személy műveivel kapcsolatban érintett közös jogkezelő szervezetet. A törvény alapján a szervezeteknek kötelező közfeladata nyilvántartást vezetni az elhunyt szerzők jogutódjairól.

Elengedhetetlen már az elején kiemelni azt az észrevételt, – amely valamennyi közös jogkezelő szervezetre elmondható – hogy a szervezet elé kész tények kerülnek, melyeket a közjegyzők helyeznek eléjük és a szervezetek ezek alapján rögzítik az öröklést. Ugyan az új Polgári Törvénykönyv megváltoztatta az öröklési rend szabályait, azonban a korábban említettek alapján ez nem a szervezeteket érinti közvetlenül, hanem a közjegyzőket, nekik kell ezen szabályok alapján szabályosan eljárniuk.

X.1. Vagyoni jogok átruházása az örökösök között

Az örökösök közötti vagyoni jogok átruházásának szabályai előtt mindenképp érdemes megvizsgálni azt, hogy a szerzői jogi szabályok hogyan, miként viszonyulnak a szerzők vagyoni jogainak élők közötti átruházásáról. A törvény kifejezetten zárja ki a szerzők vagyoni jogainak élők közötti átruházását, hiszen ezen jogok csak kizárólagos vagy nem kizárólagos felhasználási engedéllyel gyakorolhatók.⁶⁹ A törvény kimondja, hogy „a vagyoni jogok a törvényben meghatározott esetekben és feltételekkel átruházhatók, illetve átszállnak”, mely felhatalmazásra az együttesen alkotott mű, munkaviszonyban alkotott mű, szoftver, adatbázis, reklám céljára megrendelt mű, és a megfilmesítési szerződések körében van lehetőség,⁷⁰ továbbá a kapcsolódó jogi teljesítményekhez tartozó vagyoni jog is átruházható. A vagyoni jogok átruházásának következtében tehát az engedélyezési jog és a díjigények elválhatnak egymástól, melyek tipikusan művenként, felhasználási típusonként fordulnak elő.

Rátérve az örökösök közötti viszonyra általánosságban elmondható, hogy az esetek igen nagy százalékában az örökösök egyenlő arányban örökölnék. Azonban, ha várhatóan az örökség kisebb díjösszeg lesz, előfordulhat, hogy az egyik örökös a reá eső örökséget egy másik örökösnek adja. A szervezet gyakorlati tevékenységére ez a momentum nincsen különösebb hatással, a felosztás tekintetében nem érinti a szervezetet, ha az örökösök egymás között átengedik a jogdíjösszeget.

⁶⁸ FilmJus Alapszabály 13.2. pont, http://www.filmjus.hu/1_alapszabaly/FJalapszab_20160211.pdf [letöltés: 2017. március 11.]

⁶⁹ Sztj. 9.§ (3) bek.

⁷⁰ Sztj. 6.§, 30.§, 61.§, 63.§, 66.§

Probléma akkor merül fel, ha a jogutódok különböző arányban örökölnek majd ezt követően az egyik jogutód is elhalálozik és esetlegesen neki több örököse is van. Ilyenkor bonyodalmak léphetnek fel atekintetben, hogy ki milyen arányban jogosult. Az egyesület gyakorlati megoldása ezzel kapcsolatban az, hogy kvázi családfát rajzolnak fel és ez alapján igyekeznek választ adni a felmerülő kérdésekre.

További nehézségek léphetnek fel akkor, ha az elhunyt szerző és az elhunyt jogutódja nem azonos névvel rendelkezik. Ilyenkor sokszor kérdéses az, hogy kinek a szerzői jogáról van szó. Ez a problematika azonban a gyakorlatban ritkán fordul elő és szerencsére kiküszöbölhető dilemmáról van szó.

X.2. Örökösök közötti konfliktus

Vita az örökösök között kizárólag egy dologgal kapcsolatban léphet fel, és ez a pénz. Miután a szervezet kizárólag jogdíjak kezelésével foglalkozik a felhasználások engedélyezésével kapcsolatban, így ebből kifolyólag az örökösök között a közös jogkezelés körébe tartozó jogok kezelésével kapcsolatban konfliktus nem merül fel.

X.3. Jogdíjak sorsa a szerző halálát követően és az ismeretlen örökösök köre

Miután a szervezet tudomására jut a szerző halála, addig nem fizet ki jogdíjakat, amíg a jogutód nem igazolja jogutódlását. A hagyatéki eljárás folyamatban léte nem befolyásolja a szervezetet abban, hogy mindeközben az eljárás alatt történő felhasználások esetén is jogdíjat szedjen be.

Ide szorosán kapcsolódik az, hogy amíg nem igazolja a jogutód jogutódlását vagy annak személy egyáltalán nem ismert, vagyis ismeretlen örökösről van szó, akkor az egyesület nem fizet jogdíjat, pihen? a jogdíj. A felosztási szabályzat alapján a díjakat ebben az esetben elévülésig tartja meg a FilmJus. De mennyi is az elévülési idő? – Jelenleg 3 év.⁷¹ A törvény rendelkezései alapján a közös jogkezelő szervezet köteles az általa beszedett jogdíjakat a lehető legrövidebb időn belül kiosztani.⁷² A jogosult azonosítására és felkutatására törvényben meghatározott intézkedéseket kell megtennie a közös jogkezelő szervezetnek.⁷³ A szervezet a törvényben meghatározott határidőn belül köteles tájékoztatás közzétenni honlapján azokról a szerzői művekről, melyek tekintetében a jogosult személye vagy tartózkodási helye nem ismert.⁷⁴ Amennyiben a felkutatásra tett intézkedések eredménytelenek a közzétételtől számított egy év után köteles a szervezet honlapján nyilvánosságra hozni és a jogosult vagy jogosult tartózkodási helyének ismertté válásáig, de legalább három éven át folyamatosan hozzáférhetővé kell tennie.⁷⁵

⁷¹ FilmJus Felosztási Szabályzat 2.13.1. pont

⁷² Kjkt. 40.§ (1) bek.

⁷³ Kjkt. 41.§

⁷⁴ Kjkt. 41.§ (2) bek.

⁷⁵ Kjkt. 41.§ (5) bek.

Az elévülési idő kezdete az adott beszédési időszakra vonatkozó jogdíj felosztásának napját követő első december 31-e.⁷⁶ Írásbeli megállapodás alapján meg lehet határozni azt is, hogy az elévülési idő rövidebb legyen, de ebben az esetben is legalább 1 éves elévülési időt kell megállítani.

A 3 év eltelte után a jogdíj bekerül a következő felosztásba, de további 2 évig – vagyis a Ptk. szerinti elévülésig – egy tartalék terhére kifizethető a díj. Ezt követően már nem lehet semmilyen erre vonatkozó igényt érvényesíteni. Így tehát megállapítható, hogy a jogutódoknak 5 év áll rendelkezésére, hogy jogutódlását bizonyítva a mű felhasználása után járó jogdíjat igényelje.

A korábban említett ismeretlen örökösök tekintetében fontos kiemelni a szervezet gyakorlatában az örökös kutatást. A FilmJus gyakorlatát tekintve nincs konkrét írott szabály erre vonatkozóan, mert nagyon ritkán fordul elő ez a jelenség. Hogy mi ennek az oka? – Az örökösök általában tudják és tisztában vannak azzal, hogy a szervezet a felhasználások után jogdíjat oszt szét, így tudják, hogy a szervezettől pénzt kaphatnak, tehát a szerző halálát követően maguk jelentkeznek a jogdíjért. Abban a néhány esetben, amikor előfordul, hogy nem ismert az örökös személye egy íratlan gyakorlat van: minden követ megmozgatnak, akár rokonokon, családtagokon, a szakmán és a közösségi hálón keresztül is, hogy felkutassák az ismeretlen személyt.

X.4. Szerzői jog a hagyatéki eljárásban

A statisztika alapján egyre ritkábban fordul elő annak az esete, hogy a szerzői jog a hagyatéki eljárás során feledésbe merül. A közjegyzők javarészt tisztában vannak a szerző jogok létéről, mint elméleti hagyatéki vagyoni kategóriával. 8-10 évvel korábbi állapotokhoz képest sokat javult a helyzet, egyre ritkábban fordul elő a szerző jogok elhanyagolása és kifejezetten van olyan eset, amikor nem csak általánosságban, mint szerzői jog jelölik meg a végzésben, hanem konkrét vagyoni jogokat.

Amennyiben még is előfordul ez a jelenség vagy az egyesület jogtanácsosa vagy – ha olyan jogutódról van szó, aki hajlandóságot mutat együttműködésre – a jogutódot kéri meg, hogy kezdeményezze a póthagyatéki eljárás lefolytatását.

Probléma általában, akkor merül fel, amikor egy szerző külföldön tartósan letelepedett és külföldön is huny el. Ebben az esetben sokszor semmilyen magyar hagyatéki dokumentum nem készül, melyek pótlása igen bonyolult eljárást.

X.5. Bírósági eljárás

A FilmJus tekintetében sok bírósági esetet nem említhetünk, mert igen ritkán fordul elő erre példa, azonban az érdekesség kedvéért egy példát szeretnék ismertetni:

⁷⁶ FilmJus Felosztási Szabályzat 2.13.1. pont

A szerző egy férfi, akinek két gyermeke van (egy fia és egy lánya). A gyermekek kapcsolata nem a legjobb. Az édesapa végrendeletében minden a fiúgyermekre hagy, melyből kifolyólag a lánygyermek pert indít az köteles rész számára történő átadása érdekében.

A per pozitív kimenetelű a lánygyermek tekintetében, mert a pert megnyeri. Ennek eredményeként jelentkezik a szervezetről, hogy a pernyertessége értelmében mindennek a negyede őt illeti meg (a régi Ptk. alapján).

Idáig nem is beszélhetnénk izgalmas esetről, ha nem lenne folytatás és nem kerülne bele az ügybe még egy fordulat. Miszerint a bíróság az ítéletében úgy rendelkezett, hogy a jogdíjakat a fiúgyermek veheti fel a szervezettől és annak a negyedét köteles átadni a lánygyermek részére. Meg kell említeni, hogy az ügy harmadfokig jutott el, és a bíróság az ítéletet minden esetben helybenhagyta. Ez dogmatikailag teljesen helyes, hiszen a kötelesrész az örökssel szemben fennálló követelés.

Az ítélet rendelkezése értelmében a fiúgyermeknek kötelessége átadni a jogdíjak negyedét a lánygyermeknek, azonban a kapcsolatukra tekintettek a fiúgyermek erre nem hajlandó. A lánygyermek számára már csak egyetlen megoldás maradt a végrehajtás. Azonban sajnos ezek a legtöbb esetben sikertelenül végződnek, melynek oka például, hogy elrejtik a pénzüsszeget.

XI. Záró gondolatok

Összegzésképp véleményünk szerint a szerzői jogok öröklése mindennapos kérdést vet fel a társadalom egésze számára, hiszen mindenkit érintő problémával találkozhatunk, melyek megoldásra várnak. Mindenképp nagy szükség lenne további releváns jogi elemzésekre, kutatásokra, mivel némely területen még máig megválaszolatlan kérdésekkel találkozhatunk, melyek jogi szabályozást, reflektálást igényelnek. Kijelenthető, hogy az örökösök és sok esetben az örökhagyó és az örökösök egymáshoz viszonyított helyzete ellentétekkel teli, mely a jövőben keletkező öröklési viták folytatására adhat okot, megalapozva ezzel a koránt sem biztató összeütközéseket, nézeteltéréseket. Úgy gondoljuk, hogy elengedhetetlen a jogalkotó beavatkozó munkája ezen jogi szegmens körében is, és feltétlenül szükséges kialakítani akár szabályozási technikákkal egy megfelelő rendszert, hiszen az öröklési kérdésekkel mindenki találkozik egyszer életében.

Először is fontosnak találjuk hangsúlyozni azt, hogy a végrendelet megalkotása, végintézkedés tétele nem biztos, hogy előrevetető lehet az örökösök életében, hiszen nem megfelelő ismeretek, nem jó előrelátás birtokában az örökhagyó a hagyaték tartalmát olyan mértékben elaprózhatja, mely már inkább hátránnyként jelenik meg a leszármazók viszonyaiban. Ki kell hangsúlyozni azt a tényt, hogy hazánkban a lakosság igen kis százalékban végrendelezik, mely jelenti azt, hogy 100 emberből összesen 4 készít végrendeletet.⁷⁷ És nem tekinthetünk el amellet sem, hogy ezen végrendeletek egy része

⁷⁷MOKK: *Sok a hibás végrendelet* <http://jogaszvilag.hu/rovatok/napi/sok-a-a-hibas-vegrendelet> [letöltés: 2017. április 19.]

nem érvényes. Ahhoz, hogy ez a megoldás tényleg gyakorlati haszonnal rendelkezzen átfogó tájékoztatásra lenne szükség elsősorban arra nézve, hogy az örökgyók tisztaban legyenek a végintézkedés jogkövetkezményeivel, annak érvényességi feltételeivel és gyakorlati hasznával. Azonban itt vissza kell tértünk egy már sokszor taglalt problémára, amely az örökgyók és az örökösök tudatlanságából származik, melynek hatására sok esetben mind a törvényes, mind a végintézkedésen alapuló öröklés esetén a szerzői jogok eltűnnek az örökgyók halálát követően, az pedig, hogy végintézkedés során azokról rendelkezzen nem egy mindennapos látvány.

Másodsorban már az Artisjus gyakorlatánál is említett hatalmas adathiányra vonatkozóan szükségesnek találjuk egy olyan adminisztrációs rendszer kialakítását, mely segítséget nyújtana az örökösök regisztrálásában, az örökös kutatásban –megkönnyítve ezzel a jogvédő szervezetek, közjegyzők munkáját, és nem utolsó sorban megfelelő rendezésű hagyatékátadást eredményezhetne.

Harmadszor pedig véleményünk szerint a külföldön meghalt szerző adatainak (halál pontos ideje, helye, művei) kérdése tekintetében is egy átlátható rendszert, adatbázist kellene létrehozni, hiszen ezekben az esetekben az adatok kérése nincs intézményesítve, mely szintén a hagyaték optimális rendezését gátolhatja.

Mind az Artisjus, mind a FilmJusnál készített interjúink során egyöntetűen megállapítást nyert a feltett kérdések vonatkozásában, hogy a legalapvetőbb problémák a szerzői jogok öröklésével kapcsolatban azért merülnek fel, mert a társadalomban élők többsége nincs tisztában a megfelelő szerzői jogi ismeretekkel, alapvető fogalmakkal. Úgy gondoljuk, hogy a Nyitott Bíróság program egy előrelépés lehet ezzel kapcsolatban, mivel már középfokú oktatásban szükséges lenne a fiatalok számára az, hogy elsajátítsák ezen ismereteket. Továbbá úgy véljük, hogy a közjegyzői eljárás során a hagyatékban lévő szerzői jogra vonatkozóan hasznos lenne egy kérdőív használata, melyben pontosan, egzakt módon meg lennének határozva –akár példálózó jelleggel is- azon művek, melyeket az örökösök a hagyatékba vonhatnak. Ezen javaslatok eredményeképp a társadalom olyan alapvető szerzői jogi tudás birtokába kerülhetne, mely pozitíve kiküszöbölne a jövőben keletkező vitára adó okokat.

Lehóczki Zsófia dr.:

A SZERZŐI JOGOK ÖRÖKLÉSÉNEK EGYES KÉRDÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TÖBBSZERZŐS EREDETI MŰVEKRE

I. Bevezető gondolatok

A tanulmány fókuszában a többszerzős eredeti szerzői művek¹ közül is az egyidejűleg alkotott közös művek szerzői jogai, illetve azok öröklése, a művek szerzői és azok örökösei között fennálló vagyoni és személyi viszonyrendszer alakulása áll. Az egyszerűs, valamint a közös és összekapcsolt szerzői művek esetén a szerzők közötti szerzői jogi viszonyrendszer öröklés hatására történő változásának vizsgálata mellett a szerzők, az örökösök és az egyes művek felhasználói közötti jogviszony is górcső alá kerül, különös tekintettel arra, hogyan alakul a szerzői jogi jogviszonyok tartalma, a szereplők jogosultsága és kötelezettsége a jogok öröklésekor, illetve azt követően.

E téma aktualitását a szerzői jogi szabályozás céljai² közül az a széles körben elfogadott egyensúlyelmélet adja, mely a tág értelemben vett társadalmi közérdek és az egyéni (szerzői és szomszédos jogi jogosulti) magánérdek közötti balansz kialakítására törekszik. A szerzői jogi szabályozás fókuszában így egyrészt az alkotók erkölcsi és anyagi támogatása, személyhez fűződő és vagyoni jogosultságok megerősítése áll, a mű fennmaradásának, illetve az alkotómunka fenntarthatóságának feltételeinek elősegítése érdekében. Erre szolgál jogi eszközként többek között a szerző művére vonatkozó és ahhoz kapcsolódó abszolút jellegű és szinte kizárólagos szerzői joga, illetve az alkotás és a hozzá tapadó szerzői jogok *post mortem auctoris* védelme a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény³ rendelkezéseinek megfelelően.

Az egyensúly alapú megközelítés másik lényeges fókuszában az alkotók és a közönség érdekei közötti kiegyensúlyozottság megteremtése és fenntartása áll. E célt a jogalkotó – a nemzetközi szerzői jogi rezsimek eleget téve, többek között a magyar is - azzal igyekszik elérni, hogy a szerzői művek 'közvetítőit', a szomszédos jogi jogosultakat is felruházza a szerzőkéhez hasonló, de szűkebb tartalmú és terjedelmű jogosultságokkal annak érdekében, hogy fenntartsa motivációjukat a szerzői művek felhasználásában, közönség felé való interpretálásában. Másrészt pedig igyekszik a társadalom érdekeit szem előtt tartva, ésszerű törvényes eszközökkel – például a határozott idejű védelmi idővel, a szabad felhasználások tényállásaival, vagy az egyes műveknek a szabályozás tárgyi hatálya alóli kivételével - lazítani a szerzői jogosultak jogi monopóliumán, dönteni kicsit a mérleg nyelvén a felhasználó, illetve tágabb értelemben a műélvező közönség felé.

¹ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 105. o.

² UJHELYI Dávid: A szerzői jog célja és emberképe a szellemi alkotásokat megalapozó elméletek tükrében. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2014/5. 36. o.

³ A továbbiakban: Sztj.

Ez az egyensúly nemcsak a szerző életében meghatározója a jogosult és a közönség között fennálló érdekviszonynak, hanem az alkotó halálát követően is. A szerző jogait az Sztj. rendelkezéseiben lefektetett keretek között, halálát követően jogutódja, leggyakrabban polgári jogi örököse gyakorolhatja. A szerzői jogok öröklésére elsősorban az Sztj. szabályait kell alkalmazni, ám minden olyan kérdésben, melyről az nem szól, a Ptk.⁴ mint háttérjogszabály öröklési jogi rendelkezései lesznek az irányadók. A tanulmány a többszerzős eredeti szerzői művekkel kapcsolatban, az ezeket érintő szerzői jogviszonyokban, az öröklés hatására bekövetkező alanyváltozás feltételeit és következményeit járja körbe.

II. A szerzői jog személyi, tárgyi és időbeli hatálya

Általánosan kijelenthető, hogy mai szerzői jogunk középpontjában az alkotó áll. Ezt az alapvetést erősíti meg a magyar szabályozás is, mikor kimondja, hogy a szerzői jog azt illeti meg, aki a művet megalkotta.⁵ „A megalkotás, a mű elkészítése jogi tény, azon belül emberi magatartás, még közelebbről reálaktus, amelyhez joghatás, a szerzői jog keletkezése tapad.”⁶ Az Sztj. a szerző személyének meghatározásakor egyértelművé teszi, hogy a szerzői minőség csak természetes személyt illethet meg, a szerzői művet csak emberi magatartás hozhatja létre.⁷ Habár a jogalkotó ezen akarata a szerző definíciójából önmagában nem, inkább a szerzői mű fogalmával összhangban válik nyilvánvalóvá. Ahhoz, hogy egy alkotásra az Sztj. tárgyi hatálya kiterjedjen, vagyis hogy szerzői műről beszélhessünk, két konjunktív feltétel együttes meglétét kell vizsgálnunk: egyrészt azt, hogy az alkotás a tudomány, az irodalom vagy a művészet területére esik, másrészt pedig, hogy a szerzőre jellemző egyéni és eredeti kifejezésmóddal bír, vagyis a szerző egyéniségének tudatos kivetülése, egyedülálló jellemének lenyomatát hordozza. E logika mentén válik egyértelművé, hogy szerző csak ember lehet, más élőlény⁸, jogi személy⁹, vagy akár mesterséges intelligencia¹⁰ a szerzői jogi védelem e kritériumrendszerének megfelelni - egyelőre - nem tud.

Az alkotás ritkán magányos folyamat, így a szerzői jog is külön figyelmet szentel azoknak a műveknek, melyek több alkotó egyéni, eredeti kifejezésmódját hordozzák magukon, több személyhez tapadnak elválaszthatatlanul. Az ilyen többszerzős műveket három csoportba sorolhatjuk. Az egyik kategória a származékos többszerzős művek csoportja, a második a többszerzős eredeti alkotásoké - ezekről alább bővebben is szólnunk -, a harmadik kategória pedig a filmalkotásoké, melyekkel kapcsolatban előfordul, hogy a többszerzős eredeti

⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:55. §, Sztj. 3. § (1) bek.

⁵ Sztj. 1. § (1), (3) bek.

⁶ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 99. o.

⁷ GYERTYÁNFY Péter: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: A szerzők személye; a többszerzős művek. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2013/2. 48. o.

⁸ UJHELYI Dávid: Végre pont kerül a makákó-selfie ügy végére. *Szerzői jog a XXI. században blog*, 2016.01.11. <https://copy21.com/2016/01/no-comment-2-1-vegre-pont-kerul-a-makako-selfie-ugy-vegere/>

⁹ Idézés zenei műből - SZJSZT 33/2004.; Szerzői minőség jogi megítélése, tervezői és kivitelezői tevékenység viszonya – SZJSZT 25/2007.

¹⁰ HARKAI István: Ross, az első mesterségesen intelligens ügyvéd és a Nikkej Hosi Sinicsi irodalmi verseny díjazott robotja. *Szerzői jog a XXI. században blog*, 2016.09.06., <https://copy21.com/2016/09/ross-az-első-mesterségesen-intelligens-ugyved-es-a-nikkej-hosi-sinicsi-irodalmi-verseny-dijazott-robotja/>

alkotások kategóriájába sorolnak a szerzői jogászok - de ezen művek nem tartoznak jelen tanulmány vizsgálódásának körébe.

A (többszerzős) származékos műveknél – átdolgozásoknál – egy már meglévő műre úgy épül egy új alkotás, hogy az mind az eredeti szerző, mind a származékos szerző alkotómunkájának eredményét, egyéni és eredeti kifejezésmódját magán hordozza, így szükségszerűen az eredeti mű módosul, a származékos mű az eredeti egyik változata lesz. Az eredeti alkotás módosulása jelenti a származékos művek megkülönböztetésének alapját.

A második kategóriát képező többszerzős eredeti művek esetén a szerzők általában egyszerre alkotnak: a szerzői művet egymással együttműködve, egymásra tekintettel, egymást kiegészítve, ösztönözve hozzák létre. Egy már meglévő szerzői mű módosítása nem lehet része az alkotófolyamatnak, ebben az esetben ugyanis már származékos műről kellene beszélnünk. A többszerzős eredeti művek fogalmi körébe tartoznak a közös, a gyűjteményes, illetve az együttesen létrehozott művek. A közös műveket még tovább lehet bontani, 'szerzőtársas' és összekapcsolt művekre.

A gyűjteményes mű több szempontból kilóg az eredeti többszerzős művek csoportjából. Előfordul ugyanis, hogy a gyűjteménybe foglalt alkotások már gyűjtemény létrejöttét megelőzően elkészültek, vagy, hogy egy ember működik közre szerzőként és szerkesztőként is. Azokban az esetekben pedig, amikor több szerző műveit fűzi össze a szerkesztő egy gyűjteményben, „az egyes alkotói hozzájárulások oly kevéssé kapcsolódnak össze, hogy a létrejövő új egésze tekintetében a szerzőknek nem keletkeznek kizárólagos jogai”.¹¹ Ami logikailag mégis inkább ebbe a csoportba húzza a gyűjteményes műveket, az az eredeti alkotások egyéni, eredeti jellemzőinek módosítás nélküli felhasználásának ténye. Ebben az esetben tehát a szerkesztőnek kizárólagos szerzői joga van a gyűjtemény egészére nézve, a gyűjtemény részét képező szerzőknek pedig kizárólagos szerzői jogai vannak saját műveikre. A gyűjteményes művek azonban nem képezik e tanulmány további vizsgálódásának tárgyát.

A többszerzős eredeti művek kategóriájának második elemét az együttesen létrehozott művek képezik. Az Sztj. szerint együttesen létrehozott műnek az az alkotás minősül, aminek a létrehozásában együttműködő szerzők alkotó jellegű egyéni, eredeti hozzájárulásai olyan módon egyesülnek a létrejövő egységes műben, hogy nem lehetséges az egyes szerzők részeit és ezekre vonatkozó jogait külön-külön meghatározni.¹² Ebben a többszerzős eredeti mű kategóriába a „szakirodalmi vélemény szerint”¹³ a nemzeti szabványokon – és esetleg bizonyos műszaki, térképészeti alkotásokon – kívül nincs olyan műtípus¹⁴, ami beleeshet. A szoftver ugyan ide tartozik, de arra kevésbé alkalmazzák e szabályokat, mivel a szoftverrel kapcsolatban keletkező szerzői vagyoni jogok forgalomképesek, szabadon átruházhatók. Mert mi is a lényege ennek a jogintézménynek? Ha ilyen együttesen létrehozott művet

¹¹ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 105. o.

¹² Sztj. 6. §.

¹³ LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: *Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem*. Eötvös, Budapest, 2012. 58. o.

¹⁴ GYERTYÁNFY (2013) i. m. (7. lj.) 62. o.

alkotnak a szerzők, az e művel kapcsolatban keletkező szerzői vagyoni jogaik gyakorlására az Sztj. szabályaiban megbúvó jogátszállás következményeként az a személy jogosult, aki kezdeményezésére és irányításával a művet létrehozták, és aki azt a saját nevében nyilvánosságra hozta. A szoftverek esetén ehhez nem szükséges törvényi rendelkezés alapú jogátszállás, elég hozzá egy jogátruházást magába foglaló felhasználási szerződés. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk az együttesen létrehozott művek esetén az öröklési kérdések kevésbé lényegesek, hiszen itt már a mű létrejöttének pillanatában, a szerzői jog alapján megtörténik a jogutódlás a műhöz kötődő vagyoni jogok tekintetében. Persze ez nem jelenti azt, hogy ha a jogutód természetes személy, az ő hagyatékának ne képezne részét az együttesen létrehozott műhöz kapcsolódó szerzői vagyoni jog. Így az alábbi öröklési szabályokat erre a műre is alkalmazni kell, de a többszerzősség adta bonyodalom e műtípus tekintetében nem értelmezhető.

A tanulmány és a szerzői jog szempontjából a „többszerzős eredeti művek legfontosabb alcsoportja a közös műveké”, melyeknél „az egymást kiegészítő, erősítő részek szerzőinek a közös elhatározással létrejövő mű egészére is születnek kizárólagos szerzői jogai”. „A közös mű létrehozását elhatározó szerzői szándék arra irányul, hogy a mű részei elválaszthatatlanok vagy legalábbis egymástól függőek legyenek.”¹⁵ A szerzői jog a szerzőtársas és az összekapcsolt művek között aszerint tesz különbséget, hogy „az alkotásban milyen szoros volt az együttműködés és ennek eredményeképpen a közös mű részei mennyire függenek össze”¹⁶, mennyire használhatóak fel önállóan. „Az elhatárolásnak a műre keletkező jogokra és a joggyakorlásra van kihatása.”¹⁷

Ha a közös mű részei önállóan nem használhatók fel, akkor a szerzőtársakat megillető szerzői jog egységes, a szerzői jogaikat a teljes mű és annak egyes részei tekintetében is csak együttesen gyakorolhatják. Gyakorlati szempontból ez azt jelenti, hogy egy felhasználónak adott esetben mindegyik szerzőtől engedélyt kell kérnie, illetve a felhasználás ellenértékeként járó jogdíjat mindegyik szerző kezébe teljesítenie kell, a megfelelő szerzői hányadok szerint. A szerzői művel kapcsolatos szerzői joghányadok a dologi jog közös tulajdoni szabályaival mutatnak analógiát, így például amennyiben a műhöz kapcsolódó szerzői jog sérül, bármelyik szerzőtárs önállóan is felléphet, de fellépésének következménye kihat az összes további szerzőtársra is.¹⁸ Természetesen ez nem zárja ki, hogy a szerzőtársak együttesen is felléphessenek a jogsértővel szemben. Ilyen típusú közös mű többek között egy zenekari próba során keletkezett zenemű.

Az összekapcsolt műrészekből álló közös művekre is remek példák hozhatók a zene világából, hiszen ebben a szcénában elég gyakori felállás, hogy külön személyek jegyzik a zeneművet, illetve annak szövegét. Ebben az esetben vitathatatlan, hogy a közös mű egyes részei önállóan is felhasználhatók, a zeneművet is lehet másik szöveggel ötvözni, ahogy a

¹⁵ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 105. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ LONTAI – FALUDI – GYERTYÁNFY – VÉKÁS i. m. (12. lj.) 55. o.

zeneszöveget is lehet önállóan, egy gyűjteményes műbe illeszteni, többszörözni. Az összekapcsolt művekből álló közös mű egységes formában való felhasználásának feltételei megegyeznek azon közös művekre vonatkozó szabályokkal, melyeknek részei önállóan nem felhasználhatók. Tehát a szerzők csak együttesen engedélyezhetnek, jogdíjhányaduknak megfelelő díjazásban részesülnek, önállóan és együttesen is felléphetnek a jogsértésekkel szemben. Azonban az összekapcsolt művek, a közös mű egyes részei tekintetében mindegyik szerzőt önálló szerzői jog illeti meg. A szerzői jog ebben a témában még egy kérdés körüljárását követeli meg, ez pedig az, hogy „az összekapcsolt művekből álló közös művet a szerzőtársak együtt, egymásra tekintettel”¹⁹ alkották-e meg. Abban az esetben, ha erre a kérdésre igenlő válasz adható, és e közös mű valamely részét egy másik művel kívánja összekapcsolni a szerzőtárs és a felhasználó – átdolgozás esetén például –, ahhoz az eredeti közös mű szerzőinek együttes engedélye szükséges.

A közös művek szerzői helyébe lépő örökösök is együttes jogosultakká válnak az eredeti szerzőtársakkal, idővel pedig ezek örököseivel, így a fentieknek megfelelően gyakorolhatják a szerzői jogokat. A szerzői jog tisztázza, hogy közös művek az eredeti szerzők életében jöhetnek csak létre. Halálukat követően már csak gyűjteményes, illetve származékos művek keletkezhetnek, ennek következménye, hogy a szerzőtársas, összekapcsolt és együttesen létrehozott műveket néhol egyidejű alkotásokként is nevezi a szakirodalom.

Az eddigiek összefoglalásként elmondható, hogy az alkotó embert, vagy emberek közösségét, az általa létrehozott, egyéni, eredeti művek, műrészletek tekintetében a polgári jog területére eső többletjogosultságok illetik meg, ezek a szerzői jogok. A többletjogosultságok között ugyanúgy megtalálhatók a szerző személyéhez fűződő jogai, ahogy a mű felhasználásához kötődő vagyoni jogok.²⁰ E jogok tartalmát és sorsát pedig a mű létrejöttének pillanatától kezdve mind a szerző életében, mind halálát követően - a védelmi idő tartama alatt és azután - a szerzői jog különös szabályai, valamint kiegészítő jelleggel a polgári jog általános szabályai határozzák meg és irányítják. Nincs ez másképp e jogok örökölhetőségének tekintetében sem.

A szerzői jogok, ahogy a továbbiakban is látni fogjuk örökölhetők, nem szűnnek meg a szerző halálával. De meddig áll fenn ez a különleges tartalmú oltalom és kiket illet meg?

A szerzői jogok a szerzőt életében, a szerző mű megalkotásának pillanatától egészen a halálát követő év első napjától számított hetven éven át illetik meg. Ebből fakadóan a védelmi idők eltérő hosszúságúak lehetnek. Ez különösen a közös művek tekintetében válik hangsúlyossá, hiszen ezekben az esetekben a hetven évet az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani, így a korábban elhunyt szerzőtárs jogutódai tekintetében a védelmi idő – és így a szerzői vagyoni és személyhez fűződő jogok gyakorlásának időtartama - a hetven évet jóval meghaladhatja. Az együttesen létrehozott művek védelmi idejét meghatározó logika némileg különbözik az eddigiektől, mégpedig

¹⁹ Uo. 56. o.

²⁰ Szjt. 9. § (1) bek.

annyiban, hogy e művek tekintetében a védelmi idő a mű első nyilvánosságra hozatalának napján indul, és az ezt követő év első napjától számított hetven éven át tart.²¹

A védelmi idő hossza tehát az egyszerű szerzői művek és a közös művek tekintetében jóval túlmutat a szerzőn, és egyébként a – jogutódok által megfelelően, vagy akár anyagilag kezelt – szerző művek élettartamán is. A hetven éves védelmi időnek köszönhetően a szerzői jog olyan jogviszonyokra is kiterjed még, és meghatározza azokat, amelyek jelentős része már nem befolyásolja érdemben a szerző művéhez kapcsolódó anyagi vagy erkölcsi érdekeit. A szerzői jogi rezsím kritikusai szerint csak - jól indokolt jogalap nélkül - késlelteti a szerző művek közkincsbe kerülését, vagyis azok hozzáféréseinek, felhasználásának megnyitását a nagyközönség számára, engedélykérés és jogdíjfizetés nélkül.

Az egyensúly elméletnek megfelelően a szerzői jog erejének egyre inkább halványodnia kellene, ahogy távolodunk a szerző elhunytának idejétől, a magánérdeknek szépen lassan, lépésről lépésre át kellene adnia a helyét a közérdeknek. Azonban az öröklési jog szabályaival vegyített szerzői jogi szabályok egy olyan bonyolult és gyakran nehezen követhető rendszert rajzolnak ki, melyek ezt az átmenetet szinte lehetetlenné teszik a védelmi idő végére. Lássuk, milyen szabályok keretezik ennek a méltatlan helyzetnek a kialakulását.

III. A szerzői jog tartalma, jogutódlás és a szerzői jogok örökölhetősége

A szerzői jog tartalmát személyhez fűződő²² és vagyoni jogok²³ alkotják, vagyis a szerzői jog „olyan jogok halmaza, amelyek fizikailag nem megragadható javakra nyújtanak kizárólagos jogú kiegészítő védelmet”²⁴. A szerzői jog és így egyes részjogosítványai²⁵ is abszolút szerkezetűek, vagyis csak a jogosultjuk – elsődlegesen a természetes személy szerző, másodlagosan pedig annak jogutódja - meghatározott, vele szemben minden más személy kötelezett. A szerző nemcsak mint passzív jogosult élvezi a szerzői jogok nyújtotta többletjogokat, hanem a jogok aktív gyakorlásának, kiemelően a mű nyilvánosságra hozatalának és felhasználásának is kizárólagos ura, ám nem kötelezettje. Ez azt jelenti, hogy a szerző nem köteles műveit felhasználni, illetve erre bárkinek engedélyt adni, sőt azt is saját maga jogosult eldönteni, hogy egyáltalán nyilvánosságra hozza-e alkotásait, illetve azokat később visszavonja-e. A szerző által, vagy a szerző engedélyével nyilvánosságra hozott alkotásokra élednek fel a szerző további, egyébként a mű létrejöttétől létező, szunnyadó személyhez fűződő és vagyoni jogai.

A szerzői jog abszolút szerkezete a dologi jogokhoz hasonlóan megmarad a jogutódlás esetén is, csak hogy a jogutódláskor elválik egymástól a szerzői személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok jogosultja. Ennek oka, hogy míg a szerző vagyoni jogai korlátozottan

²¹ Sztj. 31. §.; GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *Kézikönyv a szerzői jogok érvényesítéséhez. Útmutató a gyakorlat számára.* ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért, Budapest, 2014. 133. o.

²² Sztj. 10-13. §§

²³ Sztj. 17. §

²⁴ BOBROVSZKY Jenő: Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonjogban. In: FALUDI Gábor (szerk.): *Liber Amicorum. Studia P. Gyertyánfy dedicata.* ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2008. 14. o.

²⁵ LONTAI – FALUDI – GYERTYÁNFY – VÉKÁS i. m. (12. lj.) 61. o.

forgalomképesek, addig személyhez fűződő jogai forgalomképtelenek, vagyis nem kerülhetnek ki az élő szerző rendelkezése alól. Ennél a pontnál érdemes tisztázni azt a kérdést, hogy mi a különbség a szerzői jog által használt jogutód és az öröklési jog által használt örökös fogalmak között, illetve mennyiben van köztük átfedés.

A jogutód és örökös terminológiák összefésülésekor az elsődleges tény, hogy a szerzői jog által nem definiált, de konzekvensen használt jogutód kifejezés a kettő közül a tágabb fogalom, mely magába foglalja az öröklési jog által meghatározott örökös is, sok más jogutód mellett. A jogutódok csoportjába tartozik az örökösön kívül a munkáltató; az együttesen létrehozott, és a reklámozás céljára megrendelt művek jogosultja; illetve a szoftver, az adatbázis és a film előállítója,²⁶ akik saját nevükben és saját maguk javára gyakorolják a művekhez kapcsolódó szerzői vagyoni jogokat. Ez a kategória nem esik egybe a szerzői jogi jogosulti kategóriával, hiszen ebbe azok a szereplők is beletartoznak, akik – például közös jogkezelő szervezetként²⁷ vagy felhasználóként – a szerzők és adott esetben jogutódaik helyett és javára, az Szt., illetve a Kjkt. rendelkezései, valamint jogátruházást tartalmazó felhasználási szerződés alapján engedélyezik a szerzői művek bizonyos felhasználásait, illetve érvényesítik az ahhoz kapcsolódó jogokat.

A szerzői jogban jogutódlásra, a szerzői jogok alanyainak megváltozására jogátruházással vagy jogátszállás²⁸ folytán kerülhet sor, így az imént felsorolt jogutódok vagy jogátruházást is tartalmazó felhasználási szerződés, vagy a törvény általi jogátszállás alapján gyakorolják a szerzői műhöz kötődő szerzői vagyoni jogait, illetve egyes esetekben a szerző személyhez fűződő jogai érdekében is felléphetnek. Az örökös az Szt. különös rendelkezései²⁹, illetve a háttérben húzódó általános öröklési jogi szabályok alapján, jogátszállással válhat a szerző jogutódjává, illetve a szerző életében – élők között - bekövetkező jogutódlás esetén akár a jogutód örökösévé.

A magyar öröklési jog az *ipso iure* és az *universalis successor* elveket követi, melyek alapján az ember halálával a hagyatéka a törvény erejénél fogva, automatikusan, mint egész száll át az örökösre.³⁰ Általánosságban elmondható, hogy az örökhagyó polgári jogai közül a vagyoni jogai és kötelezettségei örökölhettek, kivéve azokat, amelyek jogutódlásáról jogszabály vagy – külön jogszabály alapján – az örökhagyó másként rendelkezik; illetve, hogy nem képezik a hagyaték tárgyát az örökhagyó személyiségi jogai, mert azok nem forgalomképesek, így az örökhagyó halála után csak kegyeleti jogként részesülnek védelemben.³¹ A szerzői jogok örökölhetsége tekintetében is ezek a szabályozási logikai irányok érvényesülnek.

²⁶ Szt. 30. § (1), 6. §, 58. § (3), 61. § (2), 63. § (1), 66. § (1) bek.

²⁷ A szerzői jogok és szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös jogkezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Kjkt.) 9. § (1) bek.

²⁸ Szt. 9. § (6) bek.

²⁹ Szt. 9. § (4) bek.

³⁰ Ptk. 7:1. §

³¹ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 2. kötet.* Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 2371-2374. o.

Nyiszalovszky már az 1959-es Ptk.³² kodifikációjának időszakában leszögezte, hogy „[a] szerzői jog is olyan jog, amely halál esetére öröklés útján száll át, (...) a hagyatéknak az örökhagyó szerzői jogai éppúgy elemét alkotják, mint az örökhagyó háza, bútorai vagy pénzbeli követelése”.³³ Ezt a mai szabályozáshoz annyiban igazítani kell, hogy abban az esetben képezik a szerzői vagyoni jogok a hagyatéknak részét, ha a szerző halálakor azok rendelkezése alatt álltak, vagyis az örökhagyó szerző életében nem történt ezek tekintetében jogutódlás. Ellenkező esetben a jogutód esetleges hagyatékát képezhetik, de az ezzel összefüggő kérdések egy külön tanulmány témáját képeznék. Térjünk vissza az egyszerűs, illetve a többszerzős közös művek szerzői jogainak örökölhetőségéhez. A vagyoni jogok örökölhetősége kapcsán már nem lehet kétségünk, de milyen sors vár a személyhez fűződő jogokra a szerző halálát követően?

A személyhez fűződő jogok helyzete kifejezetten érdekes, hiszen személyiségi típusú jogosultságként a vagyoni viszonyokat rendező öröklési jog szabályai nem terjednek ki rájuk, mégis az Szjt. speciális rendelkezéseinek³⁴ köszönhetően nagy részük 'örökölhetővé' válik, a védelmi idő alatt „sajátos »kegyeleti jogként«”³⁵ él tovább, sőt a névjog a védelmi időn túl is, időbeli korlát nélkül élvezi ezt a kivételes jogi helyzetet. Fontos itt is tisztázni, hogy a szerző halálát követően milyen személyi kör és milyen terjedelemben gyakorolhatja az elhunyt szerzői személyhez fűződő jogait.

Az Szjt. 14. § (1) bekezdése egyértelmű korlátot szab, mikor leszögezi, hogy a szerző halála után, a védelmi időn belül kizárólag a szerző személyhez fűződő jogai megsértése ellen léphet fel az, akit a szerző szerzői hagyatékának gondozásával megbízott, vagy - ilyen megbízott híján vagy annak mulasztása esetén az -, aki a szerzői vagyoni jogokat megörökölte. A sajátos kegyeleti jog főszabály szerint tehát a szerző és műve közötti elválaszthatatlan erkölcsi kötelék megsértése esetén érvényesíthető. A hagyatéki gondnok vagy az örökös így jogosult fellépni, ha valaki olyan szerzői művet hoz nyilvánosságra, melynek ellenkezőjéről a szerző kifejezetten rendelkezett, ha valaki a mű visszavonásáról rendelkezne, amennyiben az alkotáson nem a szerző neve van feltüntetve, illetve azokban az esetekben, mikor a mű integritása sérül. Itt azonban nem áll meg a hagyatéki gondnok, illetve az örökös jogosultsága, hiszen szintén az Szjt.-re támaszkodva³⁶ azon művek tekintetében, melyeket a szerző elhunytja után fedeznek fel, és a szerző kifejezett nyilatkozatával vagy bizonyítható akaratával ez ellen nem tiltakozott, nyilvánosságra hozhatja, és így kvázi szerzőként jogot gyakorolhat. A közös művek esetén az örökös vagy örökösök az egyik elhunyt szerző helyére lép(nek), így a szerzői művekkel kapcsolatos személyhez fűződő jogsértésekkel szemben akár önállóan, akár a többi még élő szerzővel együttesen is felléphet(nek).

³² A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.)

³³ NYISZALOVSKY Endre: A szerzői jog öröklése és a Ptk. tervezete. *Magyar Jog*, 1958/6. 167. o.

³⁴ Szjt. 14. §

³⁵ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 145. o.

³⁶ Szjt. 10. § (4) bek.

A személyhez fűződő jogok tekintetében a védelmi idő a rendes szabályok szerint alakul. Vagyis, ha egyszemélyes alkotásról van szó, amit több örökös örököl, közöttük jogosulti együttesség jön létre, a közös tulajdon szabályainak megfelelő analógia alapján léphetnek fel a szerző halálát követően még hetven éven át. Amennyiben azonban közös műről van szó, a személyhez fűződő jogok védelme a legutoljára elhunyt szerző halálát követő évtől számított hetvenedik évig áll fenn, a jogosulti együttességet pedig kezdetben a még élő szerzők és az elhunyt szerzők örökösei, később a különböző szerzők örökösei alkotják. A fellépés feltételeit ebben az esetben a közös, illetve az összekapcsolt műveknél tárgyalt szabályok határozzák meg.

De vajon mi történik a személyhez fűződő jogokkal a védelmi idő letelte után? Megszűnnek, amikor a szerző művei közkincsbe kerülnek? Ezek a kérdések a névfeltüntetés jogával és a posztumusz művek nyilvánosságra hozatalával kapcsolatban érdekesek, mivel a többi személyhez fűződő és egyébként vagyoni jog is megszűnik az oltalom végével. A szerzői jog kivételes logikája azonban a névfeltüntetés és a posztumusz művek nyilvánosságra hozatalát az eredeti jog tartalmánál jóval szűkebben, de fenntartja. Az Szt. 14. § (2) bekezdése alapján a szerző emlékének megsértése címén az érintett közös jogkezelő szervezet vagy a szerzői érdekképviseleti szervezet léphet fel olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértene a szerző névfeltüntetés jogát. Emellett a jogalkotó az ún. hátrahagyott művek védelmi időn túli első nyilvánosságra hozatalát (*editio princeps*) is lehetővé teszi, sőt azzal honorálja, hogy a mű tekintetében, annak nyilvánosságra hozatalától számított, az azt követő év első napjától huszonöt évig tartó védelmi időn át, a szerzői vagyoni jogokhoz igazodó tartalmú oltalmat nyújt a jogszerűen nyilvánosságra hozó számára.³⁷

Ezzel a szerzői személyhez fűződő jogok *post mortem auctoris* gyakorlásával meg is volnánk – a szerző(k) örökösei csak abban az esetben gyakorolhatják e jogokat, ha a szerző(k) nem jelölt(ek) ki művészeti hagyatéki gondokot vagy kijelölt(ek), de az mulasztásba kerül, továbbá kizárólag a védelmi időn belül és az Szt. által meghatározott szabályok keretei között élhet e jogokkal. De mi történik a szerző(k) vagyoni jogaival halálukat követően a védelmi idő alatt?

A vagyoni jogok elidegeníthetőségével kapcsolatban már a jogutódlás fogalmának boncolgatásánál megállapítottuk, hogy azok mint korlátozottan forgalomképes jogok, csak jogátruházást tartalmazó felhasználási szerződés vagy törvény által lehetővé tett jogátzállás alapján válhatnak gazdát, jogosultat.³⁸ A szerzői vagyoni jogok tehát örökölhethők, kivéve, ha a jogutódlás miatt a hagyaték megnyíltakor már nem állnak a szerző rendelkezése alatt. „Ha szerzői jog van a hagyatékban, a hagyatékhoz tartozik az örökhagyó szerző engedélyezési joga, az engedélyezési jogból eredő díjazás iránti igénye, az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigény, továbbá az átruházott vagy átszállt vagyoni jogok fejében járó, a halál után

³⁷ Szt. 31. § (7), 32. §; lásd bővebben: GYENGE Anikó: *A szerzői jog metamorfózisai és az editio princeps jogintézménye*. Magyar Jog, 2003/11. 649-657.; GÖRÖG Márta: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2005/4-5. 38-42. o.

³⁸ Szt. 9. § (3)-(6) bek.

esedékes díjakra való igény.”³⁹ Azzal, hogy a szerzői jog meghagyja e lehetőséget, az örökgyő szerző számára megnyílik az öröklési jog teljes eszköztára. Szerzői vagyoni jogairól rendelkezhet végintézkedéssel, vagy hagyhatja azok öröklésének meghatározását a törvényes öröklés szabályaira. A törvényes öröklés szabályai csak a végintézkedés által le nem fedett hagyatéki részre vonatkoznak, kiegészítő jellegűek. Szerencsére a szerzői jog a szerzői vagyoni jogoknak örökléssel bekövetkező jogutódlása esetére elég nagy játékeret biztosít az örökgyő szerző számára.

Ez azért lényeges, mert a szerzői jogok gyakorlására a halál esetére szóló jogutódlás jelentős nehézséget jelent. Hipotetikusán az egyetlen eset, amikor a szerző műveivel kapcsolatos joggyakorlás a korábbi átlátható és követhető mederben folyhat tovább - nem válik terhesebbé -, ha egy egyszerű szerző hal meg, aki végintézkedésben meghatározott - akár egy végrendelettel életre hívott alapítványra - vagy a törvényes öröklés alapján egyetlen örököseire hagyja mind a szerzői személyhez fűződő jogok továbbvitelét, mind a vagyoni jogait. Ennek az esetnek az előfordulási valószínűsége viszont relatíve alacsony. Egyrészt azért, mert a szerzők e tekintetben ritkán rendelkeznek a megfelelő információval és szerzői jogi tudással ahhoz, hogy fel tudják mérni a szerzői jogok halál esetére szóló jogutódlásának következményeit; másrészt a végintézkedés megtételének bizonyos eseteinél, illetve a hagyaték átadása során eljáró közjegyzők sem fektetnek elég hangsúlyt, nyújtanak elégséges tájékoztatást annak érdekében, hogy ezzel - az öröklés során sokszor marginálisnak számító értékű - vagyoni joggal felelősen rendelkezessenek az örökgyők, illetve az örökösök. Pedig a közérdek, illetve a szerzői jog azon célja szempontjából, hogy a szerzők és a közönség között fennálló egyensúly megmaradjon - illetve, hogy az idő múlásával a közönség érdekei felé billenjen el -, erre nagy szükség lenne.

A továbbiakban lássuk, hogyan egyszerűsíthető a szerzői jogok gyakorlása tudatosan, az öröklési jog eszközeinek segítségével a szerző halála után.

Azzal, hogy az Szt. kifejezetten lehetőséget ad a szerzői vagyoni jogok öröklésére, a polgári jog általános szabályai közül a végintézkedési szabadságot⁴⁰ e tekintetben is alkalmazhatónak mondja ki, így a szerző szabadon hagyhatja vagyoni jogait végrendelet, öröklési szerződés, vagy halál esetére szóló ajándékozási szerződés formában örököseire. Érdeemes szólni arról, hogy a halál esetére szóló ajándékozási szerződés tárgya érvényesen csak olyan juttatás lehet, amely végrendelet esetén dologi hagyománynak minősülne.⁴¹ A dologi hagyományt a Ptk.⁴² a hagyatékban meglévő vagyontárgy meghatározott személy részére való juttatásaként határozza meg. Véleményem szerint a szerzői jog és öröklési jog kapcsolatának rendezésekor oly gyakran használt dologi jogi analógia itt is alkalmazható, a szerzői vagyoni jogok mint értékkel bíró jogok tekinthetők dologi hagyomány tárgyát képező

³⁹ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 124.; Szt. 16. § (1), (4), (5) bek.

⁴⁰ Ptk. 7:10. §

⁴¹ Ptk. 7:53. § (2) bek.

⁴² Ptk. 7:31. § (1) bek.

vagyontárgynak. Így a szerző szabadon választhat a végintézkedés teljes tárházából, ezzel is megkönnyítve műveinek fennmaradását, felhasználhatóságát a védelmi idő alatt.

Végintézkedésében az örökhagyó nemcsak úgy rendelkezhet, hogy szerzői vagyoni jogait egy az egyben egyik örökösének juttatja, vagy hagyományost nevez rájuk, de a vagyoni jogokat alkotó egyes részjogosítványokat – engedélyezési jog, az ebből eredő díjazás iránti igény, engedélyezési jog nélküli díjigény, *royalty*-típusú igények - is különböztetheti, és azokat különböző örökösöknek, illetve a megjelölt hagyományosnak juttathatja. A szerző gondolkodhat azonban úgy is, hogy a szerzői jogokat művekhez kapcsolódóan osztja fel a végintézkedésben. Illetve ezt a két módszert ötvözheti is.⁴³ Így a lehető legbonyolultabb példa szerint tehát előfordulhat, hogy az örökhagyó szerzőnk a húszas és harmincas éveiben alkotott regényei tekintetében, az azok felhasználására irányuló engedélyezési jogot az abban az időszakban volt házastársának juttatja azzal, hogy az engedélyezésből eredő díjazásra igényt a közös gyermekük formálhat, míg a negyvenes és ötvenes éveinek alkotásai utána az engedélyezés és az ebből folyó díjazási igényt második házastársára hagyja, az összes műve után járó *royalty*- és a díjigényekkel egyetemben. A lényeg, hogy ezekben az esetekben a szerző rendelkezése alapján elkerülhetővé válik a jogosulti együttség – a közös jogtulajdon - keletkezése a szerzői jogok teljességére nézve.

Sőt, a szerző végrendeletében megnevezhet egy, a hagyaték megnyílásakor még nem létező alapítványt⁴⁴, vagy adott esetben már létező egyéb jogi személyt is örökösneként. A végrendelettel létrehozott alapítvány esete speciális, hiszen ilyenkor nemcsak a szerzői jogait adja egy jogi személynek az örökhagyó, de magát az alapítványt is a halál esetére szóló rendelkezéssel hozza létre. Az alapítvány a nyilvántartásba való bejegyzésének feltételével, a hagyaték megnyíltára visszamenőleges hatállyal szerzi meg az örökhagyó szerző által apportként rá hagyott szerzői vagyoni jogokat. Az így rendelt alapítványok feladatává az örökhagyó szerző nemcsak a szerző vagyoni jogainak gyakorlását, hanem a személyhez fűződő jogainak érvényesítését is feladatául szokta tűzni.

Azokban az esetekben azonban, mikor a szerzőnk nem ennyire tudatos, vagy a szerzői jogaira vonatkozó végintézkedés tekintetében kevésbé kreatív vagy motivált még mindig ott vannak az örökösök – mind a törvényes, mind a végintézkedés szerinti – számára nyitva álló öröklési jogi lehetőségek. A Ptk. és az Szjt. is lehetővé teszi, hogy az örökösök egymás javára a szerzői vagyoni jogokról rendelkezhessenek, tehát itt élők között van mód a vagyoni jogok átruházására. Az örökösök egyik ilyen jogátruházási lehetősége a rendelkezés várt örökségről, a másik pedig az osztályos egyezség jogintézménye.⁴⁵ Bármelyik megoldás alkalmazása könnyebbséget jelent a szerzői jogok további gyakorlása tekintetében.

A polgári jog öröklési szabályai alapján ugyanis az örökösöket a hagyatéki osztályig együttes jogosultaknak kell tekinteni, mely jogközösség a hagyaték felosztásával szűnik meg, aminek menetét elsődlegesen az örökhagyó végakarátát kifejező végintézkedése határozza

⁴³ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 125. o.

⁴⁴ Ptk. 7:25. § (4) bek.

⁴⁵ Ptk. 7:54. §; 7:93. §

meg, ennek hiányában azonban a hagyatéki osztályt a közös tulajdon megosztására vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazásával kell megszüntetni,⁴⁶ ami jelentheti akár azt is, hogy az örökösök a hagyaték minden vagyontárgyában egyenlő mértékű örökrészt szereznek, egyenlő örökhányad jogosultjaivá válnak. Ez pedig a szerzői jogok tekintetében is azt jelenti, hogy ahány örökös annyi szerzői joghányad keletkezne a jogok összességén, vagyis osztatlan jogközösség, ami harmadik személyekkel szemben együttes engedélyezési jogot és díjigényt eredményez.⁴⁷

Ennek elkerülésére, a hagyaték megosztására azonban szerencsére a jogosult örökösök megállapodása alapján is sor kerülhet, melyet várt örökségről szóló szerződésbe, vagy a hagyaték megnyíltát követően osztályos egyezségbe foglalhatnak. Ezekben az esetekben a hagyatékban szereplő vagyontárgyak tekintetében az örökösök a közös tulajdon megszüntetésének szabályait követve egyezkedhetnek, a szerzői vagyoni jogok esetén talán legeredményesebben a természetbeni felosztásra tehetnek kísérletet akár olyan módon, hogy a teljes szerzői vagyoni jogot egyikük rendelkezésébe adják, de választhatják a korábbiakban felvázolt, az örökös szerző rendelkezésére álló vagyoni jogi felosztási módszereket is.

Ami a várt örökségről való rendelkezést illeti, a „Ptk. szerint is akkor jön létre (...), ha a leszármazók még az örökös életében szerződést kötnek a jövőbeli – tehát pontosan még nem ismerhető összetételű és értékű – hagyatékából történő részesedésükről.”⁴⁸ Sőt, „várt örökségről rendelkező szerződés jön létre akkor is, ha a leszármazók abban állapodnak meg, hogy egyikük jövőbeli örökrészt ellenszolgáltatás fejében ruhazza át majdani örökösére.”⁴⁹ Amennyiben ilyen tartalmú megállapodás megkötésére csak az örökös halála után kerül sor, vagyis a hagyatéki osztály ideje alatt, az már osztályos egyezségnek tekintendő.

Az osztályos egyezség tartalma csak a hagyaték tárgyainak az örökösök közötti felosztása lehet, joghatása pedig a hagyaték megnyíltára visszamenő hatályú. A várt örökségről való rendelkezéstől, mely kötetlen jogi jellegű egyezség még az a jellegbeli tény is megkülönbözteti, hogy ebben az esetben a jogutódlás jogcíme öröklés.⁵⁰

IV. Konklúzió

Láthatjuk tehát az előzőek alapján, hogy a polgári jog öröklési szabályai számos eszközt biztosítanak az örökös szerzők, valamint örökösök számára a szerzői vagyoni jogok (és a gyakran hozzájuk tapadó személyhez fűződő jogok) gyakorlásának megnyugtató rendezésére a generációkon átívelő védelmi idő időtartamára. Ezek az eszközök akkor ajánlottak és ajánlandók különösen a jogosultak figyelmébe, amikor a törvényes öröklés szabályainak alkalmazása a szerzői jog gyakorlására extra terhet róna, ellehetetlenítené a már sokszor

⁴⁶ VÉKÁS i. m. (35. lj.) 1028-1029. o.

⁴⁷ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 126. o.

⁴⁸ VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Wolters Kluwer, Budapest, 2013. 1008. o.

⁴⁹ Uo., BH1992. 640. o.

⁵⁰ Uo.

emlegetett egyensúly fenntartását, hátráltatná a szerző kizárólagos és abszolút szerkezetű jogok védte magánérdekének halála utáni oldódását, a közérdek – a közönség érdekének fokozatos előtérbe kerülését.

Ha az örökhagyó ezt előre látva – külön utalva itt a többszerzős közös művek eseteire - a szerzői jogairól végintézkedésében nem rendelkezik; és a végrendeleti, illetve a törvényes örökösök sem vesződnek az örökhagyó életében a szerző jogok tekintetében is a várt örökség megosztásával, vagy a hagyatéki osztály felosztása előtt osztályos egyezsére jutással, az a szerzői jog szempontjából nem a legszerencsésebb hozzáállást tükrözi. Ahhoz pedig a minimum hetven éves védelmi idő túl hosszú, túl nagy terhet ró a jogosultakra, nem is beszélve a felhasználók szerepének jelentős elnehezüléséről.

A törvényes öröklés új rendszere, melyet a 2014. március 15-én hatályba lépett Ptk. vezetett be, ugyan előnyösebb a szerzői jogok törvényes öröklésére nézve – már önmagában azzal is, hogy véget vetett e jogok tekintetében az özvegyi haszonélvezetnek – ám a helyettesítési elven alapuló öröklési viszonyok óhatatlanul több szereplőt vonnak be a szerzői jogok gyakorlásába, mint amennyit még elbír a szerzői jogosultak és a közönség közötti egyensúly fenntartására törekvő szerzői jogi rendszer.

Praktikusan, ha a közönség egy tagja szeretne felhasználni egy szerzői művet egyáltalán nem mindegy, hogy öt vagy csak egy jogosulttól kell arra engedélyt szereznie – sem anyagi, sem időbeli szempontból. Ha több szerzői jogosult van, már a felkutatásuk költsége is magasabb (ami már ott kezdődik, hogy mind a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, mind az örökösökről nyilvántartást vezető közös jogkezelő szervezetek örökösönként számolnak fel díjat az adatszolgáltatásukkor), arról nem is beszélve, hogy több időt vesz igénybe, mire ezek a jogosultak azonos álláspontra jutnak majd megegyeznek a felhasználóval, illetve valószínűleg az engedélyért cserébe kért jogdíj, illetve *royalty* mértéke is magasabb lesz, ha több jogosult igényét kell kiszolgálni. Tovább árnyalja a képet, hogy több szerzői jogosult esetén nagyobb a lehetősége közöttük a jogvita kialakulásának vagy fennállásának, ami veszélyezteti a felhasználási engedélyek időtállóságát vagy egyáltalán megszerezhetőségét.

Felhasználója válogatja, hogy végigjárja-e azt a procedúrát, ami egy sok jogutódos szerzői mű engedélyezésével jár, a gyakorlati tapasztalatok azonban inkább azt mutatják, hogy ha nem elengedhetetlen és megkerülhetetlen az örökhagyó szerző munkássága, a felhasználók a könnyebb ellenállás irányába mennek. Ez pedig oda vezethet, hogy bizonyos szerzői hagyatékok elenyésznek, a védelmi idő alatt felhasználásuk ellehetetlenül, nem jutnak el a közönséghez. A szerzői jog ezzel képtelenné válik célja beteljesítésére, funkciója betöltésére.

A lényeges szempont, amit szem előtt kellene tartaniuk az érintett örökhagyóknak és örökösöknek, ha a hagyatékban szerzői jog is van, az a vagyoni jogok gyakorolhatóságának minél egyszerűbb, ésszerűbb és hatékonyabb megoldása az öröklési jog nyújtotta eszköztár használatával. Mivel a hetven éves védelmi idő alatt általában két generáció örökl meg a szerző vagyoni jogait, ha a vagyoni jogok túlságosan szétdarabolódnak az „nemcsak a

jogosultak joggyakorlása, hanem a jogszerűen eljárni kívánó felhasználók jogszerzése”⁵¹
szempontjából is kontraproduktív.

⁵¹ GYERTYÁNFY i. m. (1. lj.) 125. o.

Nagy Péter dr.:

AZ ÁGI ÖRÖKLÉS ÉS A KÖTELESRÉSZ HATÁSA A DUALIZMUS KORÁNAK TÁRSADALMÁRA ÉS GAZDASÁGÁRA A CURIA ELVI DÖNTÉSEINEK TÜKRÉBEN

I. Bevezetés

Az öröklési jog jelentős formáló erővel bír a gazdasági és társadalmi rend tekintetében. A rendek, nemzetiségek, társadalmi csoportok számos alkalommal az öröklési jog körébe eső privilégiumokat is kaptak, melyek jelentős mértékben hozzájárultak más népelemekhez viszonyított heterogén megmaradásukhoz. Ugyanezen eszközök azonban szolgálhatták a kiváltságos rétegek felbomlását, a felhalmozott vagyontömeg uralkodóra való háramlását, és a társadalom szerkezetének átalakulását is.

Az 1848-ban megtörő magyar anyagi magánjog rendszerének egyes hagyományai közül leginkább az öröklési jog területén maradtak fent megoldások a polgári korban. A végrendeleti és a törvényes öröklés viszonyát alapvetően átszabó, a köteles részt a család védelme érdekében bevezető Osztrák Polgári Törvénykönyv és a sok vitát kiváltó ági öröklés intézményét meghonosító Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kijelölték a fejlődés további irányait.

Jelen tanulmány – illeszkedve a kutatás tematikájába arra a kérdésre keresi a választ, hogy az öröklési jog milyen hatást gyakorolt a magyar társadalomra és a gazdaságra. A vizsgálat kereteinek pontos meghatározhatósága miatt két szűkítést kell bevezetni. A vizsgált korszakot a dualizmus időszakára kell korlátozni, mivel egyrészt nagyobb időszak vizsgálata a tanulmány keretei között aligha lenne lehetséges, másrészt ekkor kerültek kialakításra a modern magánjogunk főbb vonásai. A már ekkor terjedelmes vitairódalommal rendelkező öröklési jog és hatásának vizsgálatát a tematikus szempontból további kell szűkítenünk két jogintézményre, az ági öröklésre és a kötelesrészre, mivel ez a két jogintézmény ma is elméleti viták tárgya. A cél nem a jogintézmények dogmatikai-történeti vizsgálata, hanem az általuk kiváltott társadalmi és gazdasági hatások feltérképezése a jogalkotói szándék és a jogtudomány képviselőinek álláspontjai tükrében.

Ezen hatásoknak a vizsgálata azonban egyértelműen multidiszciplináris jellegű kutatást kíván, mely számos metodológiai természetű kérdést felvet. A jogtudományos kutatásának bevett módszerei közül számos önmagában nem elég a kitűzött cél megvalósítására, azonban több együttes alkalmazása és a gazdaságtörténet, társadalomtörténet eredményeivel való egybevetése hozzájárulhat új eredmények kimutatásához. Fontosnak tartom azonban kiemelni, hogy jelen esetben nem vállalható fel a gazdaságtörténet és társadalomtörténet, történeti demográfia tudományágak területén tudományos igényű novumok felmutatása, csupán a már meglévő eredményeket használhatjuk fel jogtörténeti munkánk kiegészítéséhez.

Egy jogintézmény dogmatikai változásait végigtekintő munka elkészítését jelen esetben két oknál fogva nem tartom célszerűnek. Egyrészt a gazdasági és társadalmi hatások nyomon követhetőségének szempontjából egy jogintézmény kiemelése nem célszerű, mivel a vagyon jog és ezen belül is az öröklési jog egyes szabályai olyan erős és sűrű szövedékű rendszert alkotnak, hogy abból egy-egy részegység hatásai aligha lennének tisztán kimutathatók. Másrészt a jogviták írásos emlékei nem csak arra használhatóak, hogy egyes

jogintézményeknek a gyakorlat által történt alakításának irányait megismerjük, hanem alkalmazásának gyakoriságára, a tárgyalt vagyontömeg méretére, jellegére következtessünk, gyakorlati érvényesülésének irányait megismerjük.

Mindazonáltal a fent említett két jogintézményt ezek ellenére ki kell emelnünk, ennek oka, hogy a tulajdon szerkezetére és mennyiségi eloszlására gyakorolt ellentétes irányú hatásuk adott olyan sajátos arculatot az öröklési jogunknak, melynek társadalmi, gazdasági hatásainak felvázolása fontos adalékul szolgálhat.

A fent meghatározott célok megvalósítása érdekében a dolgozat az alábbi módon épül fel: elsőként a kor főbb öröklési jogi kodifikációs eredményeinek és főbb dogmatikai változásainak kronologikus felvázolását kell elvégezni. A kor vonatkozó tudományos vitában felhozott főbb álláspontoknak és az egyes tervezetek jogalkotói szándékának rögzítése remek tájékoztató pontul szolgálhat a tekintetben, hogy milyen célok és hatások érdekében alkották meg a tervezeteket. A társadalom- és gazdaságtörténet vonatkozó eredményeinek fényében pedig komplex módon elemezhetjük a Curia elvi döntvényeit.

II. Az öröklési jog kodifikációjának rövid vázlata

II.1. Főbb csomópontok és tervezetek

1848. évi XV. törvénycikk rendi magánjogunk végét jelentette. Az ősiség, úrbériség és az adományrendszer olyan erősen hatottak át minden magánjogi jogintézményt, hogy azoknak a jogrendszerből való eltávolítását követően haladéktalanul gondoskodni kellett a keletkező joghézagok pótlásáról, melynek eszközeként a törvény a korban meghatározó természetjog hatására Európa szerte nagy népszerűséget élvező kodifikációt jelölte meg.¹

A kodifikáció nem valósulhatott meg a szabadságharc ideje alatt, a neoabszolutizmus időszakában a legfőbb politikai cél Magyarország tartományi szintre süllyesztése volt, melyet nem szolgált az önálló polgári törvénykönyv gondolata, sőt azzal kifejezetten ellentétes volt. A jogrendszerbeli hiátust kitöltendő 1853-ban bevezették Magyarországon az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyvet. Ezt 1852-ben Ferenc József ősiségi pátense előzte meg, mely egyben az új „építkezés” sikerességének záloga is volt. A pátens megszüntette a királyi és nádori adományrendszert, a kincstár magszakadás és hűtlenség címén való utódlását, eltörölte az ősiséget, és az öröklött és szerzeményi, a fiú- és leányági vagyon közti különbségeket.² 1853 márciusában pedig kiadásra került az úrbéri pátens, mely rögzítette a jobbágyfelszabadítást és rendelkezett a kárpótlásról. Az OPTK végül egy hónappal később, 1853 májusában lépett hatályba Magyarországon.

Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv 729. §-a rögzítette a kötelesrész jogintézményét, mely a fentebb említett okoknál fogva a magyar öröklési rendnek is részévé vált. Ezek alapján kötelesrészre jogosult volt az örökgyó leszármazója, ennek hiányában viszont köteles rész illette a szülőket is.³ A törvény nem tett különbséget a fiú és lány örökösök és a házasságban és azon kívül született gyermekek örökrészei között.⁴ A kötelesrész mértéke – leszármazók esetén – a törvényes örökrész felét jelentette, felmenői öröklés esetében pedig

¹ HOMOKI-NAGY Mária: A magyar magánjog kodifikációja a 19. században. *Jogtörténeti Szemle*, 2004/1. 4–5. o.

² BALOGH Judit: *A nyugat-európai kodifikációk hatása a magyar magánjog polgári kori fejlődésére*. Doktori értekezés, Miskolc, 2001. 55. o.

³ OPTK 762. §

⁴ OPTK 763. §.

minden örököst a törvényes örökrészének harmada illette meg.⁵ A házastársat háromnál kevesebb gyermek esetén a vagyon negyedén illette haszonélvezet, három vagy annál több esetén pedig egy gyermekrészt. Leszármazó hiányában, de más törvényes örökös létében a hagyaték egy negyedének tulajdonjogát örökölte az örökagyó házastársa.⁶

Az októberi diplomát követő enyhülés következtében újra a közbeszéd középpontjába kerültek a megoldatlan, 1848-ban új elvekre helyezett jogrendszer hiányosságai. Kettős folyamat indult meg: OPTK hatályának visszaszorítása, saját önálló intézkedések meghozatala.⁷ Ebből a célból hívta össze Ferenc József az országbíró elnöke alatt az Országbírói Értekezletet. Az 1861. január 22. és március 4. között üléselő értekezlet munkájának eredménye az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok lett. Az eredeti szándék szerint törvénytervezetként tárgyalták volna, azonban arra a közjogi viszonyok rendezetlen volta miatt nem kerülhetett sor. A képviselőház kimondta – melyet később a főrendi ház is elfogadott –, hogy amíg törvényeket alkotni újra nem lehet, addig az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat „ideiglenes kiegészítő gyanánt használhatónak tekinti.” Ugyanezen évben a Curia is „állandó zsinormértékű határozza meg,” így tehát a szokásjog részévé vált.⁸

Az ITSZ az ősiségi pátenst öröklési jogi szabályait hatályon kívül helyezte, és a szabályozás alapjául – az alkotmányos rendhez visszatérendő – az 1848. évi XV. törvénycikket jelölte meg.⁹ Rögzítette a királyi adomány és nem királyi adomány közötti különbségek eltörlését, a fiú és leányági vagyon és a hozzájuk fűződő jogok közötti különbség tételt és a lánynegyedet, a hajadoni jog és a fiágiság intézményét (újra).¹⁰ A hitbizomány intézményét azonban érintetlenül hagyta. Átvette az egyenesági leszármazó örökösök, és ezek hiányában a felmenő szülők kötelesrészhez (legitima) való jog intézményét.¹¹

A végrendelet nélküli öröklés cím alatt került rögzítésre az ági vagyon intézménye: *„Leszármazók esetén az apa és az anya hivatván öröklésre, mindenük azon érték erejéig, mely tőlük vagy águktól akár végrendelet folytán, akár anélkül, az örökagyóra hárult; az apai ágról származott vagyon az apára, az anyai ágról eredt vagyon pedig az anyára szállván vissza.”*¹²

A Horváth Boldizsár által vezetett Igazságügyminisztérium 1869-től több alkalommal is kísérletet tett a magánjogi viszonyok rendezésére. Szladits a magyar magánjog kodifikációját két időszakra, a résztervezetek és az egységes kódex időszakára bontotta szét. Ezt az osztályozást átvéve a résztervezetek korszakának kezdetét az 1871-ben elkészült Hoffmann Pál a magánjog általános részét szabályozó tervezete jelentette, mely azonban a heves viták

⁵ OPTK 765–766. §

⁶ OPTK 757–758. §

⁷ SZLADITS Károly: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya*. In.: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog I. Általános rész, személyi jog*. Budapest, 1938, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. 87–88. o.

⁸ SZLADITS Károly: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya*. In.: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog I. Általános rész, személyi jog*. Budapest, 1938, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. 89. o.

⁹ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (a továbbiakban: ITSZ) 2. §

¹⁰ ITSZ 3. §

¹¹ ITSZ 4. §

¹² ITSZ 10. §

és erős ellenérzések miatt nem került elfogadásra.¹³ 1880 és 1882 között készültek el a magánjogot szabályozó résztervezetek, a családjog kivételével.¹⁴

Az öröklési jogi rész megírására Teleszky István kapott megbízást. 1873-ra elkészült a bevezetőrésszel és annak indokolásával együtt egy neves jogászokból álló magánankét bírálataira bocsájtotta, melyet követően legújabb állapotát 1881-ben ismételtén nyilvánosságra hozta.¹⁵ Heves tudományos vita övezte a tervezet alakulását mindvégig. Országgyűlés elé terjesztését megelőzően az igazságügyminiszter által megbízott szakértő bizottság vitatta meg, mely során több helyen átdolgozásra is került.¹⁶ Az értekezlet a tervezetet a leszármazók és a szülők kötelesrészének mértéke kapcsán változatlanul hagyta jóvá, a kötelesrész kötelmi követelés mivoltát pedig azzal erősítette meg, hogy a javaslat ellenére nem fogadta el a szükségörökös kifejezés használatát, utalva annak eltérő jelentéstartalmára.¹⁷ A javaslat megosztotta az értekezlet jelenlévő tagjait, így az ülésen elnöki posztot betöltő miniszter szavazatával emelték határozattá Teleszky indítványát. Az öröklési jogról szóló törvénytervezetet annak indokolásával együtt Fabiny Teofil igazságügyminiszter 1887. január 8-án nyújtotta be a képviselőháznak. A javaslat 47 szakasza rendezte a kötelesrészre vonatkozó szabályokat.¹⁸ A bizottság azonban a javaslatot levette napirendjéről, és az 1884/87-es országgyűlést anélkül zárták be, hogy érdemben tárgyalta volna azt.¹⁹ Az 1887 szeptemberében újonnan összeült országgyűlésben benyújtott átdolgozott törvényjavaslat és annak indokolása a kötelesrész jogi természetében tartalmazott változást. Az ezzel foglalkozó igazságügyi bizottság 1889-ben fogadta el jelentését, mely a túlélő házastárs kötelesrészére nézve hozott változásokat.²⁰ Fabiny 1887 októberében – csekély módosítás után – ismét előterjesztette a tervezetet, de a ház azt újra bizottsági tárgyalásra utalta.²¹

A javaslatot átdolgozás céljából megtárgyaló igazságügyi bizottság 1889. február 9-i dátummal fogadta el jelentését, mely a túlélő házastárs kötelesrészére nézve tartalmazott változásokat.²²

Teleszky eredeti, összesen 490 szakaszt tartalmazó öröklési jogi tervezete úgy rendelkezett, hogy ha az örökhagyónak leszármazó örökösei nincsenek, akkor a hagyaték fele részben az atyára, vagy annak az atyától leszármazó oldalrokonokra, másik fele részben az anyára, vagy az anyától leszármazó oldalrokonokra száll.²³ Kötelesrész illetve a leszármazó törvényes örököst, a házastársat és a szülőket is.²⁴ Leszármazó a törvényes örökrész felét kaphatta meg

¹³ SZLADITS (1938) i.m. 99. o.

¹⁴ GYÖRY Elek: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Általános rész.* Budapest, 1880.; HALMOSY Endre: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Dologi jog.* Budapest, 1882.; APÁTHY István: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog.* Budapest, 1882.

¹⁵ PÓLAY Elemér: Kísérlet a magyar öröklési jog önálló kodifikációjára a XIX. század végén. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica. Tomus XXI. Fasciculus 4.*

¹⁶ 1883. október 27. és 1885. május 9. között tartott összesen hatvanhárom értekezleten.

¹⁷ MÁZI András: *A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében.* Doktori értekezés. Pécs, 2009. 116. o.

¹⁸ MÁZI i.m. 117. o.

¹⁹ BALOGH i.m. 68. o.

²⁰ MÁZI i.m. 118. o.

²¹ BALOGH i.m. 68. o.

²² MÁZI i.m. 118–119. o.

²³ TELESZKY István: *Általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog.* Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1882. (a továbbiakban: *Javaslat*, 1882.) 21. §.

²⁴ *Javaslat*, 1882. 70. §.

kötelesrész címén,²⁵ az örökgyó szüleit a törvényes örökrész egyharmada illetve meg.²⁶ A házastárs kötelesrészénél a szabályozás megegyezett az OPTK azon szabályával, mely a haszonélvezet mértékét a gyermekek számához kötötte, illetve a házastársak járó életjáradék kétharmada, vagy a neki járó törvényes örökrész egyharmada.²⁷

A részleges kodifikációs kísérletek sikertelensége miatt Erdélyi Sándor Vavrik Béla²⁸ vezetésével állandó bizottságot állított fel, azzal a céllal, hogy egy egységes magánjogi kódex tervezetét dolgozzák ki.²⁹ A bizottság az együttes munkát 1897-ben kezdte meg, mely nem szakadt meg Szilágyi Sándor visszalépésével és Plósz Sándor igazságügyminiszteri kinevezésével se, noha utóbbi minisztersége alatt az anyagi magánjog kodifikációs munkálatai háttérbe szorultak.³⁰ A bizottság munkájának³¹ eredménye 1900-ban került bemutatásra.³²

A javaslat nem lett egységes mű sem szerkezetileg, sem tartalmát tekintve, mivel a szerkesztők egy bizottságban, de külön-külön készítették el szövegrészeit, együttesen csak az általános elveket tárgyalták meg, ezért több helyen is ellentmondás, ismétlődés került a javaslatba. Egyes részei a jogfejlődés irányába mutattak, (házassági vagyoni jog, a családjog és az öröklési jog egyes intézményei), mások az éppen akkor készülő német polgári törvénykönyvet tekintették mintának. Szász-Schwarz Gusztáv előbb említett okoknál fogva az alábbi kritikát fűzte a kódextervezethez: *“Az első tervezetet úgy fogom fel, hogy szerkesztői megbirkóztak benne a német törvénykönyv imponáló anyagával, de még keresztül nem tudtak rajta jutni.”*³³

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1811. §-a szerint, ha egy „érték” a szülőről az elhunyt örökgyóra öröklés vagy ajándék útján átszállt, és leszármazó örökös nem volt, a szülő követelhetette azt. Amennyiben a szülő elhalt, annak leszármazói követelheték. Ezzel a visszakövetelési joggal az örökgyó nagyszülei is élhettek.³⁴ Ha az az „érték”, amelyet valaki oldalrokonra után örökölt, attól az elődtől reátszállottnak kellett tekinteni, akitől az közvetlenül vagy a szülő közvetítése mellett az oldalrokonra szállt.³⁵ Az özvegyet özvegyesége idejére a gyermek örökségének a felére, valamint az ági öröklés jogcímén követelt értékek

²⁵ Javaslat, 1882. 90. §

²⁶ Javaslat, 1882. 98. §

²⁷ Javaslat, 1882. 101. §

²⁸ Később Lányi Bertalan lett bizottság vezetője.

²⁹ Vezető tag: Lányi Bertalan (1897. áprilisig Vavrik Béla); Szerkesztő tagok: Imling Konrád, Szász Schwarz Gusztáv, Sipőcz László, Grosschmid Béni (1897. áprilisig szerkesztő tag volt, Jellinek Artúr ügyvéd is.); Tanácskozó tagok voltak: Ádám András, Győry Elek, Kováts Gyula, Köves György, Nagy Ferenc, Neumann Ármin, Oberschall Adolf, Sággy Gyula, Vavrik Béla; Segédtagok: Bartha Richárd, Illés József, Kolosváry Bálint, Szász Béla, Szladits Károly, Wolf Károly.

³⁰ BALOGH i.m. 71. o.

³¹ Magyar általános polgári törvénykönyv. Első szöveg. Készítették az igazságügy minisztérium kebelében szervezett állandó bizottság, szerkesztő tagjai. Budapest, 1900. Indoklás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. I. kötet: Bevezetés, Személyijog, családjog. Budapest, 1901.; II. kötet: Dologi jog, Budapest, 1901.; III. kötet: Kötelmi jog. Budapest, 1901.; IV. kötet: Kötelmi jog (VII-XVI. cím). Budapest, 1902.; V. kötet: Öröklési jog. Budapest, 1902. öt kötetes indoklás is készült A bizottság jegyzőkönyveit a Jogtudományi Közlöny szerkesztésében hat füzetben a szöveg bírálatát kilenc kötetben, a fő kérdésekre vonatkozó tárgyalásokat pedig négy kötetben adták ki.

³² Magyar általános polgári törvénykönyv. Javaslat. 1900. IV-V. o.

³³ HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2006. 108. o.

³⁴ Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1811–1812. §.

³⁵ Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1813. §.

haszonélvezete illette meg.³⁶ Kötelesrész tárgyában a tervezet úgy rendelkezett, hogy a leszármazó törvényes örökösnek a törvényi örökrszének a fele illette meg,³⁷ a szülőt annak az értéknek a fele illette meg, mely az örökgyóra a halált megelőző 32 évben róluk szállt.³⁸

Az első tervezet kritikájának jogosságát belátva, az igazságügy miniszter vezetésével újabb bizottság alakult, melynek célja a tervezet átdolgozása lett. Mind a miniszter személye, mind a bizottsági tagok³⁹ változtak az évek alatt, emiatt nem lehet egységes koncepciót kialakítani és a munka sem lehetett folyamatos. Az előkészítő bizottság egységesítette a joganyagot. A második szövegtervezet 1913-ra készült el.⁴⁰ Az újabb, korrigált javaslat elkészítéséhez felhasználták a korábbi kritikákat is, egységesítették a különböző szövegrészeket, a terjedelmet pedig lecsökkentették. Balogh Jenő, aki ekkor a igazságügyminiszteri tisztséget töltötte be, a szöveget átdolgoztatta, majd 1913 novemberében a képviselőház elé terjesztette.⁴¹ Ehhez a tervezethez is készült indoklás, melynek negyedik kötete tárgyalta az öröklési jogot.⁴²

A Képviselőház egy öttagú különbizottságot állított fel, melynek feladata a tervezet alapos átvizsgálása és végig tárgyalása volt, ezt követően 1915-ben egy jelentés keretében Nagy Ferenc, a bizottság főelőadója mutatta be a Képviselőház teljes ülésén. Ez lett a negyedik, ún. "bizottsági szöveg."⁴³

II.2. Águlhív és águlellen – viták a jogtudományban

A dualizmus jogtudományi vitáinak főbb áramlatait az öröklési jog tematikájára leszűkítve két nagyobb irányzat rajzolódik ki: egyik a nemzeti, konzervatív irány (Grosschmid elnevezésével águlhív), mely a régi magyar magánjog intézményeinek minél teljesebb megóvása és (aktualizálás mellett) átmentése, a másik irányzat pedig a progressziót képviselő polgári álláspont (águlellen), melyekhez inkább az európai kodifikációk szolgáltak mintaként.

Fontos megjegyezni, hogy maga a vita nem egy fronton zajlott. Az ági öröklés kérdése és a kötelesrész szabad végrendekezéssel történő egybevetése párhuzamosan került megvitatásra. Noha a két – jelen tanulmányban górcső alá vett – jogintézmény az öröklés tárgyát képező vagyontömegre gyakorolt hatás szempontjából ellentétes, az alap közös volt. Az 1848-at megelőző magyar magánjog ősi és szerzett vagyon közti különbség tétele természetes gátját képezte a teljes családi vagyon végrendelet útján történő szétoztogatására, és egyúttal az ősiség védelmet jelentett az ellen, hogy az ősi vagyon részét képező vagyonelem a család tulajdonából a leszármazó örökös gyermektelen elhunytá esetén kikerüljön.

³⁶ Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1816. §.

³⁷ Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1853. §.

³⁸ Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1855. §.

³⁹ A bizottság tagjai voltak: Sipőcz István, Imling Konrád, Thirring Lajos, Szászy Béla, Barna Ignác és Szladits Károly.

⁴⁰ *A magyar polgári törvénykönyv tervezete*. Második szöveg. Közzéteszi az igazságügy minisztériumban szervezett állandó bizottság. Budapest, 1913.

⁴¹ *A polgári törvénykönyv törvényjavaslata*. Az országgyűlés elé terjesztett szöveg. Közzéteszi a m. kir. igazságügyminisztérium. Budapest, 1914. címmel. HORVÁTH i.m. 108–109. o.

⁴² Indoklás a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához. Közzéteszi a m. kir. igazságügyminisztérium I. kötet Bevezetés. Személyi és családi jog. Budapest, 1914. II. kötet. Dologi jog III. kötet Kötelmi jog, Budapest, 1914.; IV kötet. Öröklési jog Budapest, 1914.

⁴³ HORVÁTH i.m. 109. o.

Az egyes érvelések meglehetősen széles alapon próbálták meg igazukat alátámasztani. Megtalálhatóak jogelméleti, közgazdasági, társadalomtudományi érvek, illetve a gyakorlat által kialakított követendő és megreformálandó szabályok is, melyek mint „*a gyakorlat figyelendő tapasztalatai*” a diskurzus részévé váltak.

Terjedelmi korlátok miatt a vita részletes elemzésére nem keríthetünk sort, csupán az egyes táborok kimagasló képviselőinek főbb érveit gyűjthetjük össze. A nagyszámú vonatkozó irodalomban Teleszky István elképzelése és tervezete központi szerepet kapott, ezért koncepciójának rövid ismertetését követően az őt konzervatív majd radikális oldalról bírálók véleményeit rögzítjük, tárgyalva azt is, hogy az egyes tervezetek indokolásaiban, különösen az 1900-as változatban, milyen visszhangra találtak a jogtudományi érvelések.

Teleszky koncepciójának alapját az az elgondolás jelentette, miszerint a törvényes öröklés törvényhozási szabályozásánál az öröklött és szerzett vagyon közötti különbséget nem lehet fenntartani, hanem a törvényes öröklési rendet a természetes családi összeköttetésre alapítva, a vagyon eredetére tekintet nélkül egységes öröklési rendet kell létrehozni. Úgy gondolta, hogy az ági örökség intézménye hűbérszerű ősiségi intézmény maradványa, és ellenkezik a szabad tulajdon eszméjéből kiinduló családi törvényes örökösödés azon eszméjével, mely szerint a nem végrendelező örökhagyó után az szerezzék meg az örökséget, akinek a legszorosabb családi kapcsolata áll fenn hozzá. Fontos érvként hozza föl, hogy az ági öröklés alkalmazása nem képes biztosítani a családi vagyon egyben maradását, ellenben nagy valószínűséggel az örökösök között hosszú és bonyolult pereket fog eredményezni.⁴⁴ Ennek ellenére, ahogy fogalmazott, egy „*concessio*”-t tett az ági öröklés javára, melyet úgy tekintett, mint „*véghatárt, melyen túlmenni nem lehet.*” Ezek alapján az ági örökösödést fenntartotta a közös szülő után a törvényes örökösödés rendje szerint együtt öröklő osztályos testvérekre korlátozva. Egy külön fejezetet szánt annak részletes szabályozására is, hogy azokat az egy osztályhoz tartozó testvéreket, akik közös szülőjük után törvényes öröklés rendje szerint együtt örökölték, ha közülük egy vagy több leszármazó örökös és végrendelet nélkül halt meg, a rájuk háramlott örökrész erejéig egymás között törvényes öröklési jog illette meg, amelyet annak pénzübeli értékén lehetett követelni.⁴⁵

A kötelelővel kapcsolatban megfogalmazta, hogy az általa készített öröklésjogi tervezet rendszerének egyik legfontosabb szempontja a jogtörténeti fejlődés eredményeinek érvényre juttatása volt. Az öröklési jog két legfontosabb elvének az egyéni rendelkezési jognak és a család jogos igényének kellő hangsúlyt kell adni annak érdekében, hogy a két ellentétes irány között az egyensúly az igazság és az eszserűség követelményeinek megfelelően helyreállításra kerüljön. Ahogyan fogalmazott, „*kétség sem férhet ahhoz, hogy az öröklési jog terén a családi jogosultság szempontját kizárólagossá tenni nem lehet,*” mindazonáltal az egyéni végrendelezési jognak is megfelelő teret kellett biztosítani. Fontos azonban leszögezni, hogy az egyén rendelkezési jogának sem lehetett olyan korlátlan hatalmat adni, amely által a legszorosabb családi kapcsolatból fakadó igények „*lábbal tiprásával és a család-erkölcsi kötelmek kigunyolásával*” is feltétlen érvényt tudott szerezni magának.⁴⁶

⁴⁴ TELESZKY István: *A magyar örökösödési jog vezéreszméje*. Magyar jogászegyleti értekezések. 1882/6. (a továbbiakban: MJÉ 1882.) 20. o.

⁴⁵ TELESZKY MJÉ 1882. 20–21. o.

⁴⁶ TELESZKY MJÉ 1882. 9. o.

A konzervatív irány legjelesebb képviselője volt Tóth Lőrincz, Zlinszky Imre, Grosschmid Béni, később pedig Szászy-Schwarz Gusztáv is saját koncepciójában megtartja az ági öröklés intézményét.

Zlinszky Imre 1877-ben jelentette meg nagyívű Sztrokay díjjal jutalmazott öröklési jogi munkáját *A magyar öröklési jog és az európai jogfejlődés* címmel.⁴⁷ A hosszas jogtörténeti és olykor jogbölcseleti fejtegetések között számos helyen utal az ITSZ által teremtett tisztázatlan öröklési jogi helyzetre. Vezéreszméje, hogy az öröklési jog kodifikációja folyamán főként a nemzeti tradíciókat kell alapul venni.⁴⁸ Legideálisabb megoldásnak azt tartotta, hogy nem lehet a birtok és öröklési rendszer politikai oldalát fenntartani, azonban arra nincs ok, hogy a megváltozott közjogi viszonyok szerint átalakított családjog és öröklési jog rendszerében ne lehessen fenntartani.⁴⁹

A parenteláris rendszerrel kapcsolatban leszögezte, hogy annak rendeltetése szempontjából a vagyon eredetének vizsgálata kezdettől fogva szükséges, ettől megfosztva logikailag többé nem indokolható. A vagyoneredet vizsgálatának öröklési jogból való kivezetésével elvonásra került az az alap, melyre az egész öröklési jogi rendszer épült. E nélkül az öröklési jog csak igazságtalan helyzetet szülhet, hiszen a parenteláris öröklés lényege, hogy a vagyon megoszlik a két ág között, és fele az atyai, fele az anyai ágról leszármazó, egyenlő fokú rokonokra száll. Az új eredetét tekintve egységes hagyaték azt eredményezné, hogy a fél vagyont kapná az egyik ág, még akkor is, ha csak egy élő rokon tartozik hozzá, illetve a másikon akár tizenkét embernek is kell rajta osztozni.⁵⁰

Az érvek között kevésbé a jogtudomány területére vonatkozókat is megtalálhatunk. Ilyen például az, hogy a családtagok közötti közelséget nem a rokonsági fok szabja meg, hanem az érzelmi közösség, az egy házban élők közössége a jóban és a rosszban.⁵¹

Zlinszky tanulmányában tett javaslatok a következőképpen összegezhetők. Javasolta, hogy az öröklött vagyon felett halál esetére intézkedni leszármazók létében ne lehessen, leszármazók hiányában pedig az öröklött vagyonnak azon részéről, mely az életben maradt szülőkről vagy szülőkről, vagy ha az örökhagyónak csak testvérei maradtak, az azokkal közös szülőktől öröklött vagyonról végintézkedni szinte ne lehessen. Ezt a további felmenők javára is kiterjesztette, arra az esetre, amennyiben azok még életben vannak, és tőlük eredő vagyon még létezik.⁵²

Jogegyenlőség elvét Zlinszky szerint az öröklött vagyonban is érvényre kell juttatni. Ha az örökhagyó egyik szülője előtt meghal, első sorban leszármazottjai, másodsorban szülei, harmadsorban pedig oldalági rokonai öröklik vagyonát. Az ezen szabályok szerint öröklődő vagyon felett azonban a túlélő másik szülő holtig tartó haszonélvezetet gyakorolhat.⁵³

A tervezet bírálója volt Herczegh Mihály is,⁵⁴ azonban Teleszky István javaslata ellen a legnagyobb támadások Grosschmid Bénitől érkeztek. Az 1848 évi XV. törvénycikket követő irodalom érvelésében az adományrendszer és az ősiség megszüntetése szinte páros

⁴⁷ ZLINSZKY Imre: *A magyar öröklési jog és az európai jogfejlődés*. Budapest, Athenaeum R. Társulat, 1877.

⁴⁸ ZLINSZKY i.m. 322. o.

⁴⁹ ZLINSZKY i.m. 301. o.

⁵⁰ ZLINSZKY i.m. 307–308. o.

⁵¹ ZLINSZKY i.m. 309. o.

⁵² VIDA Lajos: *Zlinszky, Teleszky*. Magyar Themis, 1877/35. 276. o.

⁵³ VIDA i.m. 276. o.

⁵⁴ HERCZEGH Mihály: *Az ági öröklés fenntartása*. Budapest, Franklin-társulat, 1882.

fogalomként jelent meg. A közjogias elemektől Grosschmid szerint el kell választani a régi jog magánjogias részét, amelyet a vagyon ősire és szerzeményire történő felosztása jellemez, ahol „véreivel áll szemben” a magánember. Az ősiséget azonban nem élők közötti, hanem halál esetére szóló intézményként kell értékelni.⁵⁵

Grosschmid szerint nincs az a törvény, amely a vérség vagyoni oltalmáról ne tartalmazna rendelkezést, sőt mindenhol a magánjog egyik sarkalatos része. A római jogban ezt hivatott biztosítani a *successio ab intestato* abban az esetben, amikor az örökhagyó nem rendelkezett a vagyonáról, és méginkább azt szolgálta a *portio legitima*, a köteles rész intézménye, amely szerint bizonyos közelségű vérrokonok bizonyos részben örökölhettek annak ellenére is, hogy az örökhagyó nem akarta. A vérség ugyanezen kétrendű védelme – írja Grosschmid – megvan a legtöbb művelt ország törvényében, és Magyarországon is. Első sorban a törvényes öröklés, másrészt a törvényes osztályrész formájában.⁵⁶ A vérség védelmének további garanciái rendkívül szerteágazóak, a különböző országok törvényei rendkívül sok megoldást ismertek. Konszenzus mutatkozik afelől, hogy a vérség oltalma a magánjog dolga, illetve, hogy azonbélül az öröklési jog feladata és nem a vagyonjogé, mivel a vérségnek nincsen beleszólása abba, hogy életében az ember mihez kezd a vagyonával, hanem csak az öröklés során jut szerephez.⁵⁷

Grosschmid gyakorlati okoknál fogva elismerte ugyan a kötelesrész létét a magyar öröklési jogban, a tradíció híveként azonban kevesebbre tartotta a kötelező öröklési rendnél, amely hatékonyabban tudja biztosítani a rokonság családi vagyonbéli jogait. A kötelesrész alapja a kötelesség, így a törvény által garantált jogintézményként olyanok esetében is alkalmazandó, akikben ez a kötelességérzet nincs meg, azonban ilyen úton ez az erkölcsi kötelesség azonban nem teremthető meg.⁵⁸

Ezek alapján Grosschmid úgy gondolta, hogy az ősi öröklési rendszer, különösen az öröklött és szerzett vagyon közti különbségtétel nem volt elavultnak mondható, sőt a régi magyar öröklési jogunk az által, hogy a vagyon eredetében különbséget tett, jobban kötődött az igazságérzettel és a „mai kor szellemével,” mivel az öröklésnél az öntevékenységet és a munkát figyelembe vette.⁵⁹

Dell'Adami Rezső Teleszky tervezetét radikális oldalról támadta, különösen annak az ági öröklés javára tett „koncesszióját” (az osztályos testvérek ági öröklése). Elvtelennek nevezte azt, és követelte az ági öröklés minden maradványának eltörlését. Érvelése megegyezett az ági öröklés ellenfeleinek már ismertetett argumentumaival, kiemelve azonban azt, hogy éppen az ági öröklés bevezetése óta eltelt húsz év alatt volt a középbirtok aprózódása a legnagyobb mértékű, tehát ennek az intézménynek családi vagyont egyben tartó ereje nem volt.⁶⁰

⁵⁵ BALOGH Judit: *Előszó*. In: ZSÖGÖD Benő: *Öröklött s szerzett vagyon. Tanulmány újabb irodalmunkból. Függelékkal a kiskorúak utáni törvényes öröklésről*. 2. kiadás. A szerző engedelmével sajtó alá Vámbéry Rusztem Budapest: Politzer 1897. [Reprint] XVI. o.

⁵⁶ ZSÖGÖD Benő: *Öröklött s szerzett vagyon. Tanulmány újabb irodalmunkból. Függelékkal a kiskorúak utáni törvényes öröklésről*. 2. kiadás. Budapest, Politzer 1897. 80. o.

⁵⁷ ZSÖGÖD i.m. (1987) 81. o.

⁵⁸ MÁZI i.m. 96. o.

⁵⁹ ZSÖGÖD i.m. (1987) 169. o.

⁶⁰ PÓLAY i.m. 12. o.

Dell'Adami a Magyar Jogászegylet ülésén – Pólay Elemér szerint⁶¹ – három irányból támadta Teleszky tervezetét. Egyrészt az abban fellelhető német hatást bírálta, és rámutatott arra, hogy a római és germán jogi megoldások jelentős mértékben megtalálhatóak,⁶² lényegében pedig a „a szász vagy osztrák kódex többé-kevésbé sikerült fordítása”, és nem „öntudatos, magyar jogalkotás eredménye.” Másik kifogása az volt, hogy az öröklési jog kodifikációjára a magánjog többi része előtt került sor, ez pedig – különösen a családjoggal szemben – időelőtti.⁶³ Ezzel kapcsolatban hasonló véleményen volt Grosschmid is. A harmadik problémát abban látta, a kor társadalmi és gazdasági viszonyainak egy észjogi alapon álló polgári törvénykönyv, amely „a társadalomnak és egyes érdekköreinek, a termelő erőknek és vagyoneeloszlásnak, a tőkének és munkának, társulásnak és közösségnek szervezését teljesen az egyéni autonómiára” kívánja hagyni, ez azonban meglehetősen problematikus, mivel „az egyén nincs felszabadítva, melyet törvényesen kizsákmányolni lehet. A birtok uralma az ember fölött, nincs megszüntetve, hol a progresszív nagy tőkehatalom milliókat a nyomor szolgátságában tart.”⁶⁴ Ezen a helyzeten egyes külön jogszabályok nem segíthetnek, ezért új jogalkotási alapelvek szükségesek, amelyek alapján megfelelő jogszabályok szülehetnek. „Az agrár és ipari törvények, a szellemi és munkás proletariátusra, a népesedésre stb. szociális kérdésekre tekintő jogszabályok, ezek-fejtik fel az általánosítandó reformok alapelveit.” Ahogy fogalmazott: „A mai kódexekben foglalt egyéni, észjogi, elvont alapon nyugvó, elhaló jogok szabályai nem elégítik ki többé az élet követelményeit s ezért látjuk annak helyében egyre nőni, fejlődni a modern, speciális jogokat.”⁶⁵ Végrendelkezés tekintetében pedig kiállt annak korlátozhatatlansága mellett.⁶⁶

Szászy-Schwarz Gusztáv a Magyar általános polgári törvénykönyv kodifikációjával kapcsolatban összegezte gondolatait, és hozta nyilvánosságra saját álláspontját.

Cáfolta, hogy az ági öröklés kevésbé aprózná el a vagyont. A mikor egyenlő rokonsági fokon álló rokonok maradnak az örökhagyó után mindkét ágon, akkor valóban az ági öröklés képes ezt az összetartó funkciót megtartani, hiszen ebben az esetben az érintett vagyon az egyik ágra száll, azonban a mikor a két ág rokonsága nem egyenlő fokú, az elaprózás és tömörítés valószínűsége mindkét rendszer szerint egyenlő. Ha például „az örökhagyó után, akinek vagyona az atyai nagyapától származott, az anyai oldalon tíz féltestvér, az apai oldalon pedig csak egy nagybátya maradt: ilyenkor az ági öröklés együtt tartja a vagyont, a nem ági öröklés pedig tíz részre osztja. De ha megfordítva az anyai oldalon az anya maradt életben, az apai oldalon pedig tíz unokatestvér ilyenkor meg az ági öröklés aprózza tízfelé, az ágonközi pedig összetartja.” Mivel pedig nem bizonyos, hogy a gyermektelen örökhagyó után mindkét ágon egyenlő közelségű rokon van, ennél fogva a vagyoneleaprózódás szempontja – állítja Szászy-Schwarz – nem lényeges. A jogdogmatikai érvelésből kilépve feltette a kérdést, hogy vajon a hazai tulajdonviszonyokat ismerve a vagyoneleaprózás nem inkább kívánatos, mint megelőzendő?⁶⁷

⁶¹ PÓLAY i.m. 17–18. o.

⁶² Lásd: házastársak törvényes örökrésze.

⁶³ DELL'ADAMI Rezső: A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*. Budapest, Franklin-társulat, 1883. 5. o.

⁶⁴ DELL'ADAMI i.m. 23. o.

⁶⁵ DELL'ADAMI i.m. 25. o.

⁶⁶ PÓLAY i.m. 13. o.

⁶⁷ SZÁSZY-SCWARZ Gusztáv: Az ági öröklés kérdése: jelentés és vélemény. 1898. I. Kötet. 80. o.

Érvelésében kiállt az ági öröklés mellett, azonban azt a szülői és a nagyszülői parentélára való korlátozás mellett,⁶⁸ két megszorítást bevezetve, miszerint egyrészt a távolabbi rokon ági öröklése ne zárj ki a hagyatékából a közelebbit, illetve hogy a vagyoneredet bizonyítása a hagyaték lebonyolítását túlságosan nem nehezítheti meg. Ezek alapján rögzíthető, hogy a nagyszülő és annak leszármazói olyan esetben, amikor az örökhagyó szülei vagy a szülői lemenők életben vannak, akkor ági öröklésre nincs lehetőség.⁶⁹ A vagyoneredet bizonyítási nehézségeit annak a korlátozásnak a bevezetésével gondolta mérsékelhetőnek, miszerint olyan vagyon esetében, amely az örökhagyó halálát megelőző 32 évnél régebben szállt át az ágelődtől, nem képezheti ági öröklés tárgyát.⁷⁰

A Magyar általános polgári törvénykönyv első szövegének indokolása jelentős terjedelemben foglalkozott az ági örökség intézményével. Az ezt tárgyaló rész a történeti előzmények rövid ismertetését követően⁷¹ a vonatkozó irodalom pro és kontra érveinek főbb motívumait emelte ki és elemezte,⁷² ahogyan fogalmazott, az „*ági öröklési fenntartása vagy elejtése jelszavai alá sorakozik a hatvanas évek óta hazánk jogászsága.*”⁷³ Két fő érvet sorakoztatott fel – Szász-Schwarz véleményének megfelelően – az ági öröklés intézménye mellett és ellen is. Mellette szóló érvek voltak, hogy ezt az intézményt ismeri a létező jogállapot és hogy alapgondolata igazságos. Ellene szóló argumentum volt az, hogy a vagyoneredet és a rokoni kapcsolatok „*közelsége gyakran egymással kollízióba kerülő érvek, és a vagyoneredet bizonyításának nehézsége.*”⁷⁴

Az ági öröklés csak módosítás mellett felelhetett meg a korszak kihívásainak.⁷⁵ „*Amit szerzünk, az halálunk után gyermekeinké mindaddig, míg közülök valamelyik életben van.*” Az örökhagyó magtalan elhunytát követően annak szülői szemszögéből a fontos az lenne, hogy a többi gyermek örökölje, ne pedig az elhunyt apa elhunyt magtalan gyermekének a felesége, és így a vagyon „*sógorságra jusson.*”⁷⁶ Az ági öröklést a szülői és nagyszülői parentélában tartja fenn a tervezet azzal a szűkítéssel, hogy a távolabbi nem zárhatja ki a közelebbit, és az eredet bizonyítása a hagyaték lebonyolítását túlságosan nem nehezítheti meg. Erre az a megoldás az, hogy olyan vagyon mely az örökhagyó halálát megelőző 32 évnél régebben szállt rá, nem lehet tárgya ági öröklésnek.⁷⁷ Az ági öröklés jogosultsága a vagyoneredet emlékezetében rejlik, tehát legjobban ott kell, ahol a legkevesebb idő telt el a vagyon átháramlása és annak továbböröklődése között.⁷⁸ Dogmatikai szempontból pedig az ági vagyon a hagyománynak felel meg, mivel az univerzális successorral szemben passzívák nélkül száll át a vagyon.⁷⁹ A nagyszülői ági öröklés jogpolitikai, közgazdasági indoka az, hogy a vagyon fiatal, ne öreg kézhez jusson, mely sokkal kevésbé tudná azt értékesíteni. Az ingatlan és ingóság közötti különbség tétel nem lehetséges, mivel azok mértéke a korábbi

⁶⁸ SZÁSZY-SCHWARZ i.m. 92–93. o.

⁶⁹ SZÁSZY-SCHWARZ i.m. 93. o.

⁷⁰ SZÁSZY-SCHWARZ i.m. 93–94. o.

⁷¹ *Indokolás a Magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. V. Öröklési jog.* Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. könyvkereskedése, 1902. (a továbbiakban: *Indokolás, 1902.*) 35–38. o.

⁷² *Indokolás, 1902.* 38–40. o.

⁷³ *Indokolás, 1902.* 38. o.

⁷⁴ *Indokolás, 1902.* 40–41. o.

⁷⁵ *Indokolás, 1902.* 41. o.

⁷⁶ *Indokolás, 1902.* 41–42. o.

⁷⁷ *Indokolás, 1902.* 55. o.

⁷⁸ *Indokolás, 1902.* 56. o.

⁷⁹ *Indokolás, 1902.* 57. o.

állapotokkal szemben már megegyező arányú, éppen ezért ezt megvalósítani közgazdasági okokból nem lehet.⁸⁰

A kötelesrész intézménye a törvényhozó elé a törvényi öröklésénél is nagyobb nehézségeket támasztott, mivel a hibás törvényi öröklési renden végintézkedéssel lehetett segíteni, de a kötelesrész imperatív szabályozása korlátot szabott a végrendekezésnek.⁸¹ Cél azonban az volt, hogy a kötelesrészre jogosult személyek esetében is a végrendelező vagyonának legalább feléről szabadon rendelkezessen.⁸² A joggyakorlat az ITSZ 7.§-ával ellentétben az osztrák jogot követve pénz alakjában ítélte meg a kötelesrészt. A kötelesrész pénzbeli kiszabásának jelentős jogpolitikai indoka az volt, hogy meggátolja a kisebb ingatlanok további elaprózódását és a megszilárdult egységes gazdaságok széthullását.⁸³

III. Átalakuló gazdasági rend és társadalmi struktúra

A dualizmus időszakát gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti szempontból a nagy átalakulások jellemezték.

A kiegyezést követő időszakban a Monarchia gazdaságpolitikája nem volt egységes, a fiskális és monetáris irányítás pedig ebben az időszakban még nem vált szét. A gazdasági fejlődés megindulásának további nehéz alapot jelentett az, hogy a valutáris viszonyok 1848 óta rendezetlenek voltak. A forradalom és a háborúk miatt az államháztartás hitelei igen nagy mértékűek lettek. Az állam bevételeit növelendő egyenes adót vetett ki a felszabaduló földtulajdonosok bevételeire, illetve közvetett adókkal terhelték a fogyasztást is. Ugyanakkor kedvezett a belső kereskedelem élénkülésének az, hogy 1850-ben lebontásra került a belső vámhatár, az állami birtokok és a korábban épült vasutak privatizálásra kerültek, és a magángazdaság fejlődésének ösztönzését segítette elő az ingatlanhitelek bővülése is.⁸⁴

Ezt az időszakot a gazdaság stagnálása majd a vasúti beruházások visszaesése váltotta fel, így az államnak jelentős költségeket magára vállalva nagyobb részt kellett kivennie az infrastrukturális fejlesztésekből. Ebből kifolyólag a vasutat folyamatosan államosítani kellett, így lett idővel a MÁV a szektor legnagyobb társasága. Ennek oka, hogy a vasútépítés rendkívül fontos volt, mivel így – Széchenyi régi tervei alapján – Magyarországot be lehetett kapcsolni az európai vérkeringésbe. Ezen bekapcsolódás jelentősége főként a kereskedelem szempontjából volt nagy, hiszen ezáltal mód nyílt a szállítási idő számottevő csökkentésére, így tehát a gazdaság felzárkóztatása és a kialakuló versennyel való léptéktartás érdekében nélkülözhetetlen volt.

Kövér György szerint a magyarországi ipartámogatás jelentős mértékű volt, azonban a gazdaságpolitika következetesen, elvi okokból távol tartotta magát a direkt beavatkozástól, mindazonáltal főfeladatának a magánvállalkozások szabad kifejtésének biztosítását érezte.⁸⁵

A magyar gazdaság az agrárszektorra épült. A lassan kibontakozó ipar domináns szerephez aligha juthatott. A gépgyártás, noha jelentősége elvitathatatlan, húzóágazatnak nem lehet nevezni. A fent említett infrastrukturális fejlesztések okán közlekedési gépgyártás fejlődött ki a legnagyobb mértékben, 1898-ban a teljes hazai gépgyártás 63%-át adta. A mezőgazdasági

⁸⁰ Indokolás, 1902. 59. o.

⁸¹ Indokolás, 1902. 287. o.

⁸² Indokolás, 1902. 288. o.

⁸³ Indokolás, 1902. 290. o.

⁸⁴ Kövér György: *Piaci hullámzások és gazdasági növekedés*. In. GERGELY András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 327–328. o.

⁸⁵ Kövér (2003) i.m. 330–333. o.

gépgyártás ekkor csupán 9%-ra volt tehető. Ennek oka, hogy a kor technikai színvonalából kifolyólag itthon főként a kézi energia által, kézi szerszámokkal kézműves műhelyekben történő munkavégzés volt a legjellegzetesebb, melynek központi mozgatórugóját újfent az agrárium jelentette.⁸⁶

Az 1867-es kiegyezés hosszú időre stabilizálta az 1848-ban kialakult agrárfejlődési kereteket.⁸⁷ A mezőgazdaságon belül a búzatermesztés vált húzóágazattá. A termelékenység növelése és a gabonakereskedelemben való becsatlakozás érdekében tett magánszektorban történő változások részeként a mezőgazdaságilag hasznosítatlan területek mértéke a felére csökkent, az ugaron hagyott földterületek aránya egynegyedről egyötödre csökkent.⁸⁸ Az egymásra épülő munkafolyamatok is a mezőgazdasági termékek ipari feldolgozása kapcsán lettek a legfejlettebbek, különösen a növény és állattenyésztés és az élelmiszerfeldolgozás között alakultak ki egymásra épülő termelési vertikumok.⁸⁹ Ugyanakkor a magángazdaságok jelentős része vegyes gazdaság volt, így tehát növénytermelés és állattenyésztés itt összekapcsolása kerültek.⁹⁰ A '70-es évek eleji pénzügyi krach majd az utolsó nagy kolerajárvány és a protekcionista vámpolitika nehéz helyzetbe sodorta a gazdaságot, különösen az agráriumot, mivel a búzára igen magas vámok kerültek kiszabásra.⁹¹

A nagybirtokrendszer megtartása érdekében megerősítették a hitbizomány intézményét, melynek alapján 1870-1900 között 64 új hitbizományi birtok jött létre, és összesen 2,37 millió katasztrális hold terjedelmükkel mértékük a korábbi többszörösére növekedett. A földbirtokok mintegy harmada kötött birtok volt (hitbizományon kívül még egyházi tulajdonú és közbirtokossági földek), ahol a szabad birtokforgalom jogi akadályokba ütközött. A korlátolt forgalmú földek aránya nagy mértékben növekedett, a 100 holdon felüli birtokoknak közel hattizede e kategóriába esett.⁹² A 20. század első évtizedében a birtokforgalmi statisztikai adatok szerint az összes birtoknak, mintegy hatodrésze cserélt gazdát adásvétel, árverés vagy öröklés útján.⁹³ Az ezek közti arányokról nincsen adat, mindenesetre jól mutatja, hogy az öröklési jog által kifejezhető hatás mértéke korlátozott volt.

A termőterület felét birtokló 100 hold alatti, túlnyomó részt paraszti gazdaságok háromötöde 5 holdnál kisebb volt, mely így méreteinél fogva fejlődésképtelen volt. Az ilyen kis föld birtokosának még a létfenntartás is nagyon nehezen volt biztosított. Ezeknek a törpebirtokoknak a nagy része úgy jött létre, hogy az egykori zsellérek a jobbágyfelszabadítás után néhány holdat kaptak a felosztott közlegelőből, és azt szántófölddé változtatták. A termőföldek harmada pedig 1000 holdnál nagyobb volt.⁹⁴ Ezek alapján kijelenthető, hogy a gazdaságban jelentős tevékenységek kifejtési képes nagybirtokok esetében – azoknak szétaprózódása elleni biztosítékok miatt – az öröklési jog új elvei korlátozottan juthattak érvényre.

⁸⁶ KÖVÉR (2003) i.m. 354. o.

⁸⁷ SZUHAY Miklós: *A mezőgazdaság kapitalizációja 1848-1918*. In.: GUNST Péter: *A magyar agrártársadalom a jobbágyfelszabadításától napjainkig*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. 139. o.

⁸⁸ KÖVÉR (2003) i.m. 348. o.

⁸⁹ KÖVÉR (2003) i.m. 346. o.

⁹⁰ KÖVÉR (2003) i.m. 351. o.

⁹¹ KÖVÉR György: *Iparosodás agrárországban*. Gondolat Kiadó, 1982. 23. o.

⁹² SZUHAY (1998) i.m. 139–140. o.

⁹³ KÖVÉR (2003) i.m. 335. o.

⁹⁴ FÓNAGY Zoltán: *Modernizáció és polgárosodás: Magyarország története 1849-1914-ig*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2001. 129–130. o.

A földbirtokosok tőkefelhalmozásának, és a mezőgazdaság fejlesztésére fordítható pénztőke szerzésének forrása a bérleti rendszer terjedése volt. Az egykori földesurak földjük egy részét bérbe adták, és az így kapott pénzt saját maguk által igazgatott gazdaságba fektették be. A bérbeadott termőföldek arányát tekintve a nagybirtokok és a civis városok földtulajdonai voltak a legnagyobbak. A nagybirtokosok tőkefelhalmozása előtt újabb lehetőséget jelentett az erőteljes bekapcsolódásuk a mezőgazdaságon kívüli nagy tőkét igénylő vállalkozásokba, úgy mint a vasútépítésbe vagy a hitelszervezetek létrehozásába, ugyanakkor megtalálhatóak voltak egyes iparvállalatok igazgatósági tagjaiként is.⁹⁵ A gyökeres szakítás a múlttal azonban nem volt lehetséges, mivel az ipart húzó centrumok és ágazatok hátterében a lényegében továbbra is élőmunka-felhasználáson alapuló tágabb értelemben vett mezőgazdaság és bányászat állt.⁹⁶

Magyarország népességén belül az „agrárkeresők” összetétele határozta meg az egész munkaerőpiac szerkezetét. Az alapjában családi munkavégzésre épült magyar mezőgazdaságban a keresők mintegy kétharmada állandóan a családi háztartásban tevékenykedett, további egynegyede is csak alkalmi munkavállalóként jelentkezett a munkaerőpiacon.⁹⁷

A gazdasági átalakulás társadalmi változásokat indukált, a fentebb rögzített földtulajdonrendszer a vagyon jellege mellett a család szerkezetében is átalakulást eredményezett, újabb megoldandó kérdéseket adva az öröklési jognak. A polgárosodottabb, nyugati családszerkezet, a kiscsalád nehezen tudott meghonosodni Magyarországon, főként a nagycsalád volt a legelterjedtebb modell. A család tagjainak együtt maradása többek között gazdasági okokra is visszavezethető. Leginkább jellemző területek voltak a szegén és túlnépesedett vidékek, vagy az extenzív földművelés területei. A parasztok nem engedték lecsúszni gyermekeiket, de az örökösök között felosztott birtok kevés lett volna a család eltartásához, így a társadalmi helyzet átörökítésére egyetlen helyzet maradt. Az újabb paraszti generációk nem önállósodtak, hanem tartósan az apai gazdaságban maradtak, amely így nagycsaláddá alakult. A népességnövekedés következtében az agrárnépesség felesleges tömegei nem találtak másutt megélhetést.⁹⁸ Az ebből eredő kivándorlási hullám a 20. század első évtizedében tetőzött, végét pedig az jelentette, hogy az amerikai kormány az első világháború után lezárta a határait.⁹⁹

Szoros összefüggés van a családmódel és az öröklési szokások között. A kiscsaládban gyakori volt, hogy a családapa bizonyos kort elérve átenged a vezető szerepet a fiúnak. A nagycsaládokban viszont az apa a haláláig őrizte a teljes rendelkezést a vagyon – többnyire föld – felett. Ezzel az önállósodás megnehezedett, így utat nyitva a bonyolultabb családszerkezet fennmaradásának vagy kialakulásának. A németeknél a törzsöröklés volt a leggyakoribb modell, mikor az egyik fiú örökölte a vagyont. A többi fiúgyermek, akiket igyekeztek iskoláztatni vagy valamilyen mesterségre taníttatni, távoztak a háztartásból. A magyar családokban leginkább a fiági egyenlő örökösödés volt jellemző a társadalomtörténészek álláspontja szerint, ami inkább az együttmaradásra ösztönzött, hiszen így kevesebb igásállattal lehetett és eszközökkel lehetett megművelni a földet. Így el lehetett

⁹⁵ SZUHAY (1998) i.m. 141. o.

⁹⁶ KÖVÉR (2003) i.m. 357. o.

⁹⁷ KÖVÉR (2003) i.m. 336. o.

⁹⁸ DOBSZAY Tamás –FÓNAGY Zoltán: *Magyarország társadalmi a 19. század második felében*. In. GERGELY András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 404. o.

⁹⁹ KÖVÉR (1982) i.m. 110. o.

kerülni a vagyon aprózódását, ha a házas gyermekek egy része nem lépett ki az apa családjából. A lányok jellemzően a férj családjához csatlakoztak. Az örökrészt ebben a modellben nem adták ki, a vagyont az apa – amíg tudta végezni a munkát – megőrizte.¹⁰⁰

A kapitalizmus és az iparosodás elterjedésének következtében a századforduló környékén a családok szerkezete a nyugatiasabb jelleg felé kezdett eltolódni.¹⁰¹ A taníttatási lehetőségek bővülése és az idegen munkaerő bevonásának lehetősége a vérségi köteléken alapuló földművelés bomlását eredményezte. A polgári jogrendszer kiépítése, az írott jog terjedése, különösen az öröklési jog szabályai mindinkább áthatották a mindennapi életet, és ezek folyamatok a kiscsaládok elkülönülését eredményezték.¹⁰²

A huszadik század elején zajlott paraszti örökösödéssel kapcsolatos kutatások vetették fel, hogy a Magyarországon elterjedt osztó örökösödés részben felelősnek tekinthető mind az egyke-jelenség elterjedéséért, mind a kivándorló mozgalmak erősödéséért.¹⁰³ Kövér György azonban megjegyezte, hogy az öröklés és a demográfiai magatartások összefüggései bonyolultabb hálót alkotnak. Előbbi hatása az utóbbira messze nem olyan egyértelmű, ugyanis az osztott öröklést például véve mind a népesség növekedést és népességcsökkenést lehet vele magyarázni, attól függően, hogy a nupcialitásra vagy a házas termékenységre gyakorolt hatást. Befolyásoló tényező az is, hogy mekkora volt az örökíthető vagyon, vannak e más módok a földhasználatból részesedésre vagy más jövedelemszerzésre. Ugyan akkor az öröklési rendnek nagy hatása van a migrációra is, hiszen olyan közösségekben, ahol osztatlan örökösödés jellemző, a nem öröklő fiúk elvándorolnak.¹⁰⁴

Faragó István kiemelte, hogy nemzetközi kutatások már több mint harminc éve szimulációs és tapasztalati úton is kimutatták, hogy az iparosítás előtti korszak időszakában a családok mindössze harmadában található egynél több fiúörökös, így ténylegesen csak a családfők kisebb része kerülhetett olyan választás elé, hogy megossa, avagy egyetlen örökös kezébe juttassa a családi gazdaságot.¹⁰⁵

Kövér György Tagányi Károlyt idézve rögzítette, hogy noha a lányoknak – különösen Abaúj, Borsod, Gömör, Sáros, Zemplén, Bereg, Bihar stb. megyében – is mindenből egyenlő részhez lett volna joguk, minden ingatlanból kizárásra kerültek, és egyenlő osztályrészt sem kaptak, mivel különböző becslési trükkök következtében a leányoknak jutott pénz és ingóság értéke mindig sokkal kisebb volt, néha pedig alig egy negyedét tették ki a köteles résznek.¹⁰⁶

Faragó szerint egyértelmű, hogy a parasztság örökösödésében még a 19–20. század fordulóján is a törvényes öröklés, vagyis az írott törvényeket, illetve jogszokásokat követő gyakorlat volt az általános. Ezért az esetek többségében ipso iure bekövetkezése okán írásos dokumentumra nem volt szükség. Írásos végrendelet csak kivételesen fordult elő a szegényebb néprétegek között. A huszadik század elején a végrendeleti öröklés aránya alig haladta meg a 9 százalékot (Tárkány Szűcs Ernő a 18. század végére vonatkozóan mindössze

¹⁰⁰ DOBSZAY–Fónagy (2003) i.m. 405. o.

¹⁰¹ DOBSZAY–Fónagy (2003) i.m. 405. o.

¹⁰² DOBSZAY–FÓNAGY i.m. (2003) 406. o.

¹⁰³ FARAGÓ Tamás: Demográfia és öröklési rendszer a Kárpát-medencében az első világháború előtt. *Történeti demográfiai évkönyv*. 2006-2008. 2008. 82. o.

¹⁰⁴ KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig*. In: GYÁNI Gábor, KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 250. o.

¹⁰⁵ FARAGÓ (2008) i.m. 83. o.

¹⁰⁶ KÖVÉR (2001) i.m. 41. o.

2 és 3 százalék közöttire becsülte). A végrendelek területi megoszlása is rendkívül egyenetlen volt, a magasabb arányban végrendelező területek főként a Dunántúlra és az Alföld bizonyos részeire korlátozódnak, Erdélyben és a Felvidéken a végrendelezés aránya még a 20. század elején is csak 2–6 százalék között mozgott.¹⁰⁷

Faragó végezetül arra a következtetésre jutott, hogy a különböző öröklési rendszerek nem okoznak lényeges változásokat a népesség növekedésében,¹⁰⁸ gazdasági és társadalmi következményei azonban vannak. *„A rajzolható kép a több mint fél évszázad óta egyenlő osztályt előíró öröklési szabályozás ellenére a 20. század elején még jól látható módon őrzi a korábbi örökösödési szokásjogi rendszerek nyomait. Eszerint, bár a medence társadalmi az eddigi jogtörténeti irodalomnak megfelelően együttesen ténylegesen az osztó örökösödés zónájába sorolhatóak, a részletesebb vizsgálat ettől kisebb-nagyobb mértékű eltéréseket is ki tud mutatni.”*¹⁰⁹

Végezetül fontosnak tartom rögzíteni, hogy a társadalomtörténet és a történeti demográfia forrásbázisa eltérő a jogtörténetétől. Az összekötőkapcsot a tudományterületek között Bónis György¹¹⁰ és Tárkány Szűcs Ernő¹¹¹ kutatásai jelentették. E korszak öröklési jogi helyzetére vonatkozó főbb forrásait Mattyasovszky Miklós¹¹² és Baross János¹¹³ gyűjtései szolgáltatják, melyek forrásbázisát kérdőíves kutatás képezte. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet is felkérték, hogy a magánjogi tervezet öröklési szabályait véleményezze. Az egyesület jelentését Baross János agrárpolitikus 1905-ben készítette el. A jelentés szerint a munkálatok két irányban indultak meg, egyrészt kikeresték a régi alsótábla öröklésről folytatott tárgyalásainak jegyzőkönyveit 1825-1839-ig, másrészt adatokat gyűjtöttek az élő öröklési jogszokásokról. A munka végül nem készült el teljesen, a hiányos anyag pedig nem tartalmazta a táblai kutatások eredményeit, az élő jogszokások gyűjtéséről azonban alapos beszámoló készült, melynek alapját a közjegyzőkhöz és községi jegyzőkhöz megküldött kérdőívek képezték.¹¹⁴ Mattyasovszky a földművelők öröklési szokásairól szóló kutatása is ebben az időszakban zajlottak.¹¹⁵

Fontosnak tartom rögzíteni arra, hogy noha a társadalom- és gazdaságtörténészek jelentős eredményekkel gazdagították a 19-20. századi örökléssel kapcsolatos tudásunkat, ugyan akkor a jogszabályok és a helyi jogszokások között elhelyezkedő bírói joggyakorlatot teljesen kihagyták kutatásaikból. Éppen ezért úgy gondolom, hogy ezen réteg vonatkozó főbb, tendenciózus tulajdonságainak felsőbírósági döntvényeken át történő felvázolása hozzásegíthet a még jelentős számú fehér folt későbbi eltüntetéséhez.

IV. Döntvények

¹⁰⁷ FARAGÓ (2008) i.m. 89. o.

¹⁰⁸ FARAGÓ (2008) i.m. 101. o.

¹⁰⁹ FARAGÓ (2008) i.m. 109. o.

¹¹⁰ BÓNIS György: *Egyke és jogszokás a Garamvölgyén*. Társadalomtudomány 1941. 3. o.

¹¹¹ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Erdély öröklési jogszokásai*. Hírel 1944. június 379–400. o.

¹¹² MATTYASOVSZKY Miklós: *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás*. Budapest, 1904.

¹¹³ BAROSS János: *Hogyan öröklődjek a földbirtok*. Budapest, 1904.; BAROSS János: *Részleges jelentés az O.M.G.E. által a magyar parasztbirtok öröklési módjaira vonatkozólag elrendelt adatgyűjtés eredményeiről*. Budapest, 1905.

¹¹⁴ FARAGÓ (2008) i.m. 109. o.

¹¹⁵ BOGNÁR Szabina: *Öröklési gyakorlat vizsgálata a századfordulón Mattyasovszky Miklós Baross János gyűjtése*. Korall, 2002. szeptember. 177. o.

Felsőbíróságaink döntvényei remek lehetőséget biztosítanak arra, hogy szemügyre vegyük, milyen elvi jelentőségű és irányt mutató döntések születtek az általunk kiválasztott korszakban. Két hiányosságot azonban szem előtt kell tartani. Egyrészt a partikuláris szokásjogok rendszere, ahogyan az e korszakra vonatkozó történeti demográfiai társadalomtörténeti és etnográfiai eredmények kimutatták, nem csak történeti hagyomány, mint inkább a rögválóság. E korszak számos más társadalmi alrendszerben jelentkező rohamtempójú változása mellett a szokásjog uralmának legvégső, hanyatló korszakát is magában foglalta. Az egységesülő joggyakorlat ellen hatott a gazdasági fejlődés és az által gerjesztett társadalmi átrendeződés, így az élő jog egységesedése még váratott magára. Másik nehézség pedig a döntvények természetében rejlik. A bírói ítélezések nyomán követése csak részben fedheti fel az érvényre jutott jog természetét, hiszen a bírói ítéletben csak a perre vitt konfliktusok bírósági feloldásánál alkalmazott jogot találjuk. Ezáltal a kép nem lehet teljes, de fontos, a jogtörténet-tudomány által leginkább felhasználható primerforrások közé tartozik. A képet tovább homályosítja a döntvények absztrakt volta, ugyan akkor irányt is mutat a helyi bíróságok gyakorlatának felfejtése közben. Az öröklési joggal kapcsolatos ezen időszakra vonatkozó döntvényanyag hatalmas.¹¹⁶ Ehelyütt arra van lehetőség, hogy a főbb tendenciákat ismertessük, különösen a fent meghatározott jog-, gazdaság- és társadalomtörténeti szempontokra tekintettel.

A kiegyezést követő évek felsőbírósági joggyakorlatának jelentős szerepe volt, hiszen a rendelkezésre álló jogszabályok, különösen az Ideiglenes törvénykezése szabályok meglehetősen szűkszavúan, elnagyoltan szabályozták az öröklési jog legújabb intézményeit, különösen az ági vagyont és a kötelesrészt, mellyel kapcsolatba számos kérdés felvetődött. Ezt a jogfejlesztő tevékenységet úgy kellett végezni, hogy a rohamtempóban fejlődés mutató, majd folyamatosan gazdasági, politikai, agrár, demográfiai válságokkal tűzdelt időszakhoz alkalmazkodni tudjon. Ez felértékelte a Curia elvi döntéseinek gyűjteményét, mely iránymutatásul szolgálhatott a változások előidézte új jellegű jogi problémák elbírálásánál. Ez a szerep azonban azt is eredményezte, hogy adott témában bizonyos idő elteltével ellentmondó döntések születtek. Jól tükrözi az ági öröklésre vonatkozó döntvények számának alakulása. Míg a Döntvénytár régi és új folyamában¹¹⁷ a vonatkozó döntvények száma a 65-70-et is meghaladta, addig az 1891-es összesítésében¹¹⁸ az ági öröklésre vonatkozó hatályos és kivonatolt elvi döntések aránya az előbbi szám harmada volt.¹¹⁹ Az

¹¹⁶ Dárday Sándor, Gallu József, Zlinszky Imre (szerk.): *Döntvénytár a Magyar Kir. Curia Semmitőszéki és Legfőbb Ítélszéki Osztályának elvi jelentőségű határozatai.* I–XXVIII. kötet. Budapest, Franklin-társulat, 1872–1882.; (a továbbiakban: Dt. r.); Jogtudományi Közlöny szerkesztősége: *A M. K. Curia, a Budapesti Kir. Ítéltő Tábla és a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva.* I–XL. kötet. Budapest, Franklin-társulat, 1882–1894. (a továbbiakban: Dt. u.)

¹¹⁷ Döntvénytár régi folyam: IV. 24., 26.; VII. 124., 150.; IX. 60.1.; X. 268.; XI. 36.; XII. 138.; XIII. 72., 73., 102.1.; XIV. 89., 106.1., 123., 191.; XV. 39., 85.; XVI. 52.; VII. 102.; XVIII. 60.; XIX. 20., 86.; XX. 20., 86.; XXI. 46.; XXII. 3.; XXIII. 1., 62.; XXIV. 27., 89.; XXV. 13., 18., 19., 23., 24., 53., 54., 58., 67.; Döntvénytár új folyam: V. 171.; VII. 176.; VIII. 8., 149.; X. 71.; XII. 4., XVI. 15.; V. 94.; VIII. 29.; IX. 123.; XII. 176.; XIV. 4.; XV. 3.; XVI. 20.; XVIII. 117.; XX. 109.; XXI. 18., 32., 66.; XV. 89.; XVII. 94.; XIX. 28.; 74. XX. 18.;

¹¹⁸ *A felsőbíróságok gyakorlata. Utmutató, a döntvénytár ötvennégykötetének revíziójával.* Jogtudományi Közlöny szerkesztősége. Budapest, Franklin-társulat, 1891.; *A felsőbíróságok gyakorlata. Utmutató, a döntvénytár ötvennégykötetének revíziójával.* Jogtudományi Közlöny szerkesztősége. Budapest, Franklin-társulat, 1895.

¹¹⁹ 1891-es állapot: Régi folyam: VII. 124., 150.; IX. 60.1.; XIV. 106.1., 123., 191.; XV. 85.; XX. 20., 86.; XXII. 3.; XXIV. 27., 89.; XXV. 54. Új folyam: VII. 176.; VIII. 149.; XVIII. 117.; XXI. 32. 127.; *A felsőbíróságok gyakorlata. Utmutató, a döntvénytár ötvennégykötetének revíziójával.* Jogtudományi Közlöny szerkesztősége. Budapest, Franklin-társulat, 1891.

irányadó bírói esetjog tendenciától eltérő hirtelen szélesedésével nem találkozhatunk az 1911-ben elkészült Összefoglaló döntvénytár Magánjog kötetében sem,¹²⁰ jelentős mértékben támaszkodik az 1891-es gyűjtés eredményeire és az ott rögzített elvi jelentőségű döntésekre.

Elsőként az adott jogintézmények kereteit kellett meghatározni. Az ági öröklés jogintézménye igen sok esetben szolgált a felperes által hivatkozási alapul. Remekül mutatja az az eset, amely kapcsán elvi döntésében a Curia kimondta, hogy a nő által szüleitől kiházasításul kapott tárgyak a nőnek leszármazó örökös nélküli elhalta esetén nem szálltak a szülőkre vissza, hanem a férjé lettek. Elhunyt gyermektelen fiatal asszony édesanyja keresetet nyújtott be a frissen megözvegyült veje ellen, a lányának kiházasításul adott ingóságok vagy azok értékének megtérítésére az ITSZ 10. §-ra hivatkozva, mely az ági öröklést rögzítette. A majdnem 24 forint pertárgy értékű per azonban jó alkalmat biztosított, hogy negatív módon határt szabjon a Curia az ági vagyon intézményének korlátlan használata elé, mivel ebben az ügyben szinte az összes vonatkozó jogszabály említésre került (ITSZ, OPTK, 1840. VIII tc.¹²¹), ez pedig lehetőséget nyitott volna a bontakozó hézagkitöltő joggyakorlat előtt a gyermektelen és megözvegyült házastárs örökségből történő teljes kihagyására.

A vonatkozó döntvények időrendi végig nézésé közben szembeűnő, hogy a hetvenes évek második felétől a jogszabályi hivatkozások (még az ITSZ esetében is) egyre inkább kimaradoztak. Ha a gazdaságtörténeti eseményekkel együtt vizsgáljuk a jelenséget, akkor a válságokban okot is találhatnánk. Fontos azonban, hogy ekkorra a jogszabályi vázra rakodó jogszokási réteg meglehetősen terjedelmes lett, sok esetben el is tért az eredeti szabályozástól. Erre jó példa az, hogy a kötelesrész kiszolgáltatható lett pénzüsszegben is, noha ez – ahogyan az 1902-es indokolásnál már említettem – az ITSZ 7. §-ával ellenkezett.¹²² Az ági vagyon fogalmát szélesítő értelmezéssel is találkozhatunk: *„Az ősiség eltörlése folytán örökösödés esetében a javak közötti különbség nem azoknak a régi törvényeken alapuló ősi és szerzeményi természetéhez képest, hanem ági és szerzeményi minősége szerint levén megteendő – ági vagyont nemcsak az képez, mi az ágban osztályul szolgált, hanem mindaz, mi az örökhagyó szülője vagy ágáról akár végrendelt, akár törvényes öröklés folytán származott.”*¹²³

1878-ban külön döntvény foglalkozott a jászkun területeken, annak státútumaira hivatkozva rögzítésre került, hogy az örökhagyó után maradt ingatlanok csak a hátrahagyott fiúkat illetik, a lányok pedig csak pénzüsszegbeli kielégítést igényelhettek.¹²⁴

A perek tárgyául szolgáló vagyonelemek jellegük szerint főként a mezőgazdasági tevékenység jelentőségét igazolják. Igen nagyszámú szőlős kertekkel¹²⁵ foglalkozó döntvény, ugyan akkor több esetben kerülnek tárgyalásra a vegyes gazdálkodásra utaló hagyatékok.¹²⁶

A régi Döntvénytár kezdetétől fogva a kisértékű vagyonok öröklés útján történő átszállása a legjellemzőbb az elvi jelentőségű felsőbírói perekben, azonban a nagy pertárgyértékű

¹²⁰ TATICS Péter, SÁNDOR Aladár: Összefoglaló döntvénykönyv. V. Magánjog. Budapest, 1911. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. 143–147. o.

¹²¹ 1840. évi VIII. törvénycikk a jobbágyok örökösödéséről

¹²² Indokolás, 1902. 290. o.

¹²³ Dt. r. XI. 60.

¹²⁴ Dt. r. XX. 20.

¹²⁵ Például: Dt. r. VII. 124.; XI. 60. XIV. 191.; XIII. 73; XIV. 106.1.; XV.72.; XVIII. 102.; XXIII. 1.

¹²⁶ Például: Dt. r. 1871. XXIV.

ügyek a század végéhez közeledve fokozatosan nőttek. Egy 1878-ban született kötele srésszel kapcsolatos döntvényben találtam eddig az első tízezer forint (11065 forint)¹²⁷ feletti pertárgy értékű ügyet. A századfordulót követően azonban megsokszorozódnak a nagyobb értékű perek száma és a vagyon mértéke is, 1904-ben is találkozhatunk 29000 korona és járadékai megfizetésével foglalkozó perrel.¹²⁸

A Teleszky-tervezet is érzékelhető hatást gyakorolt a felsőbírósági joggyakorlatra, ugyanakkor az 1900-as tervezet jelentős mérföldkő volt, jelentős formálóerővel bírt a joggyakorlatra. Erre a legszembetűnőbb jel az, hogy a Grill-féle döntvénytár 1905-re vonatkozó kötetétől kezdve a magánjogi részt úgy adták közre, hogy az adott résztémák címe alatt a vonatkozó részeket szakasz szám szerint felírták.¹²⁹ Az 1906-os kötet egy döntvénye pedig Szász-Schwarz Gusztáv azon 1900-as tervezetbe is belefoglalt kezdeményezésének¹³⁰ a joggyakorlat általi átvételéről tanúskodik, mely szerint az öröklési jog elévül, ha az öröklésre hivatott azt nagykorúságától számított 32 éven át nem érvényesítette.¹³¹

Az öröklési jog alapja tehát a szokásjogi úton érvényesülő 1900-as javaslat lett. Az egyéb jogszabályi hivatkozások – főként az ITSZ és a Tripartitum – használata sokkal inkább a történeti folytonosság szimbólumává váltak, mint inkább az adott ítélet indokolásának alapjává. Ezt remekül mutatja egy 1906-ban született curia elvi határozata (sic!), miszerint a gyermek jogos kitagadási oka, hogyha revolvert magánál hordozva az anyját megöléssel fenyegeti, mindeközben pedig még megalázó kifejezésekkel is illeti.¹³² A hivatkozási alap ebben az esetben nem más mint Werbőczy Tripartituma.¹³³

Az 1911-es Összefoglaló döntvénytár azonban több olyan kulcsfontosságú elvet is felsorol, melyek már „állandó gyakorlattá” váltak. Ilyen például, hogy az ági vagyonnak csak az a vagyon tekinthető, amely osztály tárgyául szolgált, és amelyre jogközösség létezett, és hogy a vagyon kizárólag csak arra az előre és annak ivadékára nézve bír ági minőséggel, akitől a vagyon származik.¹³⁴ Ugyan így megszilárdult elv lett az is, hogy az ági vagyon részét képezi az is, amit a gyermek szüleitől ezek életében visszteher nélkül kap, mert ez az örökrészbe betudandó és így az öröklés útján szerzett vagyonnal azonos tekintet alá esik.¹³⁵ Megváltozott a gyakorlat azonban tekintetben, hogy a szülők által a leánygyermeknek férjhezmenetelekor adott kiházásítási tárgyak ági vagyon természetével bírtak, ellentétben az 1871-es elvi döntés által megfogalmazottakkal.¹³⁶

Ami az öröklési jog belső arányait illeti, legkimunkáltabb részévé a végrendekezésre vonatkozó anyag vált. Míg a kötele srész intézménye folyamatosan kiteljesedett, addig az ági öröklés intézménye folyamatosan halványult.

¹²⁷ Dt. r. XXI. 46.

¹²⁸ GRECSÁK Károly, GYOMAI Zsigmond: GRILL-féle Döntvénytár. XIII. kötet – 1906. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1908. 878.

¹²⁹ VAVRIK Béla, GRECSÁK Károly, Gyomai Zsigmond: Grill-féle Döntvénytár. XII. kötet – 1905. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1907.

¹³⁰ SZÁSZ-SCHWARZ i.m. 93–94. o.

¹³¹ GRECSÁK Károly, GYOMAI Zsigmond: GRILL-féle Döntvénytár. XV. kötet – 1908. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1909. 814.

¹³² GRECSÁK Károly, GYOMAI Zsigmond: GRILL-féle Döntvénytár. XIII. kötet – 1906. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1908. 905.

¹³³ Hármaskönyv, I. rész 52. cím 1. §

¹³⁴ TATICS, SÁNDOR i.m. 143. o. Dt. r. XXII. 3.

¹³⁵ TATICS, SÁNDOR i.m. 143. o.

¹³⁶ TATICS, SÁNDOR i.m. 143. o.; Dt. r. 1871. XXVI.

Az Imling-Almási-féle 1906-os gyűjtemény több mint negyven oldalt szentel olyan jelentős döntések összegyűjtésére, melyek témája az örökös jogviszonyai a hagyatéki hitelezőkkel, illetve a hagyatéki adósokkal szemben. Átültetve a kor társadalom- és gazdaságtörténeti eseményeibe, azt láthatjuk, hogy ez a korszak az új gazdasági rendben, a hitelügyletek és a kereskedelem jelentős élénkülését követő első generációváltás időszakába esik bele.¹³⁷

A Szladits Károly és Fürst László által szerkesztett A magyar bírói gyakorlat című kötet ági öröklésre és kötelesrészre vonatkozó részeiből jól látszik az 1900-1915 közötti időszak jelentősége. Az 1928-ban született kötet idevágó anyaga legfőképpen e korszakban született döntvényekre utal, melyből következtethető, hogy ez a tizenöt év igen jelentős időszak volt megszilárduló öröklési jogunk irányainak kialakulásában.¹³⁸

Végezetül a fent tárgyalt résztémák egymásra vetítésére remek lehetőséget nyújt az alábbi jogeset. A paraszti réteg meglehetősen nehéz helyzetét mutatja, a Curia 1906-ban hozott elvi jelentőségű döntése,¹³⁹ amely kimondta, hogy a parasztyermek pappá nevelésének költségei a kötelesrészbe betudandók. Felperes kiskorúak azzal támadták meg örökhagyó nagyanyjuk végrendeletét, hogy a korábban meghalt apjuk köteles része számukra nem került kiszolgáltatásra. A végrendelet kimondta, hogy a korábban elhunyt gyermek kötelesrésze annak pappá nevelésének költségeiként bőven teljesítésre kerültek. A döntvény rögtön első mondatában ki is emelte, hogy a szülők egyszerű földműves osztályhoz tartozók voltak, akiket szükség szerint terhelt a gyermek nevelése, annak minden kiadásával együtt. Noha a döntvény meglehetősen szűkszavú, arra olvashatunk, számításokat, hogy a középiskola 8 évét is beleszámítva, „legszerényebb számítással” is évi 100 koronát jelentett. Többször kiemeli a döntvény, hogy a papi pálya jövedelmező, és hogy az anyai vagyon pedig csekély. Végezetül – az anyai végrendelet elismerése mellett – hozzá teszi, hogy „apjuk részére tett” 200 koronát is ha beleszámítják, bőségesen ki vannak elégítve. A döntvény nem izolált esetet mutat, hiszen a másod harmadgyermek papi pályára küldése annak érdekében, hogy a művelendő családi föld az elsőszülött kezén egyben maradjon a társadalmi rétegek teljes szélességén ismert megoldás volt. Ugyanakkor azt láthatjuk, hogy a Curia ezzel a döntésével reagált az aktuális társadalmi és gazdasági problémákra és ezáltal annak alakítójává is vált, hiszen észlelhető cél a család megélhetését biztosító föld egyben tartása volt. A régi típusú törzsöröklési modell úgy került visszahozatalra, hogy annak meggátlására hozott köteles részbe beszámítható érték kiterjesztő értelmezése, és a széles végrendelkezési szabadság modern eszméje szolgált lehetőségül.

V. Összegzés

A magyar öröklési jog a dualizmus korszakában igen jelentős viták tárgya volt, melyek során a jogtudomány jelentős személyiségei közül a legtöbb részt vett. Ezen heves és a magánjogtudományt előbbre vivő polémiák mellett azonban a kodifikációs kísérletek közül egy sem került elfogadásra, egy sem emelkedhetett törvényerőre. Egy törvénykönyv elfogadása már csak azért is szinte lehetetlen feladatnak bizonyult amellet, hogy a jogtudomány képviselői által vallott irányzatok között igen éles ellentétek voltak –, mivel a

¹³⁷ ALMÁSI Antal, IMLING Konrád: A Grill-féle döntvénytár. Magánjog. III. kötet. Öröklési jog, Budapest, 1906. Grill Károly könyvkiadó vállalata. 465–520. o.

¹³⁸ SZLADITS Károly, FÜRST László: A magánjogi bírói gyakorlat. 1901–1927. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1928. 615–623. és 700–715. o.

¹³⁹ GRECSÁK Károly, GYOMAI Zsigmond: GRILL-féle Döntvénytár. XIII. kötet – 1906. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1908. 902.

válságokkal tűzdelt gazdasági fejlődés a régi társadalmi rendet végképp felbomlasztotta, így országos érvényű norma aligha volt megalkotható.

A felsőbbíróságoknak, különösen a Curiának jelentős szerepe volt abban, hogy az egységes törvény híján számtalan jogszokást alkalmazó régióra bomló ország joggyakorlata egységesedhessen, kedvezőbb táptalajt biztosítva ezzel a gazdasági fejlődésnek, és lassan változó korlátokat nyújtva az átalakuló rokoni és családi struktúrák jogi és vagyoni érzékeny rendszereinek. Az öröklési jogi tervezetek, és a mögöttük álló számos jogászgyeiség véleményei mind érzékelhetők, tetten érhetők a hatalmas mennyiségű döntvényben kirajzolódó joggyakorlaton.

A dualizmus ötven éve alatt lassan fejlődtek ki és szilárdultak meg öröklési jogi elveink, melyek azonban még – akár a döntvénytárak által biztosított szinte kimeríthetetlen forrásbázist tekintve– kutatásokra bőven adnak lehetőséget.

AZ ONLINE SZEMÉLYES ADATOK HALÁL UTÁNI SORSA

I. Miért szükséges foglalkozni a kérdéssel?

Egyre inkább evidenciát jelent a technológia és az információs társadalom fejlődésével az online jelenlét, amely nem más, mint az egyén személyiségének a virtuális térben való megjelenése, az ehhez kapcsolódó kommunikáció és az egyén online személyes adatainak összessége. Ez az online lét nem szűnik meg a halál pillanatában, a tartalmak akkor is elérhetőek maradnak, ha tulajdonosaik már nincsenek az élők sorában. (Az információs társadalom fejlődését remekül mutatja, hogy az 1990-es években születettek esetében sokkal látványosabb online jelenlét állapítható meg, mint azoknál, akik nem a digitális korban nőttek fel.)¹ Ennek ellenére csak kevesen gondolnak arra, hogy mi történik életük interneten hátrahagyott nyomaival és online „énükkel” haláluk után, pedig célszerűen szükség lehet az örökhagyó előrelátására, hogy még életében rendelkezzen az online személyes adatai sorsáról, tájékoztassa örököseit ezek természetéről és a hozzáféréshez szükséges információkról², hogy azok sorsát megfelelően redezni lehessen. Bár napi rendszerességgel használjuk a közösségi oldalakat, olvassuk vagy írjuk a blogokat, levelezéseinket e-maileken vagy chat-alkalmazásokon keresztül bonyolítjuk, fotóinkat és dokumentumainkat webes felhőkben tároljuk, mégsem gondolunk arra, hogy ezek tartalmát vagy az ezek kezelésére vonatkozó információt végakarunkba foglaljuk.

Hogy miért olyan fontos foglalkozni azzal, hogy az online személyes adatok miként szállhatnak – vagy épp nem szállhatnak – át az örökhagyó halála után más személyekre? Ezek az online személyes adatok értéket képviselhetnek az örökösök számára, s nemcsak az örökösök, de az elhunyt személy érdeke is lehet, hogy az általa hátrahagyott, akár érzelmi, akár vagyoni, akár művészeti értékű adataihoz hozzátartozói hozzáférhessenek, kezelhessék azokat, és ugyanúgy a családi hagyaték részévé tegyék, mint az ezekhez hasonló jellegű fizikai tárgyakat.³ (Kis túlzással akár azt is mondhatnám, hogy a nagymama gyémántfülbevalójához hasonló értéket képviselhet egy nagy látogatottságú honlap, amelyet az elhunyt személy még életében szerkesztett.)

Véleményem szerint tisztázni kell, hogy az interneten megtalálható, elhunyt után maradt digitális nyom kérdéskörét a polgári jognak mely részterülete tudná megfelelően és kielégítően szabályozni? Az öröklési jog szabályait kellene módosítani, a személyiségi jogok terjedelmét bővíteni, a dologi jogban a dolog fogalmát újraértelmezni, vagy egyfajta szerzői

¹ BUZÁS Andrea: *Az utolsó bejegyzés: gyázmunka és digitális hagyaték a közösségi médiában*, http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_04_tel/02_digitalis_hagyatek (letöltés dátuma: 2016. november 16.)

² NÉMETH Szabolcs: *Online adataink jogi sorsa a halál után*, http://mtmi.hu/dokumentum/724/Nemeth_Szabolcs_dolgozat.pdf (letöltés dátuma: 2016. november 16.)

³ NÉMETH Szabolcs: *Talán eltűnök hirtelen*, <http://arsboni.hu/tlan-eltunok-hirtelen-online-adataink-jogi-sorsa-a-halal-utan/> (letöltés dátuma: 2016. november 16.)

alkotásként tekintve bizonyos online személyes adatokra (pl. e-mailek, blog bejegyzések, chat beszélgetések, Instagram fotók mint művészeti alkotások, stb.) a szellemi alkotások jogát analógia alapján alkalmazni? Jelen tanulmányomban ezekre a kérdésekre próbálok kielégítő választ találni.

II. Fogalommeghatározások

Mielőtt belevágnék az online személyes adatok halál utáni sorsának kérdéskörét komolyabban megvizsgálni, fontos tisztázni pár alapfogalmat, amelyet az alábbiakban az Információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: „Infotörvény”) értelmező rendelkezéseit alapul véve kívánok megtenni.

II. 1. Érintett

Az első értelmezési kérdés, hogy ki minősül érintettnek, adatalanyak. Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy az Infotörvény csak élő, természetes személyek adatait minősíti személyes adatnak; egyes szektorális szabályok hatálya azonban más, nem élő személyekkel kapcsolatba hozható adatokra is kiterjed.⁴ (A szektorális szabályokra a későbbiekben kívánok kitérni.)

A korábbi adatvédelmi törvény, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (a továbbiakban: „Avtv.”) indoklása szerint az információs önrendelkezési jog szükségképpen az adattal érintett élő személyt illeti meg. A személyek személyes adatainak halált követő sorsáról, illetőleg a velük való rendelkezésről – az adattal vagy az adatkezeléssel összefüggő – külön jogszabályok szólnak (például a Ptk., levéltári, anyakönyvi jogszabályok).⁵

*Érintett: bármely meghatározott, személyes adat alapján azonosított vagy - közvetlenül vagy közvetve - azonosítható természetes személy;*⁶

Az Infotörvény sem hozott újítást a korábbi Avtv.-hez képest: a személyes adat érintettje kizárólag élő, természetes személy lehet, ebből következően tehát az elhunyt személyes adatainak kezelése sem tartozik az Infotörvény hatálya alá.

Ugyanakkor a halála után – többek között az online jelenlétnek köszönhetően is – tovább él a személy egyéniségének és társadalmi tevékenységének a hatása. Az elhunyt személy emléke és az elhunytal kapcsolatos személyes adatok kezelése, további hozzáférhetősége kihatással lehet a hozzátartozók magánszférájára.

II.2. Személyes adat – online személyes adat

⁴ JÓRI András - Soós Andrea Klára: *Adatvédelmi jog*, Magyar és európai szabályozás, HVGOrac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016

⁵ JÓRI András: *Adatvédelmi kézikönyv*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 99. o.

⁶ 2011. évi CXII. törvény

*Személyes adat: az érintettel kapcsolatba hozható adat - különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző ismeret -, valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés*⁷

Bár az online személyes adatra vonatkozóan az Infotörvény nem tartalmaz rendelkezést, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: „hatóság” vagy „NAIH”) állásfoglalásában⁸ kifejtette (a személyes adatok definícióját figyelembe véve), hogy a magánszemélyekről készült, különböző online felületeken – így a közösségi oldalakon is – megosztott fényképek, illetve a nevükben folytatott beszélgetések, az általuk létrehozott profilok és más virtuális tartalmak – így különösen az online közösségi oldalakon nyilvánosságra hozott fényképek, videók, beszélgetésrészletek, kommentek is – személyes adatnak minősülnek, mivel azok az érintett személlyel kapcsolatba hozhatóak és azokból következtetés vonható le az érintettre nézve. Ezekkel a személyes adatokkal kezdeni kell valamit azután, hogy a felhasználó eltávozott,⁹ mivel mind az elhunyt, mind az örökösei, mind a társadalom érdekében áll, hogy ne legyen rendezetlen a jogi sorsuk.

Az online jelenlétnek köszönhetően az elhunyt személy egyfajta ún. digitális hagyatékot¹⁰ hagy maga után: ez a digitális hagyaték több részből tevődik össze, amelyek eltérő jellemzőkkel és sajátosságokkal bírnak, így egységesen jogilag nem megítélhetők véleményem szerint.

Közösségi profilok, e-mail címek, weboldalak és blogok, domain címek, előfizetések, felhasználói fiókok, online bankok, internetes vásárlások: ezek a tényezők lehetnek akár gazdasági értékkel bíró tényezők (pl. többes látogatottsággal rendelkező honlapok, online szolgáltatások amelyekért az elhunyt ellenértéket fizet), akár gazdasági értékkel nem bíró tényezők (pl. e-mail fiókok, közösségi oldalak profiljai, stb.).

A gazdasági értéket képviselő tényezők jogi megítélése viszonylag egyszerű, hiszen vagyoni értékkel bíró jogként ugyanúgy a hagyaték részét képezik, mint a materiális magánjogi javak, így azok analógia alapján az öröklési jog általános szabályai szerint öröklődnek.¹¹

Problémásabb már az olyan online adatok kérdése, amelyek inkább a személyhez kötött jogosultságok tulajdonságaival rendelkeznek (pl. Facebook profil, e-mail fiók, stb.), s így a hatályos jog szerint nem öröklődnek tovább. Mivel ugyanakkor a digitális nyom

⁷ 2011. évi CXII. törvény

⁸ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása az online adatok halál utáni sorsáról https://www.naih.hu/files/Ajanlas_online-adatok-halal-utani-sorsarol.pdf (letöltés dátuma: 2017. április 7.)

⁹ Szűcs Péter: *Személyes adatok a halál után*, https://itcafe.hu/cikk/naih_ajanlas_online_jogok_elhunytak/szemelyes_adatok_a_halal_utan.html (letöltés dátuma: 2016. november 16.)

¹⁰ Digitaler Nachlass: *Was passiert mit den Daten nach meinem Tod?* <https://www.datenschutzbeauftragter-info.de/digitaler-nachlass-passiert-mit-den-daten-nach-meinem-tod/> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

¹¹ NÉMETH Szabolcs: *Talán eltűnök hirtelen* i.m.

következtében ezek az online adatok megmaradnak, méghozzá mások számára érzékelhető formában, szükséges a későbbi sorsukat valamilyen módon rendezni.

III. Hatályos magyar szabályozás

Az online adatok halál utáni sorsát illetően ugyan jelenleg még nincs jogi szabályozás, a kérdést érintő jogszabályokat, így különösen a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: „Ptk.”), a büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: „Btk.”), az információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény, valamint az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: „Eüatv.”) vonatkozó rendelkezéseit kívánom az alábbiakban bemutatni.

III.1. A Polgári Törvénykönyv vonatkozó rendelkezései

Személyiségi jogok

2:42. § [A személyiségi jogok általános védelme]

(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét, így különösen a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való - bármilyen módon, illetve eszközzel történő - kapcsolattartás és a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.

(2) Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.¹²

A hatályos Ptk. szabályai szerint az emberi személyiség, az ember jogképessége a halállal megszűnik, valamint a személyiségi jogok alanya csak jogképes élő személy lehet, vagyis az embert személyisége kapcsán megillető jogok a halála pillanatáig tartanak. Halálával az ember megszűnik a személyiségi jogok – így például a személyes adatok védelméhez fűződő jogok – alanya lenni, a személyhez fűződő jogok esetében jogutódlásra nincs lehetőség. Azonban az elhunyt személy emléke, jó hírneve továbbra is a Ptk. védelme alatt áll, ezek megsértésekor a személyhez fűződő jogok megsértésének esetére biztosított polgári jogi igényeket lehet érvényesíteni a hozzátartozók által. Az emberi személyiséget képező értékek – többek között – az emberi test épsége és egészséges működése, az ember által kialakított személyes élettér (például magánlakás), a személyiség különös megjelenése (képmás, hangfelvétel, stb.), végül az ember egyenlősége (a mindenkit azonos mértékben és módon megillető jogi védelem).¹³

Személyiségi joga csak létező, élő személynek lehet, meghalt személy ilyen joggal nem rendelkezik. Az elhunyt személy emlékének, jó hírnevének megsértése a túlélők érzelmeit,

¹² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

¹³ KECSKÉS László, KÖRÖS András, MAKAI Katalin, OROSZ Árpád, OSZTOVITS András, PETRIK Ferenc: *Az új Ptk. magyarázata I./VI.*, HVGOrac Kiadó, Budapest, 2013., 147. o.

személyiségi jogait sérti. Kegyeleti jog megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó vagy az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített.¹⁴

Felmerült bennem a kérdés, hogy a jelenleg hatályos szabályozás a személyiségi jogok közül miért elsősorban a jó hírnév védelmét biztosítja az elhunyt személy számára a kegyeleti jog intézményén keresztül? Miért nem találhatunk példát a többi személyiségi jog gyakorlására az örökösök által a kegyeleti jog keretein belül?

Nagyon fontos leszögezni, hogy a Ptk. által szabályozott egyes személyiségi jogok között átfedés van az online térben hátrahagyott digitális hagyaték vonatkozásában. Például személyes adatnak minősül egy Facebookon megosztott fénykép, ugyanakkor nem csak a személyes adat védelméhez fűződő jog, hanem a hangfelvételhez és képmáshoz való jog sérelmét is jelenti, ha valaki jogellenes felhasználja azt. Személyes adattal történő visszaélés jelentheti továbbá az elhunyt személy jó hírnevének sérelmét is, amelyet mind a Ptk. mind a Btk. megfelelően szankcionálni kíván. Az internetes levelezések – így különösen de nem kizárólagosan az e-mailek, chat beszélgetések – harmadik személyek általi megismerése sérti a magántitokhoz, levéltitokhoz való jogot, de ugyanúgy kiterjed rá a személyes adatok védelme is.

A jelenleg hatályos szabályozás kizárólag a jó hírnév megsértése esetére biztosít szankciókat, holott véleményem szerint foglalkozni kéne a többi személyiségi jog megsértése esetére vonatkozó jogkövetkezményekkel is. Ezt a hiányosságot nem pótolja megfelelően a kegyeleti jog jogintézménye a magyar jogrendszerben.

Kegyeleti jog

A Ptk. vonatkozó szakasza szerint *„Meghalt ember emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó vagy az, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített.”*¹⁵

A jogirodalomban kétféle felfogás alakult ki arra vonatkozóan, hogy a kegyeleti jog tulajdonképpen kit is véd, s így a kegyeleti jog tartalma mind szűkebb, mind tágabb értelemben meghatározható. Az első – szűkebb értelmezés szerint a halállal az ember megszűnik a személyiségi jogok alanya lenni, ezért a kegyeleti jogban nem az ő személyiségi jogai jutnak érvényre, hanem a hozzátartozói válnak jogosultakká. Ezzel szemben a másik – tágabb értelmezés szerint a személy személyiségi értékei a halála után is tovább élnek és ezeket a kegyeleti jog jogosultja érvényesítheti. Ha csak a halott ember személyiségi joga szenved sérelmet, ez önmagában jogot ad a hozzátartozónak a fellépésre anélkül, hogy a kegyeleti jog jogosultjának a saját személyiségi jogi sérelmét is ki kellene mutatnia. E felfogás szerint a személy személyiségi értékei a halál után is tovább élnek, s ezeket a kegyeleti jog jogosultja érvényesítheti.

¹⁴ Osztoivits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, I. kötet*, Opten Informatikai Kft. kiadó, Budapest, 2014., 311. o.

¹⁵ 2013. évi V. törvény

A gyakorlatban azt láthatjuk, hogy egyre nagyobb teret nyer az utóbbi, tágabb értelmű felfogás; ha csupán a halott ember személyiségi joga szenved sérelmet, ez önmagában jogot ad a fellépésre anélkül, hogy a kegyeleti jog jogosultjának a saját személyiségi jogsérelmét is ki kellene mutatnia. Ezek alapján a kegyeleti jogban általában a meghalt ember személyiségi jogai jelennek meg, s ezt a jogot akkor is érvényesíteni lehet, ha a kegyeleti jogot érvényesítő „saját” személyisége nem sérült. Kegyeleti jogot a hozzátartozó érvényesíthet, vagy akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. A jogsértéssel elért vagyoni előnyt is érvényesíthetik az örökösök az örökségből való részesedésük arányában.¹⁶

E kétféle megközelítés abból adódik, hogy a korábbi 1959. évi IV. törvény a polgári törvénykönyvről (a továbbiakban: „rég Ptk.”) nem nevesítette a kegyeleti jogokat külön személyiségi jogként, csak az alábbiak szerint rendelkezett:

85 § (3) Meghalt személy emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó, továbbá az a személy, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. Ha a meghalt személy (megszűnt jogi személy) jó hírnevét sértő magatartás közérdekbe ütközik, a személyhez fűződő jog érvényesítésére az ügyész is jogosult.¹⁷

A jelenleg hatályos Ptk. azonban 2:50 §-ában a kegyeleti jogot önálló személyiségi jogként nevesíti, amely a hozzátartozó személyiségi jogát jelenti az elhunyt emlékére vonatkoztatva.

Én az utóbbi, tágabb értelmezéssel értek egyet, s azt tartom alkalmazhatónak az online személyes adatok halál utáni sorsa kérdéskörében, mivel a fentebb meghatározott online jelenlét nem szűnik meg a természetes személy halálával.

Általános jelleggel személyiségi jogsértések esetén kérhető a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása, a jogsértés abbahagyása és a jogsértő eltiltása a további jogsértéstől, az, hogy a jogsértő adjon megfelelő elégtételt, és ennek biztosítson saját költségén megfelelő nyilvánosságot, illetve a sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértést megelőző állapot helyreállítása és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítése vagy jogsértő mivoltától való megfosztása.

(Érdeemes ebben a körben megemlíteni még a hozzátartozói igények intézményét. Hozzártartozói igényeken a jogtudomány azokat a felperesi igényhelyzeteket érti, amikor olyan személy kíván sérelemdíj iránti igényt érvényesíteni, aki nem közvetlen áldozata a személyiségi jogot ért támadásnak. A kegyeleti jog körében a jogok természete indokolja, hogy a meghalt személy becsületét, jó hírnevét sértő kijelentések esetére a Ptk. kijelölje a védelem igénylésére jogosultak körét. A hozzátartozói igények eredetileg sem voltak, és most sincsenek kifejezetten szabályozva a Ptk.-ban.¹⁸ Fontos ugyanakkor leszögeznünk, hogy a hozzátartozói igények nem önálló igényt jelentenek, csupán az igényt érvényesítő személyek csoportját jelöli meg ez a jogintézmény.)

¹⁶ KECSKÉS László, KÖRÖS András, MAKAI Katalin, OROSZ Árpád, OSZTOVITS András, PETRIK Ferenc i.m.

¹⁷ 1959. évi IV. törvény

¹⁸ FÉZER Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, 235. o.

Meglátásom szerint figyelemreméltó, hogy a törvény „meghalt ember emlékének megsértése” esetére biztosítja a kegyeleti jog gyakorlását, azaz az elhunyt személy jó hírvéneke megsértése esetére. A többi személyiségi jog megsértése esetére (például a képmáshoz, hangfelvételhez való jog megsértése vagy a személyes adatok védelmének megsértése esetére) nem szól a védelem. Példának okáért amennyiben egy adatkezelés jogellenes, ám nem sérti az eltávozott személy emlékét, a kegyeleti jog jogosultja nem léphet fel.

Öröklési jog

Jelen tanulmányom egyik célja annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy a személyes adatok öröklődnek, öröklődhetnek-e egyáltalán. Így fontosnak tartom az öröklésre és a hagyatéokra vonatkozó szabályokat a teljesség igénye nélkül a felvetett problémára vonatkoztatva röviden elemezni.

7:1. § [Öröklés]

*Az ember halálával hagyatéka mint egész száll az örökösre.*¹⁹

Az örökölhető javak körét egy adott társadalom tulajdoni rendje határozza meg, és ennek függvénye az öröklés rendje is, amely meghatározza, hogy a javak a tulajdonos halálát követően milyen szabályok szerint, kire szállhatnak át.

A hagyaték lényegében az örökhagyó vagyonát jelenti. Tekintettel arra, hogy a vagyon fogalmilag egy adott jogalanyt megillető jogokat és őt terhelő kötelezettségeket jelenti, a hagyaték ebben az összefüggésben szűkebb kört fog át, mint maga a vagyon. Nem képezik ugyanis a hagyaték tárgyát az örökhagyó vagyonába tartozó, de kifejezetten a személyhez kötött jogosultságok és kötelezettségek, amelyek a jogosult halálával jellegükénél fogva megszűnnek.²⁰

Másképpen megfogalmazva a hagyaték tehát az örökhagyót a halálakor megillető polgári jogi, nem személyes jellegű vagyoni jogok és kötelezettségek egésze. Ebből következően nem tartoznak az örökhagyó hagyatékába a polgári jellegű, de nem vagyoni – személyhez fűződő – jogok és kötelezettségek, de a polgári jogi vagyoni jellegű jogok közül sem azok, amelyek az örökhagyót az élete végéig illetik (tartási jog, haszonélvezeti jog, stb.) meg.²¹

Úgy gondolom érdemes elgondolkozni azon a tényen, hogy a jelenleg elfogadott dogmatika alapján egy fényképalbum a hagyaték részét képezi, ugyanakkor egy digitális, valamely közösségi honlapon szereplő fotó „csak” személyes adatnak minősül és a benne megjelenő képmással való visszaélés ellen személyiségi jogi alapon lehet fellépni, amely védelme a halál pillanatában megszűnik és a hagyaték részét nem képezi, így az örökösökre sem száll át. Azt mondhatjuk tehát, hogy egy képmás megjelenési formája, hordozója határozza meg, hogy a

¹⁹ 2013. évi V. törvény

²⁰ FÁBIÁN Ferenc: *Előadássorozat az öröklési jog köréből*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2014, 8. o.

²¹ KECSKÉS László, KÖRÖS András, MAKAI Katalin, OROSZ Árpád, OSZTOVITS András, PETRIK Ferenc i.m.

polgári jog mely részterülete vonatkozzék rá, s ez – meglátásom szerint – igencsak problémásnak mondható.

III.2. A Büntető Törvénykönyv vonatkozó rendelkezései

Kegyeltsértés

228. § Aki halottat vagy emlékét a 226. vagy a 227. §-ban meghatározott módon meggyalázza, vétség miatt az ott meghatározott büntetéssel büntetendő.

231 § (3) A 228. § esetén a magánindítványt az elhalt hozzátartozója vagy örököse terjesztheti elő.²²

A büntetőjog által védett jogi tárgy is a halott személy emlékében megnyilvánuló társadalmi megbecsülés és a hozzátartozók kegyeletérzése, valamint az ezek védelméhez fűződő társadalmi érdek. A törvény a „meggyalázza” fordulattal a becsületérzés súlyos megsértésére utal, amelybe beletartozik minden magatartás vagy cselekvés, amely a becsületsértés vagy rágalmazás törvényi tényállását kimerítené, ha a sértett még élne.²³

A kegyeleti jogot a büntetőjelfjárásban az elhunyt személy hozzátartozója vagy örököse érvényesítheti.

Mivel jelen tanulmányom célja elsősorban az online személyes adatok kérdéskörének polgári jogi vizsgálata, ezért a kegyeleti jog büntetőjogi vonatkozásaira, társadalomra veszélyességére a továbbiakban nem kívánok részletesebben kitérni.

III.3. Az Infotörvény vonatkozó rendelkezései

A kérdésben releváns vonatkozó Infotörvény-beli rendelkezéseket – így különösen az érintett és a személyes adat fogalmát - a korábbiakban már kifejtettem.

Az Infotörvény jelenleg nem tartalmaz arra vonatkozó rendelkezést, hogy mi az irányadó az olyan személyes adatok kezelésével kapcsolatban, amelyek egy elhunyt személlyel kapcsolatosak, de kezelésüket nem törvény írja elő, hanem az az elhunyt személy halála előtti hozzájárulásán alapul. Arra sem tartalmaz rendelkezést továbbá az Infotörvény, hogy ki gyakorolja a meghalt személyt életében megillető személyes adatok védelmével kapcsolatos jogokat annak halála után, így pl. a halott emlékét nyilvánvalóan sértő adatok kezelése esetén ki kérheti azok törlését. Bár maga az Infotörvény nem ad felhatalmazást arra, hogy az elhunyttal kapcsolatba hozható személyes adatok kezelését illetően az elhunyt hozzátartozói gyakorolhassanak bizonyos adatvédelmi garanciákat (pl. kezelt adatok törlésére, helyesbítésére való felszólítás), a személyiségi jogokra vonatkozó általános szabályok szerint a kegyeleti jog jogosultja gyakorolhatja ezeket a jogokat.

²² 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

²³ BLASKÓ Béla, MADAI Sándor, PALLAGI Anikó, POLT Péter, SCHUBAUER László: *Büntetőjog*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2015., 257-258. o.

A halott emlékének megsértését – és így a kegyeleti jog megsértését – az elhunytat életében megillető személyiségi jogok fényében kell vizsgálni. Az elhunyt személyét sértő adatkezelés esetén is megilleti az örökösöket és a hozzátartozókat a kegyeletsértés miatti bírósághoz fordulás joga, ez azonban csak a halott emlékét nyilvánvalóan sértő adatkezelések tekintetében áll.²⁴ Véleményem szerint ezen kellene változtatni, hogy ne csak a halott emlékét nyilvánvalóan sértő adatkezelések esetén lehessen a kegyeleti jog jogosultjának fellépni, hanem minden egyéb esetben is, amikor jogellenesség merül fel az adatkezeléssel vagy adatfeldolgozással kapcsolatban.

Szűkebb értelemben vett témámhoz visszatérve, a felhasználó halálát követően jogellenes adatkezelések esetében leszögezhető ugyanakkor, hogy az online szolgáltatás nyújtásának oka és azzal együtt a létrejött szolgáltatási szerződés a felhasználó halálával jellemzően megszűnik, a személyes adatok kezelésének célja is megszűnik, így az elhunyt személlyel kapcsolatos adatokat főszabály szerint törölni kell²⁵ az Infotörvény alábbi alapelvének megfelelően:

4. § (1) Személyes adat kizárólag meghatározott célból, jog gyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében kezelhető. Az adatkezelésnek minden szakaszában meg kell felelnie az adatkezelés céljának, az adatok felvételének és kezelésének tisztességesnek és törvényesnek kell lennie.

*(2) Csak olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához elengedhetetlen, a cél elérésére alkalmas. A személyes adat csak a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig kezelhető.*²⁶

Az adatok törlésének lehetőségére jelenleg nincs törvényi jogalap, így ezt legfeljebb akkor kérhetik a hozzátartozók, ha arra a szolgáltatás nyújtója a felhasználási feltételek között lehetőséget biztosít.

Véleményem szerint ennek az elvnek – miszerint a felhasználó halálával a szolgáltatási szerződés és az adatkezelés jogalapja és célja is megszűnik – az ajánlásba foglalása szükséges és fontos volt, ugyanakkor a megvalósítása és kikényszerítése eléggé nehézkes, polgári jogi szempontból pedig az elgondolás, hogy a szolgáltatási szerződés csak akkor szűnik meg, ha a felek kifejezetten kikötik ezt, még finoman szólva is vitatható. . A jelenleg hatályos szabályozás szerint példának okáért az örökösnek először a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósághoz kellene fordulnia, ha azt tapasztalja, hogy egy szolgáltató az elhunyt hozzátartozójának az adatait már jogalap nélkül kezeli, majd a NAIH felszólítaná a szolgáltatót hogy szüntesse meg a jogellenes kezelést, és törölje a személyes adatokat a nyilvántartásából. Nyilvánvalóan látható, hogy ez egyrészt hatalmas munkaterhet róna a hatóságra, másrészt nem életszerű, harmadrészt pedig rettentően költséges és időben

²⁴ NAIH állásfoglalás

²⁵ NAIH állásfoglalás

²⁶ 2011. évi CXII. törvény

elhúzódo eljárást jelentene. Szükséges lenne megteremteni a közvetlen jogszabályon alapuló kapcsolatot az adatkezelő és az örökös között.

Sajnálatos módon erre ezidáig nem került sor, Magyarországon a jogalkotó nem hozott még jogszabályt az online adatok jogi sorsának rendezésére vonatkozóan, azt az egyes szolgáltatókra bízta.

Az adatvédelmi biztosi gyakorlatban több alkalommal is felmerült az elhunyt személyek személyes adatainak kezelésére vonatkozó probléma, azonban eddig konzekvensen mindig az az állásfoglalás született, hogy a személyes adatok védelméhez való jog a halál pillanatában megszűnik, utána kizárólag a kegyeleti jog érvényesülhet. Az alábbi két eset remekül illusztrálja az eddigi adatvédelmi biztosi gyakorlatot:

„A magyar szabályozás ugyanis a személyes adatok védelmét nem hagyományos védelmi jogként, hanem aktív jogként, az információs önrendelkezés jogaként értelmezi. Önrendelkezése csak élő személynek lehet, így a szorosán vett adatvédelmi jog is csak élő személyekre vonatkozatható. A magyar adatvédelmi jog csak élő személyekre vonatkozik, ugyanakkor azonban a személyiséget a halál után a kegyeleti jog védi, mely többek között a levéltári törvénynek a személyes adatokat tartalmazó iratok kutathatóságáról szóló szabályaiban tükröződik. „ [(475/K/1998) ABI 1999, 314.o. a második világháborúban elesett katonák adatai a személyes adatok védelme mellett publikálhatók]

„A halál bekövetkezésének pillanatában tehát az adatvédelmi jog hatálya megszűnik, ugyanakkor a személyiség és a személyessége nem szűnik meg azonnal, s védelmét egyfajta – a Polgári Törvénykönyv által elismert – kegyeleti jog-csóva van hivatva átvenni, amely az idő múlásával fokozatosan elenyészik.” [Ajánlás a náci korszak zsidóüldözéseivel kapcsolatos, személyes adatokat tartalmazó iratok mikrofilmre vételéről (33/A/1995) ABI, 1997, 237. o.]²⁷

III.4. Egyéb szektorális adatvédelmi szabályok

Az elhunytakkal kapcsolatba hozható adatokra vonatkozó szabályozást tartalmaz az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: „Eüatv.”) is. Mint szektorális adatvédelmi törvényt azt nemcsak az élő természetes személyekkel kapcsolatba hozható adatokra, hanem az Eüatv. által meghatározott érintettel összefüggésbe hozható egészségügyi és személyazonosító adatokra is alkalmazni kell.

2. § E törvény hatálya kiterjed

a) minden egészségügyi ellátást nyújtó, valamint annak szakmai felügyeletét, ellenőrzését végző szervezetre és természetes személyre (a továbbiakban: egészségügyi ellátóhálózat), valamint minden olyan jogi személyre, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetre és

²⁷ JÓRI András - Soós Andrea Klára i.m.

természetes személyre, amely vagy aki egészségügyi és személyazonosító adatot kezel (a továbbiakban: egyéb adatkezelő szerv),

b) minden, az egészségügyi ellátóhálózattal, valamint az egyéb adatkezelő szervvel kapcsolatba került vagy kerülő, illetve annak szolgáltatásait igénybe vevő természetes személyre, függetlenül attól, hogy beteg-e vagy egészséges (a továbbiakban: érintett), valamint

c) az e törvény előírásai szerint kezelt, az érintettre vonatkozó egészségügyi és személyazonosító adata.

Az Eüatv. nem használja a személyes adat fogalmát, helyette az egészségügyi adat és személyazonosító adat fogalmát határozza meg az alábbiak szerint:

3. § E törvény alkalmazásában

a) egészségügyi adat: az érintett testi, értelmi és lelki állapotára, kóros szenvedélyére, valamint a megbetegedés, illetve az elhalálozás körülményeire, a halál okára vonatkozó, általa vagy róla más személy által közölt, illetve az egészségügyi ellátóhálózat által észlelt, vizsgált, mért, leképzett vagy származtatott adat; továbbá az előzőekkel kapcsolatba hozható, az azokat befolyásoló mindennemű adat (pl. magatartás, környezet, foglalkozás);

b) személyazonosító adat: a családi és utónév, leánykori név, a nem, a születési hely és idő, az anya leánykori családi és utóneve, a lakóhely, a tartózkodási hely, a társadalombiztosítási azonosító jel (a továbbiakban: TAJ szám) együttesen vagy ezek közül bármelyik, amennyiben alkalmas vagy alkalmas lehet az érintett azonosítására;

Az Eüatv. fenti, az Infotörvénytől eltérő hatálya miatt arról is rendelkezik, hogy meghatározott esetekben ki gyakorolhatja az érintett életében, illetve a halála beállta után a törvényben szabályozott adatkörökhöz kapcsolódóan az érintettnek biztosított jogokat.

7 § (5) A beteg életében, illetőleg halálát követően az érintett házastársa, egyeneságbeli rokona, testvére, valamint élettársa - írásbeli kérelme alapján - akkor is jogosult a (3) bekezdés szerinti jog gyakorlására, ha

a) az egészségügyi adata

aa) a házastárs, az egyeneságbeli rokon, a testvér, illetve az élettárs, valamint leszármazóik életét, egészségét befolyásoló ok feltárása, illetve

ab) az aa) pont szerinti személyek egészségügyi ellátása céljából van szükség, és

b) az egészségügyi adat más módon való megismerése, illetve az arra való következtetés nem lehetséges.

(6) Az (5) bekezdés szerinti esetben csak azoknak az egészségügyi adatoknak a megismerése lehetséges, amelyek az (5) bekezdés a) pontja szerinti okkal közvetlenül összefüggésbe hozhatóak.

(7) Az érintett halála esetén törvényes képviselője, közeli hozzátartozója, valamint örököse - írásos kérelme alapján - jogosult a halál okával összefüggő vagy összefüggésbe hozható, továbbá a halál bekövetkezését megelőző gyógykezeléssel kapcsolatos egészségügyi adatokat megismerni, az egészségügyi dokumentációba betekinteni, valamint azokról - saját költségére - másolatot kapni.²⁸

Az elhunytak esetében meg kell jegyezni, hogy az adott ágazati szabályozásnak megfelelően, az egészségügyi adatok kezelésére irányadó védelem szintje érdemben nem csökken az érintett beteg halálával, az orvosi titoktartás szabályainak azt követően is változatlanul érvényesülnie kell.²⁹

III.5. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság állásfoglalása

A NAIH 2015. novemberében kiadott ajánlásában megfogalmazott álláspontja szerint az adatminimalizálás és a célhoz kötött adatkezelés elveinek érvényesülése érdekében olyan jogi lehetőséget kellene kidolgozni, amely során a hozzátartozók az elhunyt személy felhasználói fiókjának törlését kérhetik.³⁰ Egy ilyen szabályozás az elhunyt adatalannal kapcsolatban kezelt adatok megsemmisítésére, törlésére irányuló felhívás jogával ruházná fel a hozzátartozókat illetve az örökösöket, ugyanakkor nem jelentené azt, hogy a hozzátartozók és örökösök a felhasználói profilhoz és az abban tárolt magántitkokhoz hozzáférjenek. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy ez az online térben, ahol gyakran nehezen beazonosítható, hogy valójában ki használata az adott fiókot, nehézkes lehet.³¹ Gondoljunk csak bele, hogy hány Kovács István nevű felhasználó hányféle e-mail fiókot használhat, vagy mi történik akkor, ha valaki álneven, esetleg fantázianéven regisztrál egy közösségi honlapra? Ezeknek a problémáknak a megfelelő megoldása még várat magára.

Nyilván a szabályozás eredményességéhez elengedhetetlen feltételt jelentene, hogy a hozzátartozói, örökösi minőséget megfelelően, valamint az érintett halálát is hitelt érdemlően igazolják a törlés jogával felruházott jogosultak. A NAIH állásfoglalás csak az adatok törlésének a kérdéskörére terjed ki, amely még mindig nem rendezi azt a problémát, hogy mi a teendő akkor, ha az örökösök a személyes adatokhoz hozzáférni szeretnének. Ennek a problémának a megoldása még várat magára.

IV. Gyakorlati megvalósítások

A korábban már említettek szerint az elhunyt személlyel kapcsolatban az internetes szolgáltatásokhoz regisztrált felhasználói fiókokban kezelt személyes adatok törlésének lehetőségére jelenleg nincs törvényi jogalap, így ezt legfeljebb akkor kérhetik a hozzátartozók, ha arra a szolgáltatás nyújtója a felhasználási feltételek között lehetőséget

²⁸ 1997. évi XLVII. törvény

²⁹ PÉTERFALVI Attila (szerk.): *Adatvédelem és információszabadság a mindennapokban*, HVGOrac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 61. o.

³⁰ NAIH állásfoglalás

³¹ Szűcs Péter: *Személyes adatok a halál után i.m.*

biztosít.³² Az alábbiakban néhány szolgáltató által alkalmazott gyakorlatot kívánok röviden bemutatni.

IV. 1. Facebook

A közösségi média számos új jogi kérdést hozott a felszínre, egyúttal több, korábban is létező jogi problémát helyezett új összefüggésrendszerbe.³³

Az adatlapok emléképrofilá alakítását 2009-ben vezette be a Facebook, miután sokan panaszkodtak, hogy elhunyt ismerőseik időről időre felbukkannak az ajánlások között. Az emléképrofilá alakítást követően az adatlapot csak a visszaigazolt ismerősök láthatják, belépni jelszóval sem lehet rá, és a rendszer nem jelenti meg az emléképrofilokat keresési találatként sem.³⁴ Az emlékéoldal olyan hely, ahol az ismerősök és a családtagok összejöhetnek, és megoszthatják az elhunythoz fűződő emlékeiket. Az emlékéoldallá alakított fiókok esetében az adatlapon a személy neve mellett megjelenik az „emlékére” szó. A fiók adatvédelmi beállításaitól függően van lehetősége az elhunyt ismerőseinek, hogy az emlékéoldallá alakított idővonalon megosszák az emlékeiket, az elhunyt által megosztott tartalmak (pl. fényképek, bejegyzések) megmaradnak a Facebookon, és láthatóak maradnak azok számára, akikkel eredetileg meg voltak osztva. Az emlékéoldallá alakított adatlapok nem jelennek meg olyan nyilvános helyeken, mint például a „Kit ismerhetek?” funkció, a hirdetésekben és a születésnap emlékeztetőkből, valamint az emlékéoldallá alakított fiókokba senki nem tud bejelentkezni. Az olyan fiókokat, amelyekhez nem tartozik hagyatéki kapcsolattartó, nem lehet megváltoztatni, azonban hagyatéki kapcsolattartó esetén érvényes kérés esetén az emlékéoldalt eltávolítja a Facebook.³⁵

2015 tavaszától van lehetőség rá, hogy az elhunyt által még életében kiválasztott személy, úgynevezett hagyatéki kapcsolattartó jogosult korlátozottan kezelni az elhunyt profilját annak emlékéoldallá nyilvánítása után. Ez a korlátozott kezelés magában foglalja egy utolsó bejegyzés megosztását, képek feltöltését és a függőben lévő ismerősök jelölésének elfogadását. A privát üzeneteket ugyanakkor a hagyatéki kapcsolattartó nem olvashatja el, a már közzétett bejegyzéseket nem távolíthatja el és ismerősöket sem törölhet. Lehet rendelkezni továbbá úgy, hogy a szolgáltató visszaállíthatatlanul törölje a profiljukat, amennyiben valamelyik ismerősük jelzi az üzemeltetőnek a halálukat.

A hagyatéki kapcsolattartó azt az embert jelenti, akit a fiók gondozására az elhunyt személy még életében kiválaszt. Ha a fiók emlékéoldallá válik, a kapcsolattartónak a következő lehetőségei vannak: rögzített bejegyzést írhat az adatlapra (pl. utolsó üzenetet oszthat meg, vagy tájékoztatást adhat a gyászszertartásról), válaszolhat az új ismerősnek jelölésekre (pl.

³² NAIH állásfoglalás

³³ TÓTH András – KLEIN Tamás (szerk.): *Bevezetés az infokommunikációs jogba*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2016., 97. o.

³⁴ BUZÁS Andrea i.m.

³⁵ https://www.facebook.com/help/103897939701143?helpref=faq_content (letöltés dátuma: 2017. március 29.)

régi ismerősökére vagy olyan családtagokéra, akik még nem voltak a Facebookon), valamint frissítheti a profilképet és a borítóképet.

Arra is lehetőség van, hogy az elhunyt személy még életében a kapcsolattartó számára engedélyezze egy másolat letöltését mindazokról a tartalmakról, amelyeket a Facebookon megosztott.

A kapcsolattartó nem jogosult a belépni az elhunyt személy fiókjába, nem tud korábbi bejegyzéseket, fényképeket vagy más, az idővonalon megosztott dolgokat eltávolítani vagy megváltoztatni, nem olvashatja el az üzeneteket, nem távolíthat el egyetlen ismerőst sem. Hagyatéki kapcsolattartó megadásához legalább 18 évesnek kell lenni.³⁶

IV.2. Google

A Google lehetővé teszi, hogy elhunyt személy fiókjával kapcsolatos kérelmet nyújtsanak be hozzá az örökösök, amely keretében lehetőséget kínál a fiók lezárására, kérelem benyújtására a fiókban lévő javakra vonatkozóan, valamint adatok lekérésére a fiókból. A Google felhívja a felhasználók figyelmét rá, hogy egy Inaktív fiókkezelő kijelölése a legjobb útja, hogy valaki hozzáféréssel rendelkezessen a fiókhoz a halál után, valamint kérje a fiók törlését. A társaság hangsúlyozza, hogy a közvetlen családtagokkal és képviselőkkel együttműködve adott esetekben lezárhatja az elhunyt személy fiókját, bizonyos körülmények fennállása esetén az elhunyt felhasználó fiókjának tartalmát rendelkezésre bocsáthatja, ám jelszavakat és egyéb bejelentkezési adatokat nem áll módjukban kiadni.³⁷

A fiók lezárása kapcsán az alábbi adatokat köteles a kérelmező megadni: elhunyt teljes neve és e-mail címe, hozzátartozó, jogi képviselő neve és e-mail címe, a kapcsolat megnevezése (közvetlen családtag vagy jogi képviselő, meghatalmazott), ország, irányítószám, halál dátuma, személyigazolvány szkennelt példánya, halotti anyakönyvi kivonat szkennelt példánya.

A fiókban található javakkal kapcsolatos kérelem benyújtása esetén a fentiek felül meg kell adni a címet, a kifizetésnél használt számlaszámhoz tartozó nevet, valamint a bíróság által jóváhagyott meghatalmazási dokumentum szkennelt példányát.

Az elhunyt személy fiókjából történő adatkérések esetén pedig nyilatkozni kell, hogy tudomásul veszi a rokon, jogi képviselő, hogy amennyiben az elhunyt személy fiókadataihoz való hozzáférésre vonatkozó kérést jóváhagyják, be kell szereznie egy az Egyesült Államokban kiadott bírósági végzést is, amelyhez a szükséges nyelvre történő fordítást a Google biztosítja.

IV.3. Twitter

³⁶ <https://www.facebook.com/help/1568013990080948> (letöltés dátuma: 2017. március 29.)

³⁷ <https://support.google.com/accounts/troubleshooter/6357590?hl=hu#ts=6357650> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

A twitter esetében nincs lehetőség hagyatéki kapcsolattartó kijelölésére, azonban a szolgáltató szabályzata szerint az elhunyt személy igazolt családtagja vagy meghatalmazott képviselője eljárhat a Twitter hozzáférés deaktiválása érdekében. Szintén bizonyos adatokat szükséges megadni a deaktiváláshoz (így különösen elhunyt személy twitter megnevezése és teljes neve, kérelmező e-mail címe és az elhunythoz való kapcsolata, teljes neve), amely után a Twitter e-mailben kiküldi a további tennivalókat a kérelmező számára: további információk benyújtása, személyigazolvány szkennelt példánya, halotti bizonyítvány szkennelt példánya szükséges az eljárás lefolytatásához.³⁸

Érdekes, hogy a Twitter esetében nincs lehetőség a személyes adatok törlésére, csak a fiók deaktiválására, amely nem tesz eleget az adatminimalizálás követelményének. Erre a problémára jelenthetne megoldást a jogszabályi alap, amely értelmében a hozzátartozók az elhunyt személy felhasználói fiókjának törlését kérhetik.

IV.4. Instagram

Az Instagram szabályai szerint bárki jelentheti az elhunyt személy fiókját, amelyet a szolgáltató emlékdallá alakít, amennyiben bizonyított a halál ténye – akár gyászjelentéssel, akár a halálra vonatkozó cikkekre hivatkozással, azonban a szolgáltató a belépéshez szükséges adatokat semmi esetben sem adja ki. Közvetlen családtag kérheti a fiók törlését is, ilyenkor igazolásként meg kell küldeni az elhunyt személy születési anyakönyvi kivonatát, halotti bizonyítványát, valamint a helyi jog szerinti bizonyítékokat arra vonatkozóan, hogy a kérelmező az elhunyt személy képviselője vagy közeli hozzátartozója.³⁹

V. Nemzetközi kitekintés

Magyarországhoz hasonlóan az Európai Unióban sem került elfogadásra semmilyen jogszabály még, amely az online személyes adatok halál utáni sorsát rendezné. Az EU-val ellentétben azonban az Amerikai Egyesült Államokban megjelentek jogalkotói törekvések a kérdés megfelelő rendezése érdekében.

Az eddigi európai uniós szabályozás, a 95/46/EK Adatvédelmi Irányelv egyáltalán nem tartalmaz rendelkezést a személyes adatok halál utáni sorsáról, amely nem is csoda, hiszen az Irányelv megalkotásakor, 1995-ben a digitális kor akkori fejlettségi szintje mellett nem volt szükség a kérdéskör szabályozására, nem okozott problémát a digitális hagyaték és a digitális nyom jogi sorsának rendezése, hiszen csak egészen szűk körben (vagy akár egyáltalán nem) találhattunk példát ezekre.

Némi aggodalomra ad okot, hogy – bár a fent nevezett problémakör megoldást igényel – az új Adatvédelmi Rendelet (General Data Protection Regulation, a továbbiakban „Rendelet” vagy „GDPR”) a kérdést egyáltalán nem szabályozza, sőt 27. cikkében az alábbiak szerint rendelkezik:

³⁸ <https://support.twitter.com/articles/87894> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

³⁹ <https://help.instagram.com/264154560391256/> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

„Ezt a rendeletet nem kell alkalmazni az elhunyt személyekkel kapcsolatos személyes adatokra. A tagállamok számára lehetővé kell tenni, hogy az elhunyt személyek személyes adatainak kezelését szabályozzák.”⁴⁰

Ezek alapján 2018. május 25. után sem várható egységes szabályozás az Európai Unióban, mivel a közvetlen hatállyal alkalmazandó Rendelet kifejezetten a tagállamok hatáskörében hagyja a kérdés rendezésének sorsát.

Az internet speciális technológiája miatt a nemzeti jogalkotás aligha lehet sikeres, a szabályok megalkotását kétségkívül globális szintre kell emelni. A közösségi oldalakat üzemeltető szolgáltatók által nyújtott szolgáltatások határok nélkülsége csak hozzájárul ahhoz, hogy a közösségi platformok a nemzetállami szuverenitás tanára épülő állami jogalkotási dokumentumokkal szemben bizonyos esetekben rezisztensek maradjanak.⁴¹ Bár szükség lenne az egységes szabályozásra, láthatjuk, hogy ez nem feltétlenül lehetséges még az Európai Unión belül sem, hiszen az egyes jogrendszerekben egy-egy fogalom egészen eltérő tartalommal létezhet: Ausztriában például az adatvédelmi törvény szerint érintett lehet jogi személy is, Magyarországon és Németországban ezzel szemben személyes adatról kizárólag természetes élő személyek esetében beszélhetünk.

Az alábbiakban Ausztria, Németország és Nagy-Britannia adatvédelmi törvényeinek érintettre és személyes adatra vonatkozó rendelkezéseit kívánom röviden bemutatni.

V.1. Ausztria

Betroffener: jede vom Auftraggeber verschiede natürliche oder juristische Person oder Personengemeinschaften deren Daten verwendet werden

„Daten“ („personenbezogene Daten“): Angaben über Betroffene, deren Identität bestimmt oder bestimmbar ist⁴²

Az osztrák adatvédelmi törvény (Gesamte Rechtsvorschrift für Datenschutzgesetz) már eltérően határozza meg a személyes adatok érintettjét: érintettnek minősül minden természetes vagy jogi személy vagy személyösszeség, akik vagy amelyek adatait az adatkezelő használja, [kezeli].

Személyes adatnak minősül az osztrák jogszabály szerint minden információ, ami az érintettre vonatkozik és amely alapján az érintett azonosított vagy azonosítható.

V.2. Németország

⁴⁰2016/679/EU General Data Protection Regulation <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HU> (letöltés dátuma: 2017. március 13.)

⁴¹Tóth András – Klein Tamás (szerk.) i.m.

⁴² Gesamte Rechtsvorschrift für Datenschutzgesetz <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung/Bundesnormen/10001597/DSG%202000%2c%20Fassung%20vom%2006.04.2017.pdf> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

3 § (1) *Personenbezogene Daten sind Einzelangaben über persönliche oder sachliche Verhältnisse einer bestimmten oder bestimmbaren natürlichen Person (Betroffener).*⁴³

A német adatvédelmi törvény (Bundesdatenschutzgesetz) a magyar Infotörvényhez hasonlóan a személyes adatokat az alábbiak szerit határozza meg: egy meghatározott vagy meghatározható természetes személlyel (érintettel) kapcsolatba hozható személyi vagy vagyoni viszonyokra vonatkozó adatok minősülnek személyes adatnak.

A német adatvédelmi törvény kizárólag élő természetes személyek adataira vonatkozik, az elhunyt személyek adatainak védelmére nem született jogi szabályozás. A német adatvédelmi hatóság ajánlásában hangsúlyozza, hogy azon személyes adatok esetében nehéz az eljárás, amelyek az interneten találhatók meg: az online szolgáltatásokra kötött szerződéseket meg kell szüntetni, a közösségi profilokat törölni kell, a felhőszolgáltatásokban tárolt adatokat pedig biztosítani, azonban az erre vonatkozó eljárás jogilag még nem meghatározott.

Nem szabályozott továbbá, hogy a hozzátartozók és örökösök jogosultak-e az online szolgáltatásokban tárolt adatok kiadását kérni.⁴⁴

V.3. Nagy-Britannia

Data Protection Act:

“data subject” means an individual who is the subject of personal data;

“personal data” means data which relate to a living individual who can be identified—

(a) from those data, or

(b) from those data and other information which is in the possession of, or is likely to come into the possession of, the data controller,

*and includes any expression of opinion about the individual and any indication of the intentions of the data controller or any other person in respect of the individual;*⁴⁵

Az adatvédelmi törvény kommentárja szerint: In order for data to be personal data, the data must relate to a living individual who can be identified from the data or from the data and any other information which is in, or is likely to come into, the possession of the data controller.⁴⁶

⁴³ Bundesdatenschutzgesetz https://www.gesetze-im-internet.de/bdsg_1990/BJNR029550990.html (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

⁴⁴ Digitaler Nachlass: Was passiert mit den Daten nach meinem Tod? <https://www.datenschutzbeauftragter-info.de/digitaler-nachlass-passiert-mit-den-daten-nach-meinem-tod/> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

⁴⁵ Data Protection Act <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/29/section/1> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

⁴⁶ Commentary to the Data Protection Act <https://www.ucl.ac.uk/political-science/publications/unit-publications/118.pdf> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

A törvényi meghatározás, valamint a fent idézett kommentár tartalma a magyar szabályokkal hasonlóságot mutat: az számít személyes adatnak, amely adat egy élő természetes személlyel kapcsolatos, aki az adat alapján beazonosítható, vagy bármely más információ alapján beazonosítható, amely az adatkezelő rendelkezésére áll.

A jogszabály ezek alapján úgy értelmezhető, hogy személyes adat kizárólag élő természetes személyre vonatkozik, elhunyt személyek adatai nem minősülnek személyes adatnak és így a Data Protection Act hatálya sem terjed ki rájuk.

Elmondható, hogy a digitális hagyaték kérdésköre még annyira új intézmény, hogy egyik – így beleértve a brit – jogrendszer sem készült még fel a kezelésére.

Az eddigi egyetlen, elhunyt személyek adataival kapcsolatos útmutatás a brit adatvédelmi biztos (ICO – Information Commissioner’s Office) által közzétett a közintézmények által elhunyt személyekről kezelt adatok nyilvánosságáról szóló ajánlás.⁴⁷ Ez az ajánlás azonban szintén nem az online térben megtalálható, magánszemélyek – szolgáltatók – által kezelt adatokra vonatkozik.

V.4. Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államokban tagállami szinten eddig nyolc tagállam (Connecticut, Delaware, Idaho, Indiana, Nevada, Oklahoma, Rhode Island és Virginia) fogadott el olyan szabályozást, amely bizonyos korlátok között biztosítja az elhunyt személyes adataihoz való hozzáférést a hozzátartozóknak, illetve az örökösöknek. A szolgáltatóknak biztosítaniuk kell az elhunyt személy vagyonának gondnoka vagy végrehajtója számára a hozzáférést, vagy másolatokat a felhasználói fiók tartalmáról, amennyiben az elhunyt felhasználó számára az szolgáltatást nyújtott. A törvények tehát az elhunyt (személyes) adataihoz történő hozzáférést a hagyaték rendezése szempontjából engedik meg, azonban törlési, helyesbítési jogosultságot nem engednek a hozzátartozók, örökösök, illetve hagyatéki gondnokok részére.

A fentiek alól kivétel a Nevada államban hatályos szabályozás, amely hozzáférési jogot nem biztosít a hozzátartozóknak, csupán az elhunyt felhasználó által még életében használt elektronikus szolgáltatási fiók törlését indítványozhatják a szolgáltatónál. Delaware állam szabályozása vegyíti az előző két rendszert, azzal, hogy a jogosultságot hitelt érdemlően igazoló, írásbeli kérvényt benyújtó örökös teljes egészében hozzáférhet az elhunyt személy felhasználói fiókjához, azt töröltetheti is és másolatot is készíthet az abban tárolt adatokról, módosítást azonban nem eszközölhet benne. A törvény alapján ilyenkor a jogosult ugyanolyan hozzáféréssel rendelkezik, mint az eredeti, elhunyt felhasználó. Amennyiben az adatokat tároló szolgáltató ennek nem tenne eleget, az örökös bírósághoz fordulhat.

A jogosultat ugyanazon hozzáférési jogosultságok illetik meg, mint amelyek a szolgáltatás nyújtója és a felhasználó között létrejött végfelhasználói szerződés alapján megillették az

⁴⁷ Information Commissioner’s Office: Information about the deceased <https://ico.org.uk/media/for-organisations/documents/1202/information-about-the-deceased-foi-eir.pdf> (letöltés dátuma: 2017. április 5.)

elhunytat.⁴⁸ Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a személyes adatok dolog módjára öröklődnek az amerikai szabályozás alapján. Bár kétségkívül megoldást jelent az online személyes adatok halál utáni sorsának problémájára, meglátásom szerint nem szerencsés, hogy a szabályozás nem veszi figyelembe a személyes adatok sajátosságát: hogy egy valamikor élő személyre vonatkoztak és jellegüket tekintve inkább személyes, mint dologi jellemzőkkel bírnak.

A fentieken túl, a legfontosabb szövetségi jogszabály, a Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act (UFADAA) a digitális vagyon halál utáni jogi sorsának kérdéskörével foglalkozik. A törvény négy személyi kör számára biztosít hozzáférést az elhunyt személy online adataihoz, így a hagyatéki gondnok számára, a bizalmi vagyongazdálkodó számára, a cselekvőképtelen személy gondnoka számára és az elhunyt személy által adott megbízással rendelkező ügyvéd számára, akik a megfelelő igazolások benyújtásával kérhetik a szolgáltatótól az elhunyt személy online adatainak kiadását.⁴⁹

VI. Összegzés

Összefoglalóan elmondható tehát, hogy égető szükség lenne egy olyan, az Európai Unióban közvetlen hatállyal alkalmazandó, amely megoldást kínál a digitális hagyatékok kérdéskörének rendezésére. Mielőtt egy ilyen jogszabály megszülethetne, tisztázni szükséges olyan dogmatikai kérdéseket, mint például hogy meddig tart a személyiség, amely védelemben kell hogy részesüljön? Az ember halálával teljesen megszűnik a személyisége vagy esetleg halála után is tovább él a társadalomra gyakorolt hatásában? (Akár a személyiségvédelmet tágítva elismerhetnénk a személyiség továbbélését az alany halála után is? Például a jó hírneve továbbélése esetén mondhatjuk-e hogy a személyiség megmarad?)

Esetleg egy másik elgondolást követve, jobb megoldás lenne a digitális nyomok dologként történő kezelése? Ebben az esetben már nem csak a birtokba vehető testi tárgyakat tekintetnénk dolognak, hanem akár a digitális tartalmakat is ebbe a kategóriába sorolnánk? Lehetne-e úgy tekinteni, hogy a korábban személyes adatnak minősülő interneten megtalálható „tartalmak” a halál bekövetkezése után már dolognak minősülnek, amelyet az örökösök megöröklnek a hagyatékok többi ingójával és ingatlanával egyetemben?

Akár az öröklési jog szabályainak tágításával is rendezni lehetne a helyzetet: Jelenleg a gazdasági értékkel bíró tényezők vagyoni értékkel bíró jogként ugyanúgy a hagyatékok részét képezik, mint a materiális javak, így azok analógia alapján az öröklési jog általános szabályai szerint öröklődnek. Ezt a szabályt ki lehetne terjeszteni a gazdasági értékkel nem bíró tényezőkre is akár.

Ha esetleg abból indulunk ki, hogy a digitális hagyatékokra vonatkozó jogszabály megalkotásához nem szükséges az eddigi polgári jogi dogmatika felülvizsgálata, akkor pedig legalábbis szükség lenne olyan szabályozásra, amely az adatkezelőket kötelezi rá, hogy az

⁴⁸ NAIH ajánlás

⁴⁹ NÉMETH Szabolcs: Talán eltűnök hirtelen i.m.

örökösök, hozzátartozók megkeresése alapján, az adatminimalizálás és célhoz kötöttség alapelveinek megfelelően haladéktalanul töröljék az elhunyt személyek személyes adatait.

Az adatkezelők azok a szereplők, akik képesek a személyes adatok védelmét megfelelően biztosítani. A jelenleginél erősebb felügyeleti rendszerrel lehetne rászorítani az adatkezelőket arra, hogy a személyes adatok védelméért az eddiginél többet tegyenek.⁵⁰

Meglátásom szerint ugyanakkor az adatkezelők kötelezése nem elegendő a probléma megoldásához, hiszen a digitális hagyatékba nem feltétlenül kizárólag olyan adatok tartoznak, amelyeket a hozzátartozók vagy örökösök törölni szeretnének. Számtalanszor előfordul, hogy a hozzátartozók az e-mailfiókok tartalmát szeretnék megismerni: egy ilyen helyzetben a jogalkotónak állást kell foglalnia abban a kérdésben, hogy megilleti-e még a levéltitok védelme az elhunyt személyt, és így védelemben részesül-e a személyiség a halál után, esetleg hogy az e-mail levelezés tekinthető-e úgy dologként, mint a hagyományos borítékban, bélyeggel elküldött üzenet, amelyet aztán az örökösök örökölnek meg.

A modern digitális világban meglátásom szerint fontos lenne újradefiniálni a személyiség, a személyes adat fogalmát és a személyiségvédelem határait, hiszen – ahogy korábban említésre került - , az egyén halálával számtalan nyom marad utána, amelyek sorsát rendeznie kell a jogalkotónak.

⁵⁰ SzőKE Gergely László: *Az európai adatvédelmi jog megújítása – Tendenciák és lehetőségek az önszabályozás területén*, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015., 89.o.

A VÉGRENDELETEK JOGI SZABÁLYOZÁSA

I. Magyarország végintézkedésekre, illetve végrendeletekre vonatkozó jogi szabályozása a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényig

I.1. A végrendeletkezés szabályozása az Árpád-házi királyok korában

Hazánk öröklési jogára az Árpád-házi királyok korában kógens szabályok vonatkoztak. Ebben az időben még nem létezett az egységes hagyaték, a vagyontárgyak csoportjaira különböző jogi szabályok érvényesültek. Az öröklési jogi szabályok dolgok szerinti differenciálódása mellett, eltérő előírások vonatkoztak a személyek különböző csoportjaira. Az öröklésre vonatkozó regulák személyek és dolgok szerinti differenciálódása a végrendeletkezés tekintetében is megfigyelhető.¹

Szent István törvényeinek rendelkezései alapján főszabály szerint nem volt lehetőség szabad végrendeletkezésre, kizárólag speciális esetekben, királyi privilégiummal nyílt rá mód. Ezen kivételes esetekben sem lehetett bárkit kedvezményezettnek jelölni, kizárólag az érintett család tagjait, illetve az egyházat. A törvényi szintű szabályok által meghatározott végrendeletkezési lehetőséget a szokásjog tovább redukálta, az érintett nemzetség tagjainak jóváhagyásához kötötte. Az egyház privilegizált helyzete ezen szabállyal kapcsolatban is megfigyelhető, mivel a nemzetség tagjainak jóváhagyása nélkül lehetett az egyházra egy gyermekrészt hagyományozni. Az 1200-as években a halál esetére szóló ajándékozás mellett kifejlődött a kánonjogi végrendelet. A kánonjogi végrendelet alkalmazásával az örököskegyes adományként az egyházat jelölte meg örökösének, amelyhez formai feltételként elégséges volt egy pap, illetve két vagy három tanú részvétele.²

A II. András által 1222. április 24-én Fehérváron kihirdetett Aranybulla változást hozott a kor öröklési jogi szabályainak tekintetében.³ Az 1222. évi IV. törvénycikk értelmében, „*ha valamely nemes ember fiumagzat nélkül hal meg, birtokának negyed részét leánya kapja; a többivel azt mivelje, a mit neki tetszik*”.⁴ Ennek megfelelően az Aranybulla a quarta puellaris kivételével szabad végrendeletkezési joggal ruházta a nemeseket, abban az esetben, ha nem rendelkeztek fiú örökösrel. A szabad végrendeletkezéshez való jogot megszüntette az 1267. évi törvény, annak ellenére, hogy nyíltan nem deklarálta a jogintézmény abolícióját. 1290-ben

¹ HORVÁTH Attila: Magánjogi jellegű intézmények az Árpád-házi királyok korában. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 84-85. o.

² HORVÁTH i. m. 85. o.

³ TARJÁN M. Tamás (Rubiconline): 1222. április 24. II. András kiadja az Aranybullát Fehérváron, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1222_aprilis_24_ii_andras_kiadja_az_aranybullat_fehervaron/

⁴ 1715. évi XXVIII. törvénycikk a végrendeletekről [letöltés dátuma: 2017. március 27.]

III. András ismét törvényi szinten biztosította a nemességnek a jogintézményt, amelyet 1351-ben újfent megszüntették.⁵

I.2. A rendi Magyarország végrendeletekre vonatkozó szabályai

Hazánkban a korábban már kifejtett előzmények után, az 1300-as években jött létre a végrendelet meghatározása. Homoki Nagy Mária szerint, „*a végrendelet halál esetére szóló egyoldalú, örökösnevezést tartalmazó, vagyoni tartalmú, szabad akaratnyilatkozat, amely meghatározott alakiségokhoz kötött*”. A definíció alapján a végrendelet végrendelkező halála esetére szól, amelyből az következik, hogy a halál bekövetkezte előtt a végrendeletet a végrendelkező megváltoztathatja, illetve meg is semmisítheti. A rendi Magyarország idejében főszabály szerint a végrendeletek egyoldalú akaratnyilatkozatok voltak, azonban a korban már lehetőség nyílt a kétoldalú, hatályos polgári törvénykönyvünk öröklési szerződéséhez hasonló rendelkezésre a testvérré fogadás jogintézménye által.⁶

I.2.1. A végrendeletek érvényességének feltételei:

A végrendelet érvényességéhez szigorú feltételeknek kellett teljesülniük. A végrendelet tárgyát kizárólag ingó, illetve olyan szerzett jószág képezhette, amelyet a végrendelkező pénzért vásárolt. Az akaratnyilatkozat érvényességéhez meg kellett jelölni az egy vagy több örököst. Nem rendelkezett minden természetes személy végrendelkezési képességgel. Érvényes végrendeletet nem készíthetett az elmebeteg, az infamisok, illetve azok a személyek, akik nem érték el a törvényes kort. Fontos érvényességi követelmény a végrendeletnek, hogy abban a végrendelkező szabad akaratnyilatkozatát történjen meg. Ennek megfelelően érvénytelen az a végrendelet, amelyet megtévesztés, fenyegetés illetve kényszer következtében tett meg a végrendelkező. Werbőczy István Tripartituma még tartalmazott a végrendeletek alaki feltételeire vonatkozó rendelkezéseket. A végrendeletek alaki feltételeire vonatkozó előírásokat III. Károly 1715. évi XXVII. törvénycikke tartalmazta. A jogszabály rendelkezéseinek értelmében három alakban lehetett érvényesen végrendelkezni, közzévégrendeletben, magánvégrendeletben illetve kiváltságos végrendeletben.⁷

A törvénycikk 1. §-ának értelmében, közzévégrendeletet kizárólag hiteles helyen lehetett tenni, káptalanok, conventek, az ország rendes bírái, illetve az ítélőmesterek előtt.

Magánvégrendelet érvényességéhez, abban az esetben, ha azt a végrendelkező saját kezével írta és aláírta nélkülözhetetlen, hogy öt jelenlévő tanú aláírja, illetve pecsétjével lássa el az akaratnyilatkozatot. A magánvégrendelet ezen fajtája esetén a jelenlévő tanúk annak igazolására szolgáltak, hogy a végrendelkező előttük a magáénak ismerte el az akaratnyilatkozatot, illetve az azon szereplő aláírást, a végrendelet tartalmáról nem kellett ismeretekkel rendelkezniük. Abban az esetben, ha nem az örökhagyó írta saját kezével a végrendeletet, akkor szükség volt az öt tanún felül még egy tanúra, aki megírta a

⁵ HORVÁTH i. m. 85. o.

⁶ HOMOKI NAGY Mária: A rendi Magyarország magánjoga. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 132. o.

⁷ HOMOKI NAGY i. m. 132. o.

végrendelkező akaratnyilatkozatát. A magánvégrendelet ezen fajtájának készítése során az örökgyó a tanúknak, számukra érthető nyelven kijelenti végakarátát. Az elmondott végakarátot a hatodik tanú foglalja írásba. A nem saját kézzel írt végrendeletet is alá kellett írnia az örökgyónak, illetve ha erre képtelen volt, keresztvonással kellett azt hitelesítenie, amelyet hitelesített az akaratnyilatkozatát leíró tanú. Kivételes esetben szükség lehet a végrendelet érvényességéhez egy hetedik tanúra is, abban az esetben, ha valamelyik megjelent tanú részére kíván a végrendelkező akaratnyilatkozatában valamit juttatni. A hetedik tanú aláírásával és pecsétjével nem az egész végrendeletet igazolja, hanem kizárólag azokat a részeket, amelyekben a tanú részére történő juttatásról rendelkezik az örökgyó. A tanúzási képesség tekintetében fontos szabály, hogy nemesek magánvégrendeletét tanúként kizárólag nemesek igazolhatták.⁸

A végrendelkezőnek a korabeli szabályozás lehetőséget biztosított arra, hogy a már korábban megalkotott végrendeletét a későbbiekben módosítsa, illetve megsemmisítse. Az örökgyó által legkésőbb megalkotott érvényes végrendelet kellett végső akaratnyilatkozatának tekinteni, abban az esetben, ha az végrendelkező több érvényes végrendeletet is készített életében. Az örökgyó érvényes végrendeletét később bármikor kiegészíthette. A végrendelkező akaratnyilatkozatának kiegészítéséhez nem volt szükség új végrendeletet létrehozni, elégséges bizonyult a már meglévő végrendelethez fiókvégrendeletet, codicillust mellékelni. A fiókvégrendelet érvénytelen volt, hogyha a kiegészítendő végrendelet érdemi részét módosította. Az 1715. évi XXVII. törvénycikk enyhébb alaki feltételeket szabott meg a codicillus érvényességéhez,⁹ amely szerint *„a fiókvégrendelet ünnepélyességére nézve pedig három tanu elegendő”*.¹⁰

Az 1715. évi XXVII. törvénycikk 5. §-a tartalmazza a kiváltságos végrendeletekre vonatkozó szabályokat, amely szerint: *„a mely előre bocsátott ünnepélyességek azonban a kiváltságos végrendeletekben, úgymint a kegyes hagyományoknál, a katonai, a szülők és gyermekek közt, s a döghalál idején alkotandó végrendeleteknél nem szükségesek, hanem elegendők a végrendelkezők saját kezével írt s aláírt vagy két tanu előtt tett szóbeli végrendeletek is”*.¹¹ Ennek megfelelően a rendi Magyarország jogi szabályozása kizárólag kivételes esetekben biztosított lehetőséget kiváltságos végrendelet készítésére. Ezen privilegizált esetek a hadművelleti területen, különféle járványok által fertőzött területeken történő, a szülők és gyermekek közötti végrendelkezésnél, illetve kegyes hagyománynál. Az előbbiekben már kifejtett közvégrendelet, illetve magánvégrendelethez képest a kiváltságos végrendelet érvényességéhez enyhébb alaki feltételeket állapított meg a jogalkotó. Abban az esetben, ha a kiváltságos végrendeltet írásban tették meg, nem volt érvényességi feltétel tanúk jelenléte,

⁸ HOMOKI NAGY i. m. 133. o.

⁹ HOMOKI NAGY i. m. 133. o.

¹⁰ 1715. évi XXVIII. törvénycikk a végrendeletekről

¹¹ 1715. évi XXVIII. törvénycikk a végrendeletekről

elégségesnek bizonyult az örökhatározó aláírása. Az akaratnyilatkozat szóban történő megtételének érvényességéhez két tanúzási képességgel bírő tanú jelenlétére volt szükség.¹²

A végrendelet tartalmi feltételeinek tekintetében az 1790. évi XI. törvénycikk rendelkezései alapján, a végrendelet tárgya főszabály szerint szerzett ingó, illetve ingatlan lehetett. Kizárólag abban az esetben minősülhetett az egyoldalú akaratnyilatkozat érvényes végrendeletnek, ha az örökhatározó végrendeletalkotási képességgel bírt a végintézkedés időpontjában, megfelelő cselekvőképességgel, illetve jogképességgel rendelkezett. A végrendelet magába foglalhatta az végrendeletalkotó örökösnevezését. A végrendeletalkotó egy vagy akár több örökös is megnevezhetett végintézkedésében. Abban az esetben, ha több örökös nevezett meg, meghatározhatta az örökösöknek szánt hagyatéki hányadot, ennek hiányában azonos részeket kellett a számukra a hagyatékából juttatni. A végrendeletalkotó joga volt akaratnyilatkozatában helyettes örökös, utóörökös nevezni, illetve hagyományt rendelni. A hagyományrendelésen belül megkülönböztették a *legatum per vindicationem*-et, azaz a dologi hagyományt, illetve a *legatum per damnationem*-et, azaz a kötelmi hagyományt. Az örökhatározó végrendeletében élhetett a gyámrendelés jogával is.¹³

I.2.2. A végrendelet érvénytelenségének okai

A rendi Magyarország jogi szabályozásában a végrendelet érvénytelenségének alaki, illetve tartalmi feltételekkel kapcsolatban felmerült hiányosságok, hibák lehettek az okai. Minden végrendelet érvénytelennek minősült, amely nem felelt meg a korábban már kifejtett 1715. évi XXVII. törvénycikk alaki feltételeinek. Ennek megfelelően érvénytelenek voltak azon végrendeletek, amelyek elkészítésénél nem volt jelen a jogszabály által előírt megfelelő számú tanú, nem látták el pecséttel, illetve ha nem írták alá.¹⁴

Érvénytelennek minősült minden olyan végrendelet, amelynek tárgya a szabad végrendeletalkotási jog alá nem tartozó vagyon. A szokásjog alapján nem lehetett szabadon végrendeletalkotni az ősi vagyonról, az adománybirtokról, a férjnek felesége hozományáról, hitbéréről, illetve apának a *quarta puellaris*ról. Azon végrendeleteket is érvénytelennek minősített hazánk korabeli jogi szabályozása, amelyet végrendeletalkotási képességgel nem bíró személy hozott létre.¹⁵

I.3. A polgári Magyarország végrendeletekre vonatkozó szabályai

I.3.1. A polgári öröklési jog forrásai

1848 után hazánk öröklési jogi szabályozása, ezzel együtt a végrendeletekre vonatkozó szabályok is nagy változáson mentek keresztül. Az 1848. évi XV. törvénycikk megszüntette az ősiség intézményét, amely további szabályozás hiányában bizonytalan állapotot eredményezett.¹⁶ Az osztrák polgári törvénykönyv 1853-as bevezetéséig a bíróságok

¹² HOMOKI NAGY i. m. 133. o.

¹³ HOMOKI NAGY i. m. 134. o.

¹⁴ HOMOKI NAGY i. m. 134. o.

¹⁵ HOMOKI NAGY i. m. 134. o.

¹⁶ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja II. rész.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937. 413.

ítélkezésükben nem az 1848-as törvényeket alapulvételével bíráskodtak, hanem az 1848. előtti jogszabályok alapján.¹⁷ Az osztrák polgári törvénykönyv a végrendelezési szabadságot kiterjesztette az örökhagyó minden fajta vagyónára, emellett bevezette a köteles rész intézményét a lemenők, illetve felmenők hagyatékból való részesedésének biztosítása céljából. Az Országbírói Értekezlet által 1861-ben létre hozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok átültették hazánk jogrendszerébe az osztrák polgári törvénykönyv szükségöröklés, azaz a törvényes osztályrész, illetve köteles rész intézményét. A polgári Magyarország végrendeletekre vonatkozó legjelentősebb és legelőremutatóbb jogszabálya a végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről szóló 1876. évi XVI. törvénycikk volt.¹⁸

I.3.2. A végrendelet fogalmáról

Dajkovich István szerint, „*a végrendelet a végrendelezési képességgel bíró természetes személy azon egyoldalú jogügylete, amelyben kifejezést ad abbeli akaratának, hogy halála után vagyónával mi történjék*”. Magyarország a korban hatályban lévő jogi szabályozásának értelmében, az örökhagyó végrendeletét bármikor visszavonhatja.¹⁹ A végintézkedés ezen fajtájának érvényességéhez merev alaki feltételeket állapított meg az 1876. évi XVI. törvénycikk. A jogszabály rendelkezéseinek értelmében kétféle végrendeletet különböztettek meg alaki szempontból, a magánvégrendeletet és a közvégrendeletet. A magánvégrendeleten belül létezett az írásbeli, a szóbeli, a közjegyzőnél letéteményezett írásbeli, illetve a kiváltságos végrendelet. A korábban már tárgyalt fiókvégrendeletet az 1876. évi XVI. törvénycikk sem minősítette külön végrendeleti fajtának.²⁰

I.3.3. A végrendelezési képesség

Nem rendelkeztek végrendelezési képességgel a korban azon természetes személyek, akik cselekvőképtelennek számítottak. Cselekvőképtelennek minősült az a személy, aki nem töltötte be 12. életévét, az elmebeteg, illetve azok, akiknek az ügyeik viteléhez szükséges belátási képességük időlegesen hiányzik. A korlátozottan cselekvőképességű, 12 életévét betöltött kiskorú törvényes képviselőjének jóváhagyása nélkül tehet végrendeletet, azonban kizárólag közvégrendeletet. Ezen szabály alól kivételt jelentett az a nő, aki házasságot kötött, mivel házasságkötésével nagykorúvá vált, ennek következtében magánvégrendeletet is készíthetett.²¹

I.3.4. A közvégrendelet

¹⁷ HORVÁTH Attila: A magyar polgári magánjog történeti alapjai (1848-1945). In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 189. o.

¹⁸ SZLADITS i. m. 413-414. o.

¹⁹ DAJKOVICH István: *A ma érvényben lévő magyar öröklési jog kézikönyve*. Budapest, Grill Károly Könyviadóvállalata, 1926. 53-54. o.

²⁰ SZLADITS i. m. 436-437. o.

²¹ DAJKOVICH i. m. 54. o.

Az 1876. évi XVI. törvénycikk 21. §-ának értelmében közvégrendeletet közjegyző és királyi járásbírók előtt az 1874. évi XXXV. törvénycikkben előírt módon lehetett tenni. Némák és siketnémát, abban az esetben is ha írni és olvasni tudtak, továbbá a 18. életévüket be nem töltött kiskorúak, abban az esetben ha végrendeletképesekkel rendelkeztek, kizárólag közvégrendeletet tehetnek.²² A közvégrendelet megtételének módja szerint két csoportba sorolható.²³

Az első csoportba tartoznak azok az esetek, amikor a végrendeletképes egy már korábban megalkotott, kész végrendeletet nyújt be a közjegyzőhöz.²⁴ A közvégrendelet ezen fajtájának érvényességéhez szükséges, hogy a végrendelet közjegyzőhöz történő benyújtásakor jelen legyen két tanú, vagy egy másik közjegyző, illetve a végrendeletképesnek nyilatkoznia kellett arról, hogy az átnyújtott végrendelet az ő végakaratait tartalmazza. A végrendeletet kizárólag olyan nyelven lehetett elkészíteni, amilyen nyelven a végrendeletképes írni és olvasni tudott. A közjegyző abban az esetben, ha megbizonyosodott a végrendelet alaki feltételének meglétéről, jegyzőkönyvet állított ki, amelyet a végrendeletkezeshez csatoltak. A mellékelt jegyzőkönyv bizonyította a végrendelet közhitelességét, az így elkészült végrendelet teljes bizonyító erővel rendelkezett.²⁵

A második esetben az örökgyó szóban közli végakaratait a közjegyzővel, aki a végrendeletképes végakaratait közjegyzői okiratba foglalja. A közjegyzőnek a közjegyzői okirat tartalmát két tanú, vagy egy másik közjegyző, illetve a végrendeletképes jelenlétében fel kell olvasnia. Abban az esetben, ha a végrendeletképes egyetért a közjegyzői okirat tartalmával, a jelenlévő két tanúval, vagy egy másik közjegyzővel együtt sajátkezű aláírásával, vagy kézjeggyükkel látják el az okiratot.²⁶

I.3.5. Az írásbeli magánvégrendelet

A magánvégrendeleteken belül a korban megkülönböztették az írásbeli és a szóbeli magánvégrendeletet. Mind az írásbeli, mind a szóbeli magánvégrendeletnek létezett rendes, illetve kiváltságos fajtája.²⁷ Dajkovich István szerint, „*az írásbeli magánvégrendelet lehet a) az örökgyó által sajátkezűleg írt és aláírt, b) az írni és olvasni tudó örökgyó által sajátkezűleg aláírt, c) az írni és olvasni nem tudó, vagy nevét aláírni nem képes örökgyó által alkotott végrendelet és d) a kir. közjegyzőnél letett és végre lehet e) kiváltságos végrendelet*”.²⁸

Az írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez az alábbi feltételeket állapították meg a polgári Magyarország jogrendszere. A végintézkedések ezen fajtáján fel kellett tüntetni a végrendeletképes helyét és idejét. A házastársak kivételével, kettő vagy több személynek

²² 1715. évi XXVIII. törvénycikk a végrendeletekről

²³ SZLADITS i. m. 438. o.

²⁴ SZLADITS i. m. 438. o.

²⁵ DAJKOVICH i. m. 90-91. o.

²⁶ SZLADITS i. m. 438-439. o.

²⁷ SZLADITS i. m. 440. o.

²⁸ DAJKOVICH i. m. 58. o.

ugyanabba az okiratba foglalt végrendekezése érvénytelennek minősült. Abban az esetben, ha a végrendekező végakarát több ív tartalmazta, ezeket az íveket zsinórral egybe kellett fűzni, a zsinór két végét az örökhagyónak és legalább egytanúnak pecsétjével kellett ellátnia. Az írásbeli magánvégrendelet elkészítése során, mint tanú nem járhatott el, aki 18. életévét nem töltötte be, aki siket, néma vagy vak, aki a szükséges belátási képességgel nem rendelkezik, illetve aki nyereségvágyból elkövetett bűntett vagy hamis eskü folytán jogerősen elítéltek. A végrendelet elkészítésénél a tanúknak együttesen kellett jelen lenniük, illetve kizárólag olyan tanú járhatott el, aki az örökhagyót személyesen ismerte. Speciális szabályok vonatkoztak arra az esetre, ha a közreműködő tanút, illetve annak hozzátartozóját kívánta a hagyatékban részesíteni az örökhagyó.²⁹

A polgári Magyarország korában - hatályos polgári törvénykönyvünkhöz hasonlóan – megkülönböztették a végrendekező által sajátkezűleg írt és aláírt, holográf végrendeletet, illetve a más által írt és az örökhagyó által aláírt, allográf végrendeletet. A holográf végrendelet érvényességéhez két tanú, míg az allográf végrendelet érvényességéhez négy tanú közreműködésére volt szükség. Mivel az 1874. évi XXXV. törvénycikkben nem határozta meg a végrendelet kézzel történő megírásához szükséges eszközök minőségét, illetve anyagát, ezért Dajkovich István szerint, *„írható tentával, ironnal, krétával, festékkel, vésővel, szóval bármilyen anyaggal és bármilyen anyagra: papírra, bőrre, pergamentre, fatáblára, kőtáblára”*.³⁰

Az írásbeli magánvégrendelet elkészítésének ügymenete kétféle lehetett, attól függően, hogy az végrendekező írni-olvasni tudott-e. Abban az esetben, ha az örökhagyó írni-olvasni tudott és képes volt megérteni a végrendelet nyelvét, nem volt szükség arra, hogy a tanúk ismerjék a végrendelet tartalmát. A végrendelet érvényességéhez kizárólag arra volt szükség, hogy az örökhagyó a tanúk jelenlétében magáénak ismerje el a végrendeletet, illetve sajátkezűleg aláírja azt, vagy az okiraton szereplő aláírást a magáénak ismerje. Abban az esetben, ha a végrendekező írni-olvasni nem tudott, vagy egyéb körülmények miatt a végrendelet sajátkezűleg történő aláírására képtelen volt, illetve ha nem volt képes megérteni a végrendelet nyelvét, a közreműködő tanúknak ismerniük kellett a végrendelet tartalmát. Az írásbeli magánvégrendelet megalkotásának ezen fajtája során az örökhagyó, illetve a tanúk együttes jelenlétében fel kellett olvasni a végrendelet, majd a végrendekezőnek a magáénak kellett elismernie, ezután el kellett látnia aláírásával vagy saját kézjeggyével. Az előbbieken ismertetett mindkét esetben, a tanúknak a végrendeleten igazolniuk kellett eljárás elemeinek megtörténtét.³¹

I.3.6. A közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendelet

Abban az esetben, ha az örökhagyó a sajátkezűleg írt és aláírt végrendeletét megőrzés céljából személyesen átadta a közjegyzőnek, tanúk közreműködése nélkül is érvényes volt a

²⁹ SZLADITS i. m. 440-442. o.

³⁰ DAJKOVICH i. m. 58-59. o.

³¹ SZLADITS i. m. 442-443. o.

végrendelet. Közjegyzőnél letett allográf végrendelet érvényességéhez elegendő volt két tanú közreműködése, a végrendelkezés ügymenete azonban ezen két tanú tekintetében azonban volt, a rendes allográf végrendeletével. Mindkét esetben szükséges volt, hogy az örökgyó végrendeletének közjegyző részére történő átadásakor kijelentse, az átadott okirat az ő végrendeletét foglalja magába.³² Abban az esetben, ha a közjegyző nem ismerte személyesen az örökgyót, a végrendelkező két azonossági tanú alkalmazásával volt köteles bizonyítani személyazonosságát. A végrendeletet kizárólag zárt borítékban lehetett a közjegyzőnek átnyújtani. A lezárt végrendeletet tartalmazó borítékot a közjegyző pecsétjével látta el, majd az általa készített hivatalos jegyzőkönyvet hozzátácolta. A közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendelet érvénytelenné vált, ha azt az örökgyó visszavette a közjegyzőtől, kivéve, ha rendelkezett a rendes írásbeli magánvégrendelet korábban már kifejtett (←1.3.5.) érvényességi feltételeivel.³³

1.3.7. A szóbeli magánvégrendelet

A szóbeli magánvégrendelet érvényességéhez négy tanú közreműködésére van szükség. A tanúknak együttesen kellett jelen lenniük, illetve szükséges volt, hogy értsék a végrendelkező által alkalmazott nyelvet. Az örökgyónak végrendeletét élőszóban, egész terjedelmében kellett elmondania, illetve nyilatkoznia kellett arról, hogy közleményét szóbeli végrendeletnek minősíti. A magánvégrendelet ezen fajtája abban az esetben minősült érvényesnek, ha megtételétől számított három hónapon belül a végrendelkező meghalt, ellenkező esetben kizárólag akkor tekintették érvényesnek, ha az a személy, akinek a szóbeli magánvégrendelet érvényességéhez jogi érdeke fűződik bizonyítja, hogy a végrendelkező újabb végrendelet készítésére nem volt módja.³⁴

1.3.8. A kiváltságos végrendelet

A kiváltságos végrendeleteken belül két végrendeleti fajtát határozott meg az 1876. évi XVI. törvénycikk. Az első esetben az örökgyó házastársa és/vagy leszármazói voltak a végrendelet kedvezményezettjei. Ebben az esetben nem volt szükség tanúk közreműködésére, ha a végrendeletet az örökgyó sajátkezűleg írta és aláírta. Kizárólag akkor tekintették a végrendelkező ilyen formában létrehozott végrendeletét érvénytelennek, ha abban valamely törvényes örökösét megfosztotta öröklési jogától.³⁵

A kiváltságos végrendelet másik fajtájának alkalmazására szigorúbb feltételeket vonatkoztak. Az 1876. évi XVI. törvénycikk szerint, *„kórvész, vagy más életveszélyes, egyszersmind ragályos avagy rohamos (rapid) lefolyású járványok alkalmával azon községben, melynek területén a kórvész vagy járvány uralkodik ([...]) kiváltságos végrendeletet tehetnek azok is, kik hajón a nyílt tengeren vannak ([...]) háboru alkalmával azon időponttól kezdve, midőn a csapatok hadi lábra állítottak, a véderőnek ezen csapatokhoz osztott tagjai, továbbá*

³² DAJKOVICH i. m. 65. o.

³³ SZLADITS i. m. 446. o.

³⁴ DAJKOVICH i. m. 70-75. o.

³⁵ SZLADITS i. m. 448. o.

mindazok, a kik a csatatéren vagy ostromzár alá vett helyen, avagy e helyektől nyolcz kilométernél nem nagyobb távolságban tartózkodnak, szintén jogosítva vannak, kiváltságos végrendeletet tenni”.³⁶ Ezen esetekben az érvényes végrendelet létrehozásához két tanúval kevesebb elégséges, mint a rendes végrendeletek alkotásához, azonban ez a végrendeletkezés ügymenetét nem érintette. A kiváltságos végrendelet ezen fajtájának érvényességéhez szükséges volt, hogy az örökhagyó az előbbieken felsorolt törvényi feltételek megszűnte után három hónapon belül meghaljon, ennek hiányában kizárólag abban az esetben tekintették érvényesnek a kiváltságos végrendeletet, ha bizonyították, hogy az örökhagyó újabb végrendeletet készítésére képtelen volt.³⁷

I.4. Az 1959. évi IV. törvény

I.4.1. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről általában

Az 1959. évi IV. törvénnyel a jogalkotó Magyarországon először rögzítette egységesen a polgári jogi szabályokat. A magánjog ilyen jellegű szabályai korábban nem voltak összefoglalva egy törvényben, hanem több jogszabályban, illetve a bírói gyakorlatban jelentek meg.³⁸ A Polgári Törvénykönyv Általános indoklása szerint, a törvény „*elkészítése és törvénybeiktatása jelzi azt, hogy az új társadalmi rendszer, a népi demokrácia társadalmi-gazdasági viszonyai uralkodókká váltak*”.³⁹ A polgári jognak a korábban említett, az 1959. évi IV. törvény előtti sajátosságai az öröklési jogra, mint annak részére is vonatkoztak. A hazai jogalkotás 1945 előtt kizárólag a végrendeletek alakiságára irányadó rendelkezéseket rögzítette törvényi szinten, a jogterület további szabályai a bírói kazuisztika által alakultak ki. Az 1945 utáni törvények a Polgári Törvénykönyv megalkotásáig kizárólag az öröklési jognak egyes kérdéseivel foglalkoztak, nem született olyan törvény, amely a jogterületre vonatkozó rendelkezések egészét magába foglalta volna. Fontosnak tartok kiemelni, hogy Magyarország a korban hatályos Alkotmánya, az 1949. évi XX. törvény 8. §-ának értelmében, „*az öröklési jogot az Alkotmány biztosítja*”. A szocialistának nevezett rendszer jogászai egy része eltérően értelmezte koruk, illetve az általuk burzsoának nevezett jogrendszer öröklési jogát. Bacsó Jenő szerint, „*a burzsoá jog egyaránt biztosítja a termelési eszközök és a magántulajdonban álló egyéb vagyontárgyak átszállását halál esetére. A burzsoá öröklési jog lényege ugyanis az örökhagyó hatalmának halálán túl való meghosszabbítása, vagyis az örökhagyó hatalmának az örökösök részére való biztosítása. Ez a hatalom pedig nem más, mint a kizsákmányolás hatalma, vagyis az öröklés a burzsoá jogban a kizsákmányolás lehetőségének biztosítása az örökösök részére*”.⁴⁰

I.4.2. Végintézkedésen alapuló öröklés

³⁶ 1715. évi XXVIII. törvénycikk a végrendeletekről

³⁷ SZLADITS i. m. 449. o.

³⁸ BACSÓ Jenő: *Öröklési jog*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960. 9. o.

³⁹ Idézi BACSÓ Jenő: *Öröklési jog*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960. 9. o.

⁴⁰ BACSÓ i. m. 9-11. o.

Az 1959. évi IV. törvény III. Címében rendelkezett a jogalkotó a végintézkedésen alapuló öröklés szabályairól. A jogterület statikusságát jelképezi, hogy a dolgozat szempontjából relevanciával rendelkező LIII.-LV. Fejezetek szabályait a törvény hatálybalépésétől, a 2013. évi V. törvény 2014. március 15-én történő hatálybalépéséig mindössze egyszer módosították. A 2009. évi XXIX. törvény a közzérendeleket szabályozó 625. § (2) bekezdését módosította azzal, hogy a korábbi szabályozást kiegészítve, megtiltotta a közzérendelet tételét olyan személy előtt, aki végrendelező bejegyzett élettársának hozzátartozója, gyámja vagy gondnoka.

A Polgári Törvénykönyv 623. §-a meghatározza a végintézkedés fogalmát, amelynek értelmében: *„az örökhagyó halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről végrendelettel rendelkezhet”*. A törvény háromféle végintézkedési formát különböztet meg, a végrendeletet, az öröklési szerződést, illetve a halál esetére szóló ajándékozást.⁴¹ Végrendelezni kizárólag személyesen lehetséges, ennek megfelelően az ilyen jellegű jognyilatkozatot nem lehet képviselő igénybevételével megtenni. Ennek megfelelően az érvényes végrendelet elkészítéséhez szükséges, hogy a végrendelező törvényben meghatározott cselekvőképességgel rendelkezzen.⁴² Fontosnak tartom kiemelni, hogy a törvény szerint érvényes végrendeletet korlátozottan cselekvőképes személy is készíthet. A korlátozottan cselekvőképes személy végintézkedési képessége tekintetében nem bír relevanciával, hogy életkora, vagy cselekvőképességét érintő gondokság miatt nem rendelkezik teljes cselekvőképességgel. A Ptk. 643. §-ának értelmében *„korlátozottan cselekvőképes személy csak közzérendeletet tehet; végrendelete érvényességéhez sem a törvényes képviselő hozzájárulása, sem a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges”*. A törvény ezen rendelkezése korlátozza az említett személyek végintézkedések megtételére vonatkozó képességét alaki szempontból. A korlátozottan cselekvőképes személyek ezen korlátozáson kívül a teljes cselekvőképességgel rendelkezőkével megfelelő végintézkedési képességgel rendelkeznek. Írásbeli magánvégrendeletet nem tehet az a személy, aki vak, írástudatlan, illetve aki olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van.⁴³

I.4.3. A végrendelet fajtái

A végrendeletekre vonatkozó minimális tartalmi kellékeket, követelményeket a PK. 85.sz. állásfoglalása tartalmazza, amely szerint abban az esetben tekinthető az egyoldalú jognyilatkozat végrendeletnek, ha az okiratból kitűnik, hogy az örökhagyótól származik, illetve ki kell tűnnie belőle a végrendeleti minőségnek. Ezen két követelménynek meg kell felelnie az okiratnak, hogy végrendeletnek lehessen tekinteni.⁴⁴

Az 1959. évi IV. törvény megkülönbözteti a közzérendeletet, az írásbeli magánvégrendeletet, illetve a szóbeli végrendeletet. Az írásbeli magánvégrendeleteken belül megkülönböztetjük a holográf, az allográf, illetve a közjegyzőnél letett magánvégrendeletet.

⁴¹ VÉKÁS Lajos: *Magyar polgári jog: öröklési jog*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 1997. 72-73. o.

⁴² BACSÓ i. m. 71. o.

⁴³ VILÁGHY Miklós: *Öröklési jog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1987. 56-57. o.

⁴⁴ VÉKÁS i. m. 75. o.

A különféle formában létrehozott végrendeletek érvényességéhez a törvény különböző alaki követelményeket állapít meg.⁴⁵ Közvégrendeletet, illetve írásbeli magánvégrendeletet bármilyen helyzetben lehet tenni, az utóbbival szemben azonban személyi korlátokat állapít meg a törvény. Szóbeli végrendeletet megtételének érvényességéhez személyi korlátok mellett tárgyi korlátokat is meghatároz a Ptk.⁴⁶

I.4.5 A közvégrendelet alaki követelményei

A Ptk. 625. §-ának értelmében, „*közvégrendeletet közjegyző vagy bíróság előtt lehet tenni*”. A közvégrendeletek alaki érvényességére vonatkozó szabályok azonosak a közjegyzői okirat alaki érvényességére vonatkozó szabályokkal. Azon személyek, akik korlátozottan cselekvőképeseek érvényes végrendeletet kizárólag közvégrendeleti formában tehetnek. Mint arra már kutatásom korábbi részében kitértem, a végrendeletekre vonatkozó szabályok közül egyedül a közvégrendeletek szabályozásán módosított a jogalkotó az 1959. évi IV. törvény hatálybalépésétől az új Ptk. hatálybalépéséig. A módosítás a 625. § (2) bekezdését érintette, amely szerint, „*nem lehet érvényesen közvégrendeletet tenni olyan személy előtt, aki a végrendelezőnek vagy a végrendelező házastársának, bejegyzett élettársának hozzátartozója, gyámja vagy gondnoka*”. Az említett bekezdésben meghatározott tilalmat a 2009. évi XXIX. törvény kiterjesztette a bejegyzett a végrendelező bejegyzett élettársának hozzátartozójára, gyámjára, illetve gondnokára. Emellett a Ptk. szerint, „*érvénytelen az a juttatás, amely a közvégrendelet tételében közreműködő személy, valamint ennek hozzátartozója, gyámja, gondnoka, gyámoltja vagy gondnokoltja javára szól*”. A végrendeletek ezen fajtájának érvényességéhez főszabály szerint nincs szükség tanuk közreműködésére.⁴⁷

I.4.5. Az írásbeli magánvégrendelet alaki követelményei

Az írásbeli magánvégrendelet korábban már kifejtett három fajtájának érvényességéhez az alábbi követelményeket állapítja meg a Polgári Törvénykönyv. A végrendeletek ezen fajtájának érvényességéhez nélkülözhetetlen, hogy olyan nyelven alkossák meg, amelyet a végrendelező megért, illetve amely nyelven írni, olvasni tud. Ezzel a rendelkezéssel a törvény kizárja annak a lehetőség, hogy írástudatlan polgár érvényes írásbeli magánvégrendeletet tegyen. Az írásbeli magánvégrendeletet a Ptk. 628. §-ának megfelelően el lehet készíteni holográf, illetve alográf formában. A végrendelet érvénytelen, ha annak írásjelei nem felelnek meg az ún. közönséges írás feltételeinek, amelynek megfelelően érvénytelen a gyorsírással vagy a közönséges írástól különböző egyéb jel- vagy számjegyírással létrehozott magánvégrendelet.⁴⁸

⁴⁵ Uo. 76-77. o.

⁴⁶ GELLÉRT György: A végrendelet. In: GELLÉRT György (szerk.): *A polgári törvénykönyv magyarázata 2. kötet*. Budapest, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2007. 2287. o.

⁴⁷ VILÁGHY Miklós: *Öröklési jog*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. 59-61. o.

⁴⁸ VÉKÁS i. m. 78-79. o.

Az írásbeli magánvégrendeletek érvényességének szükséges kelléke, hogy abból végrendeleti minősége, keltének helye, illetve ideje kitűnjék. Abban az esetben, ha a végrendelet több különálló lapból tevődik össze, érvényességéhez szükséges, hogy minden egyes lapját folyamatos számozással lássák el, emellett a végrendelező, illetve ha a végrendelet érvényességéhez tanú igénybevétele szükséges, akkor mindkét tanú aláírásával ellássa.⁴⁹

A végrendelet ezen fajtájára vonatkozó közös szabályok mellett, a Polgári Törvénykönyv különböző érvényességi szabályokat állapít meg a holográf, az allográf, illetve a közjegyzőnél letett végrendeletre. A holográf végrendelet alaki érvényességére vonatkozóan a törvény nem állapít meg speciális szabályok, azonban lényeges kritériuma, hogy azt a végrendelező elejétől a végéig kézírással maga írja és aláírja. Ennek megfelelően a gépirással készített végrendelet nem minősülhet írásbeli magánvégrendeletnek.⁵⁰

A holográf végrendelet érvényességére vonatkozó szabályoknál szigorúbb követelményeket állapít meg a Ptk. az allográf végrendeletekkel szemben. Azon végrendeletek érvényességéhez, amelyet az örökhagyó teljes egészében, vagy annak egy részét nem saját kezűleg írt szükséges, hogy azt a végrendelező két tanú együttes jelenlétében aláírja, vagy az aláírást két tanú előtt magáénak ismerje el. Mindkét esetben nélkülözhetetlen kelléke a végrendeletnek, hogy a tanúk e minőségüket feltüntetve aláírják a jognyilatkozatot. Az allográf végrendeletek érvényességéhez az igénybevett tanúknak az alábbi követelményeknek kell megfelelniük: képesnek kell lenniük a végrendelező személyazonosságának tanúsítására, teljes cselekvőképességgel kell rendelkezniük, illetve ne legyenek írástudatlanok. A Ptk. 630. §-a értelmében, „*az írásbeli magánvégrendelet érvényességének nem feltétele, hogy a tanú a végrendelet tartalmát ismerje, vagy tudjon arról, hogy végrendelet tételénél működött közre*”.⁵¹ Érvénytelen az allográf végrendeletben szereplő azon juttatás, amelyet a végrendelet tanúja vagy más közreműködő személy, illetve ezek hozzátartozója részére szól. Ezen szabály alól kivételt képez, ha a jognyilatkozat érintett részét az örökhagyó saját kezűleg írta és aláírta. A végrendelet megalkotásában közreműködő tanú, illetve a hozzátartozója javára nyújtandó juttatás abban az esetben sem érvénytelen, ha a jognyilatkozatot az érintett tanún kívül két tanú közreműködik. Ennek megfelelően, ebben az esetben az allográf végrendelet érvényességéhez összesen legalább három tanú közreműködése szükséges.⁵²

Az írásbeli magánvégrendeletek harmadik fajtája a közjegyzőnél letett végrendelet. Ezen végrendelet érvényességéhez szükséges, hogy a végrendelező aláírja és nyílt vagy zárt iratként a közjegyzőnél letétbe helyezze. Emellett érvényességi kelléke, hogy a jognyilatkozat letétbe helyezését személyesen végezze el, illetve végrendeletként tüntesse fel. A

⁴⁹ VILÁGHY (1987) i. m. 61-62. o.

⁵⁰ VÉKÁS i. m. 81. o.

⁵¹ VILÁGHY (1993) i. m. 63. o.

⁵² BACSÓ i. m. 81-82. o.

közjegyzőkről szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően, a közjegyzőnél letett végrendelet érvényességének nem feltétele, hogy a közjegyző ismerje a végrendelet tartalmát.⁵³

I.4.6. Közös rendelkezések az írásbeli végrendeletekre

Az 1959. évi IV. törvény 633. §-ában foglalt rendelkezések az írásbeli végrendeletek valamennyi fajtájára alkalmazandók. Az említett szakasz értelmében azon írásbeli végrendeletek, amelyeket érvényesen megalkottak érvényesek lesznek akkor is, ha később megsemmisülnek vagy egyébként nem találhatóak meg. Fontos kiemelni, hogy az említett végrendeletek hatályát kizárólag abban az esetben nem szüntetik meg az említett körülmények, ha azok az örökhagyó akaratán kívül álló okból következnek be. A 633. § második mondata egy törvényes vélelmet állapít meg. Abban az esetben, ha az írásbeli magánvégrendelet a végrendelező birtokában volt és nem került elő, a törvény szerint vélelmezni kell, hogy azt a végrendelező megsemmisítette.⁵⁴

I.4.7. A szóbeli végrendeletek

A szóbeli végrendeleteket, mint kiváltságos végrendeleteket szabályozza a Polgári Törvénykönyv. A korábban már kifejtett közvégrendelettel, illetve írásbeli magánvégrendelettel ellentétben, szóbeli végrendelet nem tehető minden esetben. A Ptk. szerint, *„szóbeli végrendeletet az tehet, aki életét fenyegető rendkívüli helyzetben van, és írásbeli végrendeletet egyáltalán nem vagy csak jelentékeny nehézségekkel tehetne”*. A törvényben meghatározott feltételek együttes, konjunktív feltételek. A végrendeletek ezek fajtájának érvényességéhez két tanú együttes jelenléte szükséges. A végrendelező kizárólag a tanúk által értett nyelven közölheti végakarátát. Szóbeli nyilatkozatának végrendeletét egész terjedelmében tartalmaznia kell, illetve ki kell jelentenie, hogy előadott nyilatkozata az ő végrendelete. A törvény rendelkezéseiből következően szóbeli végrendeletet nem tehet a néma vagy süketnéma. Szóbeli végrendelet elkészítésénél közreműködő tanúkkal szembeni törvényi követelmények, illetve a juttatásokra vonatkozó szabályok megegyeznek az írásbeli magánvégrendeletnél közreműködő tanúkra vonatkozó törvényi rendelkezésekkel, azonban a szóbeli végrendeletnél igénybevett tanú írástudatlansága nem érinti tanúzási képességét. A végrendeletek ezen fajtája időbeli hatálya tekintetében is különbözik az írásbeli végrendeletektől. Az írásbeli végrendeletek időbeli hatályát tekintve visszavonásukig hatályban maradnak, ezzel szemben a szóbeli végrendelet abban az esetben is hatályát veszti, ha a végrendelet megtételét követően, a végrendelezés feltételéül szolgáló helyzet megszűnt, és az örökhagyó nem tesz más alakban új végrendeletet legalább három hónapig, annak ellenére, hogy ennek megalkotására reális lehetősége lett volna.⁵⁵

I.4.8. A végrendelet tartalma

Kutatásomban már korábban kifejtett, a bírói kazuisztika által létrehozott, a végrendeletekkel szembeni követelmények mellett, az örökhagyó szabadon állapítja meg

⁵³ VÉKÁS i. m. 82. o.

⁵⁴ VILÁGHY (1987) i. m. 64-65. o.

⁵⁵ BACSÓ i. m. 82-84. o.

végrendeletének tartalmát. Az 1959.évi IV. törvény LIV. Fejezetében meghatározott, a végrendeletekre vonatkozó lehetséges tartalmi elemeket példálózó jelleggel sorolja fel a jogalkotó, nem tekinthető taxatív felsorolásnak. A törvény alapján a végrendeletek legáltalánosabb tartalmi elemei, az örökösnevezés, a kizárás, a helyettes örökösnevezés, a hagyományrendelés, illetve a meghagyás.⁵⁶

Az örökösnevezés a végrendeleteknek nem szükségszerű tartalmi eleme, örökösnevezés nélkül is érvényes a törvényi követelményeknek megfelelően elkészített végrendelet, azonban ezen tartalmi elemet a végrendeletek rendszerint tartalmazzák. A törvény rendelkezésének értelmében az örökhagyó szabadon állapíthatja meg végrendeletében örököseinek számát. Az örökösnevezés tekintetében fontos kritérium, hogy ezen jogot a végrendelkező kizárólag személyesen gyakorolhatja. Végrendeletben örökösnek bárki megjelölhető. A Polgári Törvénykönyv 636. §-ának értelmében, *„örökös az, akinek az örökhagyó az egész hagyatékát, illetőleg annak meghatározott hányadát juttatja”*.⁵⁷ A végrendelkező helyettes örökösről rendelkezhet arra az esetre, ha örököse valamilyen okból kiesne az öröklésből. Abban az esetben, ha a végrendeletben örökösnek megnevezett személy a végrendelkezőnek törvényes örököse, kiesésekor a törvény értelmében leszármazója fog helyettes örökösnek minősülni, a végrendelet eltérő rendelkezésének hiányában. Az 1959. évi IV. törvény hatálybalépése előtt hazánk jogrendszerében létezett az un. utóöröklés, azonban 1960. május 1-e után ezen jogintézmény alkalmazása érvénytelen Magyarországon.⁵⁸

A hagyomány, mint a végrendeletek lehetséges tartalmi elemének nyújtása esetén, a végrendelkező a hagyatékban szereplő meghatározott vagyontárgyat közvetlenül konkrét személy számára juttatja, illetve hagyománynak minősül az is, ha a végrendelkező kötelezi az örökösöt arra, hogy vagyoni szolgáltatást teljesítsen a hagyományosnak. A hagyomány olyan juttatás a hagyatékából, amely nem tekinthető öröklésnek. A meghagyás abban különbözik a hagyománytól, hogy ebben az esetben a végrendelkező a hagyatékban részesülő személyt olyan jellegű kötelezettséggel terheli meg, amely kötelezettség követelésére más személy nem lesz jogosult. Ezen jogintézmény esetén a kedvezményezett főszabály szerint bírói úton nem érvényesíthető.⁵⁹

Abban az esetben, ha a végrendeletben örökösnek nevezett személy részesedése nem fedi le a teljes hagyatékot, a végrendelettel nem érintett hagyaték tekintetében főszabály szerint a törvényes öröklés szabályait kell alkalmazni. Ez a szabály alkalmazandó arra az esetre is, ha több személyt nevez örökösnek a végrendelkező és valamelyik örökösnek nevezett személy kiesése következtében megüresedik a hagyatékban egy meghatározott része. A törvény ez utóbbi eset tekintetében alkalmazandóvá teszi az un. növedékjog intézményét, amelynek értelmében, *„ha az örökhagyó úgy nevezett több örökösöt a hagyatékra vagy annak egy*

⁵⁶ VÉKÁS i. m. 86-87. o.

⁵⁷ GELLÉRT i. m. 2361-2365. o.

⁵⁸ VILÁGHY (1993) i. m. 71-72. o.

⁵⁹ Uo. 73-75. o.

részére, hogy ezzel a törvényes öröklést kizárja, és valamelyik nevezett örökös anélkül esik ki, hogy helyettes örököse lenne, a hagyatéknak ugyanerre a részére kinevezett többi örökös részesedése arányosan növekszik”.⁶⁰

A végrendelet további lehetséges tartalmi eleme a kizárás. A Polgári Törvénykönyv 637. §-ában foglaltak szerint a végrendelet más személynek örökössé nevezésével, illetve a végrendeletbe foglalt nyilatkozatával kizárhatja a törvényes öröklésből azon személyt, aki az örökagyó törvényes örököse, vagy azzá válhat. Kizárható a végrendeletnek ezen intézkedését nem kell indokolnia. Ennek megfelelően kizárható a kötelesrészre jogosult személy is törvényes örökrésze tekintetében, azonban továbbra is fennmarad joga kötelesrészre.⁶¹

I.4.9. A végrendeletek érvénytelensége

A törvény 653. §-a szerint a végrendeletek kizárólag megtámadás következtében válhatnak érvénytelenné, amelyből következik, hogy ezen jognyilatkozatok érvénytelenségét az eljáró bíróság, illetve közjegyző hivatalból nem veheti figyelembe. A végrendeletek érvénytelenségének okait Vékás Lajos az alábbi négy csoportba sorolja: *„a végrendeletképes hiánya okából (...), a végrendeleti akarat fogyatékosága miatt (...), a végrendeleti akarat nyilvánításának hibája miatt (...) és a végrendelet tartalma miatt”* érvénytelen végrendeletek. A végrendelet érvénytelenségére az hivatkozhat, megtámadásra vonatkozó jogosultsággal az rendelkezik, aki a jognyilatkozat érvénytelenné nyilvánítása esetén maga örököl vagy teher viselésétől felszabadul. A megtámadásra jogosult személy igényét bármikor érvényesítheti, ezen igények nem évülnek el. A végrendeletekre érvénytelenségére vonatkozó, ezen fejezetben ismertetett megtámadási szabályokat azok hatálytalanságára is alkalmazandóak.**(Ezt lehet h ki kell egészíteni!)**⁶²

I.4.10. A végrendeletek hatálytalansága

A végrendeletek hatálytalanságának négy okát különbözteti meg az 1959. évi IV. törvény. Az érvényesen elkészített végrendelet hatálytalanná válik annak visszavonásával, írásbeli magánvégrendelet esetén az azt tartalmazó okirat megsemmisülésével, közjegyzőnél letett magánvégrendelet főszabály szerint annak visszavételével, illetve a szóbeli végrendelet esetében a korábban már kifejtett feltételek esetén, három hónap elteltével. Érvényesen megalkotott végrendeletét a végrendeletképes életében időbeli korlátozástól mentesen visszavonhatja. Főszabály szerint a visszavonásra a végrendelet létrehozására vonatkozó szabályok kell megfelelően alkalmazni. A visszavonás szabályai alkalmazandóan azon esetre is, amikor utóbb a végrendeletképes újabb végrendeletet készít. Ebben az esetben főszabály szerint a korábbi végrendeletnek nem minden rendelkezése válik hatálytalanná, kizárólag azok, amelyek ellentétesek az újabb végrendelettel. Az írásbeli magánvégrendelet hatálytalanná válik abban az esetben, ha a végrendeletképes, vagy az ő

⁶⁰ VÉKÁS i. m. 89-90. o.

⁶¹ BACSÓ i. m. 85. o.

⁶² VÉKÁS i. m. 94-95. o.

jóváhagyásával más személy megsemmisíteni, vagy a rajta kívüli okból bekövetkezett megsemmisülésbe belenyugszik. Tekintettel arra, hogy ezen hatálytalanságot eredményező törvényi rendelkezés hallgatólagos visszavonásnak minősül, ezért érvényességéhez az örökhatályó végrendelezési képessége elengedhetetlen. A közjegyzőnél letett magánvégrendelet hatálytalanná válik annak végrendelező általi visszavételével. Ha a jognyilatkozat eleget tesz az allográf, vagy a holográf magánvégrendeletek érvényességére vonatkozó, korábban már ismertetett érvényességi kellékeinek, hatályos marad, kivéve ha a végrendelező visszavonja. A szóbeli végrendeletek hatálytalanságára vonatkozó törvényi rendelkezéseket a dolgozat korábbi részében már ismertetésre kerültek. A Polgári Törvénykönyv 652. §-ában megállapítja a végrendeletek érvénytelenségére, illetve a hatálytalanságára is alkalmazandó szabályokat, amelynek értelmében, *„ha a végrendelet több rendelkezése közül valamelyik érvénytelen vagy hatálytalan, ez – feltéve, hogy az örökhatályó másként nem rendelkezik – a többi rendelkezés érvényességét, illetőleg hatályát nem érinti”*.⁶³

I.5. A 2013. évi V. törvény

I.5.1. Az új Polgári Törvénykönyvről általában

Hazánk hatályos Polgári Törvénykönyve, a 2013. évi V. törvény 2014. március 15-én lépett hatályba. A korábban ismertetett, az 1959. évi IV. törvény rendelkezései, s így a végrendeletekre vonatkozó szabályai is az időbeli hatályra irányadó szabályoknak megfelelően, ezután is hatályos lesznek. Az írásbeli végintézkedések érvényességére vonatkozóan azon szabályok alkalmazandóak, amelyek a végrendeletek megalkotásakor hatályban voltak. Vékás Lajos az alábbiakat fogalmazta meg a kérdéssel kapcsolatban: *„tekintettel mégis arra, hogy a Ptk. minden változtatása e kérdéskörben (írásbeli magánvégrendelet alaki követelményei, házastársak közös végrendelete, utóörökös nevezés) előnyösebb feltételeket teremt az örökhatályó végakaratainak érvényesüléséhez, mint az 1959-es kódex, előtérbe kerül az a gondolat, hogy a Ptk. szabályait alkalmazzuk akkor is, ha a végrendelet ugyan még a régi törvény hatálya alatti időpontban született, de a hagyaték megnyílásakor már az új szabályok vannak hatályban”*. Ezen gondolat a favor testamenti elvének a lehető legteljesebb érvényesülése érdekében sérti a visszaható hatály tilalmát. Az alábbi fejezetben az új Polgári Törvénykönyvnek a végrendeletekre vonatkozó, az 1959. évi IV. törvénytől eltérő rendelkezéseit kívánom ismertetni.⁶⁴

1.5.2. A végrendelet fajtái, érvényességi feltételei, értelmezésel

Hatályos Polgári Törvénykönyvünk Második Részében rendelkezik a végintézkedésen alapuló öröklés szabályairól. A kódex 7:10. §-ában foglalt rendelkezés módosult a régi törvény 623. §-ához képest, mivel az új szabályozás a végintézkedés szabadságát rögzíti, a szűkebb tartalmú végrendelet helyett. Jelentős újítása a kódexnek, hogy törvényi szinten deklarálja a végrendelet fogalmát, amely szerint, *„az okirat végrendeleti jellegének megállapításához az*

⁶³ VILÁGHY (1987) i. m. 86-88. o.

⁶⁴ VÉKÁS Lajos: *Öröklési jog*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2013. 9-10. o.

szükséges, hogy az örökhagyó halála esetére szóló vagyoni rendelkezést tartalmazzon, és külsőleg az örökhagyótól származónak mutatkozzék”.⁶⁵

A Ptk. közvégrendeletekre vonatkozó szabályozása több pontban is eltér a régi törvényben foglaltaktól. A végrendeletek ezen fajtáját érvényesen kizárólag közjegyző előtt lehet tenni. Módosultak azon személyek, akik előtt érvényesen közvégrendelet nem tehető. Az új szabályozás nem tiltja olyan személy előtti közvégrendelet tételét, aki az örökhagyó bejegyzett élettársának hozzátartozója, gyámja, illetve gondnoka, azonban megtiltja olyan személy előtti végrendelet tételét, aki a végrendelező élettársának hozzátartozója, gyámja, illetve gondnoka. További újítása hatályos Polgári Törvénykönyvünknek, hogy érvényesen lehet juttatást nyújtani a közvégrendelet tételében közreműködő személy gondnokának, illetve gyámjának.⁶⁶

Az írásbeli magánvégrendeletekre vonatkozó alaki érvényességi feltételeket az alábbiak szerint mérsékelt a 2013. évi V. törvény. Ezen végrendeletek érvényességéhez nem kívánja meg a törvény, hogy a keltezés helyét feltűntessék az okiratban. A sajátkezűleg írt, több különálló lapból álló holográf végrendelet érvényességéhez az új Ptk. nem követeli meg, hogy az örökhagyó minden lapját elássa aláírásával, érvényességéhez elégséges, ha a végrendelet minden lapját folyamatos sorszámozással. Jelentős enyhítése a törvénynek továbbá, hogy az írásbeli magánvégrendeletek érvényességéhez elegendő, ha az örökhagyó a végrendelet nyelvét érti. További érvényességi feltételeket az új Ptk. az írásbeli magánvégrendeletek egyes fajtáival szemben állapít meg. Az allográf végrendeletek érvényességéhez az okirat nyelvén való olvasni tudás, holográf végrendelet érvényességéhez annak nyelvén való írni tudást követel meg a törvény.⁶⁷ A tanúk vagy más közreműködők számára rendelt juttatások tekintetében az új Polgári Törvénykönyv meghatározza a közreműködő fogalmát, illetve szabályozza a jogi személy részére nyújtandó juttatásokat.⁶⁸

A szóbeli végrendeletekre vonatkozó szabályozás két ponton módosult. Az első újítása a törvénynek, hogy érvényesnek tekinti a jelnyelven tett szóbeli végrendeletet. A második novum az új szabályozásban, hogy kizárólag olyan személy tehet érvényesen ilyen fajtájú végrendeletet, *„aki életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben van, amely írásbeli végrendelet tételét nem teszi lehetővé”*. Az új Polgári Törvénykönyv ezen, 7:20. §-ában foglalt rendelkezése nem ismeri el érvényes szóbeli végrendeletnek, ha azt az örökhagyó életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben hozta, amelyben írásbeli magánvégrendeletet csak jelentékeny nehézségekkel lett volna képes tenni.⁶⁹

⁶⁵ GADÓ Gábor-NÉMETH Anita-SÁRINÉ SIMKÓ Ágnes: *Ptk. fordítókulcs: oda-vissza: a 2013. évi V. törvény és az 1959. évi IV. törvény normaszövegének összehasonlító táblázata, mindkét irányba*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2014. 436-437. o.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ VÉKÁS Lajos: *Öröklési jog*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2014. 40-41. o.

⁶⁸ GADÓ-NÉMETH-SÁRINÉ i. m. 438. o.

⁶⁹ VÉKÁS (2014) i. m. 47. o.

Az új Ptk. jelentős újítása, hogy érvényesnek tekinti a házastársaknak azon közös végrendeletét, amelyet az életközösség fennállása alatt készítettek, ha megfelel a törvényi feltételeknek. A több különálló lapból álló közös végrendelet tekintetében speciális szabályokat állapít meg az okirat lapjainak sorszámozására, illetve annak aláírására vonatkozóan. A III. Cím utolsó szakaszába törvényi szinten deklarálja a favor testameni elvét.⁷⁰

I.5.3. A végrendeletek tartalma

A végrendeletek tartalmi elemeire vonatkozó rendelkezéseken belül az új Ptk. az örökösnevezés szabályait kiegészítette egy kivétellel, amely szerint, *„az alapító által halála esetére rendelt alapítvány – nyilvántartásba való bejegyzése esetén – úgy szerzi meg az alapító által a hagyatékból részére juttatott vagyont, mintha az öröklés megnyíláskor létezett volna”*. A végrendelező leszármazójának helyettes örökösnek történő nevezésének érvényességéhez szükséges feltételeket kiegészítette az új törvény. Ennek megfelelően kizárólag akkor minősülhet helyettes örökösnek a végrendelező leszármazója, *„ha a leszármazó a törvényes öröklés rendje szerint a kiesett nevezett örököst helyettesítené”*.⁷¹

Lényeges eltérést mutatnak az új Polgári Törvénykönyvben foglalt, utóörökös nevezésére vonatkozó rendelkezések az 1959. évi IV. törvényben foglalt szabályozástól. A régi Ptk. érvénytelennek tekintette az utóörökös nevezést. Az új Ptk. főszabályként megtartotta ezen rendelkezést, azonban két esetben megengedi az ettől való eltérést. Az első kivétel a végrendelező házastársa halálának esetére történő utóörökös nevezés. Ennek feltétele, hogy az örökhagyó elsősorban nevezze meg örökösként házastársát, illetve az utóörökös nevezés kizárólag a hagyaték azon részére vonatkozhat, amely az örökhagyó házastársára háramlott. A második kivétel alapján érvényesen lehet utóörököst neveznie a végrendelezőnek azon hagyaték tekintetében, amely a végrendeletben elsősorban örökösként kijelölt leszármazója számára háramlott. Ezen utóörökös nevezés érvényességének feltétele, hogy az elsősorban örökösként megjelölt leszármazó úgy halálra el, hogy végrendelezési képességgel sem a hagyaték megnyílásakor, sem halálának idején nem rendelkezett.⁷²

Eltérve a régi Polgári Törvénykönyvben foglalt szabályozástól, amely szerint az utóhagyomány rendelése érvénytelen, a 2013. évi V. törvény érvényesnek tekinti a végrendeletek ezen lehetséges tartalmi elemét. A szakasz második bekezdése rendelkezési joggal ruházza fel a hagyományost, amely szerint: *„ha az örökhagyó eltérően nem rendelkezik, utóhagyományos nevezése az előhagyományos visszterhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti”*.⁷³

⁷⁰ GADÓ-NÉMETH-SÁRINÉ i. m. 439. o.

⁷¹ Uo. 440. o.

⁷² VÉKÁS (2014) i. m. 53-54. o.

⁷³ Uo. 54-55. o.

I.5.4. A végrendeletek érvénytelensége és hatálytalansága

A végrendeletek megtámadásával kapcsolatban az új Ptk. rögzíti, hogy a végrendeletek érvénytelenségének, illetve hatálytalanságának megállapítása tekintetében a bíróság kötve van a megtámadó nyilatkozathoz, hivatalból nem járhat el. Az említett nyilatkozatban meg kell jelölni a megtámadás okát. A bíróság a megtámadott végrendelet érvénytelenségét, illetve hatálytalanságát a megtámadó nyilatkozatban megjelölt ok miatt, kizárólag azon személy javára lehet megállapítani, aki a végrendeletet megtámadta. A megtámadásra jogosult személy megtámadáshoz való jogával az öröklés megnyílásától számított öt évig élhet. A jogosult ezen jogáról le is mondhat.⁷⁴

A korábban már tárgyalt, az 1959. évi IV. törvényben rögzítetteket az új Ptk. kiegészíti egy további, a végrendeleti rendelkezések érvénytelenségét eredményező feltétellel, amely szerint érvénytelen azon feltétel, amely nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik. A gondnokság alatt álló személy végrendeletének érvényessége tekintetében a 2013. évi V. törvény 7:39. §-a értelmében, *„a gondnokság alatt álló személy végrendelet érvényes, ha a gondnokság alá helyezés oka a végrendelet idején már megszűnt”*. Ezen rendelkezésével az új törvény eltér a régi Ptk. szabályától, amely a cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló személyre vonatkozott.⁷⁵

A végrendeletek hatálytalansága vonatkozásában is több ponton módosult a szabályozás. Kizárólag abban az esetben kell a régebbi végrendeletet visszavonnak tekinteti, ha a korábbi végrendeletet létrehozó végrendelet újabb írásbeli végrendeletet tesz. Az írásbeli magánvégrendeletek megsemmisítésére vonatkozó szabályokat az új törvény kiterjesztette a közvégrendeletekre is. A 2013. évi V. törvény először rögzítette a közös végrendeletek hatálytalanságára, illetve visszavonására alkalmazandó szabályokat. Kógens szabályként állapítja meg az új Ptk., hogy visszavétel következtében hatálytalanná válik a közjegyzőnél letett végrendelet. A szóbeli végrendeletek hatálytalansága vonatkozásában korábban már kifejtett három hónapos időtartamot az új szabályozás harminc napra redukálta. A házastárs vagy az élettárs javára tett végrendelet hatálytalansága tekintetében az új törvény 7:46. §-a az alábbi rendelkezést tartalmazza: *„a házastárs vagy az élettárs javára az életközösség fennállása alatt tett végrendelet hatálytalan, ha az öröklés megnyílásakor az életközösség nem áll fenn, és az eset körülményeiből nyilvánvaló, hogy az életközösség visszaállítására nem volt kilátás és az örökhagyó nem akarta juttatásban részesíteni házastársát vagy élettársát*. Lényeges változás, hogy hatályos Polgári Törvénykönyvünk nem kiesési okként, hanem a végrendeletek hatálytalanságának fajtájaként rendelkezik az említett tényállást. Az 1959. évi IV. törvényben rögzített tényállást a jogalkotó az új törvényben kiegészítette egy további feltétellel, amely szerint szükséges, hogy a végrendeletet házastársa vagy élettársa részére nem kívánt juttatást nyújtani. Az új szabályozásban a bejegyzett élettárs helyett, az

⁷⁴ GADÓ-NÉMETH-SÁRINÉ i. m. 442. o.

⁷⁵ Uo.

élettárs szerepel.⁷⁶ A 2013. évi V. törvény a végrendeletek részleges érvénytelenségére, illetve hatálytalanságára vonatkozó szabályokat érdemben nem módosította.⁷⁷

II. Az Európai Unióban hatályos rendelkezésekről

II.1. Az uniós szabályozásról általában

Az Európai Unió tagállamainak végrendeletekre vonatkozó törvényi szabályozásai igen sokszínűek. Az egyes tagállamokban különböző végrendeleti formákat ismernek el érvényesnek, illetve az azonosak érvényességéhez eltérő feltételeket állapítanak meg. A különbségek mellett természetesen találkozhatunk azonos tartalmú végrendeletekre vonatkozó tagállami szabályozással is.⁷⁸

Az öröklés, s így a végrendeletek tekintetében is meghatározó jelentőséggel rendelkezik az Európai Unió területén a joghatóság, illetve az alkalmazandó jog kérdése. Ezen téma tekintetében is jelentős előrelépést hozott az **Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről**. A rendelet 2012. július 5-étől hatályos, illetve azon elhalálozások tekintetében kell alkalmazni, amelyek 2015. augusztus 17-én vagy ezután következtek be. Területi hatálya Dánia, az Egyesült Királyság, illetve Írország kivételével az Európai Unió egészére kiterjed.⁷⁹

Az általános joghatóság, illetve az alkalmazandó jog tekintetében a rendelet 23. cikke tartalmaz rendelkezéseket, amely szerint: *„mind a joghatóság, mind az alkalmazandó jog meghatározása tekintetében az általános kapcsoló elv az örökhagyónak az elhalálozás időpontjában szokásos tartózkodási helye kell, hogy legyen”*.⁸⁰ Az alkalmazandó jog olyan ország joga is lehet, amely tagjai az Európai Uniónak.⁸¹ Lényeges rendelkezéseket tartalmaz a kérdés vonatkozásában a rendelet 27. cikke, amelynek értelmében: *„az e rendeletben szereplő szabályok kidolgozására oly módon került sor, hogy azok biztosítsák, hogy az öröklés ügyében eljáró hatóság az esetek többségében a saját jogát alkalmazza. E rendelet ennél fogva rendelkezik olyan mechanizmusokról, amelyek olyan esetekben játszanak szerepet, amikor az örökhagyó az öröklésre irányadó jogként azon tagállam jogát*

⁷⁶ Uo. 443-444. o.

⁷⁷ VÉKÁS (2014) i. m. 72. o.

⁷⁸ https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-hu.do [letöltés dátuma: 2017. április 2.]

⁷⁹ Joghatóság és alkalmazandó jog az öröklési ügyekben, valamint az európai öröklési bizonyítvány <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Ajl0070> [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

⁸⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32012R0650> [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

⁸¹ Joghatóság és alkalmazandó jog az öröklési ügyekben, valamint az európai öröklési bizonyítvány <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Ajl0070> [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

választotta, amelynek állampolgára volt”. A 28. cikk ezt kiegészíti, amely szerint: „az egyik ilyen mechanizmusnak annak kell lennie, amely lehetővé teszi, hogy az érintett felek joghatósági megállapodásban kössék ki, hogy a választott jog szerinti tagállam bíróságát választják”.⁸²

Kutatásom alábbi fejezetének további részeiben az Európai Unió egyes tagállamainak végrendeletekre vonatkozó szabályait kívánom bemutatni, szemléltetve mennyire sokszínűek az egyes jogrendszerek releváns rendelkezései.

II.2. Németország

Németországban hatályos szabályozás az érvényes végrendeleteken belül megkülönbözteti a közvégrendeletet, illetve az írásbeli magánvégrendeletet. Írásbeli magánvégrendeletet kizárólag holográf formában lehet érvényesen tenni. Ennek feltétele, hogy a végrendeletet az örökgyógyó elejétől a végéig maga írja, illetve aláírja. Holográf végrendeletet csak 18. életévét betöltött személy tehet. A jognyilatkozat aláírásánál a végrendeletnek alá kell írnia mind a vezetéknevét, mind a keresztnévét. Az sajátkezűleg írt végrendelet érvényességének nem feltétele, hogy azon feltüntessék keltének helyét, illetve idejét. Közös végrendeletet érvényesen házastársak, illetve bejegyzett élettársak tehetnek. A végintézkedések ezen fajta tekintetében is kizárólag a sajátkezűleg írt, illetve aláírt végrendeletet minősíti érvényesnek a német jogrendszer. A közös végrendeletekre vonatkozó részletszabályokat a Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz által elkészített Erben und Vererben kiadványa tartalmazza.⁸³

Közvégrendeletet érvényesen tehetnek azon személyek, aki 16. életévüket betöltötték. A közvégrendeleteknek két fajtáját különbözteti meg a hatályos német szabályozás. Az első esetben az örökgyógyó közjegyző előtt szóban előadja végakarátát, majd erről a közjegyző készít írásbeli okiratot. A második esetben az örökgyógyó a már írásba foglalt végrendeletét adja át a közjegyzőnek. A közvégrendeletekre vonatkozó részletszabályokat a korábban már említett, Igazságügyi és Fogyasztóvédelmi Minisztérium által elkészített kiadvány tartalmazza.⁸⁴

II.3. Franciaország

Franciaországban a Polgári Törvénykönyv rögzíti a végrendeletekre vonatkozó törvényi rendelkezéseket. Érvényes végrendeletet kizárólag olyan személy tehet, aki beszámítható, illetve jogképes. 16. életévét be nem töltött, illetve azon felnőtt személy sem tehet érvényes

⁸² Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32012R0650> [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

⁸³ Öröklés- Németország https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-de-hu.do?member=1 [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

⁸⁴ Uo.

végrendeletet, aki gondokság alatt áll. A curatelle-gondokság, más néven védő felügyelet hatálya alatt lévő személy abban az esetben készíthet érvényes végrendeletet, ha beszámítható.⁸⁵

A Code Civil négy fajtáját különbözteti meg a végrendeleteknek, a holográf végrendeletet, a közjegyző által nyilvántartásba vett végrendeletet, a lepecsételt végrendeletet, illetve a nemzetközi végrendeletet. A holográf végrendelet érvényességének feltétele, hogy azt a végrendelező az elejétől a végéig maga írja, illetve aláírja. Fontos feltétel továbbá, hogy a jognyilatkozaton keltezni kell. Ennek hiányában, ellentétben a német szabályozással érvénytelen a végrendelet. A végrendeletek második fajtája esetén közjegyző veszi nyilvántartásba az előtte lediktált végrendeletet. Érvényességéhez két közjegyző, vagy egy közjegyző, illetve két tanú jelenléte szükséges. Miután az örökhagyó teljes egészében kifejtette végakarátát, kötelező jelenlétében felolvasni a végrendeletet, amelyet az örökhagyónak, a közjegyzőknek, illetve ha egy közjegyző előtt tették a végrendeletet, akkor a tanúknak alá kell írniuk. A lepecsételt végrendelet érvényességéhez szükséges, a végrendelező a holográf, vagy az allográf végrendeletet aláírja, ezután ismertesse egy közjegyzőnek lezárt, illetve lepecsételt formában. Lényeges érvényességi feltétele a lepecsételt végrendeletnek két tanú jelenléte a végrendelet bemutatásánál. A végrendeletek Franciaországban elfogadott negyedik formájának jogi szabályozását az 1973. október 23-i Washingtoni Egyezmény tartalmazza. A nemzetközi végrendelet esetén az örökhagyó írásbeli végrendeletét ismerteti egy közjegyzőnek, illetve két tanúnak, aki ezután a jognyilatkozatot aláírják. Az így elkészült végrendeletet a közjegyző egy tanúsítvánnyal látja el.⁸⁶

II.4. Svédország

A svéd szabályozás megkülönbözteti a rendes, illetve a rendkívüli végrendeleteket. Rendes végrendelet főszabály szerint minden olyan személy alkothat, aki betöltötte 18. életévét. Azon személyeknek végrendelete érvénytelen, akik nem rendelkeznek belátási képességgel. A rendes végrendeletet írásba kell foglalni. Érvényességének lényeges feltétele, hogy azt az örökhagyó aláírja, illetve hogy annak elkészítésénél két tanú együttesen jelen legyen. A jelenlévő tanúknak is alá kell írniuk a jognyilatkozatot. A közreműködő tanúknak ismerniük kell azon tényt, hogy végrendelet elkészítésében vesznek részt. Kizárólag olyan személy működhet közre rendes végrendelet megtételénél, aki 15. életévét betöltötte. A végrendelet tanúja nem lehet olyan személy, aki az örökhagyó egyenes ági rokona, egyéb rokona, testvére, házastársa, vagy élettársa. Azon személy sem lehet az adott végrendelet tanúja, akinek a részére, vagy egyenes ági rokona, egyéb rokona, testvére, házastársa, vagy élettársa részére a végrendeletben juttatást nyújtanak.⁸⁷

⁸⁵ Öröklés - Franciaország https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-fr-hu.do?member=1 [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Öröklés – Svédország https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-se-hu.do?member=1 [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

Rendkívül végrendelet tételét a svéd jogrendszer szigorú feltételhez köti. Kizárólag abban az esetben lehet ilyen módon végrendeletet készíteni, ha a rendes végrendelet tételére az adott helyzetben nincs lehetőség. Ezen helyzetet előidézheti a végrendeletkészítő egészségügyi állapota, vagy egyéb veszélyeztető körülmény fennállása. A rendkívüli végrendeletnek két fajtáját különböztetjük meg, a szóbeli, illetve a holográf végrendeletet. Szóbeli végrendeletet kizárólag két tanú együttes jelenlétében tehető érvényesen. A holográf végrendelet érvényességének feltétele, hogy azt az örökgyó az elejétől a végéig maga írja, illetve aláírja.⁸⁸

II.5. Litvánia

Litvániában a végrendeletekre vonatkozó törvényi szabályokat a Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, azaz a Litván Köztársaság Polgári Törvénykönyve rögzíti. Ezen törvény megkülönbözteti egymástól a közvégrendeletet, illetve a magánvégrendeletet. Közvégrendelet esetén az írásba foglalt végintézkedést két példányban hitelesíti a közjegyző. A közjegyzőnek a végrendeletek hitelesítésére vonatkozó jogosítványát külföldön Litvánia konzuli tisztségviselője gyakorolja.⁸⁹

Magánvégrendeletet érvényesen kizárólag holográf formában lehet tenni. A holográf végrendelet érvényességének feltétele, hogy azt a végrendeletkészítő az elejétől a végéig maga írja, illetve aláírja. Kötelező benne feltüntetni az örökgyó teljes nevét, végakarátát, keltének helyét, illetve idejét. Közös végrendeletet csak házastársak tehetnek, élettársak részére ilyen jogosítványt nem biztosít a Litván Köztársaság Polgári Törvénykönyve. Mindkét házastárs köteles a közös végrendeletben a másik házastársat örököséül megnevezni, ennek hiányában érvénytelen a jognyilatkozat.⁹⁰

II.6. Spanyolország

Spanyolországban egymással párhuzamosan több öröklési jogi rendszer is működik. Főszabály szerint az 1889. évi Polgári Törvénykönyv által szabályozott, közös polgári jogi rendelkezések szabályozzák a végrendeleteket. A közös szabályozástól megkülönböztetjük a kérdés tekintetében egyéni hatáskörrel rendelkező hat autonóm területet. Katalóniában, Aragóniában, Galíciában, Navarrában, Baszkföldön, illetve a Baleár-szigetek területén az 1889. évi Polgári Törvénykönyvben foglaltaktól eltérő szabályok hatályosak a végrendeletek vonatkozásában.⁹¹

A Spanyolországban hatályos Polgári Törvénykönyv kétféle végrendeletet különböztet meg, a nyílt végrendeletet, illetve a holográf végrendeletet. Nyílt végrendeletet kizárólag közjegyző előtt lehet érvényesen tenni. A végrendeletek ezen fajtája esetén a végrendeletkészítő ismerteti

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Öröklés - Litvánia https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-lt-hu.do?member=1 [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Öröklés – Spanyolország https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-es-hu.do?member=1 [letöltés dátuma: 2017. február 16.]

végakarát a közjegyzőnek, aki az örökgyő végakarát magába foglaló végrendeletet alkot, majd erről közokiratot állít ki, amelyet továbbít a végrendeletekre vonatkozó, az Igazságügyi Minisztérium által vezetett nyilvántartásnak. A holográf végrendelet érvényességi feltétele, hogy magába foglalja az örökgyő végakarát, azt a végrendelező az elejétől a végéig maga írja, minden egyes oldalát aláírja, illetve feltüntesse benne keltének idejét. A közös szabályozás korábban érvényesnek ismerte el a zárt végrendeletet, mint a végrendeletek harmadik formáját. Ebben az esetben a közjegyző hitelesítette az örökgyő által korábban már elkészített végrendeletet.⁹²

A korábban már kifejtett autonóm területeken hatályos szabályok speciális rendelkezéseket tartalmaznak a közös szabályozáshoz képest. Vannak területek ahol az 1889. évi Polgári Törvénykönyvben rögzített jogintézmények egyes szabálytól térnek el. Egyes területeken másfajta végrendeleteket, illetve a főszabály szerint tilalmazott közös végrendeletet is érvényesnek fogadják el.⁹³

III. A végrendeletekre vonatkozó nyilvántartások

III.1. A Végrendeletek Országos Nyilvántartása

Magyarországon a végrendeletekre vonatkozó nyilvántartások közül a Végrendeletek Országos Nyilvántartása a legjelentősebb, illetve legterjedelmesebb. A nyilvántartásra alkalmazandó jogszabályi előírásokat a 4/2009. (III. 6.) IRM rendelet rögzíti, amelynek megfogalmazása alapján a VONY, *„az okiratba foglalt, és letétbe helyezett végintézkedéseknek a közjegyzőkről szóló törvényben meghatározott adatainak és a központi, számítógépes program használatával történő kezelésük során keletkezett adatainak összessége”*. A Végrendeletek Országos Nyilvántartását a rendelet 3. §-a alapján a Magyar Országos Közjegyzői Kamara, és azon közjegyzők vezetik, akik az adott végintézkedést okirati formába foglalták vagy akiknél azt letétbe helyezték, illetve akik a hagyatéki eljárást foganatosítják. A jogszabály 4. §-a szerint, az említett kamara *„működteti az adatok nyilvántartásba való rögzítésére, tárolására és törlésére, valamint a lekérdezések teljesítésére szolgáló, folyamatosan a felhasználók rendelkezésére álló informatikai alkalmazást”*.⁹⁴

A nyilvántartásban szereplő végintézkedéseknek két csoportját különböztetjük meg. Az elsőbe tartoznak azok, amelyeket a végintézkedő hozzájárulása nélkül kötelező a Végrendeletek Országos Nyilvántartásába bejegyezni. A közjegyző köteles minden olyan végintézkedést bejegyezni a nyilvántartásba, amelyet ő alkotott, illetve azon végrendeleteket, amelyeket a végrendelező nála tett letétbe. Az említett végrendeletek visszavonását, visszavételét, illetve módosítását is köteles a közjegyző bejegyezni a

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Végrendeletek Országos Nyilvántartása <https://mokk.hu/ugyfeleknek/VONY.php> [letöltés dátuma: 2017. február 21.]

nyilvántartásba. A második csoportba azon végintézkedések tartoznak, amelyeket kizárólag a végrendelező írásos hozzájárulása esetén lehet a nyilvántartásba bejegyezni. A vonatkozó rendelet 21. §-a szerint, „*bíróság vagy ügyvéd által készített végintézkedés, és a végintézkedés bíróságon, ügyvédnél, a Magyar Ügyvédi Kamara Országos Levéltárában vagy a Magyar Országos Közjegyzői Kamara Levéltárában történő letétbe helyezésének ténye e rendelet szerint bejegyezhető a nyilvántartásba, ha ahhoz a végintézkedő írásban hozzájárult*”. A végintézkedések mindkét fajtája esetén annak bejegyzés, illetve lekérdezése térítésmentes.⁹⁵ A Magyarországon vezetett, végrendeletekre vonatkozó nyilvántartásokba történő bejegyzés nem minden esetben díjtalan. Legjobb példa erre vonatkozóan a Magyar Ügyvédi Kamara által vezetett Központi Végrendeleti Nyilvántartás. Az erre vonatkozó rendelkezéseket a 3/2006. (X. 16.) MÜK szabályzat tartalmazza, amely szerint: „*a Központi Végrendeleti Nyilvántartásba történő felvétel díjköteles, a mindenkori díj mértékéről a MÜK Elnöksége határoz*”.⁹⁶

III.2. A Végrendeleti Nyilvántartások Európai Hálózatának Egyesülete (*Association du Réseau Européen des Registres Testamentaires*)

*A Végrendeleti Nyilvántartások Európai Hálózatának Egyesületét 2005-ben alapították azzal a céllal, hogy összekapcsolja az egyes európai államokban vezetett, végintézkedéseket tartalmazó nyilvántartásokat. A Magyar Országos Közjegyzői Kamara 2012-ben lépett be az ARERT-be,⁹⁷ ennek következtében a Végintézkedések Országos Nyilvántartása tagja az egyesületnek.*⁹⁸

A végrendeletekre vonatkozó adatok lekérdezése során kapcsolattartó személy igénybevétele kötelező. A kapcsolattartó személy jogosult külföldi kapcsolattartó megkeresésére, információ átvételére. Kizárólag az a közjegyző jogosult a kapcsolattartó személyhez fordulni végrendeletre vonatkozó információ igénylése végett, amelyik az adott hagyatéki eljárást lefolytatja. A kapcsolattartó személy tudomására jutott információkat kizárólag a hagyatéki eljárást lefolytató közjegyző számára ismertetheti. Végintézkedésről információ kizárólag a végrendelező elhalálása után szolgáltatható.⁹⁹

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Végrendeletek Nyilvántartása <http://www.magyarugyvedikamara.hu/tart/farticle/40/374/1> [letöltés: 2017. február 22.]

⁹⁷ Végrendeletek Nyilvántartásainak Európai Hálózata <https://mokk.hu/ugyfeleknek/RERTb.php> [letöltés: 2017. február 22.]

⁹⁸ Végrendeletek Országos Nyilvántartása <https://mokk.hu/ugyfeleknek/VONY.php> [letöltés dátuma: 2017. február 22.]

⁹⁹ Uo.